

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SALİH KIŞ

osmanlı ordusunda alman ekolü von der goltz paşa (1883-1895)

osmanlı ordusunda Alman Ekolü

VON DER GOLTZ PAŞA

(1883-1895)

salih kiş

**OSMANLI ORDUSUNDA
ALMAN EKOLÜ
VON DER GOLTZ PAŞA
(1883-1895)**

ISBN: 978-605-2338-37-7

ŞELÂLE OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya

MATBAA SERTİFİKASI: 13361

Bu çalışma, 2014/1 döneminde TÜBİTAK BİDEB 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında 1059B191400323 başvuru numarası ile desteklenmiştir.

Konya, Aralık 2017

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI: 10418

**OSMANLI ORDUSUNDA
ALMAN EKOLÜ
VON DER GOLTZ PAŞA
(1883-1895)**

Salih KİŞ

SALİH KİŞ

1975 yılında Berlin-Almanya'da doğdu. İlkokulu, ortaokulu ve liseyi Niksar-Tokat'ta tamamladı. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimi aldı. SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim dalında Yüksek Lisans ve Doktora yaptı. Tübitak bursu ile Berlin Freie Üniversitesi'nde Post-Doktora eğitimini bitirdi. Halen Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim elemanı olarak görevine devam etmektedir. XIX. yüzyıl Osmanlı maliyesi ve askeri teşkilatı üzerine çalışmaktadır. *Osmanlı Devleti'nde Mali Denetim Divanı-ı Muhasebat 1862-1908, Kuruluşundan Cumhuriyet'e Sayıştay Tarihi* (ed.) gibi kitapları bulunmaktadır. Almanca bilen Salih Kiş, evli ve üç çocuk babasıdır.

ÖN SÖZ

BU ÇALIŞMA, 1883-1895 yılları arasında Colmar Freiherr Von der Goltz aracılığıyla Osmanlı askerî teşkilatının modernizasyonunu belli başlıklar hâlinde ele almaktadır. Bu süreç, XVIII. yüzyılın sonundan itibaren başlatılan Osmanlı ordu reformunun son halkasını teşkil etmektedir. XIX. yüzyıl Osmanlı askerî tarihi açısından Avrupa'daki diğer ordulardan ayrı bir gelişim gösteren ve modern bir askerî teşkilat sistemini oturtmaya çalışan Prusya modelinin örnek alındığı bir zaman dilimidir. Bu bağlamda, Osmanlı ordu yapısının çağın gereklerine göre yeniden dizayn edilmesi, modern askerî metotların kullanılması, eğitim ve talim gören subay ve erlerin teknik ve taktik olarak donatılması, Seraskerlik ve Erkân-ı Harbiye-i Umumi Dairesi ekseninde yeni askerî yönetim kadrolarının oluşturulması, nihayet modern ve vuruş gücü yüksek bir hâle getirilen Osmanlı ordusunun çağdaş Avrupa Devletleri seviyesine ulaştırılmaya çalışılması göze çarpmaktadır.

Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte tesis edilen yeni ordunun yine eski sistem ekseninde oluşturulmaması için Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki yabancı askerî uzman talebinde bulunduğu bilinmektedir. Prusya'nın bu talebe olumlu cevap vermesi ile birlikte askerî alanda Türk-Alman iş birliği temel seviyede sağlanmıştır. Sonraki süreçte Osmanlı ordusunun Prusya modeline ek olarak donanmanın İngiliz ve topçu birliklerinin ise Fransız tarzı teşkilatlanmaya gitmesi askerî birliklerin tek bir sistem çatısı altında modernleştirilmediği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Daha sonra Avrupa orduları tarzında kara kuvvetleri tesis edilmeye çalışılırken Fransa örneği öne çıkmıştı. Çoklu rol-model durumu, Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucu ile birlikte sorgulanmaya başlanacak ve Türk ordusunun mevcut sisteminin daha üst düzey bir ordu teşkilatlanması örnek alınarak değiştirilmesi gündeme gelecektir. Sultan II. Abdülhamid önderliğinde Osmanlı devlet adamlarının çalışmaları sonucu Avrupa'da askerî

güç anlamında kendini kabul ettiren ve birliğini sağlayarak büyük bir devlet olma yolunda ilerleyen Almanya'ya müracaat edilecektir. Dolayısıyla Osmanlı ordu teşkilatı, XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Goltz Paşa'nın katkılarıyla Osmanlı Devleti'nde kurumsal açıdan modern ordunun inşası sürecine, askerî yönetimdeki yapısal dönüşüme ve Harbiye Mektebi ve Erkân-ı Harbiye sınıflarında Almanya eksenli eğitim sistemine bir geçiş yapacaktır.

Çalışmamızın amacı, XIX. yüzyılda Osmanlı ordusunun yeniden tesisi ile istenilen seviyeye ulaşmak adına geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm hareketiyle birlikte temelde 1883-1895 yılları arasında ordu teşkilatının birçok alanında çalışmalar yapan Goltz Paşa'nın şahsında, Osmanlı kara ordusunun modernizasyonunu ortaya koymaktır. Bu sebeple çalışmanın metin kısmında, Osmanlı-Prusya askerî ilişkilerine, Osmanlı hizmetine giren Alman askerî uzmanlara ve Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a gelen Alman askerî komisyonuna yer verilirken, metinde yer alan yorum ve tespitleri delillendiren ve detaylandıran örnekler dipnotlarda belirtilmiştir. Seçilen örnekler, Goltz Paşa'nın Osmanlı ordu teşkilatında gerçekleştirmeye çalıştığı faaliyetleri, daha net ve anlaşılır şekilde yansıtmak adına özellikle seçilmiştir. Nitekim Türk ve Alman arşivlerinde konu ile ilgili çok sayıda arşiv vesikasının bulunduğu burada belirtmek gerekmektedir. Çalışmayı bir belge yığını hâline getirmeden ve objektiflikten ödün vermeden sonuca ulaşabilmek adına yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Ele alınan süre zarfında Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusundaki çalışmalarının bazı noktalarını anlamamıza yarayan arşiv belgelerinin yanı sıra bu döneme ait süreli yayınlarla ve yıllıklarla birlikte devlet eliyle düzenlenen layihalar ve nizamnameler de dönemin askerî teşkilatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca arşiv vesikaları dışında Osmanlı ordu teşkilatı hakkında ele alınan araştırmalar da dönemin reform çizgisini yansıtmaktadır. Son dönemde Osmanlı askerî teşkilatı ile ilgili önemli çalışmalar vücuda getirilmiştir. Kaleme alınan bu çalışma ise daha önce konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmaların eksikliklerini ortaya koyma amacını

taşımamaktadır. Zaten çalışmanın amacı yukarıda kesin ve net bir şekilde dile getirilmiş ve bu doğrultuda kaleme alınmıştır.

Ana temasını birinci el kaynaklardan olan arşiv vesikalarının oluşturduğu bu çalışma, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde; Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a gelen Alman askerî heyeti ele alınmıştır. Alman askerî uzmanların Osmanlı Devleti'nde istihdam edilmeleri ile ilgili süreç bu bölüm başlığı altında detaylandırılmıştır. Alman subayların Osmanlı Devleti ile yapmış oldukları kontratlar ve çalışma alanları ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.

Çalışmamızın alt başlığı olan Von der Goltz Paşa ikinci bölümde ele alınmıştır. Goltz Paşa'nın 1883 yılında Osmanlı askerî okulları genel müfettişliğinde istihdam edilmek üzere gündeme gelmesi ve davet edilme süreci alt başlıkta tartışılmıştır. Goltz Paşa'nın 1883-1895 yılları arasında kapsayan çalışma kontratları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Paşa, askerî okulların modernizasyonu için görevlendirildiğinden kendisinden önceki dönemi kapsayan Harbiye Mektebi ilgili alt başlıkta incelenmiştir. Askerî okullar genel müfettişliği döneminde yapmış olduğu faaliyetler ve özellikle askerî okul teftişleri ve okul müfredatları hakkında detaylı bilgiler ilgili alt başlıkta verilmiştir. Özellikle Almanya'ya eğitim amaçlı Osmanlı subaylarının gönderilmesi ve Erkân-ı Harbiye Reis-i Saniliği görevi, bu bölümün son iki başlığında yer almıştır.

Osmanlı ordusunda Alman ekolünün askerî teşkilat ve nizamları çerçevesinde ele alınması üçüncü bölümde tartışılmıştır. Goltz Paşa'nın genelkurmay ikinci başkanı olarak Osmanlı kara ordusunda gerçekleştirmeye çalıştığı modernleştirme hareketi ve Alman ordu modelinin kısmen uygulanışı alt başlıkta ifade edilmiştir. Yine Goltz Paşa'nın katkıları ile kaleme alınan ve uygulamaya konulan yasal düzenlemelerden Askere Alma Kanunu, Redif Kanunu, Seferberlik Kanunu ve Askerî Ceza Kanunu hakkında bilgiler verilmiştir. Avrupa'da büyük bir öneme sahip olan ve Erkân-ı Harbiye Dairesi bünyesinde gerçekleştirilen kurmay geziler, Goltz Paşa'nın talebi ve ısrarı sonucunda hayata geçirilmiş olup bunun-

la ilgili detaylar alt başlıkta verilmiştir. Ordu reformunun tam anlamıyla hayata geçirilmesi için gerekli olan silah, mühimmat ve teçhizatın tedarik edilmesi hususu ve bu konuda Goltz Paşa'nın hem görevi olması hem de Alman menfaatini gözetmesi hakkında ayrıntılar bu alt başlıkta yer almıştır. Bu bölümün son başlığında özellikle başkent İstanbul'un muhafazası için alınması gereken savunma tedbirleri ve bu konuda Goltz Paşa'nın katkılarını incelenmiştir.

Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von der Goltz Paşa (1883-1895) isimli bu çalışma; sonuç bibliyografya, ekler ve dizin başlıkları ile son bulmuştur. Ekler kısmında, Sultan II. Abdülhamid döneminde gelen Alman askerî heyeti ve Goltz Paşa'nın kontratı hakkında önemli arşiv vesikaları mevcuttur...

Salih KİŞ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın temelini teşkil eden ilk arşiv vesikasını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin etmemin üzerinden neredeyse 10 yıl gibi uzun bir süre geçti. Bu süre zarfında başta doktora tezi olmak üzere başka çalışmaları yayımlamakla birlikte bu çalışmanın hazırlığı arka planda hep devam etti. Nihayet hazırlık ve yazım safhası sona erdi. Şahsıma bu çalışmanın hem hazırlık hem de yazım sürecinde pek çok kişi yardımda bulundu. Öncelikle Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusundaki çalışmalarının bir kitap olabileceği hususunda beni destekleyen ve cesaretlendiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yılmaz'a en derin şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmada bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren Sayın Prof. Dr. Claus Schönig'e, Prof. Dr. Alaattin Aköz'e, Prof. Dr. Ferudun Ata'ya, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ankan'a müteşekkirim. Ayrıca metnin tashihini yapma nezaketi gösteren değerli kardeşim Okt. Hidayet Duyar'a ve istisnasız konuştuğumuz her an "kitap bitti mi?" diyerek motivasyon kaynağım olan kıymetli büyüğüm Okt. Harun Yıldız'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Osmanlı ordu modernizasyonunun belli bir dönemine ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kurumun katkısı olmuştur. Başta yapmış olduğum projeyi kabul edip şahsıma burs vererek bir yıl süre ile Almanya'da post-doktora yapma imkânı sunan ve bu sebeple arşiv ve kütüphanelerde çalışma fırsatı veren Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Başkanlığına şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı bünyesinde çalışanlar olmak üzere Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi uzmanlarına, Millî Savunma Bakanlığı arşiv görevlilerine, Almanya Bundesarchiv ve Alman Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi uzmanlarına ve Millî Kütüphane çalışanlarına gösterdikleri ilgi ve yapmış oldukları yardımlardan dolayı minnettanım.

Bu çalışmanın kitap hâline getirilmesi için baskı sürecini hızlandıran ve zaman mefhumunu adeta ortadan kaldıran Palet Yayınları'nın her daim güler yüzlü sahibi Muhammed Ali Çelik Bey'e en derin şükranlarımı sunuyorum.

Yoğun bir emek gerektiren bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar geçen süre boyunca eşimin ve çocuklarımla vermiş oldukları destek inanılmazdı. Onların desteği olmadan bunu başaramazdım. Çalışma süreci boyunca bana olan inancını, sevgisini ve desteğini her daim dile getiren sevgili eşim Mehtap'a, huzurum ve istikbalim olan çocuklarımla Tuğçe, Tuğberk ve Ceren'e en içten duygularıyla teşekkür ederim. Bu çalışmadaki her doğru satır okuyucunun, yanlışlık ve eksiklik ise yazarın kendisidir.

Bu eseri, üzerimde çok büyük emekleri olan dedem Süleyman ve merhum babaannem Zeynep Kış'a bir minnet ve şükran nişanesi olarak ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
TEŞEKKÜR	9
GİRİŞ	13
I. BÖLÜM	23
Türk-Alman Askerî İş Birliği	23
1- II. Abdülhamid Dönemi Alman Askerî Heyeti	23
2- Alman Askerî Heyeti ve Çalışma Kontratı	30
II. BÖLÜM	59
Baron Von der Goltz Paşa	59
1- Baron Von der Goltz'un İstanbul'a Gelmesi	61
2- Baron Von der Goltz'un Kontratları	62
3- Goltz Paşa'dan Önce Harbiye Mektebi	82
4- Askerî Okullar Genel Müfettişliği	108
5- Avrupa'ya Eğitim İçin Subay Gönderilmesi	142
6- Osmanlı Genelkurmay İkinci Başkanlığı	155
III. BÖLÜM	159
Goltz Paşa ve Osmanlı Ordu Teşkilatı	159
1- Goltz Paşa ve Osmanlı Kara Ordusu	159
2- Osmanlı Askerî Kanun ve Nizamları	169
a- Askere Alma Kanunu	173
b- Redif Kanunu	185
c- Seferberlik Nizamnamesi	199
d- Askerî Ceza Kanunu	204
3- Goltz Paşa ve Kurmay Geziler	208
4- Goltz Paşa ve Alman Silahları	214
5- Goltz Paşa ve Tahkimat	221
Sonuç	232
BİBLİYOGRAFYA	237
Ekler	249
Dizin	261

GİRİŞ

TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNİN başlangıcı XV. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu ilişkiler Prusya, Avusturya ve Fransa üzerinden yürütülmüştür¹. Siyaset eksenli devletlerarası hukukun gereği olarak Avrupa ülkeleriyle temasların ötesinde Almanlarla münasebetlerde, XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar önemli bir gelişme kaydedilememiştir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki siyasi münasebetler 18 Ocak 1701 tarihinde başlamıştır. Karlofça Antlaşmasından sonra dış politikasına yeni bir anlayış getiren Osmanlı Devleti, bu tarihte Prusya kralı olan I. Frederich'in krallığını kutlamak amacıyla, Asım Said Efendi başkanlığındaki 15 kişilik bir sefaret heyetini Berlin'e göndermiştir. Bu heyetin gidişi, iki devlet arasındaki münasebetlerin ilkinin teşkil etmektedir².

İki devlet arasında başlayan siyasi ilişkiler, 1721 yılında İstanbul'a gönderilen Prusya elçisi Johannes Jorgowsky ve 1739 yılında gönderilen Johann de Satler sayesinde daha da geliştirilmiştir. Avrupa'da 1756-1763 yılları arasında devam eden Yedi Yıl Savaşları esnasında Prusya'nın bir taraftan Fransız destekli Avusturya ordusuyla savaşırken, diğer taraftan Rus ordusunun Berlin'i işgal etmesi Prusya devletini çok zor durumda bırakmıştır.

Prusya Kralı II. Frederich'in Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi ve ittifak teklif etmesi üzerine Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Devleti bu ittifak teklifini hemen kabul etmemiş ancak 1761 yılının

¹ Rifat Önsoy, *Türkiye'deki Almanya 1914-1918*, Atlas Yayınları, Ankara 2004, s. 9.

² Kemal Beydilli, *18. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 13.

Temmuz ayında Prusya ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalamıştır³.

Sultan III. Mustafa (1757-1774) döneminde başlayan Osmanlı-Prusya (Almanya) ilişkilerinin temeli bir efsaneye dayandırılmasına⁴ rağmen Avrupa örnekli ordu modernizasyonunun önemli adımları bu dönemden itibaren atılmıştır⁵.

Bu yüzyılın sonunda Alman birliğini sağlamaya yönelik adımlar atan Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm, Avrupa'da güçlü müttefikler arayışı içerisindeydi. Bu süreçte Osmanlı Devleti ile ilişkilerini süratle geliştirerek ittifaka Osmanlı'yı yöneltmeyi başarmıştı. Tarafların yapmış olduğu 31 Ocak 1790 tarihli Osmanlı-Prusya İttifak Antlaşması siyasi anlamda büyük bir öneme sahipti⁶. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan bir devletle yapmış olduğu ilk ittifak antlaşması olması açısından kayda değer bir gelişmeydi. Bu gelişme ile ilişkiler hem Osmanlı hem de Prusya açısından Hristiyan ve Müslüman bir devletle birlikte hareket etmenin ne gibi dinî sakıncaları olup olmayacağı kaygılarının da ötesine geçmişti⁷.

XIX. yüzyılda yabancı uzmanlara başvurma olayı, Osmanlı Devleti'nde başlatılan yenilikçi atılımdan dolayı çok farklı bir boyut kazandı. Bu yüzyıl boyunca Batı'nın bilimsel kaynaklarına başvurma, özellikle de orduyu modernleştirecek yabancı askerî

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 200-202.

⁴ Bu efsaneye göre astrolojiye meraklı olan Sultan III. Mustafa, Prusya Kralı II. Friedrich'ten Osmanlı ordusunun reform edilmesi için üç müneccim göndermesini rica etmişti. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C V, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 343; Jehuda Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, s. 7.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 479-480; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 80-83.

Veli Yılmaz, *1 inci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar*, Cem Ofset, İstanbul 1993, s. 34. Tümgeneral von Knobelsdorff 1790 tarihli Osmanlı-Prusya İttifak Antlaşmasının imzalanmasına katkı sağlamak amacıyla İstanbul'a gönderilmişti. Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı, Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 45.

uzmanlar aracılığıyla bunu gerçekleştirme girişimi hızlandı. Osmanlı devlet adamları askerî konularda yetkin Avrupa Devletlerine -Prusya örneğinde olduğu gibi- müracaat ederek öncelikle ordunun yeniden teşkilatlandırılması çerçevesinde önemli siyasi iş birlikleri kurdular.

Prusya'nın Osmanlı Devleti yanında hem Avusturya'ya hem de Rusya'ya karşı savaşa girmeyi ve özellikle Kırım'ı geri almayı taahhüt etmesi, antlaşmanın en önemli detaylarıydı⁸. Siyasi olarak başlatılan ikili ilişkiler, sonraki süreçte hüviyetini değiştirerek askerî mahiyette artarak devam etmişti. İttifak antlaşmasından sonra Osmanlı Sultanı III. Selim, orduda gerçekleştireceği önemli reformlar için Prusya'dan askerî uzmanlar göndermesi talebinde bulundu. Sultanın bu isteğine Prusya, 1798 yılında resmî görevle Prusyalı Albay von Götze'yi İstanbul'a göndererek olumlu yanıt vermişti⁹. Albay Götze, Osmanlı kara ordusunu Prusya sistemine göre düzenlemekle görevlendirilmesine rağmen daha çok danışman olarak çalışmış ve bazı incelemelerde bulunmuştu¹⁰. Albay İstanbul'da bulunduğu süre içinde Nizam-ı Cedid'in öncülleri olan Osmanlı kara birliklerini denetledi. Bu dönemde Osmanlı ordusu için Avrupa'nın pek çok farklı devletinden askerî uzmanlar istihdam edilmişti. Fransa, Avusturya, İngiltere, Prusya ve İsveç gibi pek çok farklı devletten subay, Osmanlı ordularında görev yapmıştı¹¹. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar ağırlıklı olarak orduda Prusya ve Fransız uzmanların ve subayların istihdamı tercih edilmişti. İstihdam

⁸ Cemal Kutay, *Türk-Alman Tarihi, Kader Bağı*, Ercan Holding, İstanbul 1986, s. 24. Mehmed Reşid Efendi ile Elçi Baron Holstein arasında imzalanan 1790 Osmanlı-Prusya ittifak antlaşma maddeleri için bk. Kemal Beydilli, *1790 İttifakı*, s. 45-70. Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul 2001, s. 26-27; Cemal Kutay, *Kader Bağı*, s. 23. Veli Yılmaz, *Türk-Alman İttifakı*, s. 34. Necmettin Alkan, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto Von Kaehler ve İki Tarafın Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 43, İstanbul 2007, s. 138.

edilmesi düşünülen Prusyalı subayların ve uzmanların alımında iki seçenek mevcuttu. Birinci seçenekte Prusya ordusundan emekli olmuş veya istifa etmiş kişilerin kendi imkânları ile İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda görev almalarıydı. İkinci yol ise, söz konusu uzmanlar için taraf devletlerce yapılan görüşmeler neticesinde hizmetin şartlarının ve sınırlarının bir iş sözleşmesiyle resmîyete dökülmesi sonucunda orduda istihdam edilmeleri idi.

Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasından sonra Avrupa örneğine göre yeniden düzenlenmiş olan Asakir-i Mansûre-i Muhammediye'nin yeni kadrolarını yetiştirme problemi tekrar gündeme gelen en önemli sorunlardan birisiydi. XIX. yüzyılın birinci yarısında askerî okullarda modern bilimlerin öğretilmeye başlamasıyla birlikte ilk büyük atılım gerçekleştirildi¹². Bu yüzyılda askerî okullarda farklılığın yaratılmasında Prusyalı subayların etkisi büyüktü. Onların Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırması sonraki süreçte reformların daha sağlam temellere oturmasını sağladı.

Prusya ordusundan emekli olma veya istifa etme durumuna göre, 1828 yılında Prusya'dan iki uzman subay gelmişti. Prusyalı subaylara geniş imkânlar sağlanmış ve özellikle topçu, istihkâm ve süvari alanlarında kendilerinden istifade edilmişti. Maddi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'ne gelerek işbaşı yapan birçok uzman olmasına rağmen ikinci yolla yani resmî davet sonucu sözleşme imzalayarak ilk kez gelen askerî uzman Prusyalı Helmuth von Moltke'dir. Sultan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra kurduğu yeni ordu için Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'den askerî uzmanlar talebinde bulunmuştu¹³. Prusya,

¹² Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askeri Yeni Düzenin İnsanları ve Fikirleri (1826-1914)*, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 44.

Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 9.

Osmanlı birliklerinde eğitmen olarak istihdam edilmek üzere ilk aşamada Yüzbaşı Moltke ve Teğmen von Berg'i 23 Kasım 1835 tarihinde İstanbul'a göndermişti¹⁴. Osmanlı Devleti, İstanbul'a gelen Prusyalı subaylardan istediği verimi aldığından, ordunun belli kademelerinin modernizasyonu için Prusya'dan 15 subay daha talep etti. Fakat Prusya bu talebe karşılık İstanbul'da bulunan Yüzbaşı Moltke hariç üç subay göndermeyi uygun gördü. Bu subaylar 28 Ağustos 1837 tarihinde İstanbul'a geldiler¹⁵. Yüzbaşı Moltke başkanlığındaki heyette Yüzbaşı von Vinckle, Yüzbaşı Fischer ve Yüzbaşı Mühlbach bulunuyordu¹⁶. Bu heyet, 1835-1839 yılları arasında birliklerin teşkilatlandırılması ve eğitimi konularında Osmanlı ordusuna hizmet etmişti¹⁷.

Yüzbaşı Moltke başkanlığındaki Prusya askerî heyeti 1839 yılında meydana gelen ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Anadolu'da ilerleyen kuvvetlerine karşı Osmanlı ordusuna savaş hazırlıklarında yardım etmiş ve verilen savaşta da hazır bulunmuşlardı. Bu savaşta, Osmanlı ordusunun kurmay heyetine de başkanlık eden Moltke, ordunun savaş düzeninin yanlış olduğunu, Serdarıekrem Hafız Paşa'ya bu şartlarda savaşa girmemesini, geri çekilerek daha düzenli bir tertibat yapmasını söylese de önerilerini kabul ettirememişti. Neticede, Moltke'nin dediği çıkmış ve Osmanlı ordusu Nizip Savaşı'nda mağlup olmuştu¹⁸.

¹⁴ Cemal Kutay, *Kader Bağı*, s. 25; Osmanlı ordusu hizmetinde dört yıl görev yapan Yüzbaşı Moltke'nin, İstanbul'dan ailesine ve dostlarına gönderdiği mektupları daha sonra bir araya getirilerek basılmıştır. Helmuth von Moltke, *Briefe über Zustaende und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin 1882. Bu eser daha sonra Türkçeye de çevrilmiştir. Helmuth von Moltke, *Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 15.

Rifat Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, Ünal Matbaası, İstanbul 1982, s. 93-94.

Osmanlı Döneminde Askeri Okullarda Eğitim, haz. Hülya Yazar, Milli Savunma Bakanlığı, TTK Yayınevi, Ankara 2000, s. 7

Yüzbaşı Moltke, bu savaşta yenilginin sorumlusunun sadece Hafız Paşa olmadığını, diğer ordu komutanlarının hatalarının ve iç çekişmelerinin de olumsuz etkilerinin olduğunu dile getirmiştir. Veli Yılmaz, *Türk-Alman İttifakı*, s. 34.

Padişah II. Mahmud'un 30 Haziran 1839'da vefat etmesi ve Nizip yenilgisinin Almanya'da duyulması üzerine Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm tarafından İstanbul'da bulunan Moltke başkanlığındaki Prusya askerî heyeti geri çağrıldı. Böylece Prusya'dan getirtilen ilk resmî askerî heyet, 8 Ekim 1839'da İstanbul'dan ayrılmış oldu¹⁹.

Moltke'den sonra II. Abdülhamid dönemine kadar yine birinci seçenekte belirtilen duruma göre Prusyalı askerî uzmanlar, Osmanlı ordusunda istihdam edilmişlerdi. Sultan II. Mahmut döneminin sonlarına doğru, Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'in kardeşi olan Prens August von Preussen, misafir olarak İstanbul'a gelmiş ve sultanla bir görüşme gerçekleştirmişti. Bu görüşmenin neticesinde, Prens August'un bizzat seçtiği beş topçu subayının İstanbul'a gelerek uzun yıllar boyunca Osmanlı hizmetinde kaldığı görülmüştü. Bu heyette bulunan subaylar bizzat prens tarafından seçilmişti. Ayrıca Prens bu heyetin İstanbul'a gönderilmesini Osmanlı sultanına bizzat kendisi teklif etmişti. Heyette bulunan beş subay Müslümanlığı seçerek Osmanlı tebaası olmuşlardı. Osmanlı Devleti'nin kendilerine sunduğu cazip imkânlar ve makamlar, Müslümanlığı kabul etmelerine sebep olmuşsa da söz konusu heyetin tamamının böyle bir tercihte bulunması dikkate alınması gereken bir durumdur²⁰.

Prusya Prensi August tarafından seçilerek İstanbul'a gönderilen beş topçu subayı şunlardır:

Topçu Üsteğmen von Kuczkowski: Türk ordusunda tümgeneralliğe kadar yükselen Kuczkowski, Prusya topçu subay ve astsubaylarından müteşekkil heyetin komutanı olarak da görev yapmış ve Türk topçusunun yeniden teşkilatlanması için çalışmıştı.

¹⁹ Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 19.

²⁰ Tahsin Esencan, *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*, Askeri Fabrika Basımevi, Ankara 1946, s. 9.

Osmanlı hizmetine girdikten sonra Müslüman olan Kuczkowski, “Muhlis Paşa” ismini almıştı.

Topçu Teğmen Wendt: 1838-43 ve 1850-90 yılları arasında topçuluk danışmanı, topçuluk grubu üyesi ve Osmanlı Harbiye Nezareti’nde planlayıcı olarak görev yapmıştı. Teğmen Wendt, Müslümanlığı kabul ederek “Nadir Paşa” ismini almış ve tümgeneralliğe kadar yükselmişti.

Topçu Teğmen Schwensfeuer: 1838-1841 ve 1850-1873 yılları arasında topçu sınıfının talim ve terbiyesinde görev alan Schwensfeuer, 1873 yılında İstanbul’da ölmüştü. Osmanlı ordusunda general rütbesine kadar yükselen Schwensfeuer, Müslümanlığı kabul etmiş ve “Rami Bey” ismini almıştı.

Topçu Teğmen Lühling: 1838 yılında Prusya’dan gelen heyetin bir üyesi olduğunun haricinde hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. “Mahir Bey” ismini alarak Müslüman olmuştu²¹.

Topçu Teğmen Wiesental: 1838 yılında Prens August tarafından gönderilen beş topçu subayından biri olan Wiesental hakkında başka bilgi bulunmamaktadır²².

Prusyalı beş topçu subayından başka sonraki süreçte Osmanlı Devleti’ne gelen ve haklarında ayrıntılı bilgi edinilemeyen diğer subaylar ise şunlardır:

Topçu Teğmen Grünwaldt: 1851 yılında Osmanlı hizmetine girdi. Daha sonra generalliğe terfi eden Grünwaldt Paşa, 1856-1888 yılları arasında Türk Topçu Okulu Komutanlığı görevinde bulundu.

²¹ Osmanlı’ya hizmet eden Prusyalıları incelemeye ömrünü adanmış olan Pertev Paşa’ya göre; Moltke’den Goltz’a kadar İstanbul’a gelip Türk vatandaşı olan, hepsi paşalık rütbesine kadar yükselen, mezarları Türkiye’de olan ve çoğunun soyu devam eden Prusyalıların sayısı 23’tür. Cemal Kutay, *Kader Bağı*, s. 27-28. Tahsin Esencan, *Türk Topçuluğu*, s. 9; Veli Yılmaz, *Türk-Alman İttifakı*, s. 35. Tahsin Esencan, *Türk Topçuluğu*, s. 10.

İstihkâm Teğmen Blum: 1851-1887 yılları arasında Osmanlı hizmetinde bulunan ve teknik konularda danışmanlık görevi yapan Blum, Osmanlı ordusunda tümgeneralliğe kadar yükseldi.

Topçu Teğmen Strecker: Osmanlı hizmetinde 1854-1890 yılları arasında bulunan ve tümgeneralliğe kadar yükselen Strecker, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Varna'da Türk Topçu Komutanlığı, 1883'de Doğu Rumeli Türk Milis Kuvvetleri Komutanlığı, Harbiye Nezareti'nde Komisyon Başkanlığı ve topçu üyeliği görevlerini ifa etti. Müslüman olarak Osmanlı tabiiyetine giren Strecker, "Reşit Paşa" ismini aldı.

Yüzbaşı Von Malinowski: İstanbul'da 1846-1869 yılları arasında Türk Harp Akademilerinde öğretmenlik görevinde bulunan Malinowski, Müslüman oldu ve "Emin Bey" ismini aldı. Ayrıca 3. Topçu Tugayı Komutanlığı görevinde de bulunan Emin Bey, 1880 yılında İstanbul'da vefat etti.

Piyade Üsteğmen Drigalski: 1853-1885 yılları arasında Türkiye'de görev yaptı. Tümgeneralliğe kadar terfi eden Drigalski, Doğu Rumeli Milis Kuvvetleri Komutanlığı başyaverliği görevinde bulundu²³.

İsimleri haricinde farklı zaman dilimlerinde Osmanlı ordusu hizmetinde görev yapan ve haklarında başka bilgi bulunamayan diğer Prusyalı subaylar ise, Tuğgeneral von Hauser, Albay Blum, Albay Lehmann, Albay Cessler, Binbaşı von Vietinghoff, Graach, Falk, Rabbach, Godlewski, Jungmann, Schmidt, Becke, Wagemann, Böhn, Wrange ve Stolpe idi. Görüldüğü gibi söz konusu dönemde Osmanlı ordusuna hizmet eden Prusyalı subayların sayısı oldukça fazlaydı. Bu uzmanlar hiçbir resmî sığata sahip bulunmayan, çoğu maddi kaygılardan dolayı Osmanlı ordusuna hizmet eden kişilerden müteşekkildi²⁴. Bu dönemde yani 1838-

²³ Veli Yılmaz, *Türk-Alman İttifakı*, s. 36.

²⁴ Rifat Önsoy, *İktisadi Münasebetleri*, s. 93-94; Veli Yılmaz, *Türk-Alman İttifakı*, s. 36.

1882 yılları arasında görev yapan Prusyalı subayların, Osmanlı tebaası olmaları bile Prusya Devleti ile irtibatlarını koparmamıştı. Hatta Prusya Devleti, Osmanlı Devleti'nde çalışan bu subayların kariyerleri ve yaşamları ile yakından ilgilenmişti²⁵.

Yüzbaşı Moltke'nin dönüşünden beş yıl sonra Prusyalı Albay von Kuczkanski Osmanlı ordusunda istihdam edildi. Sultan Abdülmecid'in İstanbul polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi ile ilgili verdiği görevi yerine getirecekti²⁶. Sonraki süreçte Prusyalı subaylar resmî sözleşme yapmaksızın İstanbul'a gelip Osmanlı hizmetine girmeye devam ettiler. Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı ordusunun ağırlıklı yabancı uzmanları Fransızlardan müteşekkildi. Fransa'nın Yunan meselesindeki tutumu ve Ceza-yir'i işgal etmesi, Osmanlı-Fransa ilişkilerinde kısa süreli gerginliklere ve kopmalara neden olmuştu. Bu süreçte Osmanlı ordusunda Fransız uzmanların yerini Prusyalı subaylar almıştı. Kırım Savaşı'ndan sonra Fransa ile ilişkiler düzelince, Osmanlı ordusunun eğitimi konusunda tekrar bu ülke vatandaşlarına müracaat edilmişti. İstanbul'da 1870 yılına kadar ordunun eğitim ve donatımı noktasında tam bir kontrole sahip Fransız askerî heyeti bulunuyordu²⁷.

1870 Alman-Fransız Savaşı sırasında Fransız subaylara cepheye ihtiyaç duyulduğu için İstanbul'da bulunan askerî heyet geri çağrıldı. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, Fransa'dan yeni bir askerî heyet talebinde bulundu. Böyle bir talebin gerekçesi, Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı ordusunun çok zayıf olduğunun ortaya çıkmasıydı. Rusya'nın ileride muhtemel yeni saldırılarına karşı ordunun yeniden düzenlenmesi ve ıslah edilmesi gerekiyordu. Bu yüzden daha önceki Fransız askerî heyetinin çalışmalarına kaldığı yerden

²⁵ Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 21.

²⁶ Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 26-27.

²⁷ Rifat Önsoy, *İktisadi Münasebetler*, s. 93.

devam etmesi düşünöldü ve Fransa'dan yeniden uzmanlar istendi. Fakat Fransız Hükûmeti bu talebi yerine getirmeye pek istekli davranmadı. Osmanlı Devleti de Fransa'nın bu tutumundan dolayı dikkatini birliğini 1871 yılında sağlamış Almanya'ya yöneltti²⁸.

Aynı yer.

I. BÖLÜM

Türk-Alman Askerî İş Birliği

1- II. Abdülhamid Dönemi Alman Askerî Heyeti

Almanya'nın 1870 yılında Fransa'yı vuruş gücü yüksek ve kayıtsız şartsız itaat anlayışı içinde eğitilen ve iyi yetiştirilmiş orduları sayesinde yenmesi, Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmişti. Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı ordusunun Batı tekniğinden yararlanılarak yeniden düzenlenebileceğine ve ıslah edilebileceğine inanıyordu. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde Prusya modelinde ordunun yeniden örgütlenmesi düşünüldü¹. Almanya'nın tercih edilmesi sadece üstün vuruş gücüne ve döneminde Avrupa'nın en etkili ordusuna sahip olması değildi. Osmanlı Devleti, Almanya'yı Fransa ve İngiltere'ye nazaran daha az tehlikeli buluyordu². Avrupa diplomasisinde Osmanlı Devleti'nin yakın ilişkiler tesis ettiği İngiltere ve Fransa'nın yaklaşımları, devletin siyasi arenada yalnız kalmasına sebep oldu. Tunus ve Mısır'ın Fransa ve İngiltere tarafından işgal edilmesi Osmanlı Devleti'nin diplomatik durumunu açıklar niteliktedir. Bu devletlerin birtakım siyasi ve ekonomik çıkarlar peşinde koşmaları, devleti paylaşma hesapları yapmaları, azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullanma girişimleri ve rejim muhaliflerini himaye etme gibi davranışları Osmanlı Devleti'ni, uluslararası arenada yalnızlığa mahkûm etti. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı politikası sömürge anlayışında devam ettiğinden dolayı Türklerin uzun yıllar Büyük Güçler arasında bir denge siyaseti takip etme potan-

¹ Kemal Beydilli, "Colmar Von der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Prusya-Alman-Osmanlı Siyasi ve Askerî Münasebetlerine Kısa Bir Bakış", *20.yy Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 17.
Erol Uğur, "Von der Goltz Paşa'nın 1883-1895 Yılları Arasında Türkiye'deki Hizmetleri", *20.yy Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 19; Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 26-27.

siyeli de tükendi³. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın son çeyreğinde bağımsızlığını koruyup toprak bütünlüğüne karşı gerçekleştirilen saldırıları durdurmak için Avrupa diplomasisinde kendini kabul ettiren Almanya'nın desteğini aramaya başladı. Berlin Kongresi ile birlikte Avrupa diplomasisinin bağımsız hakemi haline gelen Almanya'nın Büyük Güçler safına katılması, Osmanlı Devleti'nin kendisine sorun çıkarmadan destek sağlayacağı bir müttefik profile uyuyordu. Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin Balkanlar, Yakındoğu ve Afrika'daki toprakları üzerinde bir emeli yoktu. Ayrıca Almanya, yukarıda ifade edildiği üzere, Avrupa'nın en etkili askerî güçlerinden biri hâline gelmişti. Ayrıca sahip olduğu ağır sanayi ve ticaret hacmi dikkate alındığında Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü zedelemekten gelişimine katkıda bulunabilirdi. Söz konusu bu politika sayesinde ülke genelindeki Avrupa yatırımlarının çeşitliliği de sağlanabilirdi. Bunlara ilaveten, Osmanlı Devleti'nin toprakları göz önüne alındığında en önemli düşmanları olarak ortaya çıkan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'nın tehditleri Almanya sayesinde asgariye indirilebilirdi. Çünkü Almanya'nın önderliğinde yukarıda ismi geçen devletlerle 1872 yılında tesis edilen üç imparator ittifakı mevcuttu. Dolayısıyla Osmanlı, Rusya'yı durdurmak ve Avusturya'nın Balkanlara yönelik emellerini engellemek konularında Almanya'ya güvenebilirdi. Sonuç olarak Almanya, Sultan II. Abdülhamid'in nezdinde yeni bir diplomasinin ideal ortağı oldu⁴.

Osmanlı Devleti yukarıda ifade edilen diplomasiye rağmen Osmanlı askerî teşkilatının modernizasyonu ile ilgili ilk teklifini uzun yıllar Türk ordusunda askerî uzman bulunduran Fransa'ya yaptı. Sultan II. Abdülhamid, Fransa'nın İstanbul Elçisi Mösyö Fournier'e Osmanlı hükûmeti nezdinde bir Fransız askerî heye-

³ Rifat Önsoy, *Türkiye'deki Almanya*, s. 22.

⁴ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul 2006, s. 262-263.

tinin gönderilmesi hakkında bir müracaatta bulundu. Fakat Fransa'da Cumhuriyet Hükûmeti bu isteği dikkate almadı. Bu müracaatı kuvvetlendirmek için eski Fransız subayı olan ve padişah yaveri olan Dreysee Paşa'nın Fransa yöneticileri yanındaki girişimleri de -bunların Ruslarla yakınlaşma siyasetlerinden dolayı- fayda sağlamadı. Dreysee Paşa'nın da girişimleri sonrasında Fransa'nın yapılan bu teklife olumsuz yanıt vermesi neticesinde, daha önce ifade edilen sebepler çerçevesinde, Almanya tercihi ön plana çıktı. Almanya'nın ön plana çıkmasında kendisi de bir Fransız olan ve Sultan II. Abdülhamid'in yaveri bulunan Dreysee Paşa'nın etkisi göz ardı edilemez⁵. Devlet adamları çıkar sağlama noktasında Almanya'nın Osmanlı'ya bir sorun oluşturmayaacağı⁶, atılacak adımlar sayesinde kurulacak ilişkilerin her iki tarafın da menfaatlerine hizmet edeceğini varsayıyorlardı.

Yeni ordu örgütlenmesine büyük ilgi duyan Sultan II. Abdülhamid, 11 Mayıs 1880 tarihinde Fransız askerî müşaviri Albay Dreysee'yi⁷ Alman Büyükelçi Graf von Hatzfeld'e⁸ göndererek Almanya'dan askerî ve sivil uzmanlardan oluşan bir heyetin

⁵ Sultan II. Abdülhamid, Fransa'nın gösterdiği bu kayıtsızlığı, dönemin Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'ya aktarmıştır. Daha sonra süreç hakkında detaylı malumat Dreysee Paşa tarafından Salih Münir Paşa'ya doğrulamak için anlatılmıştır. Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar, Berlin Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya İlişkileri*, çev. Nurcan Fidan, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 20.

Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskaçında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 56.

Fransız Albay Dreysee, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatine yanında götürdüğü şehzade Abdülhamid'in Paris'teki mihmandarıdır. Paris gezisi sırasında Fransız subayın donanımlı ve kabiliyetli olması şehzadenin dikkatini çekmiştir. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra o dönem Binbaşı olan Dreysee'i İstanbul'a davet etmiştir. Fransa ordusundan emekli olduktan sonra İstanbul'a gelen ve rütbesi terfi ettirilen Dreysee, Sultan II. Abdülhamid'in askerî müşavirliğine atanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 320.

Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Graf von Hatzfeld, Türk-Alman ilişkilerinin tesisinde önemli rol oynamış ve Alman Şansölye Bismarck'tan sonra İmparator Kaiser II. Wilhelm'in izlediği doğu politikasının önemli aktörlerinden birisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'ne gönderilmesini talep etmişti⁹. Alman Büyükelçi Osmanlı'dan gelen bu teklife bir süre kayıtsız kalmıştı. Sultan II. Abdülhamid ile huzura kabulü sırasında yaptığı görüşmeden sonra sultanın teklifini 14 Mayıs 1880 tarihinde Alman Şansölyesi Bismarck'a iletmişti¹⁰. İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçi'nin Osmanlı Devleti'nin isteğine Almanya'nın olumlu cevap vereceğini düşünmemesine rağmen Bismarck, gelen bu teklifi değişen Alman politikası çerçevesinde değerlendirmeye almıştı.

Bismarck, İstanbul'dan gelen teklif hakkında, kurdukları ittifaka bir etkisinin olup olmayacağını öğrenmek için konuyla doğrudan ilişkisi olmayan müttefiki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu bilgilendirmişti¹¹. Çünkü Berlin'deki devlet adamları ve askerî yetkililer, ıslah edilecek Osmanlı ordusunun gelecekte Avusturya için bir tehdit oluşturabileceği endişesini taşımaktaydılar. Alman Şansölye, devlet adamlarının aksine kendisinin böyle bir endişe taşımadığını da ifade etmişti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Bismarck ile aynı düşüncelere sahip olduğunu, Osmanlı'nın kendileri için bir tehdit olmaktan öte Türk ordusunun ıslahından sonra bölgede yeniden bir düzenin oluşabileceğini ve bunun kendileri için çok faydalı olacağını Almanya'ya bildirmişti¹².

Alman Şansölye Bismarck, Sultan II. Abdülhamid'in Alman askerî uzman talebinin kabul edilmesini 4 Haziran 1880 tarihinde Kaiser I. Wilhelm'e teklif etmiştir¹³. Şansölye Kaiser'e gönderdiği mektupta siyasî, eğitim, nüfuz kazanma, istihbarat top-

⁹ Metin Hülâgü, *Gazi Osman Paşa*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 303.

¹⁰ Hajo Holborn, *Deutschland und die Türkei, 1878-1890*, Berlin 1926, s. 11.

Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 28.

İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006, s. 91; Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 151.

Politisches Archiv Auswaertiges Amt, *Türkei 139, R13233, A6346*; PA AA, *Türkei 139, R13233, A6578*. Politisches Archiv Auswaertiges Amt devam eden dipnotlarda PA AA şeklinde kısaltılarak ifade edilecektir.

lama ve dost edinme ile ilgili beş konuya dikkat çekmişti. Öncelikle siyasi olarak bir sorun çıkmayacağını ifade etmişti. Çünkü Osmanlı ordusunda görev yapacak ilk Alman subaylar bunlar olmayacaktı ve daha önce de çok zor şartlar altında Türk ordusuna hizmet eden Prusyalı askerlerin mevcudiyeti siyasi olarak Almanya'nın elini güçlendirmekteydi. İkincisi, Osmanlı ordusunda istihdam edilecek Alman subayların başka bir ülkede ve ortamda görev yapmaları, onların tecrübe kazanmalarına ve aldıkları askerî eğitimi geliştirmelerine katkı sağlayacaktı. Üçüncüsü böyle bir istihdam ile Alman subayları sayesinde Osmanlı, ordu ve devlet kademelerinde etkili politikalar üreterek doğuda Almanya adına nüfuz kazanılacaktı. Devlet kademelerinde görev alacak Alman subaylarının doğrudan ve dolaylı iletişim kurma ve ikili ilişkileri geliştirme faaliyetleri nüfuz kazanma hususuna büyük katkı sağlayacaktı. Dördüncü nokta ise İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin askerî misyonları hakkında istihbarat toplanmasıydı. Özellikle askerî ataşelerin çalışmalarının Osmanlı'da görevli Alman subaylar tarafından kontrol altında bulundurulması Almanya'nın menfaatine olan bir durumdu¹⁴. Çünkü Almanya doğudaki gelişmeler hakkında ne kadar bilgi sahibi olursa bu bölgede o nispetle etkili ve güçlü olacaktı. Bismarck'ın son olarak ifade ettiği nokta ise, siyasetin ötesinde Türklerin dost olarak kazanılmasının Almanya'nın faydasına olacağıydı¹⁵. Ayrıca Bismarck, Alman İmparatoru Friedrich Wilhelm'e 15 Temmuz 1880 tarihinde gönderdiği mektupta "Rusya'daki milliyetçiler, Panislawistler ve Almanya aleyhtarları bize hücum edince Osmanlı Devleti'nin devamına, askerî açıdan taşıdığı öneme ilgisiz kalamayız. Türkler hiçbir zaman bizim için tehlikeli olamaz; fakat bazı durumlar vardır ki onların düşmanları bizim de düşma-

¹⁴ Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 27.

¹⁵ Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 151-152.

nımız olabilir.” demişti¹⁶. Rusya’nın Almanya’ya saldırma ihtimaline karşı Türklerin sahip olduğu güce kayıtsız kalınamayacağı tezinden hareketle dost edinme politikaları da göz önünde bulundurulmuştu. Bir başka ifade ile Bismarck Almanya’sının ileride II. Wilhelm Almanya’sı gibi- Osmanlı Devleti’ni, Fransa’nın intikam duygularına ve özellikle Rusya’nın Berlin Kongresi’nden sonra oluşan husumetine karşı kuvvetli bir şekilde yanında ve dost tutmak istemekteydi¹⁷. Ayrıca Almanya’nın küresel güç olma iddiası için Osmanlı Devleti’nin tamamının veya bazı kısımlarının üzerinde kontrol sahibi olmak yeterliydi. Osmanlı toprakları, Alman ülkesini Ortadoğu’ya, dolayısıyla Basra Körfezi ile Hint Okyanusuna bağladığı için Almanya’nın dünyadaki yeri açısından hayati önemi haizdi. Osmanlı Devleti, Berlin’in başka bir hayali olan birleşik bir orta Avrupa yaratma siyasetinin de ayrılmaz bir parçası olabilirdi¹⁸. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin uzman subay talebi, Almanya’nın dünya siyaseti ile bağlantılı bir hâl almıştı.

Sultan II. Abdülhamid’in askerî konularda uzman subay talebi Almanya tarafından çok detaylı bir şekilde ele alınmıştı. Özellikle Alman devlet adamları konuyu askerî, siyasi ve ekonomik açıdan değerlendirmişlerdi. Bu talebin kabul edilip edilmemesi hâlinde ortaya çıkacak olumlu ve olumsuz gelişmeler ayrıntılı olarak hesaplanmıştı. Bismarck’ın öncülüğünde birçok devlet adamı yapılan teklifin kabul edilmesinin Alman menfaati gereği olduğuna inanıyordu. Böylece birliğini yeni tamamlamış ve Avrupa’nın en dinamik ordusuna sahip olan Almanya’nın doğuda yeni çıkarlar elde etmesinin yolu açılacaktı¹⁹. Bu çıkarların başın-

¹⁶ Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, s. 17.

Kemal Beydilli, “Alman-Osmanlı Siyasi Münasebetleri” s. 17.

Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde, Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 74.

Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 24-25, 70.

da, Alman subayların yeni tecrübe ve bilgi edinimleri sayesinde kendilerini daha da geliştirecekleri geliyordu²⁰. Ayrıca bu subaylar vasıtasıyla Osmanlı Devleti üzerinde Alman siyasi nüfuzunu artırma planları yapılıyordu. Devlet üzerindeki etkinin artırımıyla menfaat yelpazesi de genişleyecekti. Dolayısıyla bütün bu planlar çerçevesinde Osmanlı'nın teklifi üzerinde ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirilmişti.

Almanya Şansölyesi Bismarck'ın Kaiser I. Wilhelm'e, Osmanlı sultanının isteğinin kabul edilmesi yönündeki teklifini iletmesinden sonra gelişmeler hız kazandı. Kaiser I. Wilhelm'in onayından sonra Bismarck, Osmanlı ordularının Alman askerî uzmanlar tarafından yeniden teşkilatlandırılması için Berlin'den en iyi elemanların gönderileceğini bildirmişti. İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Hatzfeld, Osmanlı Devleti'nin Alman uzman subaylar konusundaki daha detaylı teklifini Berlin'e ilettili. Buna göre Osmanlı ordusunda üç yıl için istihdam edilmek üzere bir kurmay, bir süvari, bir piyade ve bir topçu subayı talep edildi. Sultan subaylara maaşlarının zamanında ödeneceğini, kendilerine veya dul eşlerine emeklilik hakkı tanınacağını ve kendileri ile bir kontrat yapılacağını garanti etti²¹. Alman İmparatoru Kaiser I. Wilhelm, Alman subayların Osmanlı ordusunda alacakları maaşların ve maaşların daha açık şekilde Babıâli'den rica edilmesi hususunda Bismarck'ı görevlendirdi²².

Büyükelçi Hatzfeld 16 Haziran 1880 tarihinde Berlin'e gönderdiği mektupta talep edilen dört Alman subayına tabur komutanı düzeyinde rütbe verileceğini bildirdi. Ayrıca görevli subaylara Osmanlı Bankası aracılığıyla düzenli maaş ödeneceği ve ücretlerin dolgun olduğu da ifade edildi. Büyükelçi, sultanın hayatta olduğu müddetçe subayların şikâyet edeceği bir şey olmaması

²⁰ Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 152.

²¹ PA AA, *Türkei* 139, R13230, A3394.

²² PA AA, *Türkei* 139, R13230, A3585.

için elinden gelen her şeyi yapacağına dair söz vermesini de Berlin'e iletti²³.

2- Alman Askerî Heyeti ve Çalışma Kontratı

Osmanlı Devleti, bir taraftan Almanya ile yaptığı görüşmeleri sürdürürken diğer taraftan talep edilecek askerî uzmanlarla ilgili bir ön çalışma yürüttü. Bu süreçte Almanya'dan ilk etapta dört kişiden oluşacak sivil askerî uzman heyetinin istenmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından bu uzman heyetin çalışma ve hizmet şartlarını düzenleyen bir kontrat taslağı hazırlandı²⁴.

Osmanlı devlet adamları kontrat taslağına son şeklini vermek için belli bir süre üzerinde çalıştı. Taslağın son hâliyle birlikte üç numune hazırlanmıştı. Anlaşma maddeleri ve talep listeleri son hâline gelene kadar üç kez güncellendi. Bu süreçte güncellenen anlaşma maddeleri gözden geçirilerek yeniden düzenlendi. Bunun en önemli sebebi ise anlaşma maddeleri için İstanbul'daki Alman Büyükelçi Hatzfeld'in görüşünün alınmasıydı. Yapılan numuneler büyükelçiye sunuluyor ve onun da talepleri dikkate alınıyordu. Hatta büyükelçi hazırlanan ilk numunenin ilk beş maddesinin kısmen değiştirilmesi yönünde görüş bildirmişti. İlk dört madde subaylarla ve beşinci madde sivil memurlarla alakalıydı. Birinci madde sadece subayların Osmanlı Devleti'nden alacakları yıllık 20.000 Frank maaşı içermektedir. Büyükelçi bu maddenin, "Evvela iş bu zabitanın maaş ve ta'yinatları memleketlerinde almakta bulundukları maaş ve ta'yinatın iki misli olacaktır" ve "Bundan maada mezkur maaş ve tayinler mah be mah ve bila tedahül tediye edilecektir" şeklinde değiştirilmesini istemişti. İkinci madde, subayların iki veya üç sene Osmanlı hizmetinde bulunacakları süreyi

²³ PA AA, *Türkei 139, R13230, A3736*.

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880. Devam eden dipnotlarda Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) şeklinde kısaltılarak verilecektir.

belirlemektedir. Bu maddenin de “*Saniyen her birisinin kontratosunda müserrih olacak müddet-i memuriyetleri üç seneden dūn olmayacaktır*” şeklinde yeniden düzenlenerek Alman subayların çalışma sürelerinin üç yıla çıkarılmasını talep etmişti. Üçüncü madde subayların iki veya üç sene sonunda kontratlarını yenileme hususu ile ilgiliydi. Üçüncü maddenin “*Salisen akd-ı mukavele eden iki tarafın talebi üzerine kontratolar üç sene sonunda tecdid olunabilecektir*” şeklinde değiştirilerek hem sürenin üç yıl olmasını hem de anlaşma yenilemenin tarafların rızasına dayandırılmasını istemişti. Dördüncü madde ise, subayların görev başında kaza geçirerek emekliye ayrılmaları hâlinde kendilerinin, eşlerinin ve çocuklarının Osmanlı Bankası aracılığıyla altın olarak ve yurt dışında bulunmaları hâlinde bile alacakları ücretleri ihtiva etmektedir. Bu maddede emekli maaşı ile ilgili bir rakam telaffuz edilmemiştir. Büyükelçi bu maddenin “*Rabian mezkur zabitin birisi hidmeti esnasında ve bu hidmeti yüzünden bir kazaya düçar olarak hidmeti gayri salih olur ise devletin tekaüdü askerî nizamnamesi mucibince kendisine rütbesine göre ve kapitülasyon şartıyla tekaüd maaşı tahsis kılınacak ve bu maaş nizamname mucibince verilecek maaşın bir buçuk misli olacaktır*” ve “*Hamisen zat-ı hazreti padişahi zabitanı mumailayhma atabe-yi seniye olarak vürudlarında beherine maaşlarının iki mislini ve memleketleri canibine avdet etmemek üzre azimetleri vukuunda yine maaşlarının dört mislini harcırah olarak ihsan buyuracaklardır*” şeklinde düzenlenmesini talep etmişti²⁵. Sultan II. Abdülhamid’in askerî müşaviri Albay Dreysee, Alman büyükelçinin anlaşma maddelerine eklenmesini istediği şartların hususi ve şahsi olduğunu ve hiçbir koşul ve şart altında Osmanlı Devleti’nin bir taahhüt altına girmeyeceğini ifade etmişti²⁶. Buna rağmen büyükelçinin, yukarıda ifade edildiği şekliyle, düzeltme talebinde bulunduğu birinci

²⁵ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 6-7

²⁶ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 6.

madde -Almanya'dan aldıkları maaşın iki misli kısmı- hariç diğerleri aynen kontrat taslağında yer almıştır²⁷.

Alman askerî ve sivil uzman talebi doğrultusunda hazırlanan kontratın ikinci numunesinde anlaşmanın sadece dördüncü ve dokuzuncu maddelerinde bazı düzeltmeler yapılmıştır. Buna göre dördüncü maddeye çocuklara ve eşe ödenecek emekli maaşının altın olarak ödeneceği kısmı ile dokuzuncu maddeye, cezalandırılmaya müstahak bir suç işlemeleri hâlinde cümlesi eklenmiştir. Üçüncü ve son numunede kontrat taslağı nihai şekline kavuşmuştur²⁸.

Kontrat maddeleri ile ilgili çalışmaların yanı sıra Almanya'dan talep edilecek askerî ve sivil uzmanların listesi de tadil edilmiştir. İlk aşamada talep edilen kurmay, süvari, piyade ve topçu subaylarına sonraki süreçte sürekli ilaveler yapılmıştır. İlk numunede kurmay, piyade, topçu, jandarma, bahriye subayları ile Hariciye Nezareti'nde Müsteşarlık maiyetinde bulunacak bir avukat talep edilmiştir. Görüldüğü üzere bu listede süvari subayı yer almamıştır²⁹. İkinci numunede ise süvari subayı dâhil ilk dört subaya ek olarak jandarma, (Mümkünse en hızlı şekilde gönderilmesi talep edilmektedir.) askerî okul ikinci nazırı olacak bir subay, Almanca öğretecek bir subay, bahriye subayı (İngilizce bilen) ve üç sivil memur bulunmaktadır³⁰. Yapılan son numunede yani nihai taslağın ikinci ek listesinde Almanya'dan ilk başta istenen diğer dört subaya ilaveten ayrıca bir jandarma subayı, bir deniz subayı, askerî levazım subayı, Almanca öğretecek bir subay, askerî okul ikinci nazırı olacak bir subay ve üç sivil memur vardır. Osmanlı devlet adamları tarafından Yıldız Sarayı'nda vücuda getirilmiş kontrat taslağı, Alman Büyükelçi Hatzfeld'in dü-

²⁷ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 1-2.

²⁸ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 3-4.

²⁹ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 5.

³⁰ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 5 Temmuz 1880, lef 8.

zeltme talepleri de dikkate alındıktan ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra üç nüsha olarak Sultan II. Abdülhamid'in onayına sunulmuştur. Sultan, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne göndereceği asker ve sivil memurların faydalı ve yararlı olacaklarından şüphesinin bulunmadığını, bunların süratle Osmanlı'ya gönderilmelerini arzu ettiğini ve bu konu hakkında başka bir şey söylemek istemediğini dile getirmiş ve kontrat taslağını onaylamıştır³¹.

Almanya ve Osmanlı Devleti arasında askerî ve sivil uzman talebi konusunda aracı olan Sultan II. Abdülhamid'in askerî müşaviri ve yaveri Albay Dreysee imzalı kontrat taslağı Büyükelçi Hatzfeld'e verildi. Büyükelçi bu taslağı ve buna ilave edilen bir subay talep listesini 14 Temmuz 1880 tarihinde Berlin'e gönderdi. Osmanlı Devleti'nin hazırlamış olduğu kontrat taslağı 12 madde ve iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde taslak metin, ikinci bölümde ise Almanya'dan istenen subay ve sivil memur talep listesi vardı. Kontrat tasarısında subaylara her ay sonunda Osmanlı Bankası tarafından aylık taksitler şeklinde yıllık 20.000 Frank maaş ödenmesi planlanıyordu. Alman askerî heyet üyeleri Türk subayların rütbelerine göre almış oldukları tayınları da alacaklardı. Görev gereği icra edecekleri askerî geziler için Türk subaylarına ödenen yolluk ve yevmiyenin iki katı ödenecekti. Anlaşma üç yıl olarak belirlenmiş ama tarafların uzlaşması hâlinde karşılıklı olarak uzatılması söz konusuydu. Taslak metin, maluliyet ve ölüm hâlini kapsayan faaliyetleri de içermektedir. Görevi başında oluşacak kazalarda sakat kalması durumunda subaylar, kayd-ı hayat şartıyla aylık maaşlarının bir buçuk katı nispetinde ücretle emekliye ayrılacaklardı. Kazazede subayın ölümü hâlinde eşi yine kayd-ı hayat şartıyla ve yetimleri de 21 yaşına kadar emeklilik maaşının yarısı oranında ve altın olarak

³¹ BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 1-2.

Osmanlı Bankası kanalıyla bu parayı alacaklardı. Subayların Almanya'dan ilk gelişleri hâlinde iki aylık maaş, kesin dönüşlerinde ise dört aylık maaş tutarında yolluk almaları taslakta mevcuttu. Ayrıca Alman subayların Osmanlı Devleti çıkarlarına aykırı hareket ve fiilde bulunmaları hâlinde devlet anlaşmayı tek taraflı feshetme hakkına sahipti. Subaylar Alman askerî kanunu ve askerî ceza kanununa tabi olacaklardı³². Subaylar, orduda terfi ettirildikleri rütbelere karşılık gelen Türk üniformalarını giyeceklerdi. Büyükelçi Hatzfeld, istenen deniz subayının Bahriye Nezaretinde danışman statüsünde istihdam edileceğini ve askerî okul müdür yardımcısının ise askerî okulların yeniden teşkilatlandırılmasında görevlendirileceğini bildirdi³³.

Almanya, Osmanlı'ya gönderilecek subayların hangi statüde istihdam edilecekleri hususunu da gündeme taşıdı. Taslak kontratta Alman subayların Osmanlı ordularındaki rütbelerine karşılık Türk üniformalarını giymeleri konusunda bir madde mevcuttu. Fakat Osmanlı'da istihdam edilecek subayların Alman ordusundan izinli mi yoksa ilişkilerinin kesilip mi gönderilecekleri henüz netleşmemişti. Bismarck, taslak kontratta belirtildiği üzere Alman subayların Türk üniforması giymelerinden hareketle Alman ordusundan izinli olarak Türk ordusuna tayin edilmiş gibi görünmeyeceklerini dile getirmişti³⁴. Böylece son 50 yıllık süre

³² BOA, Y.PRK.TKM, No.3/23, 14 Temmuz 1880, lef 1-2; Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S 32, Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul 1979, s. 486-487.

PA AA, *Türkei* 139, R13231, A219.

Prens Bismarck sonraki süreçte de bu görüşteki kararlılığını devam ettirmişti. Osmanlı ordusunda istihdam edilecek Alman subayların Alman ordusuyla ilişkilerinin kesilmesi gerektiğini en başından beri savunmuştu. Bu görüşünün dayanağını da 23 Mart 1882 tarihinde Berlin'de Osmanlı Sefiri Sadullah Paşa ile yaptığı görüşmede dile getirmişti. Şansölye Bismarck: "Bir ecnebi ordusunda hizmet eden bir Alman zabitanın Almanya'ya dost olan bir devlete karşı muharebe etmesi makul bulunduğundan böyle bir vaadin itası müşküldür. Hatta iş bu müşkülata galebe edebilecek vasıtayı bulmak için İmparatora bile müracaat ettim. Ve İmparator dahi vaadi kati vermeye dahi tereddüt etti." demişti. Sadullah Paşa ise "Asakir-i Osmaniye hizmetine muktedir zabitanın git-

içinde geçici veya daimî surette Osmanlı ordusunda istihdam edilen Prusyalı subaylar gibi Alman ordularından ilişkileri kesilerek görevlendirilmelerinin yapılmasını istemişti³⁵. Dolayısıyla Osmanlı'ya gönderilecek subaylar ancak Alman ordusundan ayrılmaları durumunda görev alabileceklerdi. Alman devlet adamları son 50 yıldan bahsederlerken resmî statü olmadan Osmanlı ordusunda görev yapmış Prusyalı subayları örnek verirken, geçici süreyle izinli olarak gönderilip dört yıl İstanbul'da kalan Yüzbaşı Helmuth von Moltke'yi -ki kendisi de 1880'li yıllarda Alman Genelkurmay Başkanı'dır- hiç hesaba katmamışlardır.

Osmanlı Devleti'ne gönderilecek subayların statüleri konusunda Almanya bir gelişme kaydedememişti. Bu sorun ihraç edilecek derecede elverişli ve yararlı subayların temin edilmesinin önündeki en büyük engeldi. Öncelikle istenilen donanımlara sahip subayların Alman ordusundan ilişkilerinin kesilerek gönderilmek istenmeleri kendilerinde büyük bir kaygı yaratıyordu. Subayların büyük çoğunluğu Yüzbaşı Moltke örneğinde olduğu gibi Alman ordusundan üç yıl resmî izinli olarak gönderilmeyi ve bu sürenin sonunda tekrar görevlerine aynı şartlarda iade edilmeyi istiyorlardı. Bir diğer engel, görev karşılığında alacakları ücretler konusundaydı. Gelecek vaat eden subayların Almanya'da kalarak da Osmanlı'nın vereceği yıllık 20. 000 Frank'a yakın bir parayı kazanabilecekleri öngörülebiliyordu. Diğer ek gelirlerle birlikte İstanbul'da çalışmanın zararlarını kısmen karşılayacağı ve bu ücretin çok küçük bir kısmının tasarruf edilebileceği ifade ediliyordu. Bu sorunların çözülmemesi durumunda yetenekli ve

mesi için en ehem ve elzem olan bunların yeniden Almanya hizmet-i askeriyesine dahil edebilmelerini temin etmek maddesidir. Hakikaten ashab-ı iktidardan olan zabıtlardan hiçbirinin evvel emirde böyle bir vaadi istihsal etmedikçe ve hatta hizmetini terk etmeye rıza olmayacağı muhakkaktır." demişti. BOA, Y.PRK.HR, No. 6/20, 23 Mart 1882, lef 2.

PA AA, *Türkei* 139, R13230, A4348; Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 27-28.

yararlı olanların yerine daha vasat subayların ihraç edileceği gerçeği ortaya çıkıyordu³⁶. Gönderilecek subayların kariyer ve ücret konularında atılacak somut adımlarla teşvik edilmesinin önündeki tek engel Alman yetkili mercileriydi.

Bütün bu görüşmeler devam ederken meydana gelen siyasi bir hamle sürecin yavaşlamasına neden oldu. Yunanistan toprak sorunu ile alakalı gibi görünen gelişmeler ışığında İngiltere, Alman subaylarının Osmanlı ordusunda uzman statüsünde istihdam edilmeleriyle ilgili çekincelerini 19 Temmuz 1880 tarihinde Berlin Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi³⁷. Diplomatik krizin seyrini değiştirmek için Prens von Bismarck, olayın aktörlerini yakından ilgilendirecek bir bildiri kaleme aldı. Öncelikle bu bildiride, Sultan II. Abdülhamid'in uzman talebinde bulunmasının ve Almanların bunu kabul etmesinin Yunan meselesiyle ilgili bir durum olmadığına vurgu yapılmaktaydı. Bu nedenle uzman istihdamı konusunun daha önce gelişen siyasi bir olayla bağlantısının kurulamayacağı ifade edilmekteydi. Ayrıca Almanların uzman istihdamı konusundaki olurlarının Yunan toprak meselesinde Osmanlı'ya siyasi bir güç sağlamayacağı aksine bu konunun kendilerini ilgilendirmeyeceği de açık bir şekilde ortaya konulmaktaydı. Osmanlı Devleti'ne askerî uzmanların ilk kez gönderildiği gibi son 50 yıllık süreçte Alman subaylarının Türk ordusunda hizmette bulunduklarına işaret edilmekteydi. Son olarak önceden olduğu gibi Osmanlı ordusunda görev yapacak subayların Alman ordusuyla bir bağlarının olmayacağı sadece kendilerine

³⁶ PA AA, *Türkei* 139, R13231, A4546.

³⁷ Osmanlı Devleti 1878 Berlin Kongresi kararlarına göre Yunanistan'a toprak vermekle yükümlüydü. Kongre sonrası Yunanistan'ın ısrarlı toprak talebine Osmanlı kayıtsız kalmakta ve gerekeni yapmamaktaydı. Yunanistan meseleyi uluslararası platforma taşıyarak konuya büyük devletlerin müdahil olmasını sağladı. Toprak tazminatının milletlerarası bir sorun haline dönüşmesinden sonra görüşmeler 24 Mayıs 1881 tarihine kadar devam etti ve Osmanlı baskılara daha fazla dayanamayarak Yunanistan'a antlaşma hükümleriyle belirlenen yerleri vermek zorunda kaldı. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, TTK Yayınları, İstanbul 1983, s. 112-114.

başka bir ülkede çalışmak için ruhsat verileceği dile getirilmekteydi³⁸.

Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a toprak vermesiyle birlikte diplomatik krize dönüştürülen sorun ortadan kalktı. Alman askerî uzman istihdamı görüşmelerinin yeniden başlaması için Sultan II. Abdülhamid ricasını tekrarlayarak İstanbul Alman Büyükelçiliği'ne başvurdu³⁹. Ayrıca sultan, Kasım 1881'de özel görevle kendi muhafız subaylarından Ali Nizami Paşa ve hususi kâatibi Reşid Bey'i Berlin'e gönderdi⁴⁰. Bu seyahatin amaçlarından biri de Osmanlı ordusunda istihdam edilecek Alman subaylarla ilgili görüşmelerin hızlandırılması ve neticelendirilmesiydi⁴¹. Heyetin Kaiser ve Şansölye ile yaptığı görüşmeler subay istihdam sürecinin hızlanmasına büyük katkı sağlamıştı.

Alman subaylarla ilgili görüşmelerin yeniden başladığı sırada başka bir sorun daha ortaya çıktı. Yunanistan tıpkı Osmanlı Devleti gibi ordusunun yeniden teşkilatlandırılması için Almanya'dan uzman subay talebinde bulundu. Bu durum Almanya cephesinde bazı sıkıntılara sebep oldu. Bu talebe olumlu bir yanıt verilmesi hâlinde devam eden Osmanlı-Almanya görüşmelerine büyük sekte vurulacaktı. Şansölye Bismarck, Osmanlı Devleti'nin ilk ricacı olmasını ve bu teklifin kabul edilmesini göz önüne alarak askerî heyetin oluşturulması ile ilgili gelişmelerin bir süreliğine yavaşlatılması kararını verdi. Alman yetkili makamlarının kendi aralarında gerçekleştirdikleri görüşmelerden sonra da Yunanistan'ın teklifi reddedildi⁴².

³⁸ Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 28.

³⁹ PA AA, *Türkei 139, R13233, A4815*.

⁴⁰ PA AA, *Türkei 139, R13233, A2159*; Metin Hülâgü, *Gazi Osman Paşa*, s. 303-304.

⁴¹ Kemal Beydilli, "İlk Alman Askerî Heyeti", s. 489; Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 156.

Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 156. Yunanistan, teklifinin Almanya tarafından reddedilmesinden sonra Fransa'ya müracaat etmişti. Fransa'nın teklifi kabul etmesiyle birlikte Yunan ordusunu Fransız subaylar ıslah etmeye başlamışlardı.

Osmanlı-Alman görüşmeleri 1882 yılının başında isteklerin somutlaştırılmasıyla yeni bir boyut kazandı. Osmanlı yetkilileri 19 Ocak 1882 tarihinde İstanbul Alman Elçiliği'ne yeni bir subay listesi verdi. Daha önce talep edilmiş subaylara ek olarak askerî yargının oluşturulması ve kuvvetlendirilmesi için iki yeni subay daha isteniyordu. Türkiye'de Alman jandarma sistemini kuracak üç subaya ek olarak Osmanlı ülkesinde bulunan askerî okullar müdürüne danışmanlık hizmeti verecek bir subayın gönderilmesi ricasında bulunuluyordu. Gönderilecek subayların hepsinin rütbelerinin albay ve binbaşidan aşağı olmamalarına dikkat edilmesi özellikle vurgulanıyordu. Bu subayların Türk ordusunda istihdamlarının sağlanmasından sonra ast ve üstleriyle ilişkide bulunmaları ve bir otorite kurabilmeleri sahip oldukları rütbelere bağlıydı⁴³.

Türk ordusunda istihdam edilecek Alman subaylarının görevlerini yerine getirmeleri ve otoriter bir duruş sergilemeleri sadece rütbe kazanımları ve aldıkları maaşlara bağlı olmamalıydı. Öncelikle ilk askerî heyet içinde bulunan dört subay teşkilatçı olmak zorundaydılar. Görevleri gereği yapacakları askerî geziler her ne kadar kısıtlanmamış olsa bile zamanlarının büyük bir çoğunluğunu İstanbul'da masa başında geçireceklerdi. Bu subayların etki alanları arazi üzerinden çok bürolarda görülecekti. Askerî teşkilat yapılarının her kademesinde icra edilecek bütün faaliyetlerin temeli bu subaylar tarafından oluşturulacaktı. Yapılacak askerî manevraların içerik ve şartlarının hazırlanmasının yanı sıra sahada uygulanması da yine onların gözetiminde icra edilecekti. Bütün bunlara rağmen bu subayların Türk ordusunun

⁴³ Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 30. Osmanlı Devleti'nin 1880 yılından itibaren talep listesi sürekli genişlemekteydi. İlk başta istenen bir kurmay subay ve üç sınıf subayı sabit kalmış ama daha sonra değişik alanlarda farklı istihdamların sağlanabilmesi için çeşitli sayılarda Alman subayları talep edilmisti. Osmanlı Devleti'nde 1883 yılından itibaren görev yapan Alman asker ve sivil uzman sayısı 13'e ulaşmıştır. Kemal Beydilli, "Alman-Osmanlı Siyasi Münasebetleri" s. 17.

bütün kademelerinde doğrudan irtibatları ve kontrolleri olmayacaktı. Bütün bu faaliyetlerinin temeli de iletişime dayanıyordu. Bu nedenle az çok Fransızca bilmelerinin ötesinde bu dili en iyi şekilde bilmeleri yapacakları görevlerinin etki alanlarını da genişletecekti. Osmanlı devlet adamları ve sultanla yapacakları görüşmelerde Fransızca tek yoldu. Fransızca iletişimin haricinde özenle hazırlanmış raporların, talimatnamelerin, muhtıraların kaleme alınmasında ve bunların karara bağlanmasında da önemli bir araçtı⁴⁴. Dolayısıyla Alman subayların Fransızca konuşma ve yazı diline hakimiyetleri, askerî yetenek ve becerilerine ek olarak Osmanlı Devleti'nde yürütecekleri hizmetlerin başarıya ulaşmasında önemli bir etki yaratacaktı.

Alman askerî uzman istihdamı konusunda yaklaşık iki yıllık görüşmelerin sonunda 11 Nisan 1882 tarihinde Alman Askerî Kabinesi Şefi General Albedyll Osmanlı Devleti'ne gönderilecek dört subayın ismini tespit etmiş ve Alman Hariciye Nezareti'ne bildirmişti. Diğer subay isteklerinin karşılanması şimdilik reddedilmişti⁴⁵. Buna rağmen Albay Kaehler başkanlığındaki ilk askerî Alman heyetinden kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin talep ettiği diğer asker ve sivil memurlar da İstanbul'a gönderilmişti⁴⁶.

Bu subaylar, başlangıçta üç aylık deneme süresi boyunca Alman ordusundan izinli sayılacaklar ve bu zaman zarfında Almanya'dan maaş almaya devam edeceklerdi⁴⁷. Bu sürenin bitiminde Osmanlı ordusunda kalmak istemeleri hâlinde üç yıllık kontrat yapacaklar ve anlaşmanın bitimiyle birlikte Alman ordusuna geri

⁴⁴ PA AA, *Türkei* 139, R13233, A511.

⁴⁵ PA AA, *Türkei* 139, R13233, A2111. Bk. Ekler, s. 256.

⁴⁶ Tarafımızdan sadece Alman asker ve sivil uzman olarak Bahriye Nezareti'nde görevlendirilen bir subay ile Maliye Nezareti'nde Müsteşar olarak çalışan sivil bir memur tespit edilmiştir. Her ikisinin de kontratları ilk Alman askerî heyetinin imzalamış oldukları sözleşme ile -maaş kısmı hariç- birebir aynıdır. BOA, *İ.DH*, No.888/70644, 26 Nisan 1884; BOA, *Y.PRK.ASK*, No.24/32, 1 Kasım 1884, lef 1-2. BOA, *Y.PRK.HR*, No. 6/21, 28 Nisan 1882, lef 6.

dönebileceklerdi. Üç aylık deneme süresinin bitiminde Türk ordusunda kalmak istememeleri hâlinde herhangi bir anlaşma hükmü olmaksızın Alman ordularında yeniden görevlendirileceklerdi⁴⁸. Böylece bu subaylar, Yüzbaşı Moltke örneğinde olduğu gibi resmî statüde görevlendirilerek Alman ordusuna geri dönme garantisi elde etmişlerdi. Askerî Kabine tarafından isimleri belirlenen ve Kaiser I. Wilhelm tarafından Osmanlı Devleti'nde istihdam edilmeleri hususunda izin verilen subaylar şunlardı⁴⁹:

Albay Kaehler, 6 No'lu 2. Silezya Hassa Alayı Komutanı
Yüzbaşı Kamphövener, 79 No'lu 3. Hannover Piyade Alayı
Süvari Yüzbaşı Hobe, 4 No'lu 2. Silezya Dragon Alayı
Yüzbaşı Ristow, 17 No'lu 2. Pommeryan Sahra Topçu Alayı.

Alman Askerî Kabinesi, Albay Kaehler'in iyi donanımlı ve yetenekli bir subay olduğunu ifade etmekteydi. Bu özellikleri sayesinde Osmanlı'da görev yapacak diğer subayların yerlerini düzenleyeceği ve Türk askerî makamlarına danışmanlık yapacağı bildiriliyordu. Ayrıca albayın bu görevi kabul etmesinin en önemli sebebinin parasal olduğu ve kendisine Osmanlı'nın yıllık 30.000 Frank ücret ödemesi noktasında baskı yapması için Alman Hariciye Nezareti uyarılıyordu⁵⁰. Diğer üç kişi ise Alman ordusunun en iyi subaylarından olup seçkin sıfatıyla tanıtılıyordu. Bütün subayların hizmet dereceleri çok yüksekti ve Almanyadan ayrılmadan bir üst rütbeye terfileri yapılacaktı. Askerî Kabine, subayların Osmanlı Devleti'nde üst rütbede görev yapmaları hususuna

⁴⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1191, 3 Haziran 1882, s. 1.

⁴⁹ PA AA, *Türkei 139*, R13233, A2111; BOA, Y.PRK.HR, No. 6/21, 28 Nisan 1882, lef 6; Kazım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Emre Yayınları, İstanbul 2001, s. 265.

⁵⁰ PA AA, *Türkei 139*, R13233, A2111. İstanbul Almanya Sefareti'nden Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Albay Kaehler'e yıllık 30.000 Frank maaş verilmesini Alman Hükûmeti'nin çok fazla arzu ettiği dile getirilmişti. BOA, Y.PRK.HR, No. 6/21, 28 Nisan 1882, lef 6.

çok önem vermektedir⁵¹. Subaylar Almanya'dan gönderilir gönderilmez Osmanlı'dan Albay Kaehler'in generalliğe, daha yeni binbaşı olmuş diğer üç subayın ise albaylığa terfi ettirilmesi talep edildi⁵². Albay Kaehler Osmanlı'da resmen göreve başladıktan hemen sonra 14 Haziran 1882 tarihinde tuğgeneralliğe (mirliva) yükseltildi. Osmanlı Devleti'nin rütbe artırımından hemen sonra Alman Kaiser I. Wilhelm, Kaehler'in tümgenerallik rütbesine terfi edilmesine onay verdi⁵³. Osmanlı Devleti de Almanya'nın bu uygulamasından hemen sonra Kaehler Paşa'nın rütbesini tümgeneralliğe (ferik) yükseltti ve kendisini sultanın yaverliğine atadı⁵⁴. Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden rütbe artırımını talebinde bulunmasının nedeni kendi subaylarının Türk ordusundaki etkinliğini artırmak içindi. Böylece üst rütbede bulunacak Alman subayların nüfuz edeceği daha çok alan mevcut olacaktı. Ayrıca Türk meslektaşlarıyla olan ilişkilerinde sahip oldukları rütbelerin etkisi tartışmasız çok önemliydi. Bütün bu hesapları yapan Alman Askerî Kabinesi, subayların yola çıkmasıyla birlikte daha önceden hazırlanan planları uygulamaya koymuş ve Os-

⁵¹ Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askerî Teşkilatı ve Kıyafetleri 1876-1908*, C III, sad. Erkmen Mütevellioğlu, Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 14. Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid döneminde yapılan düzenlemeye göre askerî rütbeler şu şekilde sıralanmıştır:

Mülâzım-ı sâni (Teğmen)
Mülâzım-ı evvel (Üsteğmen)

Yüzbaşı

Kolağası (Önyüzbaşı)

Binbaşı

Kaymakam (Yarbay)

Miralay (Albay)

Mirliva (Tuğgeneral)

Ferik (Tümgeneral)

Müşir (Mareşal)

BOA, Y.PRK.HR, No. 6/21, 28 Nisan 1882, lef 6.

PA AA, *Türkei* 139, R13233, A3942. Bk. Ekler, s. 255.

Kaehler 1885 yılında İstanbul'da öldüğünde müşir (mareşal) rütbesindeydi. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 60-61.

manlı Devleti'nden askerî heyetin rütbelerinin yükseltilmesini talep etmişti.

Alman Kaiser I. Wilhelm'in izniyle birlikte askerî heyet 29 Nisan 1882 tarihinde Berlin'den ayrılarak İstanbul'a hareket etti⁵⁵. Alman askerî heyeti Mayıs ayının başında İstanbul'a geldi. Bir süre İstanbul'da ikamet eden heyet ile Osmanlı devlet adamları arasında görüşmeler gerçekleştirilerek taraflar arasında bir sözleşme yapılması kararlaştırıldı.

Alman askerî heyeti adına Albay Kaehler ile Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Said Paşa ve Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa tarafından 30 Mayıs 1882 tarihinde resmî sözleşme imzalandı. Osmanlı adına anlaşma metnine bizzat imza atan iki paşanın çok değerli iki devlet adamı olduğundan hareketle, II. Abdülhamid'in ordunun reorganizasyona verdiği önem açıkça görülmektedir⁵⁶.

Taraflar arasında imzalanan anlaşma metni beş sayfa olarak Osmanlıca-Fransızca iki dilde düzenlenmiş ve 10 madde şeklinde kaleme alınmıştır. Birinci maddede Kaehler'in mirliva (tuğgeneral) rütbesiyle Osmanlı ordusunda istihdam edileceği yazılıdır. Rütbesine mahsus ödeneklerinden başka yıllık bazda 30.000 Frank tutarındaki ücretini her ayın sonunda tehir edilmeden ve eksiksiz biçimde Osmanlı Bankası kanalıyla 2.500 Frank karşılığında altın olarak alacaktır⁵⁷. Diğer subaylara yıllık 23.000 Frank

⁵⁵ BOA, Y.PRK.HR, No. 6/21, 28 Nisan 1882, lef 6.

⁵⁶ Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 158-159.

⁵⁷ Necmettin Alkan tarafından kaleme alınan makalede Albay Kaehler'in Türk ordusu hizmetine girmeyi kabul etmesinin ne gibi bir maddi kazanç getirebileceği ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. Burada Kaehler'in Osmanlı Devleti'nden alacağı maaş ile Alman ordusunda görevli bir Albayın maaşları kıyaslanmıştır. Bir Albay 1899 yılında Alman ordusundan yıllık 7.800 Mark maaş almaktadır. Albay Kaehler'e ise 1882 yılında Osmanlı Devleti'nden yıllık 30.000 Frank maaş ödenmektedir. Buna göre 1885 yılı kuru baz alındığında 100 Frank 80.77 Mark'a karşılık gelmektedir. Bu kur değerlendirmesinden çıkan sonuç ise Albay Kaehler'in yıllık 24.231 Mark maaş aldığıdır. Sonuç olarak Albay Kaehler Osmanlı Devleti'nden bir Alman albay maaşının üç katına yakın ücret almaktadır. Bk. Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 160. Ayrıca Osmanlı su-

maaş ödenecektir⁵⁸. Alacakları maaş dışında diğer anlaşma maddeleri diğer subaylar içinde geçerli olacaktır. Resmî görevle taşraya gönderilmesi durumunda kendisine Osmanlı harcırah nizamnamesi hükümlerine göre askerî memurlara rütbelerine göre ödenen harcırahın iki katı ödenecektir. Ayrıca Osmanlı subaylarına verilen ta'yinatı⁵⁹ da alacaktır.

Anlaşmanın ikinci ve üçüncü maddesinde çalışma süresinin üç yıl olarak belirlendiği ve süre sonunda tarafların istemesi hâlinde sözleşmenin yenilenebileceği ifade edilmektedir⁶⁰.

Dördüncü madde Kaehler'in görevi başında kaza geçirip sakat kalması hâlinde alacağı tazminatı içermektedir. Buna göre Kaehler sakatlandığında kayd-ı hayat şartıyla maaşının bir misliyle emekliye ayrılacaktır. Ölümü hâlinde bu maaşın yarısı eşine yine kayd-ı hayat şartıyla ödenecek, eşinin ölümü hâlinde de 21 yaşına kadar geride kalan yetim çocuklarına verilecektir. Emeklilik maaşı da aynı şekilde altın olarak Osmanlı Bankası vasıtasıyla ödenecektir. Söz konusu şahsın kendi, eşi ve çocukları Osmanlı haricinde bulunsalar bile bu maaşı alacaklardır.

Beşinci maddede ise Kaehler'in İstanbul'a gelmesinde aylık maaşının iki katı ve görev süresi bitip tekrar Almanya dönmesinde ise aylık maaşının dört katı harcırah kendisine verilecektir.

baylarının bütün haklarından yararlanan Alman subaylara yıllık toplamda 30.000-40.000 Frank ücret verilmekteydi ki bu da aynı rütbedeki bir Osmanlı subayının aldığı maaşın dört katına karşılık geliyordu. BOA, Y.PRK.ASK, No.52/27, tarihsiz.

PA AA, *Türkei 139, R13233, A3769*. Son derece istisnai aylıklar bu hızlı terfilerin doğal sonucuydu. Maaşlarının tamamını hiçbir zaman düzenli alamayan Osmanlı ordusu mensupları için bu tam anlamıyla rezaletti. 1885 yılında Türk ordusunda istihdam edilen her bir Alman subayı 30.000 Frank maaş alıyordu. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 62.

Tayın üst düzey Osmanlı devlet görevlerine günlük, haftalık veya aylık ayni ve nakdî ödenen bir tür ödenektir. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 109; Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 159.

⁶⁰ BOA, Y.PRK.HR, No. 6/21, 28 Nisan 1882, lef 7.

Altıncı madde Kaehler'in Osmanlı Devleti menfaatlerine aykırı bir fiil gerçekleştirmesi hâlinde yapılan anlaşmanın tek taraflı fesih edileceği hükmünü ihtiva etmektedir.

Yedinci maddede Kaehler'in Osmanlı toprakları üzerinde bir suç işlemesi durumunda kendi ülkesine ait askerî kanunlar çerçevesinde Osmanlı ülkesinde yargılanacağı ve cezalandırılacağı yazılıdır.

Sekizinci maddeye göre Kaehler askerî rütbesine göre Osmanlı askerî üniformasını giyecektir.

Dokuzuncu maddede Albay Kaehler'in Osmanlı hizmetine girdiği andan itibaren Alman ordusuyla resmî bir bağının kalmayacağı fakat Almanya'da sahip olduğu haklarının saklı kalacağı yazılıdır. Osmanlı Devleti hizmetinde bulunduğu sürece Almanya'dan maaş alamayacaktır.

Sonuncu yani onuncu maddeye göre anlaşma hükümlerinin 1 Haziran 1882 tarihinden itibaren geçerli olacağı ifade edilmektedir⁶¹.

Subayların sözleşme imzalamalarına rağmen resmîyetle işbaşı yapmaları Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna kabulden sonra başlayacaktı. Bu resmî kabul ancak bir aylık bir gecikme sonrasında 1 Haziran 1882 tarihinde gerçekleşti⁶². Yapılan görüşmede Sultan II. Abdülhamid, teklifinin Almanya tarafından kabul edilmesinden dolayı çok memnun olduğunu ifade etti. Kendilerini Harbiye Nezareti'nde kurulmuş olan Reorganizasyon Komisyonu üyeliklerine atayacağını bildirdi⁶³. Subaylar huzura kabulden ve sultanın atamasından sonra 21 Haziran 1882 tarihinde İstanbul'da fiilen çalışmaya başlamışlardı⁶⁴. Bu tarih muhtemelen

⁶¹ Necmettin Alkan, "Otto Von Kaehler", s. 158-161.

⁶² *Tercüman-ı Hakikat*, No.1191, 3 Haziran 1882, s. 1. Bu gazetede, Osmanlı Devleti'nin askerlik hizmetinde kullanılmak üzere Almanya'dan gelen subayların evvelki gün (1 Haziran 1882) padişahın huzuruna kabul edildikleri konusu haber yapılmıştır.

⁶³ PA AA, *Türkei* 139, R13233, A3240.

⁶⁴ Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 33.

deneme süresinin bittiği ve resmî üç yıllık sözleşmenin yürürlüğe girdiği zamandı. Bu tarih itibariyle Albay Kaehler tuğgeneralliğe diğer subaylar da albaylığa terfi ettirildiler. Ayrıca Kaehler 2. dereceden ve diğer subaylar da 3. dereceden birer Osmanî nişanı ile taltif edildiler⁶⁵.

Almanya Kaiser'i I. Wilhelm 29 Haziran 1882 tarihinde, dört Alman subayının geçici olarak Osmanlı Devleti hizmetine girmelerine izin verildiğini, Almanya'daki iş ve emeklilik haklarının saklı tutulduğunu, 1 Ekim 1885 tarihine kadar geri dönmek istemeleri hâlinde Alman ordularında aktif göreve atanmaları hususuna dair garanti verildiğini bildirdi⁶⁶.

General Kaehler başkanlığındaki Alman askerî heyeti, Osmanlı ordusunun Prusya modelinde yeniden teşkilatlandırılması için Harbiye Nezareti bünyesinde oluşturulan Reorganizasyon Komisyonu'nda göreve başladılar⁶⁷. Bu Alman askerî heyetinin görevi, Osmanlı ordularının ıslahı için görülen eksikliklerin belirlenmesi ve tamamlanması ile ilgili çalışmalar yapmaktır. Özellikle seferberlik hâlinde askerlerin en kısa sürede silah altına alınmaları, orduların savaş eksikliklerinin tamamlanması, mevcut savaş tesislerinin düzenlenmesi ve yenilerinin yapılması, orduların idarelerinin sağlanarak disiplinin kuvvetlendirilmesi, eksik askerî kanunların yapılarak yürürlüğe sokulması ve askerî okul programlarının ıslah edilmesi gerekiyordu. Öncelikle yapacakları reform çalışmalarına temel teşkil edecek bilgileri edinmek için İstanbul dışındaki birlik ve kışlaları denetlediler. Bu denetimde Osmanlı ordu mensuplarının düzenli maaş alamadıkları ve orduların en temel gereksinimlerinden biri olan üniformaların tek

⁶⁵ PA AA, *Türkei* 139, R13233, A3769.

⁶⁶ PAAA, *Türkei* 139, R13233, A3942.

⁶⁷ Harbiye Nezareti bünyesinde kurulan Reorganizasyon Komisyonu sonraki toplantılarını, Sultan II. Abdülhamid'in de ikameti olan, Yıldız Sarayı'nda yapmaya başlamıştı. Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 40.

tipte ve istenilen seviyede olmadıkları açık bir şekilde tespit edilmişti⁶⁸.

Osmanlı Devleti yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış borçlanmaya gitmişti. Bu yüzyılın son çeyreğine kadar Avrupa'dan alınan borçlar katlanarak çoğalmıştı. Alınan borcun hem anapara hem de faiz ödemeleri devleti zor durumda bırakmış ve önce faiz ödemeleri durdurulmuş daha sonra da anapara ödemelerinin yapılamayacağı duyurulmuştu. Böylece Osmanlı Devleti iflasını açıklamak zorunda kalmıştı. Avrupa'nın alacaklarına karşılık 1881 yılında borç veren devletlerin üyelerinden oluşan "Düyun-ı Umumiye" isimli bir komisyon oluşturularak, devletin düzenli gelir elde ettiği bazı vergi kalemleri, bu oluşumun kontrolüne bırakılmıştı. Büyük bir borç stoku teslim alan Sultan II. Abdülhamid, mali reformlarla devletin hem devamını sağlamaya hem de mümkün olduğu kadar yeni borçlanma yapmadan mevcut borçları ödemeye çalışmıştı⁶⁹. Bu süreçte devlet hazinesine aktarılan en önemli gelir, gümrük kalemlerinden elde edilen paraydı⁷⁰. Vergi toplama usullerinde yapılan iyileştirmeler ve yeni gelir kaynakları ile birlikte devletin bütün harcamaları finanse ediliyordu. Osmanlı ordu mensuplarına düzenli maaş ödenememesinde ve ordunun gereksinim duyduğu teçhizatın tedarikinde devlet maliyesinin yetersizliği mevcuttu. Bu durumda yine de

⁶⁸ Bu denetimde Osmanlı askerlerinin altı çeşit değişik üniforma giydiği görülmüştür. Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 35.

Sultan II. Abdülhamid, Sultan Abdülaziz zamanından kalan borçlarla, Balkan isyanları ve 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı)'nin oluşturduğu mali sıkıntılarla ve savaş tazminatı gibi ağır mali problemlerle uğraşmıştı. Bu dönemde devlet hazinesinin içte ve dışta hiçbir itibarı kalmamıştı. Devlet 20 Aralık 1881 tarihinde Osmanlı Bankası ve Galata Bankerlerinden oluşan bir komisyonla anlaşarak dış borçlara karşılık yıllık 1.350.000 Lira ödemek üzere "*Rüsum-ı Sitte*" denilen müskirat, balık, tuz, ipek, tütün ve damga gelirlerini bu oluşuma bırakmak zorunda kalmıştı. Devletten alacaklı olan tahvil sahiplerinin temsilcileriyle müzakerelerde bulunularak "*Muharrem Kararı*" denilen bir anlaşma yapılmıştı. Bu karar ile devletin toplam borcu 250 milyon Lira'dan 106 milyon Lira'ya düşürülmüştü.

Mehmet Hocaoglu, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yayınları, İstanbul 1975, s. 113.

hazineden en büyük pay Osmanlı ordularına aktarılıyordu. Yine de ordu mensupları yılda dört veya beş ay maaş alabiliyordu. Maaşından başka bir geliri olmayan Osmanlı subayı, yıllık alacağı maaşının tamamını sarraflara %45 oranında satmaya mecbur oluyordu⁷¹. Hayatlarını maaşlarına ek olarak verilen ve genellikle aynı yardım şeklinde dağıtılan tayın ile idame ettiriyorlardı.

General Kaehler başkanlığındaki Alman askerî heyeti, Osmanlı ordusunun durumunu ve reorganizasyon önerilerini de içine alacak şekilde kendi uzmanlık alanları ile ilgili öneriler hazırladılar⁷². Kaehler Paşa, ordunun reorganizasyonu, seferberliği ve eğitimi hususlarında ayrıntılı raporun yanında ayrıca orduya asker alınması, kontrolü ve yoklama usulleri hakkında da bir layiha kaleme aldı⁷³. General Kaehler, önerilerini Fransızca olarak kaleme alıyordu. Kendisi Türkçe bilmiyor, emir subayı da Almanca bilmiyordu. Taraflar arasındaki görev ve ilişkiler gereği mecburen Fransızca kullanılıyordu. Bu durum anadili Fransızca olmayan iki subay için de çok sıkıcı bir durumdu⁷⁴.

Alman askerî heyeti tarafından Osmanlı ordularında yapılan incelemelerde şeklen de olsa önemli aşamalar kaydedildiği tespit edilmişti. Bu incelemelerde Avrupa orduları düzeninde yapılanmaların nüvesi hemen fark edilmişti. Özünde doğru bir teşkilatlanma olmakla birlikte noksanlıklar da mevcuttu. Özellikle eksiklik orduların temel eğitimlerinde ve yaşam koşullarında göze çarpmaktaydı. Osmanlı ordularında savaşa yönelik hazırlıkların yetersizliği, birliklerin taktik eğitimlerinin istenilen seviyede olmadığı ve düşük rütbeli subay mevcudiyetinin azlığı gibi etkenler modernizasyon sürecinin tamamında üzerinde büyük bir

⁷¹ BOA, Y.PRK.ASK, No. 59/6, 27 Nisan 1889, lef 1.

⁷² Alman askerî heyetinden önce İstanbul'a gelmiş olan Alman Levazım Subayı Von Schilgen, Harbiye Nezareti'nin tensikâtı ile ordunun maaş, kıyafet, silah ve teçhizat donatımı hakkında ayrıntılı rapor hazırlamıştı. Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 38. BOA, Y.PRK.KOM, No.4/18, 3 Ağustos 1883. Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 39.

titizlikle durulacak konulardandı. General Kaehler layihasında Prusya ordusunun teşkilat yapısını örnek alarak, yukarıda belirtilen hususları da kapsayacak şekilde, ayrıntılı bir çalışma ortaya koydu⁷⁵.

Kaehler Paşa'nın yerinde teftişlerinde üzerinde durduğu en önemli ve öncelikli konu, ordu teşkilatlanmasıydı⁷⁶. Osmanlı ordusunun Prusya modeli teşkilatlanması için 12 kolordu ve 6 süvari tümeninden meydana gelmesi gerekiyordu. Her kolorduda nizamiye ve seferberlikte ilk önce silah altına alınacak redif tümenleri mevcut olacaktı. Osmanlı coğrafyasının çok geniş ve nüfus yoğunluğunun az olmasından dolayı nizamiye birliklerinden kurulu bir kolordunun toplanmasındaki güçlükler hesap edilerek, bu karışım planı daha uygundu⁷⁷.

Osmanlı ordusunda subay kademesi 1880'li yıllarda mektepli ve alaylı olmak üzere iki kısımdan meydana geliyordu. General Kaehler, ordunun komuta kademesini şekillendiren subay ve astsubaylarla ilgili bazı tespit ve önerilerde bulundu. Astsubayların genel ve askerî yüksek öğrenimleri eksikti. Bölük komutanlığından daha üst makamlar için ehliyet sahibi değillerdi. Subayların ise askerî okullardan mezun olmalarına karşılık pratik eğitimleri yoktu ve teorik bilginin dışında kıtaları ve onun kontrolünü hiç bilmiyorlardı. Bir başka ifade ile subaylara, Harp Akademileri'nde aldıkları eğitim sırasında ve mezuniyet sonrasında kıtalarda tecrübe kazanma fırsatı verilmiyordu. Subaylara kariyerleri boyunca teorik askerî eğitim normal standartlarda veriliyor fakat terfilerle üst komuta kademelerine tecrübe kazanmadan yükseliyorlardı. General astsubaylıktan subaylığa geçişin tamamen durdurulmasını istedi. Ayrıca subayların Prusya askerî okul mode-

⁷⁵ Aynı yer.

⁷⁶ BOA, Y.PRK.ASK, No.18/7, 10 Mayıs 1883, lef 6.

Kaehler Paşa'nın 19 Aralık 1882 tarihinde hazırlamış olduğu layiha için bk. PA AA, *Türkei* 139, R13234, A270. Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 39.

linde olduğu gibi pratik ve mesleki eğitimi dengeli bir biçimde almalarını önerdi⁷⁸.

Alman askerî heyeti, birliklerin yetersiz olan temel eğitimleri için Reorganizasyon Komisyonuna örnek numune alaylarının kurulmasını önerdi⁷⁹. General Kaehler, numune alaylarının bir an evvel kurulmasını istedi. Bu alayların yeniden teşkil edilecek ordunun nüvesini teşkil edeceği, mevcut ordunun bütününe bir zarar vermeyeceği ve numune birliklerin mükemmel bir şekilde donatılması için alınacak hayvan, silah ve teçhizat için çok masraf yapılmayacağı ifade edildi. Bu numune alaylarının kurulması için gereken bütün incelemeler Alman askerî heyeti tarafından yapıldı ve ayrıntıları rapor hâlinde komisyona sunuldu. Numune alaylarının teşkil edilmesinde harp levazımatı önemli bir yer tutmaktaydı. Alayların kurulması sırasında mümkün olduğu kadar az masraf yapılması için eldeki malzemenin gerçek adedinin tespit edilmesi gerekiyordu. Numune alaylarının savaş talimlerini gerçek anlamda yapabilmesi için hayvan, silah ve teçhizatının eksiksiz olması şarttı. Süvari ve topçunun hayvan ihtiyacının ne kadar olduğu ve bunlara ait teçhizatın en ince ayrıntısına kadar tespiti nin yapılması önemliydi. Örneğin askerî harekâta katılacak sahra topçusunun 18.000 koşum takımı ve 23.400 eyeri noksandı. Görüldüğü üzere gerekli levazımat olmaksızın Osmanlı topçusunun bir askerî harekâta katılması mümkün görünmemektedir. Seferberlik hâlinde bu levazımatın iç piyasadan veya ithalat yoluyla dışardan alınması mümkün değildi. Acil ihtiyaç duyulan teçhizatın imal edilmesi hem uzun zaman gerektirecek hem de ayrılan parasal kaynakla üretilen levazımat yeterli miktarda olmayacaktı. Topçuya gerekli olan levazımatın tam anlamıyla imali

⁷⁸ Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 39-40.

⁷⁹ PA AA, *Türkei* 142, R13281, A7642.

için mevcut bütçesine ilave olarak başka ek ödenekler gerekecekti⁸⁰.

Osmanlı ordusunun elbise ve diğer ihtiyaçları ile ilgili durumu Harbiye Nezareti'nde daha önceden ele alınmış olup bu konuda Alman Levazım Subayı von Schilgen görevlendirilmişti.

Alman askerî heyeti tarafından Osmanlı ordusunun genel reorganizasyonunun daha sonra ayrıntılı olarak rapor hâline getirileceği ifade edildi. Öncelikle ordunun seferberlik ve asker yazımı usullerinin kolordu komutanları ve valiler aracılığıyla yapılması için bir ön çalışma hazırlandı⁸¹. Bu çalışmada belirlenen usullere göre yeni kolorduların nerede ve ne şekilde oluşturulacağı hususlarında kimlerin sorumlu olacakları ile ilgili yetki karmaşasına bir son vermek gerekiyordu. General Kaehler, bu konuda mevcut komisyon üyelerinin verimli olamayacaklarını ifade etti. Onun fikrine göre, bu komisyonun üyeleri arasında Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa ve Alman askerî heyetine mensup subaylar bulunmalıydı⁸². Dolayısıyla böyle bir komisyonun oluşturulması ile mevcut çalışmalar daha süratli ve etkili bir biçimde hayata sokulabilirdi.

Reorganizasyon Komisyonu başkanlığında Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa vardı. Üyeliklerinde ise Serasker Gazi Osman Paşa, Ali Nizami Paşa, Derviş Paşa, Hilmi Paşa ile eski Harbiye Nazırları ve General Kaehler ile birlikte 24 kişi bulunuyordu⁸³. Kalabalık olmasının yanında ehliyetsiz kişilerin bulunuşu da komisyonun verimli çalışmasına engeldi. Ayrıca komisyon üyele-

⁸⁰ BOA, Y.PRK.ASK, No.18/7, 10 Mayıs 1883, lef 5. Orijinal metin dört sayfa Fransızca kaleme alınmış olup daha sonra Osmanlıcaya tercüme edilmiştir.

PA AA, *Türkei 142*, R13281, A7642, A637. General Kaehler tarafından Reorganizasyon Komisyonu'na sunulan bu raporun bir kopyası da 33 sayfa olarak 23 Aralık 1882 tarihinde İstanbul Alman Sefareti aracılığıyla Berlin'deki Alman Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.

BOA, Y.PRK.ASK, No.18/7, 10 Mayıs 1883, lef 6.

PA AA, *Türkei 142*, R13281, A7642, A637.

rinin bazıları Alman askerî heyeti hakkında olumlu düşüncelere sahip değillerdi. Özellikle Gazi Osman Paşa, Alman askerî heyeti tarafından askerî alandaki yenilik fikirlerine düşman biri olarak gösterilmektedir. Bunun sebebi, 1880'li yıllarda Alman askerî heyetindeki subayların sunduğu raporlardan yana çıkmaması, bu projeleri Osmanlı askerinin karakter ve alışkanlıklarına uyumsuz bulması, fazla maliyetli ve uygulamasının güç olmasındandı⁸⁴. Ayrıca Alman askerî heyeti ile ilişkileri de sorunluydu. Alman subaylar prensip olarak, birliklerin fiilî komutasını elde etmeye çalışmışlardı. Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa, ordu yönetiminde Alman subaylarının etkin olmalarına karşıydı. Bu sebeple Almanlar ona düşman muamelesi yapıyorlardı. Ülkelerinde yayımlanan askerî gazetelerin Osmanlı nazırına şiddetle saldırımları için malzeme temin ediyorlardı. Hatta General Kaehler, Osmanlı subaylarının maaşlarını alamamasını ülkedeki rüşvet ve yolsuzluğa dayandırıyor. Yüksek makam ve rütbe sahibi kişilerin yüksek miktarlarda rüşvet aldıklarını dile getiriyordu. Bu tezine destek olarak da Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa'nın maaş, giyecek ve ordunun diğer gereksinimleri için ayrılmış milyonlarca lira devlet parasını zimmetine geçirdiği için suçlandığını ifade ediyordu⁸⁵. Osman Paşa, aslında gayet vatansever ve Osmanlı askerî gücünün gelişimine katkıda bulunmayı arzulayan biri olmakla birlikte Alman askerî heyetine ve reform projelerine çok az sempati besliyordu⁸⁶.

⁸⁴ Gazi Osman Paşa, askerî reformların yapılmasına değil, yapılaş şekline itiraz etmekteydi. O ve onun gibi düşünen üst düzey askerler, maliyetli askerî reformların sonraki süreçte Osmanlı maliyesini tamamen Avrupalı Devletlerin kontrolüne sokacağını savunmaktaydılar. Bu sebeple yapılacak askerî reformların Osmanlı maliyesini Avrupa'ya bağımlı hale getirmeyecek düzeyde gerçekleştirilmesini arzu etmekteydiler. Metin Hülâgü, *Gazi Osman Paşa*, s. 310-311.

⁸⁵ Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 35.

⁸⁶ Odile Moreau eserinde Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa'nın Osmanlı Devleti hizmetindeki Fransız subaylara karşı çok fazla iyi niyet gösterdiğini ve Fransız nüfuzundan yana olduğunu ifade ediyor. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 141. Ayrıca Gazi Osman Paşa'nın uygulamaya konulan reformlara karşı olumsuz tavır takınmasını

Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa'nın aksine Reorganizasyon Komisyonu başkanı olan Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Alman askerî heyeti tarafından seviliyor ve saygı görüyordu. Ahmed Muhtar Paşa'nın gözlem anlayışından ve açık sözlülüğünden çekinildiği için saray çevrelerince pek sevilmediği ifade ediliyordu. Reformist ruhlu biri olduğundan yabancı fikirlere açık ve özellikle destek verdiği Alman reformist hareketi ekseninde askerî heyete karşı çok duyarlı olduğu dile getiriliyordu. Alman askerî heyetinin başkanı olan Kaehler Paşa ile samimi ve düzenli bir ilişkisi vardı. 1880'li yılların başında, devletin bütün kademelerinde Avrupa kurumları modeline uygun reform isteyen az sayıdaki üst düzey devlet adamlarından birisiydi⁸⁷. General Kaehler de bu ikili ilişkilerden güç alarak, Alman askerî heyeti tarafından kaleme alınan raporların hayata geçirilmesi için yeni bir komisyon kurulmasını ve üyelerden birinin de Ahmed Muhtar Paşa olmasını istemişti⁸⁸.

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid, yenilikçi fikirleri ve Almanya sempatisini olduğunu bildiği Ahmed Muhtar Paşa'yı Harbiye Nezareti bünyesinde kurulan Reorganizasyon Komisyonu başkanlığına getirmiş ve daha sonra da Türk-Alman ilişkilerinin tesisi için özel görevle 1883 yılı Eylül ayında Berlin'e göndermişti. Paşa, Berlin Friedrichruhe'de Prens Bismarck'ın misafiri olarak ağırlanmış ve burada üst düzey görüşmeler yapmıştı⁸⁹.

da, Osmanlı ordusu bünyesinde görev yapan Alman subayların kendilerini sadece akıl öğretip, emir vermekle sorumlu saymaları ve üniformasını taşıdıkları ordunun gelenek ve kurallarına gerekli itinaı göstermemeleri de etkili olmuştur. Bu subaylar faaliyetlerini sadece görev alanlarıyla sınırlamamışlar, Osmanlı ordusunu Alman ordusunun bir kolu gibi değerlendirmişler ve Alman makamlarına Osmanlı kuvvetlerinin durumuna dair düzenli raporlar sunmuşlardır. Metin Hülâgü, *Gazi Osman Paşa*, s. 309-310.

⁸⁷ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 121.

⁸⁸ BOA, Y.PRK.ASK, No.18/7, 10 Mayıs 1883, İef 6.

⁸⁹ Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, s. 80. Şansölye Bismarck bu görüşmelerde Türkiye'nin yeniden güç kazanması için tavsiyelerde bulunmuş, İmparator I. Wilhelm'in Osmanlı ordusuna Alman subaylar göndermiş olmasının ve Prusya ordusuna

Osmanlı-Almanya ikili ilişkilerinin güçlendirilmesi için yapılan ziyaretler sadece Osmanlı tarafından gerçekleştirilmemiştir. Osmanlı ordusunda istihdam edilen Alman subaylarının izinli olarak ülkelerine gitmelerine bu ilişkilerin pekiştirilmesi vesilesiyle izin verilmiştir. Kamphövener Paşa⁹⁰, 1883 yılı içinde Sultan II. Abdülhamid'in izniyle Berlin'e gitmiştir. Paşa, İmparator I. Wilhelm tarafından kabul edilmiş ve Osmanlı ordusunun modernizasyonu hakkında detaylı bilgiler aktarmıştır. Bu bilgilerin ışığında imparator yapılan çalışmalardan dolayı memnuniyetini dile getirmiştir⁹¹.

Alman askerî heyeti, modernizasyon faaliyetlerini sadece Osmanlı ordusu üzerinde yürütmemiş, askerî kurumların Avrupa modelinde yeniden düzenlenmesi için de bir dizi çalışma yapmıştır. Özellikle Osmanlı Harbiye Nezareti'nin yetki ve görevlerinin Prusya örneğinde olduğu gibi yeniden düzenlenmesi için bir rapor hazırlanmıştır⁹². Bu rapordaki en önemli ayrıntı nezaretteki görevli sayısının azaltılmasının teklif edilmesidir. Gereğinden fazla kadronun tahsis edilmiş olması ve bunlara

Türk subayları kabul etmesinin Sultan II. Abdülhamid'e karşı büyük bir iyi niyet eseri olduğunu dile getirmişti.

⁹⁰ Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn-i Hümayun Kâtibi Tahsin Paşa'nın hatıralarında Kamphövener Paşa hakkında ilginç detaylar mevcuttur. Tahsin Paşa, Alman Generali Kamphövener'in Osmanlı ordusunun modernizasyonu için Almanya'dan getirtildiğini ve Sultan II. Abdülhamid tarafından kendisine Yaver-i Ekrem unvanı verildiğini dile getirmiştir. Askerlik mesleğinin ilerlemesi ve düzeni için neler yapmak gerektiği noktasında ara sıra bazı çalışmalar yapmakla mükellef olduğunu ve bu hususta emrinde birçok askerî zabıt olduğunu söylemiştir. Aslında Kamphövener Paşa'nın oynadığı rolün bir gösterişten ibaret olduğunu ve üzerine yakışan Osmanlı üniforması ile Yıldız Sarayı'nda Avrupalı bir süs olduğunu ifade etmiştir. Bu durumdan Paşa'nın kendisinin de haberi olduğunu ve düzenini bozmamak için çok ileri gitmediğini bildirmiştir. Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 26. Uzun yıllar Osmanlı ordusunda görev yapan Müşir Kamphövener Paşa'ya emekliye ayrılması ile birlikte hizmetlerinin karşılığı olarak hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2500 kuruş emekli maaşı ödenmiştir. Kendisinin 24 Aralık 1927 yılında ölümünden sonra da emekli maaşı 1000 kuruş olarak, 1 Ocak 1928'den 11 Mart 1932 tarihine kadar eşine ödenmeye devam etmiştir. T.C. Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, *Müşir Kamphövener Paşa Askeri Safahat Belgesi*, No. 34/16660-2660.

Tercüman-ı Hakikat, No.1487, 24 Mayıs 1883, s. 1.

Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 40.

ödenen maaşların güçlkle karşılanması bu teklifin ana sebeplerinden bir kaçıdır⁹³. Fakat bu teklifin Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul edilmediğini düşünebiliriz. Bu teklif, özellikle kazanılmış hakları tartışma konusu yapması, böyle bir uygulamanın kadro almış generaller arasında hoşnutsuzluk yaratması ve en önemlisi sultanın hükümlanlık haklarına bir kısıtlama getirmesi ihtimallerine karşı kabul edilmemiş olabilir.

Reorganizasyon Komisyonu, Alman askerî heyeti tarafından kaleme alınan önerilerin tümünü genel itibariyle yaptığı toplantıda kabul etti. Komisyon kararının uygulamaya geçirilmesi için Sultan II. Abdülhamid'in onayına sunulması gerekiyordu. Sultan komisyonun kararını 11 Aralık 1882 tarihinde onayladı. Ama bu önerilerin hayata geçirilmesi için General Kaehler sultandan kendisini kabul etmesini istedi. Huzura 30 Ocak 1883 tarihinde çıkan Kaehler, sultan tarafından önerilerin kısmen uygulanacağına dair söz almayı başardı ve Alman askerî heyetinin raporu 1884 yılı Ocak ayı sonunda uygulamaya konuldu⁹⁴.

Reorganizasyon Komisyonu'nda görev yapan Alman askerî heyeti mensupları yapmış oldukları çalışmalardan dolayı olsa gerek Sultan II. Abdülhamid tarafından ödüllendirildiler. Tuğgeneral Kaehler tümgeneralliğe diğer subaylar ise albaylıktan tuğgeneralliğe 1 Şubat 1883 tarihi itibariyle terfi ettirildiler⁹⁵. Rütbe artırımının askerî heyet başkanı Kaehler'in reform önerilerinin uygulanması ile ilgili sıkıntıları anlatmak için huzura çıkmasından bir gün sonra meydana gelmesi düşündürücüdür. Alman

⁹³ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 147.

⁹⁴ General Kaehler 5 Şubat 1883 tarihinde Alman Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazısında Sultan II. Abdülhamid ile yaptığı görüşmeyi ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Özellikle Afrika kıtasındaki Osmanlı topraklarında yaşayan halkların askere alım konusunda sultanın bazı iç politik nedenleri göz önünde bulundurduğunu ifade etmiştir. PA AA, *Türkei* 139, R13234, A757.

PA AA, *Türkei* 139, R13234, A580. Bu rütbelerle birlikte General Kaehler Osmanlı ordusunda ferikliğe, diğer subaylar ise paşalığa yükselmişlerdi.

askerî heyetinin Osmanlı Devleti'ndeki statüleri çok ilginçti. Bu kişiler Babîlî tarafından güven belgesi verilmiş yabancı uzman konumunda değillerdi. Aksine Alman ordusu tarafından Osmanlı'da hizmet görmeleri için açığa çıkarılmış subay teknisyen durumundalardı. Bundan dolayı, çok çabuk terfi almak gibi bazı imtiyazlardan yararlanıyorlardı. Bu durum da statüleriyle onlara verilmek istenen yetki arasında sürekli bir belirsizliğe neden oluyordu. Albay Kaehler 1882 yılında İstanbul'a geldiğinde mir-liva rütbesiyle, paşa olarak, Osmanlı ordusunda göreve başladı. Bunun üzerine Almanya da kendisini tümgeneral yaptı. Daha sonra Osmanlı ordusunda ferik oldu ve ardından da Sultan II. Abdülhamid'in yaverliğine atandı. Kaehler Paşa, İstanbul'da 1885 yılında öldüğünde müşir rütbesindeydi. Yine 1882 yılında ilk heyetle gelen Alman Kamphövener'in rütbesi yüzbaşı idi. Kendisi 1895 yılında Osmanlı müşiri olmuştu. Bu unvanı aldıktan kısa bir süre sonra da sultanın yaverliğine atandı. Bu durum Osmanlı kurmayları arasında hiç hoş karşılanmadı. Çünkü bu unvan, Osmanlı Devleti'nde çok istisnai olarak veriliyordu. Kibirli ve kendini beğenen Kamphövener'in Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ile aynı statüde olması için ne gibi büyük başarılarının olduğu Osmanlı subayları tarafından sorgulanıyordu. Bununla birlikte Goltz Paşa⁹⁶ da aynı dönemde Osmanlı müşiri oldu

⁹⁶ Wilhelm Leopold Colmar Freiherr Von der Goltz 12 Ağustos 1843 tarihinde Kreisstadt Labiau'da dünyaya gelmiştir. Öğrenimini Burgschule İlkokulu, Königsberg Ortaokulu, Kulm Lisesi ve Berlin Askerî okullarında yapmıştır. Von der Goltz 25 Nisan 1861 tarihinde piyade sınıfından teğmen rütbesiyle mezun olduktan sonra Prusya ordusunun 41. Alayında göreve başlamıştır. Prusya ile Avusturya arasında 1866 yılında gerçekleşen savaşa katılmış ve cephede omzundan yaralanmıştır. Savaş sonunda 4. dereceden Prusya *Roten Adlerordens* nişanı ile taltif edilmiş ve yarım kalan eğitimini tamamlamak üzere Berlin Harp Akademisi'ne geri dönmüştür. Harp Akademisi'nden 1867 yılında mezun olduktan sonra Alman Genelkurmay Topografya Şubesi'nde emir subayı olarak göreve başlamıştır. Kurmay subay Goltz, 1870-1871 yıllarında yapılan Prusya-Fransa Savaşı'na II. Ordu bünyesinde katıldı. Bu savaşın sonunda 1871'de yüzbaşılığa, 1878'de binbaşılığa ve 1883 yılında ise yarbaylığa terfi etmiştir. Yarbay Goltz, 1883 yılında Osmanlı Askerî okullarını yeniden teşkilatlandırmak göreviyle İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti hizmetine girmiştir. Goltz Paşa, 1883-1895 yılları arasında Osmanlı

ama başarılarından ve kişiliğinden dolayı eleştirilere maruz kalmadı⁹⁷. Hak etmediği hâlde terfi alan bazı Alman subayların Osmanlı ordusundaki çalışmaları bu süreçte de devam etti.

Alman askerî heyetinin bir diğer çalışması, Osmanlı ordu bütçesinin hazırlanmasıydı. General Kaehler ve Levazım Subayı Von Schilgen tarafından 1884 yılında ordunun ilk tahminî bütçesi ile ilgili bir çalışma gerçekleştirildi. Öncelikle Harbiye Nezare-

Askeri Okullar Genel Müfettişliği ve Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevlerini icra etmiştir. Osmanlı Devleti hizmetinden 1 Kasım 1895 tarihinde Mareşal rütbesi ile ayrılan Goltz Paşa, yeniden Alman ordusunda göreve başlamıştır. Alman ordusunda tüm-general rütbesiyle İstihkâm ve Fenni Kıtalar, Müstahkem Mevkiller Genel Müfettişliği, Kolordu Komutanlığı ve Ordu Genel Müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. Bu süre zarfında 1908’de korgeneralliğe ve 1911 yılında ise Feldmareşal rütbesine terfi etmiştir. Goltz Paşa, Osmanlı Devleti’ndeki görevi sona erdikten sonra ölümüne kadar İstanbul’a üç kez daha gelmiştir. Birincisi 1908 yılında Sultan II. Abdülhamid’in davetlisi olarak gelmiş ve kısa bir süre kaldıktan sonra ülkesine geri dönmüştür. İkincisi ise II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında Ekim 1909-Ocak 1910 tarihleri arasında Osmanlı ordularının icra edeceği manevraları yönetmek ve askeri danışmanlık yapmak üzere İstanbul’da bulunmuştur. Son İstanbul ziyaretinden önce 1 Temmuz 1913 tarihinde Alman ordusundaki görevinden kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte Alman ordusuna geri dönmek istemesine rağmen kendisi pasif görevde tutularak Belçika Genel Valiliğine getirilmiştir. I. Dünya Savaşı’nda Türk-Alman ittifakı neticesinde yeniden Osmanlı Devleti hizmetine atanan Goltz Paşa, son kez olmak üzere 12 Aralık 1914 tarihinde İstanbul’a gelmiştir. İlk olarak Padişaha ve Harbiye Nazırı’na askerî müşavir olarak atanmış sonrasında merkez karargâhı İstanbul’da bulunan Osmanlı I. Ordu Komutanlığı görevine getirilmiştir. Bu görevi icra ederken merkezi Bağdat’ta olan ve yeni kurulan VI. Ordu Komutanlığı görevine atanmıştır. Kut’ülamare’de İngilizlere karşı savaşmış ve önemli başarılar elde etmiştir. Bu görevde iken 9 Nisan 1916 tarihinde lekeli humma yani Tifüs hastalığına yakalanmış ve 19 Nisan 1916 tarihinde Bağdat’ta ölmüştür. Goltz Paşa, 21 Nisan 1916 tarihinde düzenlenen büyük bir cenaze töreni ile Bağdat’a defnedilmiştir. Kendisinin vasiyeti ve eşinin isteği ile 24 Haziran 1916 tarihinde cenazesi İstanbul’a getirilmiş ve Beyazıt Meydanı’nda devlet protokolünün geniş katılım gösterdiği bir cenaze töreni ile Tarabya’da bulunan Alman yazlık sefarethanesisinin bahçesindeki Alman mezarlığına defnedilmiştir. Goltz Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. BOA, Y.PRK.EŞA, No.52/93, 20 Temmuz 1908; BOA, İ.AS, No.29/1327 Ca 11, 31 Mayıs 1909; *Servet-i Fünun*, No.1297, 27 Nisan 1916, s. 273-279; Karl Bruno von Mudra, *Goltz Paşa’nın Hatırası ve Hal Tercümesi*, çev. Pertev Demirhan, Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara 1953, s. 49-53; Kazım Karabekir, *Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar*, haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001, s. 270-271; Oğuz Turan, “Von der Goltz Paşa’nın Stratejik Düşünceleri ve Eserleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, S 21, s. 29-33; Ramazan, Çalık, “Colmar Freiherr Von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, S 12, s. 765-815; Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 98-99. Salih Kış, “Birinci Dünya Savaşı’nda Müşir Von der Goltz Paşa’nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü”, *History Studies*, C IX, S 3, Ankara 2017, s.121-139. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 60-61.

ti'nden öngörülen harcamaların ayrıntılı olarak rakama dökülmesi talep edildi. Somut verilerin bir bütçe şekline dönüştürülmesinden hemen sonra sultanın onayına sunuldu. Bununla birlikte ordu bütçesi Avrupa'da olduğu gibi yayımlanmadı ve orijinali ve kopyası Sultan II. Abdülhamid ve Harbiye Nezareti'nde bulunmak suretiyle gizli kaldı.

Yapılan çalışmada askerî harcamaların devlet bütçesinin büyük bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Kamu maliyesi sınırlı kalmakla birlikte Harbiye Nezareti kendi payına düşen kısmın daha da artırılması konusunda girişimlerde bulunuyordu. Çünkü reformlardan söz etmek için ek harcamalardan da bahsetmek gerektiği ortaya çıkıyordu. Harbiye Nezareti devlet bütçesinden yalnızca 2 milyon gümüş lira alıyordu. Geriye kalan miktar hazine teminatı olarak toplanacak vergilerden havale şeklinde teslim ediliyordu. Havalelerin aracılık masrafları hesaplanan miktardan %45'lik bir kayba neden oluyordu. Ayrıca Harbiye Nezareti'nin toplam bütçesinden saraya da bazı kesintiler yapılıyordu. İleriye dönük gelir beklentisi, hesapta olmayan gelir kaybı gibi nedenler yüzünden subayların maaşlarını ödemeye yetecek para dahi bulunamıyordu⁹⁸.

Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı subay maaşlarının düzenli ödenmediği daha önce de ifade edilmişti. Türk subaylarının maaşlarına ek olarak Alman subaylarına yapılan ödemelerde de bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştı. Alman askerî heyetinin maaş ödemeleri, kontratlarında da belirtildiği üzere, Osmanlı Bankası tarafından gerçekleştiriliyordu. Osmanlı Bankası 1884 yılı ortasında Alman subaylara aylık şeklinde verilen maaşları ödememe kararı aldı. Buna gerekçe olarak Maliye Nezareti'nin Osmanlı Bankası'na düzenli para akışını sağlayamaması gösterildi. Yapılan görüşmelerde Alman subayların

⁹⁸ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 145-146.

kontratlarında belirtilen miktarların aylık olarak geciktirilmeden ve tam ödenmesinin çok önemli olduğu ifade edildi. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid tarafından Osmanlı Bankası'nın ödemelere devam etmesi yönünde bir emir dahi verildi⁹⁹.

⁹⁹ BOA, *i.DH*, No.912/72453, 3 Haziran 1884.

II. BÖLÜM

Baron Von der Goltz Paşa

General Kaehler başkanlığındaki Alman askerî heyetinin ordudaki modernizasyon görevi devam ederken, heyete yeni subayların dâhil edilmesi gündeme geldi. Osmanlı Devleti, Almanya'dan talep ettiği son subay listesinde de mevcut olan askerî okullar için bir uzman talebini 1883 yılında tekrarladı¹. Alman Büyükelçiliği, askerî okullardaki eğitim ve öğretim planlaması için uzman bir subayın İstanbul'a gönderilmesini kapsayan ricayı Almanya Hariciye Nezareti'ne bildirdi². Alman Genelkurmay Başkanlığı talep üzerine bu görev için Binbaşı Baron Colmar Von der Goltz'u seçti³. Baron Von der Goltz'un seçilmesinde ve İstanbul'a gönderilmesinde Prens Bismarck, kendi doğu politikasıyla çelişik olmasına rağmen, bir sorun çıkarmadı. Hatta bu atama, onun politikası çerçevesinde Panslavizm ve Rusya yayıl-

¹ Kemal Turan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000, s. 146. Askerî okulların ıslahı ile görevlendirilen Von der Goltz, sonraki süreçte Osmanlı Devleti üzerindeki Alman ekolünün tesisinde önemli bir rol oynadı. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C III, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 720-721. "1293 Osmanlı Rus Harbi'nden mağlubiyetle çıkıldıktan ve imparatorluğun en güzel ve en mamur parçası olan Rumeli'nin yarından fazlası kaybedildikten sonra memleketin idaresinde birçok yeniliklere başvurulduğu, bir hayli meslek ve ihtisas mektepleri açılmak istenildiği sırada askerî okulların ıslahıyla da esaslı surette uğraşmış ve bu maksatla Alman İmparatoru'ndan bir uzmanın gönderilmesi rica edilmiş ve İmparator II. Wilhelm'de Kaymakam rütbesinde bir zabıt, aynı zamanda Berlin Askerî Üniversitesi'nde askerlik tarihi muallimi ve kendisinin de hocası olan Golç'u bu işe memur etmişti."

PA AA, *Türkei 139*, R13234, A1907.

BOA, Y.PRKEŞA, No.21/50, 10 Mayıs 1883. Almanya, 1882 yılından itibaren kendi askerî uzmanlarının Osmanlı ordusunda istihdam edilmeleri ile birlikte Türk Devleti üzerinde önemli bir etki oluşturdu. Von der Goltz'un Osmanlı ordusunda göreve başlamasıyla birlikte sadece askerî alanlarda değil siyasi konularda da tam bir nüfuz alanı oluşturdu. A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 219. Goltz Paşa'nın Türkiye'ye gelişinde ilk görevi Askerî Okullar Genel Müfettişi olmakla birlikte daha sonra şu konularda da çalışmalarda bulundu:

a-Genelkurmayın Yeniden Teşkilatlandırılması

b-Subay Eğitimi ve Öğretimi

c-Ordunun Reorganizasyonu

d-Asker Alma Kanunu

d-Ordunun Silahlandırılması. *Askeri Okullarda Eğitim*, s. 7

macılığına karşı bir teminat olarak ön plana çıkmıştı⁴. Alman subaylar tarafından eğitilmiş Türk ordusunu gelecekte Rus tehlikesine karşı kullanmak için mevcut planları yeniden şekillendirmişti.

Goltz'un ismini ilk zikreden ve İstanbul'da istihdam edilmesini isteyen daha önce Alman Genelkurmay Başkanlığı'nda birlikte çalıştığı General Kaehler idi⁵. Dolayısıyla Binbaşı Goltz isminin ön plana çıkmasında ve Almanya'ya bildirilmesinde General Kaehler'in büyük bir payı vardı⁶. Binbaşı Goltz'un seçimindeki sebebe gelince Alman Genelkurmay'ında sevilmemesi ve kısmen de olsa uzaklaştırılmak istenmesi gösterilebilir. Von der Goltz açısından bakıldığında ise geniş bir aileye sahip olmasından dolayı maddi zorluk içinde bulunması, kendisine yapılan bu teklifi kabul etmesindeki en büyük etkendi⁷. Osmanlı Devleti'nde çalışmayı kabul etmesi hâlinde parasal sorunların tamamen ortadan kalkacağı bir gerçektir⁸. Bütün bu sebeplerin de ötesinde Osmanlı'daki görevin gerektirdiği vasıflara sahip, gelecek vaat eden bir subaydı. Alman Hükûmeti tarafından, kendisine önerilen görevi yerinde görüp ona göre karar vermesi için İstanbul'a gitmesine 18 Mayıs 1883 tarihinde izin verildi. Almanya

⁴ Burhan Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 24.

PA AA, *Türkei 139*, R13234, A4069.

PA AA, *Türkei 139*, R13234, A1907. Alman Büyükelçi Radowitz tarafından Alman Hariciye Nazırı Hatzfeldt'e gönderilen evrakta General Kaehler'in önerisiyle Binbaşı Von der Goltz'un ismi yazılıydı.

Hermann Teske, *Colmar Freiherr von der Goltz: Ein Kämpfer für den militärischen Fortschritt*, Musterschmidt-Verlag, Berlin 1957, s. 37-40. Goltz Paşa, geniş bir aileye sahip olması, bakıma muhtaç annesinin bulunması ve Friedenau'dan yeni bir ev satın alması gerçeğinden hareketle İstanbul'dan gelen iş teklifini, parasal sorunların bir çözümü olarak görmüş ve teklifi kabul etmişti. Bernhard von Schmiterlów, *Aus dem Leben des General Feldmarschalls Freiherr Von der Goltz Pascha-Nach seinen Briefen an seinen Freund*, Koehler, Berlin und Leipzig 1926, s. 93.

Binbaşı Baron Von der Goltz 1883 yılında Osmanlı Devleti'nde göreve başladığında 20.000 Frank yıllık maaş alıyordu. Paşanın 10 yıl sonra yani 1893 yılında müşir olarak yıllık kazancı 70.000 Frank'ı geçiyordu. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 62.

Genel Kıta ve İstihkâm Müfettişliği görevinden ayrılan Baron Von der Goltz, Berlin’de bulunan Osmanlı Sefareti’ne gelerek, görevi kabul ettiğini, en kısa sürede İstanbul’a hareket edeceğini ve Sultan Abdülhamid’e selam ve muhabbetlerini sunduğunu bildirdi⁹. Böylece II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ordusunu modernleştirme ve batı standartlarına yaklaştırma gayretleri, Von der Goltz’un İstanbul’a geliş süreci ile birlikte yeni bir boyut kazandı¹⁰. Dolayısıyla Osmanlı askerî eğitiminde Alman ekolünün benimsenmesi ile ilgili en ciddi adım Von der Goltz’un görevi kabul etmesiyle başlamış oldu.

1- Baron Von der Goltz’un İstanbul’a Gelmesi

Baron Von der Goltz, Alman ordusundan geçici üç aylık izin aldıktan sonra 18 Haziran 1883 tarihinde İstanbul’a geldi¹¹. Çalışma şartlarını yerinde değerlendirdikten sonra kalmaya karar vermesi hâlinde Alman ordusundan re’sen emekliye ayrılacaktı. Ayrıca Osmanlı ordusunda aktif hizmette bulunurken Almanya’ya 1 Ekim 1885 tarihinden önce geri dönmek istediğinde emekli edilmeden önceki, bütün hakları korunduğundan, fiilî göreve geri alınacaktı¹². Almanya, bir anlamda bu görev için kendisine iki yıllık deneme süresi vermişti. Alman ordusu tarafından General Kaehler ve ekibine de aynı şartlarda bir teklif yapılmıştı. Von der Goltz, tarafına sunulan bu teklifi kabul etmiş ve İstanbul’a gelmişti. Taraflar arasında yapılan anlaşma ile Von der Goltz resmen Osmanlı Devleti’nde göreve başlamıştı. Görevde bulunacağı süre boyunca maiyetine biri Fransızca ve diğeri de Almanca bilen iki muavin tayin edildi¹³. Böylelikle alt ve üstleri

⁹ BOA, Y.PRK.EŞA, No.30/12, 7 Haziran1883.

¹⁰ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Neşriyat, Ankara 1992, s. 9.

PA AA, *Türkei* 139, R13234, A2858.

PA AA, *Türkei* 139, R13234, A4069.

Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 721.

ile iletişimde bir sorun yaşamadan görevini icra edecekti. Fakat Goltz'un Osmanlı'ya davet edilmesinde veya gönderilmesinde askerî okulların çalışma takvimi dikkate alınmamıştı. Çünkü Von der Goltz'un İstanbul'a geldiği zaman diliminde askerî okullar tatil idi. Böylelikle Baron Goltz kısa bir süre kendi iş alanı ile ilgili ön incelemelerde bulunamadı. Bu süre zarfında Osmanlı ordusunun reorganizasyonu ve askerî okullar hakkında yapılan çalışmalar ile ilgili görüşmeler yaptı. İlk edindiği izlenim ise, Osmanlı ülkesinde çalışma şartlarının kolay olmayacağıydı. Bağlı bulunacağı Reorganizasyon Komisyonu'nun herhangi bir yaptırım gücünün olmadığını fark etti. Kendisinden önce gelen Alman subayların yaptığı çalışmalar kâğıt üzerinde kalmaktan başka bir işe yaramamıştı. Komisyon üyeleri, yerinde incelemeler yapıyor, eksikleri tespit ediyor ve bunlarla ilgili raporlar kaleme alıyor ama yapılan çalışmalar bir türlü uygulama kısmına geçirilemiyordu¹⁴. Von der Goltz'un tespitlerinin ve incelemelerinin çok isabetli olduğu, kendisinin ilerideki çalışma hayatına katkısı şüphesiz büyük olmuştu.

2- Baron Von der Goltz'un Kontratları

Osmanlı askerî okulların ıslahı görevini kabul eden Von der Goltz ile Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Arifi Paşa ve Serasker Gazi Osman Paşa arasında 14 Temmuz 1883 tarihinde bir kontrat imzalandı¹⁵. Bu kontrat da 1882 yılında Alman askerî heyetî ile yapılan sözleşmenin aynısı olup, üç yıllıkta. Üç nüsha olarak tanzim edilen sözleşme ile birlikte Sadaret'in, Hariciye Nezareti'nin ve Seraskerlik makamının yazılarının tamamı Sultan II Abdülhamid'in onayına sunulduktan sonra tuğgeneral rütbesine terfi ettirilen Von der Goltz'un Osmanlı Devleti'ndeki aktif

görevi başlamıştı¹⁶. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra çalışma alanındaki belirsizliklerin giderilmesi noktasında yetkililerin bu duruma çözüm üretmelerini talep etti. Goltz Paşa'nın talepleri, Osmanlı devlet adamları tarafından pek dikkate alınmadı. Bu yüzden Goltz Paşa, kendisinin dikkate alınmadığını dile getirerek Almanya'ya geri döneceğini bildirdi. Bu durum, göreve başladıktan yaklaşık iki ay sonra Osmanlı Devleti ile Goltz Paşa arasındaki ilk ihtilaf olarak kayıtlara geçti. Sultan II. Abdülhamid'in olaya müdahil olması ile birlikte yetkililer, Goltz Paşa'nın ikna edilmesi için İstanbul'daki Alman sefirine aracı olması teklifini götürdüler. Sefir, olayın basına yansımadan çözüme kavuşturulması için elinden gelen gayreti göstereceğine ve Goltz Paşa'yı ikna edeceğine Osmanlı bürokratlarını inandırdı. İstanbul'a görevlendirilmesinin yapılabilmesi için yoğun bir diplomasi trafiğine neden olan ve alanında hem Almanya hem de Avrupa kamuoyunca hemfikir olunan bir şahsın kaybedilmesi, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilemezdi¹⁷. Sorun kısa süre içinde çözüme kavuş-

¹⁶ "Mekâtib-i Askeriye için Almanya'dan celb buyurulmuş olan Baron Golç için üç seneye mahsus olmak üzere icab eden mukavelenamenin tanzimiyle keyfiyetin ve mümaileyhin suret-i memuriyetinin ba tezkere-i resmiyye arz ve istizanı mukteza-i emr-ü ferman Hazret-i Padişahiden bulunmuş olmağla ol babda hazret-i emr-ü fermana veliyy-ullah-ı âlem-gîrdir." BOA, İ.HR, No.290/18240, 14 Temmuz 1883. Baron Von der Goltz, 1883-1895 yılları arasında Osmanlı Devleti ile dört kez sözleşme imzalamıştır. Yapılan ilk kontrat Alman subaylarının imzalamış olduğu sözleşmenin aynıdır. Dolayısıyla ayrıntılı ele alınması tekrar olacağı için gerek görülmemiştir. Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı Personel Dairesi'ndeki bilgilerde Baron Von der Goltz'un 7 Ağustos 1883 tarihinde Osmanlı'da aktif göreve başladığı yazılmaktadır. Bu tarih Alman ve Türk arşiv verileri dikkate alındığında yanlış görünmektedir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı Devleti ile Von der Goltz arasında imzalanan sözleşmenin tarihi 14 Temmuz 1883'tür. Osmanlı Devleti kontrat yenilemede, sürenin üç yıl olarak belirlenmiş olmasına rağmen, temmuz ayını değil, Von der Goltz'un Almanya'dan görevli olarak gönderildiği mayıs ayını başlangıç kabul etmiştir. Bu yüzden taraflar arasında gerçekleştirilen bir sonraki kontrat yenileme işlemi Mayıs 1886 tarihinde yapılmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Personel Dairesi Arşivi, 1 No'lu Defter, s. 71-72. BOA, Y.PRK.BŞK, No.8/23, 19 Aralık 1883; Carl Alexander Kretlow, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha*, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2012, s. 121.

turuldu ve Goltz Paşa imzaladığı kontrat çerçevesinde İstanbul'daki çalışmalarına kaldığı yerden devam etti.

Baron Von der Goltz, askerî okullar uzmanı ve daha sonra genel müfettişi sıfatıyla Osmanlı Devleti'nde aktif olarak 1883-1895 yılları arasında hizmette bulundu¹⁸. Goltz, ilk kontratı da dâhil olmak üzere üçer yıllık süreyle Osmanlı Devleti ile dört defa sözleşme yaptı. Kontrat süresi her üç yılda bir yenilendi. Diğer Alman subaylarının aksine Von der Goltz'un kontrat süresinin bitimi yaklaştığında sözleşmesini uzatıp uzatmayacağı merak konusu oluyordu. Böylece bu Alman subayının kontratı Osmanlı kamuoyunda önemli bir yer işgal ediyordu. Özellikle Osmanlı basını, Goltz Paşa'nın sözleşmesini uzatmayacağını ve Almanya'ya geri döneceğini Osmanlı devlet görevlilerinden ve yabancı basından aldığı bilgilere dayandırarak haber yapmaktaydı¹⁹. Yapılan haberler bir sonraki gün ya detaylandırılıyor ya da tekzip ediliyordu²⁰. Bazı gazeteler Von der Goltz'un Ekim 1885'te kontrat süresinin biteceğini, Almanya'ya döneceğini yazıyordu. Buna rağmen, Tercüman-ı Hakikat Gazetesi bu haberin tam aksine donanımlı bir asker olan Alman subayının hizmetinden Osmanlı'nın faydalanacağını ve kontratının uzatılacağını bildirmekteydi²¹. Aslında Von der Goltz, Osmanlı Devleti'nde çalışma şartlarının değişmemesi durumunda kontratını yenilememeyi düşünmüştü. Sözleşmesi biter bitmez Almanya'ya geri döneceğini, yaşamına orada devam edeceğini ve Alman ordusu-

Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 146.

Tercüman-ı Hakikat, No.2158, 24 Ağustos 1885, s. 1. Goltz Paşa'nın Almanya'ya geri döneceği haberi Monitör Oriental Gazetesi'ne dayandırılmıştı.

Tercüman-ı Hakikat, No.2160, 27 Ağustos 1885, s. 1. Gazete, Goltz Paşa'nın Almanya'ya dönmek için henüz bir karar vermediğini ve Osmanlı Devleti'nin kendisinin hizmetinden bir müddet daha faydalanmak istediğini okuyucularına duyurmuştu.

Tercüman-ı Hakikat, No.2237, 25 Ekim 1885, s. 1. Von der Goltz'un kontrat süresinin ne zaman biteceğini doğru bilemeyen Osmanlı basını bazen ileride gerçekleşecek haberlerle ilgili isabetli tahminler de yapıyordu.

nun kendisine bir görev vermesi hâlinde onu yerine getireceğini ifade etmişti²².

Kontratını uzatmayacağını bildiren Von der Goltz'un tavrı karşısında Osmanlı devlet adamları tarafından çözüm yolları aranıyordu²³. Goltz Paşa, etkin bir çalışma ortaya koyabilmesi için bazı isteklerin acilen yerine getirilmesi noktasında taviz vermiyordu. Öncelikle Goltz Paşa, kendi rütbesindeki yerli subayların sahip olduğu bütün unvanlara sahip olmayı istiyordu. Bu şekilde hem Osmanlı'da hem de Avrupa nezdinde kişisel durumunu güçlendirmeyi amaçlıyordu. Sözleşmesinde yazılı olmamasına rağmen, ilerleyen süreçte iş alanındaki sıkıntılara meydan vermemek adına yeni kontratında görev tanımının ayrıntılı olarak tarif edilerek yasal bir çerçevede garanti altına alınmasını talep ediyordu. Ayrıca kurmay gezilerine çıkmaya, askerî tatbikatları icraya ve askerî okulların gelişimine katkı sağlayacak diğer reformların hayata geçirilmesine öncelik verilecekti²⁴. Aslında Goltz Paşa'nın talep ettiği şeylerin büyük bir kısmı ordunun modernleştirilmesi için yapılması gerekli olan icraatlar idi. Hem Almanya hem de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Goltz Paşa'nın kontratını yenilemesi taraftarıydılar. Her iki devletin de Osmanlı üzerinde çıkarları mevcuttu. Bu çıkarların elde edilmesi, muhafazası ve sürekliliğinin sağlanması kısmen İstanbul'da bulunan Alman subaylarının mevcudiyetine bağlıydı. Ayrıca Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunun Prusya modelinde olduğu gibi yeniden teşkilatlandırılmasına açıkça karşı çıkması ve bunu yaparken de sebeplerini mantık çerçevesine oturtarak yapması, kendisini heyetin diğer üyelerinden farklı bir konuma yük-

²² BOA, Y.PRK.ASK, No.32/40, 12 Mayıs 1886. Goltz Paşa, sözleşme yenilemeyeceği için kontratında yazılı olan harcırahın tarafına ödenmesini bile talep etmişti. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1721, 27 Şubat 1884, s. 1. Taraflar arasında yapılan görüşmede Goltz Paşa'yı istifa etme kararından Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Edhem Paşa vazgeçirmişti.

PA AA, *Türkei* 139, R13237, A7482, A7546, A8640.

seltmişti. Von der Goltz, batı reformunun aynen uygulanmasının önündeki en büyük engelin doğunun şartlarının anlaşılmasından geçtiğini görmüştü. Doğunun koşullarını göz ardı ederek Prusya ordu modelinin sağlıklı bir biçimde Osmanlı'da hayat bulacağından endişeli idi. Diğer Alman subaylarının aksine Goltz Paşa, başarının imkânsız olmadığını ama çok çaba ve zaman gerektireceğini anlamıştı. Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti, Goltz Paşa'nın bu anlayış farklılığını görmüşlerdi. Bu sebeple her devlet kendi cephesinden duruma müdahil olmakla birlikte işin temelinde Von der Goltz'un sözleşmesini yenilemesini arzu etmekteydi.

Kontrat konusu güncelliğini korurken Goltz Paşa, okul içinde görevli subaylar arasında meydana gelen yaralamalı kavgada kendisine saygısızlık yapıldığını öne sürerek istifa ettiğini Sultan II. Abdülhamid'e bildirmesi ile birlikte olayları farklı bir boyuta taşımıştır²⁵. Paşa'nın kontratını uzatıp uzatmayacağı hâlâ bir sonuca kavuşturulmamışken bir de okul içi asayiş probleminden dolayı istifa etmesi süreci kontrol altında tutmaya çalışan devlet adamlarını tarifi zor bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Osmanlı sultanının ve devlet adamlarının bu olaylar karşısındaki kararlı duruşu, Goltz Paşa'nın istifasını geri çekmesi ile sonuçlanmıştır. Goltz Paşa'nın istifa olayı bu şekilde çözümlendikten sonra Osmanlı gündemini yeniden kontrat uzatma mevzusu işgal etmiştir.

Osmanlı cephesinde ise Goltz Paşa'nın kontratını uzatması istenmekle birlikte ileri sürdüğü taleplerin kabulü noktasında tereddütler mevcuttu. Sorunun temelinde Goltz Paşa'nın istediği şeylerin kabul edilip edilmemesi değil, bir Alman subayının sözleşmesini uzatmasına karşılık talepte bulunması hoş karşılanmıyordu. Böyle bir istekte bulunulması sultanın hükümlerlik hak-

larına saygısızlık olarak görülmüş olabilir. Buna rağmen Osmanlı devlet adamları Von der Goltz'un görevine devam etmesini istiyorlardı. Hatta İstanbul'da kalmasını sağlamak için aldığı ücretin 50.000 Frank'a çıkarılması ve rütbesinin de korgeneralliğe terfi ettirilmesi bile düşünülmüştü²⁶.

Sultan II. Abdülhamid, Von der Goltz'un Osmanlı hizmetine devam etmesi hususunda Almanya'ya müracaat etmişti. Bu rica-nın yanına ek olarak İstanbul'da görevli Alman subaylarının rüt-belerinin terfi ettirileceğini de ilgili mercilere bildirmişti. Ayrıca Von der Goltz'un 14 Haziran 1886 tarihi itibarıyla Osmanlı Ge-nelkurmay ikinci başkanlığına atandığı ve konu hakkındaki resmî yazının kendisine ulaştırıldığı haberi de Alman makamlarına iletilmişti²⁷. Yukarıda ifade edilen sebepler ışığında 1 Temmuz 1886 tarihinde Almanya, Goltz Paşa'nın 1 Ekim 1889 tarihine kadar üç yıl daha İstanbul'da görevine devam etmesi yönünde izin vermişti²⁸.

Alman Kaiser'i I. Wilhelm'in direktifi doğrultusunda Goltz Paşa kontratını uzatacağını Osmanlı yetkililerine bildirdi. Ancak kontrat yenilemeyi, Reorganizasyon Komisyonu tarafından onay-lanan Osmanlı ordusu reformunun uygulamaya konulması ve sorumluluğunun da kendisine verilmesi şartıyla kabul etti²⁹. Yapılan uzun görüşmelerin sonunda Sultan II. Abdülhamid, Goltz Paşa'nın teklifini kabul etti ve programın uygulanmasını emretti. Sıkıntılı bir sürecin sonunda Goltz Paşa, Seraskerlik makamıyla kontratının uzatılması konusunda masaya oturdu.

Osmanlı Devleti ile Goltz Paşa arasında Alman askerî heyeti üyelerinin 1885 yılında yenilenen sözleşmelerinden farklı bir

²⁶ PA AA, *Türkei 139, R13237, A7842*. Von der Goltz, 23 Haziran 1886 tarihinde tümge-nerallik ve 20 Nisan 1895 tarihinde ise mareşallik rütbelerine yükseltilmiştir. *Kara Kuvvetleri Komutanlığı Personel Dairesi Arşivi*, 1 No'lu Defter, s. 71.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı Personel Dairesi Arşivi, 1 No'lu Defter, s. 71.

PA AA, *Türkei 139, R13237, A8202*.

PA AA, *Türkei 139, R13237, A9306*.

kontrat yapıldı. Taraflar arasında 15 Temmuz 1886 tarihinde dokuz maddelik bir iş sözleşmesi imzalandı. Goltz Paşa kendisini temsil ederken Osmanlı Devleti adına Serasker Ali Saib Paşa sözleşmeye imza attı. İki nüsha olarak düzenlenen sözleşme bir tarafı Türkçe diğer tarafı Fransızca olarak kaleme alındı.

Sözleşmenin birinci maddesinde Goltz Paşa'nın iş tanımını mevcuttu. Von der Goltz'un Askerî Okullar Müfettişliği görevine ek olarak Erkân-ı Harp subayı olan General Kaehler'in vazifeleri de kendisine verildi³⁰.

Kontratın ikinci maddesi Von der Goltz'un maaşı ve harcırahıyla ilgiliydi. Goltz Paşa, rütbesi karşılığında Osmanlı subaylarına mahsus haklara ilaveten yıllık 40.000 Frank maaşı altın olarak ve geciktirilmeden tam ödenmek koşuluyla Osmanlı Bankası'ndan alacak ve bu sözleşme süresi üç yıl olacaktı. Ayrıca görevli olarak taşraya gitmesi durumunda geçerli olan Harcırah Nizamnamesi hükmünce verilecek miktarın iki katı tarafına ödenecekti.

Sözleşmenin üçüncü maddesi görev başında kaza geçirmesi durumunda veya bu kazadan dolayı ölmesi hâlinde kendisine ve/veya ailesine ödenecek maaşları içermektedir. Goltz Paşa görevi sırasında bir kazaya uğraması hâlinde malulen emekli edilecekti. Bu durumda görevi başında iken almış olduğu paranın bir misli nispetinde emekli maaşı alacaktı. Kazada ölmesi durumunda emekli maaşının yarısı eşine, eşinin vefatında ise 21 yaş-

103A, Y.PRK.ASK, No.33/62, 22 Temmuz 1886, lef 1. General Kaehler 1883 yılından itibaren sağlığı ile ilgili bazı sıkıntılar yaşamaya başladı. Beyoğlu'nda bulunan Alman Hastanesi'nde tedavi olmaktadır. Bk. Ekler, s. 249. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1463, 25 Nisan 1883, s. 1. Tedavisi için Almanya'ya gitmesi dâhi gündeme gelmiştir. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1481, 25 Nisan 1883, s. 1. Sultan II. Abdülhamid kendisini bırakmamış, Çarlıkta'da geniş havadar bir köşke yerleştirmiş, hususi doktorlarını ve Kaiser I. Wilhelm'in kendisine gönderdiği ünlü Alman hekimi Prof. Dr. Bier'i Kaehler Paşa'nın tedavisi ile görevlendirmiştir. Cemal Kutay, *Kader Bağı*, s. 29-30. Buna rağmen Kaehler Paşa 3 Kasım 1885 tarihinde Beyoğlu'nda bulunan Alman Hastanesi'nde ölmüştür. Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 51.

na kadar olan çocuklarına verilecekti. Emekli maaşı altın olarak Osmanlı Bankası tarafından Osmanlı sınırları içinde veya dışında olunmasına bakılmaksızın hak sahiplerine ödenecekti.

Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda istihdamı süresince Almanya'dan alamayacağı emeklilik ikramiyesiyle ilgili bir düzenleme sözleşmenin dördüncü maddesinde yazılıdır. Bu madde 1882 ve 1885 yıllarında Alman subaylarla yapılan sözleşmelerde mevcut olmayıp ilk kez Goltz Paşa'nın kontratına ilave edilmişti. Von der Goltz'a, Alman ordusunda çalışmadığı süre boyunca uğrayacağı hak kaybını telafi etmek için bir kontrat süresince bir defaya mahsus olmak üzere 30.000 Frank ödeme yapılacaktı³¹.

Beşinci maddede ise sözleşmesinin bitiminde Almanya'ya kesin dönüş yapması hâlinde bir aylık maaşının dört katı harcırahın tarafına verileceği yazılıydı.

Goltz Paşa, devlet menfaatine aykırı bir hareket yapması hâlinde görevinden azledilecek ve sözleşmesi tek taraflı feshedilecekti. Bu hükmün uygulayıcısı ise Osmanlı hükûmeti olacaktı. Bu hükümler sözleşmenin altıncı maddesinde yer bulmaktaydı.

Sözleşmenin yedinci maddesinde ise Osmanlı Devleti'nde ceza gerektirecek bir fiile karışması durumunda Alman askerî kanunlarına göre cezalandırılacaktı. Ayrıca Osmanlı hizmetine girmesinden dolayı Almanya'da sahip olduğu hakları kaybolmayacak ve bütün özlük hakları muhafaza edilecekti. Ancak hizmette bulunduğu süre boyunca Alman Devleti tarafından kendisine maaş verilmeyecekti.

Kontratın sekizinci maddesinde, Osmanlı hizmetinde bulunduğu sürede rütbesine göre Türk ordu üniformasını giyecekti.

Sözleşmenin son maddesi, taraflar arasında yapılan bu kontratın 1 Mayıs 1886 tarihinden itibaren geçerli olacağını ve iki nüsha olarak İstanbul'da hazırlandığını ifade etmekteydi. Seras-

³¹ BOA, Y.PRK.ASK, No.33/62, 22 Temmuz 1886, lef 2.

ker Ali Saib Paşa tarafından imzalanan sözleşmenin aslına uygun olduğu da metnin son satırında yazılıydı³².

Serasker Ali Saib Paşa tarafından Sadaret'e gönderilen tezkirede Goltz Paşa'nın kontratı ve sözleşme hükümlerine taraf olan devlet kurumlarının yazışmaları eklenmişti. Bu tezkirede Goltz Paşa'ya ödenecek yıllık 40.000 Frank meblağa ek olarak kontratı süresince oturduğu evin 130 Lira olan yıllık kirasının Hazine-i Hassa Nezareti tarafından ödeneceği de yazılıydı³³. Osmanlı devlet adamları, kontratını uzatmak istemeyen Goltz Paşa'nın kararını etkilemek adına, alacağı ücretlere ek olarak muhtemelen evinin kirasını da karşılamayı vaat etmişlerdi. Von der Goltz'un sözleşmesi 18 Temmuz 1886 tarihinde huzura sunulmuş ve sultan tarafından 22 Temmuz 1886 tarihinde onaylanmıştı³⁴.

Baron Von der Goltz'un üç yıllık ikinci kontratının süresi de 1889 yılı Mayıs'ında sona ermişti. Goltz, Osmanlı askerî makamlarına kontratını yenilemek istemediğini ve Almanya'ya döneceğini bildirdi. Bunun üzerine Goltz Paşa, Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti'ne 2 Mayıs 1889 tarihinde davet edildi. Yapılan görüşmede Sultan II. Abdülhamid'in kendisinden ve çalışmalarından memnun olduğu, başkâtip tarafından paşaya iletilti. Paşaya sultanın arzusunun kendisinin kontratını yenilemesi yönünde olduğu da bildirildi. Goltz Paşa ise, kendisinin buraya Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi için gönderildiğini ama uzun bir müddetdir İstanbul'da olmasına rağmen arzuladığı hizmetleri gerçekleştiremediğini söyledi. Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askerî makamları tarafından kendisinin Osmanlı'da önemli görevler icra ettiğinin zannedildiğini ama istediği reformların hayata geçirilmesinde yavaş davranıldığını ve bu durumun çalışma arzusunu yok ettiğini aktardı. Kendisinin ordu moderni-

10A, Y.PRK.ASK, No.33/62, 22 Temmuz 1886, lef 3.

BOA, Y.PRK.ASK, No.33/62, 22 Temmuz 1886, lef 4.

BOA, Y.PRK.ASK, No.33/62, 22 Temmuz 1886, lef 5.

zasyonunda köklü bir gelişme göremediğini ve bu konuda ileride mahcup olmak istemediğini de ifade etti. Ayrıca görev süresinin dolduğunu ve Almanya tarafından geri çağrılacağını umut ettiğini ve bu sebeple kontratını yenilemek istemediğini de Osmanlı yetkililerine bildirdi. Aslında Goltz Paşa, kontratını yenilemek istiyordu. Kendisi ile yapılan görüşmede bu konuda açık bir kapı dahi bırakmıştı. Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi hususunda ele aldığı ıslahat projelerinin uygulanacağına dair kendisine garanti verilmesi durumunda sözleşmesini uzatabileceğini ima etmişti. Dolayısıyla amacının daha net anlaşılabilmesi için hazırlayacağı raporunu 5 Mayıs 1889 tarihinde sultana takdim edeceğini açıklamıştı³⁵.

Goltz Paşa tarafından saraya sunulan rapor üç başlık altında toplanmıştı. Bu raporda öncelikle Von der Goltz'un yönetiminde orduda yapılması hedeflenen reformların hayata geçirilmesinde iki yıl boyunca arzu edilen bir gelişme sağlanamadığı ve sultandan bu konuda uygulama emri alınamadığı ifade edildi. İkinci olarak Osmanlı ordusunun seferberlik hazırlıklarının tamamen durmasına dikkat çekildi. Son başlıkta ise başkent İstanbul'un muhafazası konusu gündeme getirildi. Özellikle Karadeniz Boğazı'ndan yapılacak saldırılara karşı daha önceden hazırlanan savunma planlarının hayata geçirilmediği ve bu konuda herhangi bir önlem alınmadığı bildirildi. Osmanlı sultanı, Goltz Paşa'nın kontratını yenilemesi hâlinde bu raporun dikkate alınacağını ifade etti³⁶. Kendisiyle yeni bir kontrat yapılacağı ve alacağı ücrette önemli iyileştirmelerin olacağı aktarıldı. Baron Von der Goltz, Sultan II. Abdülhamid'e İstanbul'da kalmasının paraya bağlı olmadığını ve tarafından planlanmış ve başlatılmış olan reformların

³⁵ BOA, Y.PRK.BŞK, No.15/80, 3 Mayıs 1889.

³⁶ Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 60.

hızla uygulamaya konulması hâlinde sözleşmesini uzatabileceğini söyledi.

Osmanlı Devleti ile kontrat süresi biten Goltz Paşa arasında yeni sözleşme yapılması konusunda bir dizi görüşme gerçekleştirilmesine rağmen olumlu bir gelişme sağlanamadı. Yapılan görüşmelerin ve tekliflerin üzerinden bir yıl geçti. Bu süre zarfında Goltz Paşa kontratsız olarak çalışmaya devam etti. Hatta kendisi kontrat yapılmadan çalışmayı dahi Osmanlı Devlet adamlarına teklif etti. İstanbul'daki Almanya Sefiri Radowitz ile yaptığı görüşmelerin sonunda tekliflerinin kabul edilmesi hâlinde kontratını uzatması kendisine tavsiye edildi. Böylece Goltz Paşa, Almanya'nın çıkarlarına da hizmet etmek adına Osmanlı devlet adamlarına kontratını yenilemek istediğini bildirdi. Bu süreçte Baron Von der Goltz Paşa ile süresiz kontrat yapılması dahi gündeme geldi. Dönemin Maliye Nazırı Agop Paşa böyle bir kontrat şekline karşı çıktı. Osmanlı maliyesinin en önemli devlet adamlarından biri olan Agop Paşa'nın askerî konularda fikir beyan etmesi biraz tuhaf görünebilir. Ancak konu askeriyeyle ilgilendirmekte ise de temelde maliyeye dayanmaktaydı. Agop Paşa, süresiz kontrat yapılması hâlinde Goltz Paşa'nın çalışma zamanını belirleyen bir sınırının bulunmayacağını bunun da çok önemli reformların hayata geçirilmesi önünde büyük bir engel teşkil edeceğini söylemişti³⁷. Bir başka ifade ile yüksek maliyetli önemli bir görevin kendisine verilip uygulamaya konulmasından hemen sonra kendisinin Almanya'ya gitmek istemesi durumunda yapının olduğu sözleşmede bağlayıcı bir hüküm bulunmadığından iş yarım kalacaktı. Dolayısıyla Goltz Paşa ile yapılacak sözleşmenin, daha öncekiler gibi, üç yıllık olması devlet çıkarlarına daha uygun görünmekteydi.

Almanya, Goltz Paşa'nın üçüncü kontratı konusunda taraf olmakla birlikte bir süre yaşananlara seyirci kaldı. Kurumları arasındaki yazışmalarda Goltz Paşa'nın Mayıs 1889 tarihinde sona eren kontratının uzatılması ile ilgili farklı görüşler ortaya atıldı. Özellikle Alman Şansölye Bismarck, 24 Eylül 1889 tarihinde Goltz Paşa'nın sözleşmesini iki yıl olarak yani 1 Ekim 1891 tarihine kadar yenilemesini talep etti³⁸. Buna rağmen Baron Von der Goltz Paşa'nın sözleşmesi 15 Mayıs 1890 tarihinden geçerli olmak üzere 15 Mayıs 1893 tarihine kadar yıllık 40.000 Frank maaş ve padişahın özel hazinesinden karşılanmak üzere yıllık 1000 Lira (Yaklaşık 18.500 Mark) özel maaş zammı verilerek uzatıldı³⁹. Goltz Paşa, 2. sözleşme süresinin bitiminden bir yıl sonra kontratını 3. kez uzatmış oldu. Kendisinin öne sürdüğü şartlar ve kabul edilen önerileri ile geçen üç yılın ardından Osmanlı ordusundaki görevine devam etmişti.

Goltz Paşa, 3. kontratının süresi bitmeden 15 Kasım 1892 tarihinde Seraskerlik makamına bir yazı gönderdi. Paşa bu yazıda, sözleşmesinin 3. maddesinde bulunan hüküm gereğince 15 Mayıs 1893 tarihinde sona erecek kontratını uzatmayacağını ve altı ay önceden durumu ilgililere haber verdiğini dile getirdi. Osmanlı ordusundaki çalışma süresinin sonunda buradan ayrılacağını ve Almanya'da askerlik hizmetine devam edeceğini bildirdi⁴⁰. Dolayısıyla Goltz Paşa'nın 4. kontratı ile ilgili gelişmeler altı ay öncesinden başlamış oldu.

Osmanlı devlet adamları sadece Goltz Paşa ile değil diğer Alman subaylarının kontrat uzatma işlemlerinde de yoğun bir mesai harcıyordu. Sözleşme uzatma süreci boyunca ileri sürülen

³⁸ PA AA, *Türkei* 139, R13238, A13094. Bismarck, 5 Ekim 1889 tarihinde Goltz Paşa'nın 15 Mayıs 1889-1 Ekim 1891 tarihleri arasında iki yıllık bir sözleşme yapması ile ilgili İstanbul Sefareti'ne bir yazı gönderdi. PA AA, *Türkei* 139, R13238, A13575
Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 60.
BOA, Y.MTV, No.70/181, 15 Kasım 1892, lef 2.

maddi istekler, Osmanlı ordusunun reorganizasyonundan sorumlu Alman subaylarının üzerinde uzlaşmaya vardıkları ender ortak özelliklerinden biri idi. Fakat Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda görev yaptığı sürede maddi beklentisi görev bilincinin asla önüne geçmemişti. Kendisi hiçbir kontratında ücreti dile getirmemişti. Diğerlerinin aksine sadece ordunun reformize edilmesi noktasında bazı istekleri olmuştu.

Reorganizasyon Komisyonu'nun ele aldığı ve yürürlüğe konulmayan reform uygulamalarının her kontrat uzatma döneminde verilen vaatlere rağmen yapılmaması Goltz Paşa'yı sözleşmesinin bitimine altı ay kala harekete geçirdi. Kalemeye aldığı yazının Osmanlı makamlarındaki tesiri büyük oldu. Buna rağmen Baron Von der Goltz, istediğini almadan kontratı hususunda taviz vermeyeceğini ilgililere hissettirdi.

Osmanlı devlet adamları her kontrat uzatma döneminde Almanya'ya döneceğini ifade eden Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusundaki görevine devam etmesini arzuladıklarını Alman İmparatoru dâhil olmak üzere ilgililere aktarıyorlardı. Osmanlı Berlin sefiri kanalıyla Alman İmparatoru II. Wilhelm ile yapılan görüşmede Goltz Paşa'nın 1893 yılından itibaren beş yıl süreli bir sözleşme yapmasına izin verilmesi talep edildi⁴¹. Osmanlı Devleti'nin ricası Alman makamları tarafından dikkate alınmakla birlikte Goltz Paşa'nın kontrat süresinin bitimine kadar herhangi bir işlem yapılmamıştı.

Baron Von der Goltz Paşa, kontrat süresinin bitmesinden bir yıl sonra Seraskerlik makamına görev süresinin bitişi ile ilgili yazını göndermişti. Bu yazıda, Osmanlı ordusunun bir mensu-

(1) Osmanlı devlet adamları Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetinde kalması noktasında Almanya İmparatoru II. Wilhelm'e 2 Ağustos 1892 tarihinde müracaat etmişlerdi. Bu görüşmede Osmanlı Devleti, imparatorun Baron Von der Goltz'un beş senelik sözleşme yapmasına onay vermesini rica etmişti. Son kontratın 1895 yılında sona ermesini dikkate alırsak imparatorun bu süreye onay vermediğini söyleyebiliriz. BOA, Y.PRK.EŞA, No.18/37, 15 Ağustos 1892, lef 2.

bu olmakla övündüğünü, burada kendisine yardımcı olan herkese minnet duyduğunu ve komutası altında bulunan herkese teşekkür ettiğini dile getirmişti. Ayrıca sözleşmesinin ilgili maddeleri uyarınca Almanya'ya dönüşünde kendisine ödenecek olan maaşın ve harcırahın tarafına verilmesini rica etmişti⁴². Serasker Rıza Paşa da Goltz Paşa'nın yazısını işleme koyarak 16 Mayıs 1893 tarihinde Sadaret'e göndermişti⁴³. Böylece Von der Goltz Paşa, kontratını uzatmak istemediğini ilk kez sözlü değil yazılı olarak gündeme getirmişti.

Osmanlı devlet adamları tarafından Goltz Paşa'nın kararının kesin olduğu kısa süre sonra anlaşılmıştı. Çünkü Goltz Paşa, ayrılma yazısını Seraskerlik makamına verdikten sonra görevinin başına dönmemişti. Bu durum Serasker Rıza Paşa tarafından acele olarak saraya bildirilmişti. Serasker, günlük jurnallerden birinde Goltz Paşa'nın Selanik'e gittiği haberini aldığını da Başkitabet'e gönderdiği yazıda dile getirmişti⁴⁴.

Başkitabet tarafından Selanik ve Kosova ve Havalisi Umum Kumandanlığına Goltz Paşa hakkında bir yazı gönderildi. Bu yazıda Goltz Paşa'nın kontratının devam etmediği ve henüz sözleşmesinin uzatılmadığı ifade edildi. Her iki durumda da kendisinin Osmanlı subayı olduğunu varsayarak Selanik'e izinsiz gidip bazı keşifler yapmasının uygun olmadığı ve bu nedenle uygun bir üslupla İstanbul'a dönmesi gerektiği emredildi⁴⁵. Umum Kumandanı Hasan Fevzi Bey tarafından İstanbul'a gönderilen yazıda Goltz Paşa'nın gezi güzergâhı hakkında detaylı bilgi verildi⁴⁶.

⁴² BOA, Y.MTV, No.77/160, 16 Mayıs 1893, lef 3.

⁴³ BOA, Y.MTV, No.77/160, 16 Mayıs 1893, lef 1.

⁴⁴ BOA, Y.PRK.ASK, No.91/49, 30 Mayıs 1893, lef 1.

⁴⁵ BOA, Y.PRK.ASK, No.91/49, 8 Haziran 1893, lef 2.

⁴⁶ İstanbul'dan gelen emir üzerine Goltz Paşa'nın gezi güzergâhı hakkında ayrıntılı ve gizli bir çalışma yapılmıştı. Goltz Paşa, 8 Haziran 1893 tarihinde Selanik'e gelmişti. Aynı gün trenle Kareferya'ya gelmiş ve ertesi günü de yine trenle Üsküp'e gitmişti. Buradan sonra nerelere gittiği ve ne gibi keşifler yaptığı hakkında Kosova Vali Kumandanlığından bilgi talep edilmişti. BOA, Y.PRK.ASK, No.91/49, 9 Haziran 1893, lef 3.

Ayrıca Goltz Paşa'nın 9 Haziran 1893 tarihinde Selanik'e geldiği ve kendisine İstanbul'dan gelen emrin iletildiğine dair bir yazı Umum Kumandanlık tarafından saraya gönderildi⁴⁷. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Goltz Paşa'nın nereye, niçin ve nasıl gittiği noktasında yapmış olduğu bütün hareketleri kontrol altında tutmaktaydı. Goltz Paşa, saraya kendisi ile ilgili sürekli jurnaller verildiğini ve bu takipten çok rahatsız olduğunu her fırsatta dile getirmesine rağmen durumun düzelmediğini Alman makamlarına bildirmekteydi⁴⁸.

Osmanlı Devleti, Goltz Paşa'nın kontratının uzatılmasına izin verilmesi için İstanbul'daki Alman Sefareti aracılığıyla Almanya İmparatoru II. Wilhelm'e müracaat etti. Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusundaki hizmetine devam etmesi noktasında Alman imparatorundan müsaade istenildi. Goltz Paşa da İstanbul sefirine imparatorun emretmesi hâlinde Osmanlı'da çalışmaya devam edebileceğini ifade etti⁴⁹. Bu bilgi sefaret aracılığıyla Berlin'deki ilgili birimlere iletilti. Bu bilgiler ışığında imparator, Alman askerî makamlarının Goltz Paşa'nın geri dönmesini istediklerini ancak kendisinin Sultan II. Abdülhamid'e karşı beslediği iyi niyetinden dolayı, generalin bir müddet daha Osmanlı ordusunda istihdam edilebileceğini ama kontrat süresi konusunda kendisinin bir söz söyleyemeyeceğini ifade etti⁵⁰. Osmanlı Devleti, Goltz Paşa'nın en az beş sene daha orduda istihdam edilmesini istiyordu.

Goltz Paşa'nın kontratının uzatılması konusunda Alman imparatorunun onayı alındıktan sonra da bazı pürüzler ortaya çıktı. Peki, kontratını uzatmadan önce Osmanlı devlet adamlarından bazı taleplerde bulunmuştu. Goltz Paşa tarafından Osmanlı or-

BOA, Y.PRK.ASK, No.91/49, 9 Haziran 1893, leaf 4.

PA AA, *Türkei 139*, R13240, A4093.

PA AA, *Türkei 139*, R13240, A4311.

BOA, Y.PRK.EŞA, No.17/66, 5 Temmuz 1893.

dusunu savaşa hazırlamak ve ülkeyi savunmak için kaleme alınan askere alma bölgeleri ile ilgili çalışmasının yürürlüğe konulmasını istedi. Sultan II. Abdülhamid, paşanın bu isteğine hemen cevap vererek ilgili reorganizasyon planlarının bütün Osmanlı topraklarında uygulanması için emir verdi. Goltz Paşa daha sonra harita alma işlerinin idaresini, her düzeyde kurmay gezilerinin yönetimini, bütün subayların katılacağı savaş oyunlarının idaresini ve seferberlik hazırlıklarının ve teşkilat çalışmalarının yönetimini de istedi. Sultan II. Abdülhamid, bütün bu isteklerin karşılığında, bunların uygulanmasının ve sonuçlarının yakından takip edilmesinin uzun zaman alacağından hareketle, Goltz Paşa'nın beş yıllık bir kontrat yapmasını talep etti. Sultan bu beş senelik kontrat meselesini daha önce imparatora sormuş ve ondan bu süre konusunda onay almak istemişti⁵¹. Alman İmparatoru II. Wilhelm ise süre meselesinde Goltz Paşa'ya muhalefette bulunulmayacağını ifade ederek son kararı generale bırakmıştı⁵². Goltz Paşa ise Alman makamlarının tarafsız kalmalarından cesaret alarak ve İstanbul sefirinin desteğiyle beş yıllık bir kontrat yapılması talebini reddetti⁵³.

Almanya İmparatoru II. Wilhelm, süre konusunda Goltz Paşa'ya bir baskı yapmamakla beraber bir müddet daha Osmanlı ordusunda istihdam edilmesi yönünde onay verdi. Almanya tarafından verilen bu onay İstanbul sefiri tarafından hem Goltz Paşa'ya hem de Sultan II. Abdülhamid'e bildirildi. Osmanlı ordusuna bir müddet daha hizmet etmesi kendisinden talep edilen Goltz Paşa, Osmanlı makamlarına kontratını uzatmak istediğini ifade etti. Ancak Alman askerî makamlarının kendisini her an geri çağırabilme ihtimaline karşı kontratında bir süre sınırının

BOA, Y.PRK.BŞK, No.32/81, 16 Ağustos 1893, lef 2.

BOA, Y.PRK.EŞA, No.18/47, 23 Ağustos 1893, lef 2

PA AA, *Türkei* 139, R13241, A6440.

bulunmamasını istedi⁵⁴. Osmanlı Devleti'nin beş yıllık kontrat talebini reddeden Goltz Paşa, temeli güçlü olmayan bir sebep ileri sürerek Osmanlı ordusundaki görevinden istediği vakit ayrılmayı planlamıştı. Bu sebebin ortaya atılmasındaki en önemli etken, paşanın Alman ordusundaki kariyerinin tehlikeye girmesi olarak düşünülebilir. Aynı düşünce farklı bir açıdan Osmanlı devlet adamları tarafından da dile getirilmişti. Saraydan Berlin Sefareti'ne gönderilen şifreli bir yazıda Goltz Paşa'nın sözleşmesini süre sınırı olmadan uzatmak istemesinin altında Almanya'dan emeklilik hakkını elde edebilmek için İstanbul'daki görevinden erken ayrılmayı planladığı ortaya konulmuştu. Aslında bütün bu yaşananların temelinde muhtemelen Goltz Paşa'nın kariyerinin büyük bir bölümünü İstanbul'da Osmanlı ordusu için çalışarak geçirmek istemediği düşüncesi yatmaktadır. Paşanın dokuz yıllık Osmanlı hizmetine ek olarak her kontrat yenileme döneminde çalışma sürenin biraz daha uzatılması ve Osmanlı Devleti'nin kendisini bırakmak istememesi, geri dönüş için dayanağı güçlü olmayan bir sebebin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Osmanlı Devleti ise Goltz Paşa'nın teklifini reddetti. Süresiz bir kontratın imzalanması durumunda Goltz Paşa'dan istenilen verimin alınamayacağı düşünüldü. Böyle bir durumda paşaya her yılın havale edilemeyeceği ve diğer Alman subaylarının kontratları için de kötü bir örnek teşkil edileceği üzerinde duruldu. Ayrıca Goltz Paşa'nın kontratını uzatmak istemeyerek İstanbul'dan ayrılması şimdiye kadar yapılan ve yapılması planlanan reorganizasyon planlarının âtil kalmasına sebep olacaktı. Dolayısıyla Alman subaylarının Osmanlı ordusunda istihdam edilmelerini isteyen Sultan II. Abdülhamid'in Goltz Paşa'nın kontratının uzatılmasını arzu etmesinin tek sebebi ise Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi hususunda bu subayın hazırlamış olduğu

reform programlarının yarıda kalmamasını istemesi gösterilmişti⁵⁵.

Bu süreçte Osmanlı devlet adamları hem Goltz Paşa ile hem de İstanbul sefiri ile görüşmeler yapmaya devam etmişlerdi. İstanbul Sefiri Radolin, Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna çıktığı gün Almanya'nın Goltz Paşa'nın kontratını üç sene daha uzatması konusundaki nihai kararını ilettili. Alman makamlarının kendi aralarında yaptığı uzun görüşmelerin sonunda haftalarca devam eden kontrat meselesinin artık bir sonuca bağlanması gerektiği düşünülmüş olabilir. Bu kararın Osmanlı'ya bildirilmesinden sonra taraflar arasındaki görüşmeler daha sağlıklı yapılmaya başlandı. Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid, bir an önce Goltz Paşa ile kontrat yenilenmesini emretti⁵⁶.

Taraflar arasında yapılan görüşmelerin sonunda Goltz Paşa'nın kontratı 4 Ekim 1893 tarihinde 1895 yılı Kasım ayı başına kadar 1892 yılından geçerli olmak üzere üç yıl daha uzatıldı⁵⁷. Bu kontrat son yaptığı sözleşmenin aynısı olmakla birlikte bazı değişiklikler içermekteydi. Goltz Paşa'nın 1889 yılı kontratının ilgili maddelerinden birinde Almanya'dan emekli maaşı alamayacağından hareketle, söz konusu bir hak kaybından dolayı, üç yıllık sözleşme süresince bir defa olmak üzere kendisine 30.000 Frank ödeme yapılmıştı. Bu para, bir nevi emekli ikramiyesi idi. Son kontratında ise bir defaya mahsus ödenen bu paranın iptal edilerek yerine maaşından emekli sandığı için belli bir kesinti yapılarak kendisine emekli maaşının verilmesinin önü açılmıştı. Alman ordularında yaptığı 25 yıllık hizmetine ek olarak Osmanlı Devleti

⁵⁵ BOA, Y.PRK.BŞK, No.33/16, 22 Eylül 1893, lef 3.

⁵⁶ BOA, Y.PRK.BŞK, No.33/16, 19 Eylül 1893, lef 1. Sultan II. Abdülhamid meselenin bir an önce sonuçlandırılmasını istemişti. Çünkü Almanya'nın tam desteğini alan Goltz Paşa her geçen gün farklı istek ve üstü kapalı tehditlerle sürecin çıkmaza girmesini sağlıyordu. Paşa, son üstü kapalı tehdidinde 26 Eylül 1893 tarihi itibarıyla Almanya'ya döneceğini bildiriyordu.

BOA, Y.MTV, No.131/86, 9 Kasım 1895.

hizmetinde geçirdiği sürelerin sonunda emekliliği hak edeceği tarihten itibaren kendisine emekli aylığı ödenecekti. Bu emeklilik maddesi önce Kamphövener ve Hobe Paşaların kontratlarında yer almıştı⁵⁸. Goltz Paşa'nın kontrat uzatma sürecinde ortaya çıkan emeklilik hak kaybı düşüncesinin yapılan sözleşme ile ortadan kaldırıldığı görülmüştü.

Goltz Paşa, kontratının üçüncü maddesi gereğince Almanya'ya dönüş yapmadan altı ay önce Osmanlı makamlarını bilgilendirmekle mükellefti. Bu nedenle Paşa, 25 Nisan 1895 tarihinde sözleşmesinin Ekim ayı sonunda biteceğini ve Almanya'ya geri dönüş yapacağını Osmanlı Seraskerlik makamına bildirdi⁵⁹. Von der Goltz Paşa, 6 Kasım 1895 tarihi itibarıyla sözleşmesinin sona erdiğini, dönüş için tarafına maaş ve harcırahın Seraskerlik tarafından ödenmesini talep etti⁶⁰.

Sultan II. Abdülhamid, Goltz Paşa'nın sözleşme süresinin bittiğine dair kararı 9 Mayıs 1895 tarihinde onayladı. Ayrıca aynı tarihte Sultan II. Abdülhamid, Goltz Paşa'nın rütbesini müşirliğe terfi ettirdi. Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'ndeki hizmeti sona ererken bir Osmanlı subayının yükselebileceği en üst rütbeye de terfi ettirildi⁶¹. Bu jسته rağmen Goltz Paşa, sözleşmesinin yeniden uzatılması ihtimalini hesaba katarak sözleşmesinin üçüncü maddesinde yazılı olan Osmanlı hizmetinden ayrılmadan altı ay önce yetkilileri haberdar edeceğine dair hükmü gereğince İstanbul'dan ayrılma prosedürlerini yerine getirmişti. Bu maddenin ilgili kısımlarında belirtildiği üzere kendisine dönüş için aylık maaşının dört katı oranında maaş ve harcırah konularını da kap-

HOA, Y.PRK.ASK, No.95/58, 21 Kasım 1893.

HOA, Y.MTV, No.119/113, 25 Nisan 1895, lef 3; BOA, Y.MTV, No.119/119, 9 Mayıs 1895.

HOA, Y.PRK.ASK, No.108/23, 7 Kasım 1895.

Goltz Paşa'nın müşir rütbesine terfi edilmesi hakkında bk. BOA, İ.TAL, No. 1312 L 64, 20 Nisan 1895; BOA, Y.PRK. BŞK, No. 41/17, 27 Nisan 1895; BOA, Y.A.HUS, No. 327/48, 8 Mayıs 1895, lef 1-3.

sayan bir ödeme yapılacağını dile getirmişti. Goltz Paşa, ayrıca sözleşmesinin yedinci maddesinde, Alman ordularında geçen 25 yıl ile Osmanlı'daki 10 yıllık görevin ilavesiyle toplamda 35 senelik hizmet süresinin hesaplanarak Tekaüd Kanunnamesi'ne göre sahip olduğu askerî rütbeye mahsus emekli maaşının Osmanlı tarafından ödenmesini talep etmişti⁶².

Goltz Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde yürütmekte olduğu görevlerden ayrıldığına dair yazısı 9 Kasım 1895 tarihinde Seraskerlik makamından Babiâli'ye gönderildi. Paşanın maaş, harcırah ve emeklilik hakkı⁶³ ile ilgili talepleri Babiâli tarafından incelenerek 4 Aralık 1895 tarihinde bir yazı ile huzura sunulmak üzere Başkitabet'e sevk edildi. Goltz Paşa, sultanın iradesini beklemeden geride kalan işlerini yürütmesi için Mauser Fabrikalarının İstanbul'da bulunan sorumlusu Mösyö Hober'e vekalet vererek 10 Aralık 1895 tarihinde Osmanlı ülkesinden ayrıldı⁶⁴. Böylece Osmanlı ordusunun reorganizasyonu için istihdam edilen Baron Von der Goltz Paşa'nın dördüncü kontratının sonunda toplamda 12 yıllık görev süresi de bitmiş oluyordu.

Goltz Paşa'nın görevi ve kontratları, Sultan II. Abdülhamid'in tutumu ve yine başta Gazi Osman Paşa olmakla birlikte diğerlerinin aktif ve pasif mukavemetleri yüzünden sık sık tartışma konusu yapıldı. Bu süreçte Goltz Paşa'nın istifa etme niyeti ve Alman askerî heyetinin geri çekilmesi fikri hep gündemde kaldı. Fakat boş kalacak yerlerin diğer orduların subayları tarafından doldurulması tehlikesi olduğundan hiçbir zaman gerçekleştirilmedi. Görev yaptığı süre boyunca Goltz Paşa'nın yöntemi başta Almanya'nın Berlin Büyükelçisi Radolin olmak üzere diğer

⁶² BOA, Y.MTV, No.131/B6, 9 Kasım 1895.

⁶³ Görev süresinin bitiminden sonra Almanya'ya geri dönen Goltz Paşa'ya müşir rütbesinde iki yılı doldurmadığından dolayı feriklik rütbesine mahsus 3910,50 kuruş emekli maaşı bağlanmıştır. BOA, MV, No.88/79, 5 Ağustos 1896.

BOA, Y.MTV, No.132/241, 17 Aralık 1895.

yetkililer tarafından da kabul görmüştü. Goltz Paşa Osmanlı yetkililerine, işgal ettiği Türk makamına şahsen hiç de bağlı olmadığını, kendisinin onlara olan ihtiyacından çok onların kendisine muhtaç olduklarını açıkça ifade ediyordu. Bu yöntem sayesinde yapmış olduğu reform önerilerinin bazılarının uygulanmasını da sağlıyordu.

Alman basını, Alman askerî heyetinin İstanbul'da gerçekleştirdikleri reform çalışmalarına olumlu yönde yaklaşmış ve konuya ilişkin çok sayıda haber yapmıştı. Goltz Paşa'nın 1895 yılının sonunda Almanya'ya dönmesi ile birlikte Osmanlı Devleti ve ordusu hakkındaki görüş ve düşüncelerine Alman basını ilgiyle yaklaşmıştı. Goltz Paşa, İstanbul'daki askerî görevi hakkında basına bazen röportaj vererek bazen de kendisi makale yazarak bilgi vermekten geri durmamıştı. Goltz Paşa'ya göre, Osmanlı ordusu Alman subaylarının uyguladıkları reform programı sonucu önceki dönemlerden daha hızlı bir şekilde silah altına alınmıştı. Goltz Paşa, başta kendisi olmak üzere Alman subaylarının ülkeye geldiklerinden beri programlarını düzenli bir şekilde uyguladıklarını ve basında çıkan haberlerin aksine Osmanlı ordusunun önceki dönemlerden daha iyi bir konumda olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Goltz Paşa göre, Osmanlı Devleti ordusunu modernleştirmemiş olsaydı dış müdahalelere daha açık hâle gelecek ve bu süreçte içişlerine yabancı devletlerin müdahalesi kaçınılmaz olacaktı.

3- Goltz Paşa'dan Önce Harbiye Mektebi

Baron Von der Goltz'un Osmanlı ülkesinde askerî okullardaki görevi ve çalışmalarına geçmeden önce bu eğitim birimleri ile ilgili özellikle Harbiye Mektebi hakkında kısa bir bilgilendirme yapmak gerekmektedir. Böylece askerî okulların temeli, durumu ve Alman askerî heyetinin gelişinden sonraki gelişimi daha net ortaya konulabilecektir.

Harbiye'nin bir müessese olarak kelime anlamıyla birlikte ortaya çıkışı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yani XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı askerî teşkilatında girilen bazı yeniliklerle ilgiliydi⁶⁵. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra vücuda getirilen "Asakir-i Mansûre-i Muhammediye" isimli yeni ordunun subay ihtiyacının karşılanması için Osmanlı Sultanı II. Mahmud tarafından bir dizi adımlar atıldı. Mekteb-i Harbiye'nin nüvesini teşkil eden ilk önemli teşebbüs, 1831 yılında Hassa Ordusu'ndan⁶⁶ seçilen askerlerle Selimiye Kışlası'nda *sıbyan bölükleri* adıyla açılan okul olmuştu⁶⁷. Bu okul, kuruluş iradesi 25 Aralık 1831 tarihli olmakla beraber 1832 yılından itibaren tesis edilmiş ve "Alay Mekteb-i Harbiyesi" ismiyle diğer ordu birliklerinde ve merkezlerinde de oluşturulmuştu⁶⁸.

Geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin sadece yeni kurulan çekirdek bir ordu ile korunamayacağı gerçeğinden hareketle 1834 yılında redif askerî teşkilatının kurulması kararlaştırılmıştı. Ordu ve yedek kuvvetlerin kurulmasına rağmen Avrupa standartlarında subay yetiştirilmesi ve bunların yöneti-

⁶⁵ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *İA*, C XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 115. Osmanlı askerî teşkilatı için başlatılan ıslahat girişimleri ve açılan okullar giriş kısmında ayrıntılı olarak ele alındığından burada tekrar edilmeyecektir.

⁶⁶ XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, savunma ihtiyacı çerçevesinde belli merkezlerde oluşturulmuş yedi ordu bölgesine ve ordusuna sahipti. Her ordu, bulunduğu bölgesinin adıyla ifade edilmekteydi. Sadece merkezi İstanbul (Selimiye Kışlası) olan I. Ordu'ya Hassa Ordusu denilmekteydi. Diğer ordular ve merkezleri ise şöyledir: II. Ordu (Tuna Ordusu) merkezi Şumnu, Üçüncü Ordu (Rumeli Ordusu) merkezi Manastır, Dördüncü Ordu (Anadolu Ordusu) merkezi Erzurum, Beşinci Ordu (Suriye Ordusu) merkezi Şam, Altıncı Ordu (Arabistan Ordusu) merkezi Bağdat, Yedinci Ordu (Yemen Ordusu) merkezi San'a. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askerî Teşkilatı*, s. 13; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, TTK Basımevi, Ankara 2007, s. 356.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1310, s. 12; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C I-II, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 354.

⁶⁸ Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, C III, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, s. 364. Okulun ismi için Takvim-i Vekayi adlı resmî gazetede ve 1835 yılından iki ay önce yerine konan kitabede "Mekteb-i Harbiye" ifadesi kullanılmıştır. II. Mahmud okulu resmen açtıktan sonra okul "Mekteb-i Harbiye", "Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye", "Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye" gibi çeşitli adlarla anılmıştır.

minde modern bir şekilde askerî eğitimin verilmesi hususunda ciddi problemler vardı. Yaşanan olumsuzlukların sonucunda askerî birliklerin başına mektepli subayları getirmek yani Harbiye Mektebi'ni açmak noktasında bir görüş birliği oluştu. Sultan II. Mahmud, Osmanlı subaylarının iyi yetişebilmesi için Avrupa düzeyinde bir Harp Okulu'nun açılmasına karar verdi⁶⁹. Bu dönemde Serasker Hüsrev Paşa, Avrupa'da ilk kez Fransa tarafından kurulan ve ismi "Ecole Militaire" olan Harp Okulu benzeri bir askerî mektebin tesis edilmesini ve Avrupa'dan bu okul için askerî uzmanlar getirilmesini gündeme taşıdı⁷⁰. Ayrıca I. Ordu Miralay ve padişah yaveri Mehmed Namık Paşa, sultana sunduğu raporunda "eğitim görmeyen subayların kendi emrindeki askerleri terbiye edemeyeceğini" ifade ederek Fransa'dan askerî uzmanlar getirilmesini önermişti⁷¹. Sultan II. Mahmud kendisine sunulan rapor ve önerileri dikkate alarak Harbiye Mektebi'nin kurulması görevini Mehmed Namık Paşa'ya verdi⁷². Namık Paşa, ilk iş olarak Selimiye Kışlası'nda bulunan sıbyan bölüklerini 1834 yılında Maçka Kışlası'na nakletti. Böylelikle 1834 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk Harp Okulu Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye adıyla kurulmuş oldu⁷³.

Serezli Yusuf Paşazade Yarbay Mustafa Mazhar Bey'in rütbesi, kaymakamlıktan miralaylığa yükseltilerek, Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye Nazırlığına, yani komutanlığına tayin edildi. Okulun eğitimi ve öğretimini yürütmek için, çavuştan kolağasına kadar çeşitli rütbeleri taşıyan seçkin kişiler tayin edilerek, bir kadro kuruldu. Daha sonraki yıllarda ulaştıkları rütbe ve görevleri ile

Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 364.

BOA, HAT, No.17700-A, 1834.

Alihan Nuri Sinaplı, *Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmet Namık Paşa*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1987, s. 31.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 12.

Takvim-i Vekayi, No. 107, 27 Temmuz 1835, s. 3; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C V, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 160; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 191.

Tophane-i Amire Azası Ferik Selim Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa, Çırpanlı Abdülkerim, Nadir Paşa, İdadi-i Şahane Müdürü Ali Paşa, Ferik İbrahim Paşa, Ferik Ramiz Paşa, Suriye Valisi Ahmet Paşa, okulun ilk kadrosunda görev alan öğretmenlerdi. Osmanlı Devleti tarafından 1835 yılında bu öğretmenlerden bir kısmı, Avrupa'ya gönderilerek eğitim görmüş ve tekrar Harbiye'de görev almışlardı⁷⁴.

İlk Harbiye Mektebi Nazırlığına getirilen Serezli Yusuf Paşazade Yarbay Mustafa Mazhar Bey'in yönetiminde okula öğrenci alınmasına başlandı ve okul eğitime başladıktan sekiz ay sonra da 1 Temmuz 1835 tarihinde Sultan II. Mahmud tarafından resmî açılışı gerçekleştirildi⁷⁵. Harbiye Mektebi tabur teşkilatına tertip edilmiş ve sekiz bölüme ayrılmıştı. İlk beş bölüm bugünkü anlamda ilkokula karşılık gelmekte olup, diğer üç bölüm ise ortaokul vazifesi görmekteydi. Bu sekiz bölümü bitiren yetenekli öğrencilerden seçilen 100 kişi ise ikinci mektep olarak tabir edilen ve bugünkü lise karşılığı olan kısımda eğitime tabi tutulmaktaydı⁷⁶.

Başlangıçta dokuz yıl sürmesi planlanan eğitimin ilk sekiz yılı "Birinci Mektep", dokuzuncu yılı ise "İkinci Mektep" olarak adlandırıldı. Okuma-yazma ve ilmi hal derslerinin okutulduğu birinci mektebi başarı ile bitirenler ikinci mektebi okumaya hak kazanıyorlardı. Birinci mektebin ilk kısmı başlangıç sınıfıydı. Hiçbir eğitimi olmayan öğrencilerden oluşmaktaydı. Öğrenciler kum üzerine parmaklarıyla sülüs yazısı ve rakam yazarlar ve iki harfli lügatlerle elifbayı öğrenirlerdi. İkinci ve üçüncü kısımlar üç harfli lügatlerle Amme cüz'ü okurlardı. Dördüncü ve beşinci

⁷⁴ *Askeri Okullarda Eğitim*, s. 253.

Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 190, 581; Abdülkadir Özcan, "Harbiye", s. 116.

Hayrullah Gök, *Arşiv Belgeleri Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 86.

kısımlarda ilmiyal bilgileri taş tahtalara yazılarak öğrenilirdi. Altıncı kısımdaki öğrenciler askerî talimatnameler ve kanunnameleri öğrenecek seviyeye gelirlerdi. Yedinci ve sekizinci kısımda Tuhfe ve Nuhbe ve sarf-ı Arabi ile rika yazısı öğretilir ve müsvedde kaleme aldınılırdı. Bu kısmı bitiren öğrencilerden istidatlı ve kabiliyetli görülenlerden 100 öğrenci seçilerek ikinci mektebe gönderilirdi⁷⁷.

İkinci Mektebin ders programında Hendese (Geometri), Cebr ü Mukabele (Cebir), Cebirin Hendeseye Tatbiki, İlm-i Menâzır (Perspektif, Manzara), İlm-i Kat'ı Mahrûtiyyât (Konik Kesitleri), İlm-i Tefâzulî-i Tamâmî, Cerr-i Eskal (Ağır Yükler), İlm-i Hey'et (Astronomi), İlm-i Hikmet Tabîiyye (Fizik Bilgisi), İlm-i Hâl ü Terkiib-i Ecsâm (Kimya, Cisimlerin Sentezi), Fransızca, İstihkâmât-ı Hafife ve Sakile (Hafif ve Ağır İstihkâmalar), Tombaz Köprü Kurmak, Resim, Harita İnşaaası, Top ve Tüfek ve Şiş Ta'limleri, Piyade ve Süvari Ta'limleri ve İlm-i Sibâhat (Yüzme) dersleri mevcuttu⁷⁸. Ancak gerek öğrencilerde ve gerekse eğitimcilerde yukarıda isimleri belirtilen dersler için yeterli alt yapı olmadığından ve program düzgün yürütülmediğinden istenilen başarı uzun bir süre yakalanamadı.

Harbiye Mektebi'nin kuruluşundan sonra devlet, askerî eğitimden, öğrenci seçimi ve uzman öğretmen istihdamı gibi insan kaynaklı nedenlerden dolayı beklediği verimi ve faydayı sağlayamadı. Bu sebeple Avrupa'ya öğrenci göndermek⁷⁹ ve Avrupa'dan alınında uzman öğreticileri İstanbul'a getirmek⁸⁰ için bir dizi çalışmaya gerçekleştirildi.

Aydın Ölmaz, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 131-132.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 17.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 18-19.

Prusyalı Subay Helmuth Von Moltke'nin Osmanlı Devleti'ne gelişi I. Bölümde ele alındığından burada tekrar detaylandırılmayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bk. I. Bölüm.

Askerî okulun hemen düzene girememesi, subay yetişmesini de engelliyordu. Avrupalı Devletlerin ordularında subay sayısı artarken, Osmanlı Harbiyesi henüz mezun bile verememişti. Harbiye Mektebi'ne Azmi Bey'in 1836 yılında nazır olması da beklentileri karşılayamadı. Azmi Bey, bazı düzenlemeler yaparak öğrenciler için modern dershaneler, yemekhaneler ve sınıflar teşkil ettirdi. Matbaa için gerekli malzemeleri Avrupa'dan getirterek bazı öğrenciler burada görevlendirildi. Ancak şekil değişiklikleri, köklü düzenlemeleri beraberinde getiremediği için bir verim alınamadı. Okulun araç-gereçleri ve kitapları eksikti. En önemlisi de yeterince öğretmen istihdam edilmemişti. Harbiye Mektebi'nin ilk öğretmenlerinden çoğu mühendishane mezunları ile okul bölüklerinden yetişen subaylardı. Bunlara ek olarak öğretici subayların terfi ve kıdemleri objektif kriterlere göre yapılmıyordu. Harbiye'deki kaos ortamından dolayı okuldan beklenen verim bir türlü alınamıyordu⁸¹.

Harbiyenin üçüncü nazırı Selim Satı Paşa döneminde okulun çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi noktasında yoğun bir mesai harcandı⁸². Harbiye Mektebi'nde ilk önemli ıslahatlar bu dönemde gerçekleştirildi. Selim Satı Paşa'nın Mısır'da askerî okullar kumandanlığında bulunması ve ayrıca Fransız askerî eğitim sistemini yakından tanınması, Harbiye Mektebi'nin kurumsallaşmasına büyük katkı sağlamıştı⁸³. Bu dönemde Harbiye Mektebi'nde ilk olarak derslerin planlanması, kontrol edilmesi ve öğretim seviyesinin yükseltilmesi için Ders Nazırlığı ismiyle yeni bir yönetim birimi oluşturuldu⁸⁴. Ayrıca bu dönemde yapılan bir ni-

⁸¹ Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 85.

⁸² Fransız askerî modeline göre eğitim almış olan Selim Satı Paşa 1837-1841 yılları arasında Harbiye Mektebi Nazırlığı görevini yürütmüştür. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 21-23.

⁸³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 581.

⁸⁴ Albay Kamil Bey 1837 yılında Harbiye Mektebi'nde ilk ders nazırı olarak göreve başladı. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 25.

zamname ile okula kayıt şartlarını da ihtiva eden bir eğitim öğretim yönetmeliği çıkarıldı. Bu nizamname ile okulun uzman öğretici kadrosuna atanma şartları ile özlük hakları da bir düzene konuldu. Bu düzenlemelere ilaveten öğretmenler (hocalar) ile eğiticiler (talimciler) arasında en bilgili olanlar, diğer meslektaşlarına karşı “baş hoca” ve “baş ta’limci” unvanı ile idari bir görev üstlendiler⁸⁵.

Yapılan düzenlemeler ile Harbiye Mektebi’nin öğretim kadrosu şekillendirildikten sonra dersler yeniden tertip ve tanzim edildi. Ders programının yeni düzeniyle birlikte mevcut öğrenciler de dört sınıfa ayrıldı ve her sınıfa mektep ismi verildi. Birinci mektepte en kıdemliler ve başarılılar başta olmak üzere okula kabul ediliş düzenine göre bir sınıflandırılmaya gidildi. Ayrıca Harbiye Mektebi’ne öğrenci alımı hususunda Sultan II. Mahmud 1837 yılında bir irade yayımladı. Buna göre, mektebe alınan öğrenciler bir yıl sonra onbaşıluğa, iki yıl sonra çavuşluğa, üç yıl sonra başçavuşluğa, teğmenliğe ve sancaktarlığa kadar yükseleceklerdi. Osmanlı ordusunda görev yaparken okula kabul edilen küçük rütbeli subaylar, hak ettikleri en üst rütbeye terfi oluncaya kadar mektepte er sıfatıyla eğitim almalarına rağmen alaylarındaki rütbelerini muhafaza edeceklerdi⁸⁶. Daha sonra bu uygulamadan da vazgeçilerek er statüsündeki bütün öğrencilere talebe denilmesi kararlaştırıldı⁸⁷.

Harbiye Mektebi öğrencileri piyade, süvari ve seçkinler olarak üç sınıfa ayrılmıştı. Piyadeler ve süvariler birer alay ve seçkinler ise bir tabur şeklinde askerî düzende tertip edilmişlerdi. Kendi aralarında da aldıkları eğitime göre süvari, topçu, piyade, askerî mühendis gibi değişik sınıflara ayrılmışlardı⁸⁸.

Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 95.

Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 96, 98.

Mehmet Esat, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 27; Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 356.

Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 98.

Eğitim-öğretim sisteminde yapılan bazı düzenlemelere rağmen hâlâ eksikler mevcuttu. Özellikle Harbiye Mektebi'nde sınıf veya ders geçme sistemi bir düzene sokulamamıştı. Selim Satı Paşa'nın döneminde ders geçme belli esaslar üzerine ilk defa uygulanmaya başlandı. Ayrıca bu dönemde daha önce süvari ve topçu eğitimlerinin yapılamamasından hareketle Şişli'de Harbiye Mektebi'ne ait bir tabya inşa edilmek suretiyle ilgili talimler burada düzenli olarak icra edilmişti⁸⁹.

II. Mahmud dönemi Harbiye Mektebi'nde yapılan düzenlemeler ile okulun genel durumu, eğitim-öğretim uygulaması ve işleyişi sistematik hâle getirilmeye çalışıldı. Bu süreçte Seraskerlik tarafından vazifelendirilen üç Mirliya Harbiye Mektebi'ni denetlemekle görevlendirildiler. Bu paşalar; ders programını, eğitim-öğretim faaliyetlerini, öğrenci ve öğretici performanslarını yerinde denetleyeceklerdi⁹⁰. Böylece devletin bu eğitim kurumuna verdiği önem ve işleyişi noktasında gösterdiği dikkat net bir biçimde ortaya konulmuştu.

Sultan Abdülmecid döneminde Harbiye Mektebi'nde Fransız etkisi daha fazla hissedilmeye başlandı. Dönemin diploması dilinin Fransızca olması ve sivil ve askerî hizmetlerde bir yabancı dil bilmenin terfi almayı etkilemesi gibi hususlar Harbiye Mektebi'nde de önemli bir gündem oluşturdu. Bu sebeple mektebin ders programına Fransızca dersi eklendi ve mektepte bir Fransızca öğretmeni istihdam edildi⁹¹. Ders programına eklenen yabancı dil ile birlikte klasik eğitim sisteminin dışına çıkılarak Avrupa eksenli modern bir eğitim anlayışının temelleri atılmış oldu.

Selim Paşa'dan sonra Harbiye Mektebi komutanlığına 1841 yılında Emin Paşa getirildi⁹². Paşa, mektebin eğitim seviyesini

⁸⁹ Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 29-30.

⁹⁰ Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 101.

⁹¹ Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 32.

⁹² Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 362.

yükseltmek adına yeni girişimlerde bulundu⁹³. Öncelikle mektebe Avrupa standartlarında bir yüksek okul statüsü kazandırılarak mektep bu çerçevede subay yetiştirmek üzere yeniden dizayn edilmeye çalışıldı⁹⁴. Bu süreçte temel bilimlere verilen önem artırılarak ders programında fen bilimleri ağırlıklı olarak yer kaplamaya başladı. Yine bu dönemde Avrupa düzeyinde bir Harbiye Mektebi arzulandığından Fransa ve Prusya'dan uzman öğreticiler gönderilmesi için ilgili ülke krallarından ricada bulunuldu⁹⁵. Gelen uzmanlar yüksek maaşlarla işe alınmalarına rağmen dil sorunu kaliteli eğitimin önünde duran en büyük engel oldu.

Harbiye Mektebi ile daha önce açılmış olan Topçu Harbiyesi 1841 yılında birleştirildi⁹⁶. Henüz ortaokul seviyesinde olan ve verilen eğitimler neticesinde mezun duruma gelen öğrencilerin bir askerî kıtayı yönetemeyecekleri gerçeğinden hareketle mektepte yapısal reformlar bazında bazı değişiklikler yapıldı.

Padişah Abdülmecid, 1845 yılında Meclis-i Vâlâ'ya giderek sadrazam ve devletin diğer ileri gelenlerinden ülkenin maarif alanında ihtiyaç duyduğu ıslahatları yapmalarını istemişti. Emin Paşa'nın müracaatı ıslahat düşüncesinin ortaya atıldığı bu günlerle rastlamıştı. Paşa'nın isteği Abdülmecid tarafından uygun görülünce "Mekteb-i Harbiye'nin Tevsi ve Islahı" için bir irade çıkarılmıştır. Abdülmecid'in emri ile kurulan sekiz kişilik Meclis-i Muvakkat'ın aldığı kararlar, önce Dar-ı Şûra-yı Askerî sonra Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-ı Adliye ve daha sonra da Meclis-i Âlâ-i Umûmî'de gözden geçirilip uygun görüldükten sonra, sadrazam tarafından padişaha sunuldu. Kararların padişah tarafından onaylanmasından sonra derhal uygulamaya konuldu. Meclis-i Muvak-

Abdülkadir Özcan, "Harbiye", s. 116.

Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 109-110.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 35-36.

⁹⁶ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 364.

kat'ın 1845 yılında askerî okullar ile ilgili aldığı kararlar şunlardır:

1. Mekteb-i Harbiye 4 sınıf olacaktır.
2. Erkân-ı Harbiye (kurmay) subayı yetiştirmek üzere bir okul açılacaktır.
3. Mekteb-i Harbiye'de askerî dersler ağırlıklı olarak okutulacak; bu derslere hazırlık ve diğer sınıf derslerinin öğrenimi sırasında 12 yerde Harbiye'ye hazırlık okulları açılacak ve bunlara Mekteb-i Fünûn-i İdâdiye adı verilecektir.
4. Öğrenim süresi beş yıl olan idadide yeterli ölçüde Arapça, Farsça ve yazı öğrenimi görenler sınavla Harbiye Mektebi'ne nakil olunacak; dışarıda öğrenim görenlerden sınavla Arapça ve Farsça sınavlarını başarabilenler olursa, bunlar idadiye alınmayıp doğrudan Harbiye'ye alınacaktır.
5. Öğrencilere resmî istihkak olarak elbise, maaş ve tayin verilecekti.

Oluşturulan geçici komisyonun raporu doğrultusunda Harbiye Mektebi'nin öğrenim süresi dört yıl daha uzatılarak iki kısma ayrılması ile ilgili reformlar gerçekleştirildi⁹⁷. Böylelikle mektebin bir kısmına "Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye" diğerine de "Mekteb-i Fünûn-ı İdadiye" adı verildi⁹⁸.

Sultan Abdülmecid döneminde Harbiye Mektebi'nde yapısal reformlar düzenli olarak uygulamaya konuldu. Bu dönemin en göze çarpan uygulaması ise mektebin bünyesinde bir Erkân-ı Harp sınıfının kurulması çalışmalarıdır. Görevlendirilen Çırpanlı Abdülkerim Paşa'nın çalışmaları sonucunda Harbiye Mektebi

⁹⁷ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991, s. 44; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VI, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 170.

Tahsin Ünal, "Harp Okulu Tarihi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S 9, Ankara 1968, s. 24.

bünyesinde 25 Haziran 1845 tarihinde bir kurmay sınıfı oluşturuldu⁹⁹. Böylelikle eğitim süresi dört yıla çıkarılmış olan mektebe beşinci ve altıncı sınıflar eklenerek bu sınıflara “Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Şahane Erkân-ı Harbiyesi Sınıfları” ismi verildi.

Sultan Abdülmecid, Harbiye Mektebi’nde eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik olarak Avrupa’ya özellikle Fransa’ya askerî eğitim görmek üzere öğrenciler gönderdiği gibi, Fransa’dan çeşitli sınıflardan subayların Osmanlı Devleti’ne davet edilerek Harbiye’de öğretmenlik yapmaları konusunda girişimlerde bulunulmasını istemiş, bu konuda önceki yıllara göre önemli ilerlemeler olmuştu¹⁰⁰.

Osmanlı geçici eğitim komisyonunun kararından sonra ordu merkezleri ve belli şehirler bünyesinde Askerî İdadiler kurulması kararlaştırıldı. Bu Askerî İdadilerin ilk örnekleri de Edirne, Bursa ve Manastır şehirlerinde tesis edildi¹⁰¹. İstanbul Askerî İdadisi üç sınıflı diğer şehirlerdeki ise üç sınıf şeklinde oluşturuldu. Öğrenciler, İstanbul dışındaki Askerî İdadilerde üç yıl okuduktan sonra başarılı olmaları hâlinde İstanbul Askerî İdadisinde dördüncü sınıfa kabul edilecekler ve buradan sonra da Harp Okulu’na geçmeye hak kazanacaklardı. Böylelikle Harbiye Mektebi için çok fazla öğrenci temin edilmiş oldu¹⁰².

Harbiye Mektebi’ndeki öğrencilerin sınava alınması, başarılı olanların eğitime devam ettirilmesi, başarılı olamayanların ise Askerî İdadiye gönderilmesi hususları da eğitim komisyonu kararı ile yürürlüğe girdi. Bu amaçla Harbiye Mektebi’nde 1845 yılında öğrenciler bir sınava tabi tutuldular. Öğrenciler aldıkları puanlara göre üç sınıfa taksim edildiler. Sınavlarda çok iyi not alanlar Harbiye Mektebi’ne, orta derece not alanlar Askerî İdadi-

⁹⁹ Kazım Karabekir, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 256; Tahsin Ünal, “Harp Okulu Tarihi”, s. 24.

¹⁰⁰ İsrâfil Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Harp Okulu Tarihi*, s. 57-58.

¹⁰¹ Mehmet Esat, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 40-41.

¹⁰² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VI, s. 171.

ye ve kötü derecede olanlar ise ihtiyat sınıfına aktarıldılar. Ayrıca mektebin ilk iki yılında ortak dersler okutulurken son iki senesi piyade ve süvari sınıfları olarak dizayn edildi¹⁰³. Böylece bu uygulamaların hayata geçirilmesi ile Avrupa standartlarında olmakla birlikte Harbiye Mektebi bir yüksek okul hüviyetine dönüştürülmüştü.

Tanzimat Döneminde Harbiye Mektebi'nde önemli yapısal ve fiziksel değişimler meydana geldi. Bu değişimlerin başında eğitim-öğretim kalitesinin artması, öğrencilerin kılık ve kıyafetlerinin daha modern bir görünüme kavuşturulması, öğrenci maaşlarının artırılması, yeni okul inşaatının başlaması ve yurt dışından yeniden uzman öğretmen getirilmesi sayılabilir¹⁰⁴.

Avrupa Devletlerinden yeniden uzman öğretmen talebinde bulunulmasının sebebi olarak okulun bu süreçte geçirmiş olduğu değişim ve yapısal reformların hayata geçirilmeye devam etmesi gösterilebilir. Avrupa standartlarında bir Harbiye Mektebi'nin vücuda getirilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasında en büyük problemlerin başında çağın gereklerine göre eğitim verecek yeterli sayıda uzman öğretmenin olmayışı gelmekteydi. Avrupa'dan getirilen öğretmenlere yüksek maaşlar verilmesine rağmen istenilen başarı bir türlü yakalanamıyordu. Bu başarısızlığın en temel sebebi ise öğrencilerin Türkçe, öğretmenlerin ise Fransızca konuşmasıydı. Bir başka ifade ile, öğrencilerin Fransızcaya, öğretmenlerin ise Türkçeye tam hakimiyetlerinin olmaması eğitim kalitesini düşürüyordu. Bu problemin çözümü için de tercüman kullanılması gündeme gelmişti. Fakat tercümanların da askerî

¹⁰³ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", s. 116.

¹⁰⁴ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 366; Bu dönemde Harbiye Mektebi'nde, Fransa'dan değişik rütbe ve ihtisas alanlarında Manyan (Topoğrafya, Fenn-i Harp, Piyade Talimi Dersleri vs.) Mojino (Hendese, İlm-i Heyet, Taksim-i Arazi, Fenn-i Mimari Dersleri vs.) Dobrovil (Süvari ve Süvari Ameliyat Dersleri vs.) ile Prusya'dan Malinofest (İstihkâmât ve Topçuluk Dersleri vs.) isimli uzman öğretmenler göreve başlamışlardı. Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 114-116.

terminolojiye hakimiyetlerinin olmamasından dolayı derslerden verim alınamamıştı. Bu süreçte ilgili sebeplerden dolayı başarılı birkaç öğrencinin askerî eğitim için Fransa'ya gönderilmesine karar verilmişti¹⁰⁵.

Harbiye Mektebi 24 Temmuz 1847 tarihinde kendileri için yeni inşa edilen Küçük Taksim veya Pangaltı diye adlandırılan yerdeki binasına taşındı¹⁰⁶. Mektep üç sınıfa indirgendi ve öğrenci sayısı sınıf başına 26 olarak yeniden düzenlendi. Harbiye Mektebi'nin boşalttığı Maçka'daki binaya da Askerî İdadi taşındı¹⁰⁷.

Taşınma işleminin hemen sonrasında 1847 yılında okulun yeni kanunnamesi yayımlandı. Harbiye Mektebi'nde görev yapacak personelin çalışma ve özlük haklarını da düzenleyen bu kanunname de ayrıca öğrencilerin görev ve sorumlulukları detaylı bir biçimde yasal çerçeve içine alındı¹⁰⁸.

Sultan Abdülmecid tarafından 10 Ekim 1847 tarihinde Pangaltı'da bulunan yeni Harbiye Mektebi binasının açılışı gerçekleştirildi. Aynı gün öğrencilerin sınavları da padişah huzurunda yapıldı¹⁰⁹. Başarılı öğretmenler ve öğrenciler sultan tarafından çeşitli hediyeler ile ödüllendirilmişlerdir.

Dünya siyasetinin yoğun bir döneme girdiği XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinin sonlarında Osmanlı askerî eğitimi de bazı ihtiyaç ve sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Bu dönemde büyük birlik komutanlığı ve karargâh subaylığı konusunda ciddi bir sıkıntı mevcuttu. Harbiye Mektebi bünyesinde verilen mevcut askerî eğitim ile bu ihtiyaçlara cevap verecek subay yetiştirilmesinin imkânsızlığı noktasında bazı çekinceler vardı. Çözüm olarak yine Harbiye Mektebi içinde başarılı öğrencilerin oluşturacağı ayrı bir

¹⁰⁵ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 367; Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 116.

¹⁰⁶ Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 48.

¹⁰⁷ Aynı yer.

¹⁰⁸ Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 117.

¹⁰⁹ İlk defa Sultan II. Mahmud'un huzurunda Harbiye Mektebi talebelerinin imtihan edilmesinden dolayı sonraki süreçte bu sınavlara "Huzur İmtihanları" denilmiştir.

sınıf ile ihtiyaçlara cevap verecek bir subay sınıfının yaratılması düşünüldü. Özellikle Fransa ve Prusya'nın bu konuda attığı adımları yakından takip eden Osmanlı bürokratları aynı yapının kendi harp okullarında da oluşturulması için yoğun bir mesai harcamışlardı. Bu sebeple 1845 yılında Harbiye Mektebi bünyesinde kurulan "Erkân-ı Harbiye Sınıfı" geliştirilmeye başlandı. Fransız Harp Akademisi "Ecole D'application D'etat Major" örnek alınarak, Fransa ve Prusya Hükûmetleri vasıtasıyla istihdam edilen yabancı uzmanlar, Osmanlı Harbiye Mektebi çıkışlı yetenekli subaylar ve yurt dışında eğitim alarak orduda göreve başlayanların eğitim kadrosunu oluşturduğu Erkân-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) 1848 yılında kuruldu¹¹⁰.

Erkân-ı Harbiye Mektebi için Fransız Harp Okulu'nun (Saint Cry) müfredat programı aynen alınarak eğitim-öğretim planı oluşturuldu. Harbiye Mektebi bünyesinde eğitim alan en başarılı öğrenciler seçilerek bu sınıfa nakledildiler. Bir yıllık eğitim sonunda yapılan sınavları başarı ile geçen öğrenciler, kıdemli yüzbaşı olmaya hak kazandılar. Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden mezun olan bu subaylar askerî birliklere gönderilmeyerek Harbiye Mektebi'nde istihdam edildiler. İki senelik bir görevlendirmenin sonunda bu subaylar, kurmay binbaşı rütbelerine terfi ettirildiler¹¹¹. Dolayısıyla birlik komutanlığı ve karargâh subaylığı eksikliği okul içinde gerçekleştirilen eğitim ve sonrasında öğretici kadrolarda istihdam edilmek suretiyle telafi edilmeye çalışılmıştı.

Harbiye Mektebi ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin mezun vermeye başlaması ile birlikte toplumun bu iki kuruma bakış açıları değişmeye başladı. Önceleri okula ve verilen eğitime kuşkuyla bakan Osmanlı tebaası, eğitim kalitesinin artması ve istih-

¹¹⁰ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991, s. 7.

Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 123-125; Tahsin Ünal, "Harp Okulu Tarihi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 18, Ankara 1969, s. 22.

dam olanaklarının çeşitliliği gibi etkenleri de göz önünde bulundurarak çocuklarını sonradan bu okullara göndermeye başlamışlardı. Bu okulların 15 senelik bir zaman zarfında geçirmiş oldukları değişimin ve dönüşümün sonuçları da Tanzimat Dönemi uygulanan programlarla ve reformlarla ortaya çıkmıştı.

Kırım Savaşı, Harbiye Mektebi'nin gelişimine ve askerî eğitime büyük bir sekte vurdu. Bu süreçte hem okul binaları İngiliz ve Fransız askerlerine tahsis edildiğinden hem de öğrencilerin bir kısmı hızlıca mezun edilerek cepheye sevk edildiğinden eğitim düzenli yapılamadı¹¹². Kırım Savaşı, bir anlamda Osmanlı askerî eğitiminin test edilmesini sağladı. Bu savaş sırasında yeni harp tekniklerine göre eğitilmiş subay ihtiyacına olan gereksinim gerçeği ortaya çıktı. Mevcut askerî eğitim büyük gelişim kaydetmekle birlikte istenilen seviyede değildi. Eğitim sisteminin sürekliliğini ve gelişimini sağlamak adına bazı reformlar hayata geçirildi. İki tanesi İstanbul başta olmak üzere Osmanlı topraklarının birçok noktasında Harbiye Mektebi için giriş seviyesinde olan Askerî Rüştîyeler ve İdadiler açıldı¹¹³. Ayrıca Harp Okulu Komutanlığına 1857 yılında buradan mezun ve ilk kurmay subaylardan biri olan Hüseyin Avni Paşa atandı¹¹⁴.

Harbiye Mektebi, Hüseyin Avni Paşa döneminde önemli gelişmeler kaydetti. Eğitim ve öğretim sistemli bir hâle getirilmeye çalışıldı. Öğrenci ve öğretmenlerin performanslarını artırmaya yönelik bazı ödül, nişan ve hediye verme uygulaması başlatıldı.

¹¹² Kırım Savaşı boyunca Maçka'da bulunan Mekteb-i İdadi öğrencileri Üsküdar'da bir okula, Pangaltı'da bulunan Harbiye öğrencileri de eski Taşkılla binasına nakledildiler. Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 127-128.

Saraybosna, Erzurum, Şam ve Bağdat'ta 1856 yılında Askerî İdadiler açıldı. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C II, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1983, s. 143. Bursa, Edirne, Manastır, Bosna, Şam, Erzurum, Bağdat şehirlerinde Askerî İdadiler açıldı. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 106.

Ali İhsan Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", *İA*, C XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 526.

Askerî eğitim uygulamalarından biri olan sahada atış talimleri bu dönemde etkin olarak uygulanmaya başlandı¹¹⁵. Böylece Kırım Savaşı'nda ortaya çıkan eksikliklerin ortadan kaldırılması noktasında askerî eğitimle ilgili yapısal değişimler hayata geçirilmeye çalışıldı.

Kırım Savaşı'ndan dolayı okul binasının müttefik askerlerin barınması için tahliye edilmesinden sonraki süreçte Pangaltı'da bulunan Harbiye Mektebi Fransız askerlerinin dikkatsizliği sonucu yandı. Savaştan sonra eski binasına tekrar taşınması planlanan Harbiye Mektebi, Taşkışla'da eğitim faaliyetlerine devam etmek zorunda kaldı¹¹⁶. Fakat bu yapının da Bab-ı Seraskerî'nin ilgili dairelerinin buraya taşınması sebebiyle boşatılması gündeme geldi. Bu sebeple Harbiye Mektebi, geçici süre ile ikamet ettiği Taşkışla'dan 1859 yılında Gülhane'de bulunan Mekteb-i Tıbbiye binasına taşındı¹¹⁷.

Sultan Abdülmecid'in 21 Haziran 1861 tarihinde ölümüyle birlikte halefi Sultan Abdülaziz tahta çıktı. Askerî eğitimle ilgili reform çalışmaları bu dönemde de kesintiye uğratılmadan devam etti. Sultan Abdülaziz, uzun bir süre farklı yapılarda eğitim faaliyetlerine devam etmek zorunda kalan Harbiye Mektebi için Pangaltı'da yeni bir bina yapılmasını emretti. Okulun 10 Aralık 1863 tarihindeki resmî açılışına kadar geçen sürede mektep komutanlığı iki kez el değiştirdi. Bu tarihte Sultan Abdülaziz'in bizzat teşrifi ile Harbiye Mektebi'nin yeniden inşa edilen iki katlı binası hizmete girdi¹¹⁸. Harbiye Mektebi, 54.000 metrekarelik bir alana inşa edilmişti. Günümüzde bu binanın kapalı alanı 18.600 metrekaredir. Harbiye Mektebi'ne 1887 yılında Sultan II. Abdülhamid döneminde bugün Ahmet Muhtar Paşa binası olarak adlan-

¹¹⁵ Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 130-131

¹¹⁶ Kazım Karabekir, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 257.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 61-62.
Tasvir-i Efkâr, No.152, 10 Aralık 1863, s. 1.

dırılan yemekhane binası ile Ahmet Fethi Paşa binası olarak adlandırılan Jimnastikhane binası eklenmişti¹¹⁹.

Harbiye Mektebi, Sultan Abdülaziz döneminde yapılan (1868) mülkî ve idarî taksimattan doğrudan etkilenen bir kurum oldu. Yapılan bu düzenlemeden sonra 1869 yılında ordu teşkilatı ve ordu merkezlerinde de yeni birtakım düzenlemeler hayata geçirildi. Yapılan bu düzenlemeye göre ordu merkezleri küçük değişikliklerle Osmanlı'nın son dönemine kadar faal kaldı. Osmanlı askerî eğitim kurumları da bu merkezlerde faaliyetlerini sürdürdü¹²⁰.

Sultan Abdülaziz döneminde Harbiye Mektebi'nde en dikkat çekici gelişmelerden biri bütün Osmanlı tebaasının gerekli şartları taşıyan çocuklarının bu okula kabul edilmesi olmuştur. Kuruluşunun üzerinden 30 yıl geçmiş olmasına rağmen, bu süreçte Osmanlı vatandaşı hiçbir gayrimüslim çocuğun okula kabul edilmemiş olduğu düşünüldüğünde, Harbiye Mektebi kapılarının herkese açılması çok önemli bir gelişme idi. Bu sebeple 1864 yılında Bulgar, Rum ve Ermeni ileri gelen ailelerin 40 çocuğu Harbiye Mektebi'ne alındı¹²¹. Öğrenci alımı okulun yönetmeliğinde belirlenen usul ve şartlara göre yapıldı.

Harbiye Mektebi'nde 1864 yılında derslere yardımcı olacak personel sıkıntısını ortadan kaldırmak amacıyla eğitim süresi üç yıl olan bir muavin sınıfı açıldı. Mezun durumunda bulunan başarılı öğrencilerden her sene beş veya altı öğrenci bu sınıfa nakledildi. Bu öğrenciler, birinci yılın sonunda Mülâzım-ı evvel rütbesiyle, üç yılın sonunda ise yüzbaşı rütbesiyle mezun edilerek

¹¹⁹ Zekeriya Türkmen, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri), *Osmanlı İstanbul'u III*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 161. İhsan Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, Genelkurmay Basımevi, İstanbul 1952, s. 25. Gayrimüslim tebaanın çocuklarından bazıları Fransa'da eğitim faaliyeti yürüten Paris Mekteb-i Osmani'ye gönderildi. Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 134.

okulda öğretmen veya öğretmen yardımcısı statüsünde istihdam edildiler¹²². Böylece uzman öğretici yardımcısı pozisyonunda görülen eksiklik, kurumun kendi içinde bir çözüme kavuşturuldu.

Sultan Abdülaziz döneminde Harbiye Mektebi, kurumsal değişim ve dönüşümler geçirdi. Avrupa'dan yabancı öğretmenler istihdamı bu dönemde de artarak devam etti. Sultan Abdülaziz, Viyana Harp Okulu'nda eğitim alan Mirliya Galip Paşa'yı Mekteb-i Harbiye-i Şahane komutanlığına atadı. Harbiye Mektebi Müdürü Galip Paşa, Fransızcaya özel olarak ağırlık verdi. Subay adaylarının Fransızca seviyesini yükseltmek için Fransa'dan öğretmenler getirtti. Böylece idadilerden itibaren okutulmaya başlanan Fransızca için her sınıfta öğrenciler üç seviyeye taksim edildi¹²³. Fransızca ders programları ve sınav sistemi yeni bir düzenlemeye tabi tutuldu. Kurum, bütün askerî okul sınavlarının tek elden yapıldığı bir yer hâline getirildi¹²⁴. Ayrıca 1867 yılına kadar ortak eğitime tabi tutulan süvari ve piyade sınıfları ayrıldı¹²⁵. Yine bu dönemde Erkân-ı Harbiye sınıflarında süvari ve topçu kurmayları da yetiştirilmeye başlandı¹²⁶. Okulun eğitim programına yeni talim ve usuller eklendi. Bu dönemde askerin savaşma kabiliyeti artırıcı eğitimlerden olan askerî tatbikatlar ve manevralar icra edildi¹²⁷.

Harbiye Mektebi Müdürü Galip Paşa'nın 1871-1875 yılları arasındaki yönetiminde, okulun ders programında bazı değişikliklere gidilmişti. Özellikle askerî öğrencilerin fen derslerine ait

¹²² Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 82.

¹²³ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 47.

¹²⁴ Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 78.

Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 137.

Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 366.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VII, s.188.

süreler artırılmış ve buna ilave olarak da matematik dersi bütün sınıflar için zorunlu hâle getirilmişti¹²⁸.

Harbiye Mektebi'nde sınav sistemi kuruluşundan Sultan Abdülaziz'in son dönemine kadar "ber-mutad huzur imtihanları" şeklinde icra edilmekte idi. Her yıl sınav döneminde padişah bizzat okula gelir ve imtihanlar icra edilir; başarılı olan öğretmen ve öğrenciler ödüllendirilirdi. Harbiye Mektebi Komutanı Galip Paşa hâli hazırda uygulanmakta olan sözlü sınav sisteminin sakıncalarını dile getirerek bunun değiştirilmesini teklif etmişti. Galip Paşa'nın yönetimindeki Harbiye Mektebi'nde 1874 yılında sınav sistemi değiştirildi. Kuruluşundan itibaren her ders yılının sonunda mümeyyizlerin refakatinde yapılan sözlü sınavlar kaldırılarak yazılı sınav sistemine geçildi. Bu dönemde askerî okulların tamamını kapsayacak bir sınav yönetmeliği hazırlandı. Ayrıca sınavların nasıl uygulanacağı ile ilgili özel bir karar da çıkarılarak bu konu hakkındaki soru işaretleri ortadan kaldırıldı¹²⁹. Buna göre sınav kâğıtları okulun mührüyle mühürlendikten sonra sıkı bir denetim altında tutulacak ve sınav zamanı öğrencilere dağıtılarak imtihanlar icra edilecekti. Bu sınav zamanında gözetmenlere büyük sorumluluk düşüyordu. Kopya çekmenin cezası son derece ağırdı. Bu yeni sınav sistemi, 1874-1911 yılları arasında yürürlükte kaldı. İlgili sınav sisteminde askerî dersler 45 puan, yardımcı dersler kapsamında görülen resim, jimnastik, tarama gibi dersler ise 20 puan üzerinden değerlendirilmekteydi¹³⁰.

Askerî okullardaki sınav sisteminin değiştirilmesinden sonra öğretmenlerle ilgili düzenlemeler de ele alındı¹³¹. Harbiye Mek-

¹²⁸ Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *Osmanlı İstanbul'u IV*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 934. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 90. Harp Okulu sınav sistemi 1911 yılında çıkarılan sınav talimatnamesine kadar yürürlükte kaldı. İsrail Kurtcephe-Mustafa Balçoğlu, *Harp Okulu Tarihi*, s. 141. Zekeriya Türkmen, "Mekteb-i Harbiye-i Şahane", s. 945. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 90-94.

tebi'ne öğrenci alımı ile ilgili birçok düzenleme yapılmış olmasına rağmen, öğretmen istihdamının hangi şart ve usullerde yapılacağı ile ilgili bir uygulama henüz hayata geçirilmemişti. Bu süreçte öğretmen ataması, yabancı uzman transferleriyle, okullarda başarılı öğrencilerin seçilmesiyle veya yurt dışında eğitim almış olanların istihdamıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu sebeple öğretmen atamalarının da bir düzene konulması için Harbiye Mektebi içinde 1875 yılında Menşe-i Muallimin adında bir okul tesis edildi. Bu okula medrese eğitimi almakta olan öğrencilerin en başarılıları seçilecekti. Eğitim süresinin sonunda askerî okullarda meslek dışı dersler, bu sivil hocalar tarafından yürütülecekti. Avrupa temelli bir Harp Okulu için yürürlüğe konulan bu sistem, ancak iki yıl işletilebildi. Bu sebeple okul, iç politik sebepler yüzünden 1877 yılında kapatıldı¹³². Askerî okulların her branşta alanında uzman öğretmene ihtiyacı olduğu gerçeği ile günlük politikalarla yürütülemeyeceği bir kez daha ortaya çıkmıştı.

Harbiye Mektebi, 1875 yılında öğrencilerinin piyade, süvari, istihkâm, topçu ve kurmay sınıfına nasıl ayrılacakları ve bu sınıflarda ne tür bir eğitim görecekları konusunda önemli yenilikler uygulamaya koydu. Böylece Batı usulü askerî teknik ve taktik anlayışına göre eğitim gören bir subay tipi yetiştirilmeye başlandı. Daha önceki yıllarda da bu sınıfların mevcut olduğu bilinmekle birlikte, 1875 yılındaki uygulama daha sistematik bir şekilde eğitim verilmesini ve Harbiye Mektebi'nde eğitim gören öğrencilerin ait oldukları muharip sınıflara göre özellik arz eden dersleri görmeleri sağlandı¹³³.

¹³² Menşe-i Muallimîn Okulu'na 1875 yılında 50 öğrenci alınmıştır. Sonraki süreçte ülkenin gündemini meşgul eden Bosna-Hersek Sorunu ve 93 Harbi gibi sebeplerden dolayı eğitim yapılamamış ve okul kapatılmıştır. Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 715, 719.

Zekeriya Türkmen, "Mekteb-i Harbiye-i Şahane", s. 934.

Harbiye Mektebi'nin gelişimi, 1875 yılı ve sonrasında yaklaşılan Osmanlı-Rus Savaşı gölgesinde şekillendi. Buna rağmen okul komutanlığına atanan Süleyman Paşa, görev süresi boyunca okulla ilgili önemli gelişmeleri hayata geçirdi. Fransız Harp Okulu modeli yapıyı tamamen bu okulun çerçevesine dâhil etti. Bu anlamda okulun ıslahı ile ilgili Fransa'da uygulamaya konulan yenilikleri aynen Harbiye Mektebi'ne entegre etti¹³⁴. Özellikle ders programı yeniden ele alınarak teorik ve sosyal dersler artırıldı. Mektep bünyesinde farklı sınıflarda eğitim gören süvari, piyade, topçu ve kurmay bölümleri ile ilgili yeni düzenlemeler yapıldı ve talim ile tatbikata bu süreçte büyük önem verildi¹³⁵.

Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa döneminde hayata geçirilen en önemli gelişmelerden biri de Askerî Rüştîye Okullarının açılmasıdır. Askerî eğitimin en alt basamağını teşkil eden bu müesseselerin kurulması hâlinde askerî okulların ihtiyaç duyduğu nitelikli öğrenci ihtiyacı düzenli ve hızlı bir biçimde sağlanacaktı. Bu sebeple 1875 yılında yapılan bir düzenleme ile Askerî Rüştîye Okullarının açılması kararlaştırıldı. İlk aşamada yıllık 50.000 Frank bütçeyle İstanbul'da 11 Askerî Rüştîye Okulu açıldı¹³⁶. Yalnızca imparatorluğun başkentinde değil, başka birçok yerde yeni askerî okullar açılması konusunda Süleyman Paşa Osmanlı yetkililerini ikna etti. İstanbul'un haricinde biri Şam'da diğeri de Bağdat'ta olmak üzere iki okul daha açıldı¹³⁷. Askerî Rüştîye Okulları, kısa bir süre sonra Anadolu geneline yayıldı. Buna rağmen İstanbul'da bulunan Harbiye Mektebi'ne gelen

¹³⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 335.

¹³⁵ Kazım Karabekir, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 258.

¹³⁶ Okulların açılması ile birlikte 3.000 öğrenci kayıt için başvuru yaptı. Faaliyete geçen her okulun toplam öğrenci sayısı 250-500 arasında değişmekteydi. Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 501-506. Şam ve Bağdat dışında kalan okulların tamamı İstanbul'da açılmıştı. Bunlar: Soğuk Çeşme, Gülhane, Koca Mustafa Paşa, Fatih, Hasköy, Kasımpaşa, Beşiktaş, Üsküdar'da bulunan Paşa Kapısı ve Toptaşı Askerî Rüştîye Okullarıdır. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 102-103.

Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 127-128.

öğrenci sayısı çok azdı. Genel olarak Harbiye Mektebi'nde eğitim almaya hak kazananlar, bundan önceki eğitimlerini yine İstanbul'da tamamlamış olan öğrencilerden oluşmaktaydı. 1876 yılına gelindiğinde subay sınıfının %15'ten fazlası resmî askerî eğitim almış öğrencilerden meydana gelmekteydi. Geri kalan kadroların büyük çoğunluğunu ise alaylı subaylar doldurmaktaydı. Dolayısıyla orduda bulunan subay mevcudunun çoğu modern ve teknik askerî bilgiden yoksun olmakla birlikte yüksek mevkilere gelmek için rüşvet ve iltimas yolunu kullanıyorlardı¹³⁸.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın komutanlığı döneminde Harbiye Mektebi'nde disipline büyük önem verilmiş, disiplinsizlik yapan öğrenciler okuldan atılarak er veya erbaş olarak orduya kaydedilmişti. Ders programlarına yeniden bir düzen getirildiği gibi, yine bu dönemde Harbiye Mektebi'nde manevra, talim ve tatbikat programları düzenlenerek, askerî eğitimlerde manevralara önem vermeye başlanmıştı. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin ardından darbeciler tarafından başa getirilen Sultan V. Murat'ın kısa süren saltanat döneminde Harbiye Mektebi yine Süleyman Hüsnü Paşa'nın sıkı denetimi altında bulunmuştu.

Osmanlı Devleti 1876 yılında önemli iç ve dış siyasal olaylarla meşgul olurken Harbiye Mektebi'nde eğitim ve öğretim devam etmiştir. Fakat iç ve dış olayların etkisi her alanda olduğu gibi eğitimde de bazı aksaklıkları beraberinde getirmiştir. Sultan Abdülaziz'in Harbiye Mektebi öğrencileri desteğiyle tahttan indirilmesi, yerine V. Murat'ın geçirilmesi ve kısa bir süre sonra da II. Abdülhamid'in sultan olması Harbiye Mektebi ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmasına sebep oldu. Sultan II. Abdülhamid'in ilk icraatı, Sultan Abdülaziz'in hal edilmesinde önemli katkısı olan Harp Okulu Komutanı Süleyman Hüsnü Paşa'yı, Harbiye Mek-

¹³⁸ Merwin Albert Griffiths, *The Reorganization Of The Ottoman Army Under Abdulhamid II, 1880-1897*, University of California, Unpublished Ph. D, Los Angeles 1966, s. 30.

tebi'nden uzaklaştırmak için ordu komutanı olarak atamak olmuştur. Harp Okulu Komutanlığına da Said Paşa atanmıştır¹³⁹. Böylece XIX. yüzyılın son çeyreğinde Harbiye Mektebi, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkması ile yeni ve farklı bir döneme girmiştir.

Sultan Abdülaziz döneminde Harbiye Mektebi'ne gayrimüslim Osmanlı tebaasının çocuklarının kabul edildiği hususu okulla ilgili kısımda dile getirilmişti. Hatta kabul edilen çocuklardan bazılarının Paris'te bulunan Mekteb-i Osmani'ye eğitim için gönderildiği de ifade edilmişti. Sonraki süreçte bu öğrenci alımlarını süreklilik kazanmadığından yine sadece Müslüman ailelerin çocukları askerî okullara kabul edilmeye devam edilmişti. Osmanlı ordusunun, eşitlik ilkesi ekseninde, bütün tebaa arasından seçiminin gündeme geldiği sırada Sadrazam Mithat Paşa'nın Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşı olan çocuklarının da askerî okullara yeniden kabul edilmesi teklifi, Sultan II. Abdülhamid tarafından reddedilmişti¹⁴⁰. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Döneminde askerî okulların bütün tebaa çocuklarına açık olma uygulaması resmen rafa kaldırılmıştı.

Harbiye Mektebi Komutanı Said Paşa, görev yaptığı süre boyunca okulla ilgili bazı çalışmalar gerçekleştirmekle birlikte sonraki süreçte askerî eğitimin eksikliklerini Sadrazamlığı sırasında bizzat kendisi gündeme taşımıştı. Said Paşa'nın görüşlerinin genel çerçevesinde, kurulduğu günden itibaren sürekli gelişim kaydetmesine rağmen istenilen seviyede eğitimin verilmediği askerî okullar için köklü bir reforma ihtiyaç duyulduğu gerçeği bulunmaktaydı. Bir devletin iyi bir orduya ve subay kadrosuna sahip olabilmesi için askerî eğitimin tam ve zamanın şartlarına göre yapılması gerektiği ifade edilmekteydi. Özellikle kurmay

¹³⁹ Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 642-643.

¹⁴⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 360.

sınıfının eğitiminde ve öğretiminde mükemmeliyet şartı aranmalıydı. Üst düzey subayların en azından bir yabancı dil bilmeleri, her türlü askerî eserlere ve kendi alanlarında yapılan en son buluşlara vâkıf olmaları ve emir-komuta kademesinde inisiyatif alabilecek dirayeti göstermeleri gerekliydi¹⁴¹. Ayrıca askerî okullardan mezun olacak subayların sayısı, ordu ihtiyacı ile paralellik göstermek zorundadır. Aksi takdirde komuta kademesinde bulunacak subay sayısının azlığı veya fazlalığı orduya sadece zarar verecektir. Bu sebeple ordu yönetim birimlerinin seçimleri bir nizamname ile düzenlenmelidir. Küçük ve büyük rütbeli subay terfileri için de bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Subay terfileri kesinlikle sadakat olgusuna göre değil liyakat ve sınav sistemi göz önünde bulundurularak eşit ve adil bir çerçevede gerçekleştirilmelidir. Böyle bir düzenlemenin yapılması, subaylar arasında meslek bilincini ve motivasyonu en üst düzeye çıkarak, bu durumdan da en çok devlet yarar sağlayacaktır. Bunlara ek olarak subay özlük haklarının eksiksiz ve zamanında yerine getirilmesi, ordu mensuplarının iş disiplini en yüksek düzeye çıkaracaktır¹⁴². Dolayısıyla Said Paşa'nın dile getirdiği ve bizzat Sultan II. Abdülhamid'e ilettiği bu hususlar, XIX. yüzyılın son çeyreğinde bütün Osmanlı devlet adamları tarafından bilinmekle birlikte bir türlü uygulamaya geçirilememiştir.

Osmanlı Devleti, 1877 yılında tüm askerî okulları, Mekâtib-i Askeriye Nezaretî'ne bağladı. Bu süreçte Harbiye Mektebi ders programları, Avrupa'daki askerî okullar ile aynı seviyeye getirilmek üzere yeniden gözden geçirilmeye başlandı. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye içinde ise farklı dallar ve bunlara uygun olarak farklı programlar hazırlanması kararlaştırıldı. Gelen öğrenciler, kur'a ile istihkâm ve topçu, piyade ve süvari sınıflarına alındı.

¹⁴¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 367-368.

¹⁴² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 368.

Dolayısıyla dönemin Harbiye Mektebi, istihkâm, topçu, piyade, süvari ve erkân-ı harbiye sınıflarının birleşmesinden oluştu. Askerî okullarda yabancı dilde yazılan önemli askerî yapıtları takip edebilmek için en azından bir yabancı dilin öğrenilmesi teşvik edildi. Harbiye Mektebi'nin kuruluşundan bu döneme kadar Fransızca okullarda ağırlıklı olarak okutulan yabancı dildi. Fakat sonraki süreçte ordu teşkilatında Alman subaylarının özellikle de Goltz Paşa'nın nüfuzu ve etkisiyle Fransızcanın yerini Almanca almaya başlayacaktı.

Taht değişikliği ve Osmanlı-Rus Savaşı, askerî eğitimdeki reform çalışmalarını sekteye uğrattı. Eğitim devam etmekle birlikte sürekli değiştirilen programlar ve uygulamaya konulan düzenlemeler, gelişim ve ilerlemenin önünde büyük bir engel oluşturdu. Savaş sırasında okul mevcudunun bir kısmı cepheye subay olarak sevk edildi. Geriye kalan öğrencilerin eğitimleri ve yıl sonu sınavları yapılmaya devam etti¹⁴³. Savaşın yenilgi ile sonuçlanması ve cepheye giden öğrencilerin birçoğunun geri dönmeyişi hem devlet hem de Harbiye Mektebi'nde büyük bir etki bıraktı. Savaşın Harbiye Mektebi'ndeki yıkıcı sonuçlarından biri de bazı sınıfların mevcutlarının azalmasına bazılarının ise öğrenci olmamasından dolayı kapanmasına sebep olmasıydı. Mevcudun azalması sadece öğrenciler için geçerli olmayıp öğretmen kadrosu da bundan etkilendi. Dersleri veren öğretmenlerin bir kısmı da 93 Harbi'ne katılmıştı. Savaşın sonra Harbiye Mektebi'nde uzman öğretici sıkıntısı yaşandı¹⁴⁴.

Harbiye Mektebi'ndeki sıkıntı sadece öğrenci ve uzman öğretmen kaynaklı değildi. Osmanlı Devleti'nin 1834 yılında kurmuş olduğu Harbiye Mektebi, en ciddi sınavını 93 Harbi'nde

¹⁴³ Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 150.

¹⁴⁴ Öğretmen ve yardımcılıkları için açılan sınavdan en yüksek notu alanlar ile Harbiye Mektebi mezunları arasında öğrencilik yıllarında sicili temiz olanlar tercih edildi. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 92.

Ruslara karşı vermişti. Bu savaş sonunda mektepten mezun subayların ordu içindeki görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeleri beklenirken elde edilen sonuç Harbiye Mektebi'nin sistemini tartışmaya açmıştı. Harbiye Mektebi'nin teşkilatı, kuruluşundan itibaren Fransız Harp Okulu örnek alınarak geliştirilmeye çalışılmıştı. Yabancı uzman öğretici istihdamında ağırlıklı olarak Fransız öğretmenler ve ordu mensupları tercih edilmişti. Buna rağmen yaklaşık yarım yüzyıl içinde Harbiye Mektebi'nin geçirmiş olduğu değişim, 93 Harbi sorgulanmaya başlamıştı. Bir anlamda Fransız Harp Okulu sisteminin eleştiri konusu olmasının sebebi, bu savaştan devletin ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalararak ayrılmasıdır. Buna ek olarak Fransızların 1870-1871'de Almanlara, Osmanlı'nın da 1877-1878'de Ruslara karşı kaybetmesi, askerî eğitim sisteminin değiştirilmesi hususunu gündeme getirdi. Bu süreçte Avrupa'nın askerî anlamda en güçlü ordusuna sahip olan Almanya'nın ön plana çıkması, Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmişti¹⁴⁵. Taht değişikliği, hemen arkasından da Rus Savaşı'nın kaybedilmesi Harbiye Mektebi'ndeki eğitimin Alman modeline göre şekillenmesi için bir fırsat doğurdu. Yapılan görüşmelerin hemen sonuç vermemesi ve sonrasında kısa bir bekleme süresinin meydana gelmesi tamamen Alman siyasetinin ve siyasetçilerinin tercihi idi. Şansölye Bismarck, Osmanlı Devleti'nin teklifi konusunda ilk başta olumsuz tavır takınmasına rağmen sonradan "yalnız kalmamak, tersine Türkleri askerî, politik ve ekonomik bakımdan" Almanya'ya bağımlı hâle getirmek adına uygulamaya koyduğu yeni politika çerçevesinde fikir değiştirdi. Bu fikir değişikliğinin arka planında Türkleri Almanların yanına çekmek, asker-sivil yöneticilerin gönüllerini kazanmak ve zaman içinde ülkeyi tamamen kendilerine bağlamak vardı¹⁴⁶.

¹⁴⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul 1995, s. 107.

¹⁴⁶ Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 99.

Sultan II. Abdülhamid'in yapmış olduğu ikinci teklif ile birlikte, Alman askerî heyetinin Osmanlı ordusunu modernize etmek üzere görevlendirilmesi süreci de başlamış oldu¹⁴⁷.

4- Askerî Okullar Genel Müfettişliği

Sultan II. Abdülhamid'in Alman İmparatoru I. Wilhelm'den Osmanlı Devleti'ne askerî uzmanlar göndermesi talebi Alman Hükûmeti ve Genelkurmayı tarafından da olumlu karşılanmıştı. Almanya Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke, Türkiye'de geçmişte edindiği tecrübelerden hareketle "Alman subayların Osmanlı ordusunda hizmete alınmasının Osmanlı'dan çok Almanların işine geleceğini" ifade ederek bunların İstanbul'a gönderilmelerine olumlu yaklaşmış ve Alman büyükelçiliğine bağlı olarak hizmet etmelerini istemişti¹⁴⁸.

Alman askerî heyetinden sonra askerî okullarının ıslahı için Osmanlı Devleti, Alman İmparatorundan bir uzman talebinde daha bulunmuş ve Goltz Paşa, Osmanlı Askerî Okullar Genel Müfettişi sıfatıyla 18 Haziran 1883 tarihinde İstanbul'a gelmişti. Goltz Paşa, İstanbul'da devlet erkânı tarafından törenle karşılanmıştı. Bu sırada hem Sultan II. Abdülhamid hem de Harbiye Nazırı tarafından büyük iltifat görmüştü. Goltz, Türkiye'de Askerî Mektepler Nazırı Mustafa Zeki Paşa'nın müsteşarı olarak göreve başlamıştı¹⁴⁹.

Alman askerî heyeti, Osmanlı Devleti'ne geldikten sonra Harbiye Mektebi'nin Haziran 1882 tarihinde icra edilen yıl sonu sınavları dâhil olmak üzere bütün askerî sistemi inceledi. Bu sınavlara 438 öğrenci girmekle birlikte 15 öğrenci çeşitli maze-

¹⁴⁷ Osmanlı ordusunda göreve başlayan Alman askerî heyeti ile ilgili I. bölümde bilgi verildiğinden tekrara düşmemek adına burada detaya girilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bk. I. Bölüm.

Kemal Beydilli, "İlk Alman Askerî Heyeti", s. 489.

İlber Ortaylı, *En Uzun Yüzyıl*, s. 62.

retler sebebiyle katılamamıştı¹⁵⁰. Ayrıca Goltz Paşa göreve başlamadan önce Harbiye Mektebi'nde yapılan Haziran 1883 tarihindeki yıl sonu sınavlarına 388 öğrenci katılmıştı. Yine farklı mazeretler sebebiyle 20 öğrenci bu sınavlara dâhil olmamıştı¹⁵¹. Alman askerî heyetinin göreve başladığı 1882-1883 yılları arasında genel anlamda Harbiye, yıllık 400-450 öğrenciye askerî eğitimin verildiği bir mektep konumundadır. Goltz Paşa göreve başladığında Harbiye Mektebi'nde 450 öğrenci olmasına rağmen sonraki süreçte bu sayı artmaya başladı. Sultan II. Abdülhamid, Harbiye Mektebi'ne mümkün mertebe çok öğrenci alınmasını istiyordu¹⁵². Onun saltanat döneminde Harbiye Mektepleri, sadece İstanbul'da bulunmayıp, diğer ordu merkezlerinde de açıldı¹⁵³. Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta açılan okullar

¹⁵⁰ Harbiye Mektebi'nin Haziran 1882 tarihinde sınava katılan mevcudu ve sınıf yapıları şu şekildedir: 1. sene süvari öğrencileri 26 kişi, 1. sene piyade öğrencileri 102 kişi, 2. sene süvari öğrencileri 29 kişi, 2. sene piyade öğrencileri 118 kişi, 3. sene süvari öğrencileri 19 kişi, 3. sene piyade öğrencileri 118 kişi, 1. sene Erkân-ı Harb öğrencileri 12 kişi, 2. sene Erkân-ı Harp öğrencileri 3 kişi ve 4. sene Erkân-ı Harp öğrencileri 11 kişidir. Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 155.

Harbiye Mektebi'nin Haziran 1883 tarihinde sınava katılan mevcudu ve sınıf yapıları şu şekildedir: 1. sene süvari öğrencileri 16 kişi, 1. sene piyade öğrencileri 79 kişi, 2. sene süvari öğrencileri 24 kişi, 2. sene piyade öğrencileri 94 kişi, 3. sene süvari öğrencileri 28 kişi, 3. sene piyade öğrencileri 118 kişi, 1. sene Erkân-ı Harb öğrencileri 12 kişi, 2. sene Erkân-ı Harb öğrencileri 14 kişi ve 3. sene Erkân-ı Harb öğrencileri 3 kişidir. Hayrullah Gök, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 157.

Sait Paşa'ya göre eğitim reformu, bütün diğer gelişmelerin esas ön şartı idi. Sultan II. Abdülhamid, saltanatının ilk ve en önemli çabalarını bu alanda gösterdi. En önemli başarı ise hem okul hem de öğrenci sayısının önemli ölçüde arttığı yüksek öğretimde gerçekleşti. Mülkiye gibi, Pangaltı'daki Harbiye Mektebi ve önceki sultanlardan miras kalan askerî ve sivil tıp okulları, topçuluk, deniz ve kara mühendis okulları gibi bazı diğer kuruluşlar korunmakla birlikte geliştirildi. Mevcut okullara Abdülhamid, onlarca yeni yüksek okul ve mesleki okul da eklemekten geri kalmadı. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 179.

Harbiye Mektebi'nin yıllık 450 olan öğrenci sayısı daha sonraki süreçte 1700'e yükseldi. Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 149. Osmanlı Devleti, Almanya'nın her ordu merkezinde bir Harbiye Mektebi kurmasını baz alarak 1904 yılından itibaren İstanbul dışında Şam, Bağdat, Erzincan, Edirne ve Manastır ordu merkezlerinde birer Harbiye Mektebi açtı. O dönemde Osmanlı Devleti'nde yedi ordu merkezi olduğu düşünülürse sadece Yemen'de Harbiye Mektebi açılmamıştı. Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, s. 712.

Goltz Paşa'nın tavsiyesiyle kaldırılarak hepsi yeniden İstanbul'a toplandı¹⁵⁴.

Baron Von der Goltz Paşa, kendisi ile yapılan üç yıllık kontratın Sultan II. Abdülhamid tarafından 14 Temmuz 1883 tarihinde onaylanmasından sonra "Askerî Okullar Genel Müfettişi" sıfatıyla Osmanlı Devleti'nde fiilen göreve başladı¹⁵⁵. Mekâtib-i Askeriye Umum Müfettişliği görevine getirilen Goltz Paşa'nın maiyetine Almanca, Fransızca ve İngilizce bilen üç yardımcı (kurmay) subay atanmıştı. Bu kişiler, Abdullah Paşa, Tahir Bey ve Raşit Bey idi. Goltz Paşa göreve başladığında Harbiye Mektebi'nde okutulan derslerin subay yetiştirmekten çok uzak olduğunu tespit ederek öğrencilerin zihinlerinin gereksiz bilgilerle doldurulmasından vazgeçilmesini sağlayacak yeni metotlar geliştirdi¹⁵⁶.

Goltz Paşa'nın ilk önemli icraatı, askerî okullara ait derslerin ıslah edilmesi ile ilgili bir layiha hazırlamasıydı. Bu 'layiha, 25 Temmuz 1883 tarihinde önce Osmanlı sultanına sunuldu. Sultan, bu evrakın askerî komisyon tarafından müzakere edildikten sonra heyet kararının kendisine bildirilmesini emretti. Goltz Paşa'nın kaleme aldığı bu layiha, üç temel sorun üzerine odaklanmıştı. İlk planda askerî okullarda okutulmakta olan ders sayılarının fazlalığı ve bununla birlikte askerlik mesleği ile doğrudan ilgili derslerin azlığı ve pratiklerinin eksikliği sorun olarak ortaya konulmuştur. Çözüm olarak askerlikle ilgili ders sayılarının artırılması ve teorik bilgilerin pekiştirilmesi için bazı derslerin saha-

¹⁵⁴ Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 61-62.

¹⁵⁵ Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 44. Von der Goltz, Harbiye Mektebi'nin 38. sınıfına ilk dersini sivil elbise ile vermiştir. Nurettin Türsan, "Generalfeldmarschall Colmar Freiherr Von der Goltz'un Türkiye Yaşamı ve Hizmetleri", *20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, 13 Ekim 1983, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 37-38.

Harp Okulu Tarihçesi 1834-1945, Harp Okulu Matbaası, Ankara 1945, s. 27.

da pratiklerinin yaptırılması önerilmektedir¹⁵⁷. İkinci olarak askerî okullarda sabahleyin talim yapıldıktan sonra derslere başlandığı ve bundan dolayı yorgunluğun vermiş olduğu rehabetin derslerin verimini düşürdüğü belirtilmiştir. Bu sebeple sabahleyin öğrencilerin önce derslere ve daha sonra talimlere katılması tavsiye edilmiştir. Son olarak, sabah derslerle daha sonra da talimlerle meşgul olan öğrencilere özellikle sabah saatlerinde çay veya kahve verilmesi istenmiştir. Askerî komisyonun bu layihayı müzakere ettikten sonra aldığı karar, sultana takdim edilmiştir. Buna göre; askerlik mesleğine ait ders sayısının üçten dörde çıkarılarak her Erkân-ı Harbiye sınıfına ilave bir ders daha eklenmesi, sabah zor derslerin okutulması ve akşamları ise talimlerinin yaptırılması ve ayrıca sabah ders aralarında öğrencilere çay veya kahve verilmesi hususlarında karara varılmıştır. Bunlara ilaveten her sınıfa ilave edilen derslerin yardımcı öğretmenler vasıtasıyla destekleneceği de ifade edilmiştir¹⁵⁸.

Goltz Paşa, kaleme aldığı ıslahat layihasında askerî okulların askerlikle ilgili fennî dersler için bir Mühendis Mektebi'nin kurulmasını da önermiştir. Böyle bir okulun sadece askerî okullar için değil aynı zamanda İstanbul için de gerekli olduğunu savunmuştur. Bu amaç için ilgili mektep kurulana kadar askerî okullarda fen dersinin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁵⁹.

Askerî okulların modernizasyonu görevini yerine getiren Goltz Paşa, sadece eğitim ve öğretim konularında değil subay terfilerinde de bazı düzenlemeler yapılması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda özellikle saray ile yakın ilişkiler içinde bulunan subayların kısa zaman dilimlerinde hızlı terfiler

¹⁵⁷ Ders pratikleri genelde İstanbul'da Okmeydanı ve Kağıthane'de bulunan boş arazide gerçekleştirilmekteydi. Bu ders pratiklerinde öğrenciler, beraberlerinde fişeksiz olarak silahlarını da getirmekteydiler Carl Alexander Krethlow, *Goltz Pascha*, s. 121-122. BOA, Y.PRK.TKM, No.7/24, 12 Ocak 1884.
BOA, Y.PRK.KOM, No.4/13, 26 Temmuz 1883.
Askerî Okullarda Eğitim, s. 255.

ile üst rütbelere intibak ettirilmesi, ordu ve askerî okullarda istihdam edilen ve uzun süre atama ile taltif bekleyen diğer subayların hayal kırıklığına uğradıklarını ifade etmiştir¹⁶⁰. Böyle bir haksızlık ve adaletsizlik karşısında ise subaylar arasında görev bilincinin ve sorumluluğunun sekteye uğrayacağı ve bu durumun da Osmanlı ordusunun geleceği noktasında iyi olmayacağı dile getirilmiştir. Eğer iltimaslı bir subayın hızlı bir terfi alması söz konusu olarsa Avrupa örneğinde olduğu gibi ilgili subayın başka bir birimde görevlendirilmesinin, diğer kıdemli subayların alt-üst ilişkileri bağlamında, daha münasip olacağı vurgulanmıştır¹⁶¹. Bir başka ifade ile üst rütbeye terfi eden bir subayın, daha önce aynı rütbede olan denklemlerinin itaatsizliğine uğramamak için görev yerinin değiştirilmesi uygun görülmektedir. Yine de iltimas ile subayların erken terfi ettirilmesinin hem diğer askerî personel açısından hem de görevde yükselme prensipleri bağlamında gayri ahlaki olduğunun altı çizilmiştir.

Goltz Paşa sadece İstanbul'da bulunan askerî okulların eğitim ve öğretimleri ile ilgili eksiklikleri dikkate almamış, başka şehirlerde bulunan diğer askerî mektepleri de askerî eğitim programına dâhil etmiştir. Yapılması planlanan dersler ve uygulanacak program fiziki teftişlerden elde edilen bulgular nispetinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Askerî okulların ağırlık merkezi

¹⁶⁰ Yüzbaşı Abdullah Bey'in hızlı terfi alması hakkında bk. BOA, *İ.DH*, No.919/72913, 7 Haziran 1884.

BOA, *Y.MTV*, No.12/66, 7 Ekim 1883, lef 2-3. Harbiye Mektebi Dahiliye Binbaşılardan İsmail Bey'in henüz bir yıllık binbaşılıktan hemen sonra Kaymakamlığa terfi ettirilmesi ile ilgili iradenin kabul edilmesinden sonra Goltz Paşa, ordu mensuplarının terfi ve taltifi ile ilgili bir çalışma kaleme alarak, Osmanlı devlet adamlarının dikkatini bu noktaya çekmiştir. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1612, 22 Ekim 1883, s. 1. İsmail Bey'in kaymakamlığa terfi ettirilmesinden sonra da Harbiye Mektebi'nde istihdamına devam ettirilmesi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Goltz Paşa, saraydan güç alarak uygunsuz davranışlarda bulunan Kaymakam İsmail Bey'in Harbiye Mektebi'nden ihraç edilmesi ile ilgili yetkililere resmî bir yazı göndermiştir. Sonuç itibarıyla haksız şekilde rütbesi yükseltilen İsmail Bey, terfi almasından kısa bir süre sonra ordunun başka bir birimine ataması yapılarak mekteple ilişkisi kesilmiştir. BOA, *Y.PRK.ASK*, No.21/16, 24 Kasım 1883.

İstanbul olmakla birlikte başka şehirlerde bulunan mektepler de teftiş edilerek eksiklikler ve uygulamalar çıplak gözle denetlenmiştir. İstanbul'a yakınlığı sebebiyle 18 Ekim 1883 tarihinde Edirne'de bulunan Askerî İdadi ve Rüştîye okulları teftiş edilmiştir¹⁶². Ayrıca 19-20 Mayıs 1885 tarihlerinde Bursa'da bulunan Askerî İdadi ve Askerî Rüştîye Mektebi denetimden geçirilmiştir. Goltz Paşa bu denetimle ilgili raporunu daha sonra 11 Haziran 1885 tarihinde padişaha takdim etmiştir. Raporda, idadinin eğitim durumunun gayet iyi, öğrencilerin eğitim seviyelerinin yüksek ve terbiyelerinin de okul ceza defterlerinin incelenmesinden sonra güzel olduğu belirtilmiştir. Fakat binanın fiziksel yapısının 96 öğrenci için uygun olmadığı ve sınıfların ve yatakhanelerin darlığı sebebiyle yer sıkıntısının bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin teneffüs zamanlarında okul dışında dinlenebilecekleri bir bahçelerinin olmaması da şehir merkezinde bulunan etrafı evlerle çevrili bu mektep için başka sıkıntılara yol açabileceği aktarılmıştır. Çözüm olarak Bursa'nın dışında bulunan Işıklar mahallinde uygun bir arsanın olduğu ve buraya yeni bir okul binası yapılarak hem yer probleminin çözüleceği hem de merkezdeki okul binasının satılmasından elde edilecek para ile Askerî Rüştîye Mektebi için yeni bir bina satın alınabileceği bildirilmiştir¹⁶³. Askerî Rüştîye Mektebi'nin müstakil bir yeri olmayıp kiralık bir binada eğitim ve öğretimine devam ettiği, İdadi Mek-

¹⁶² *Tercüman-ı Hakikat*, No.1609, 18 Ekim 1883, s. 1. Edirne vilayetindeki teftiş sırasında askerî okulların yanı sıra diğer sivil okullar da gezilerek Osmanlı eğitimi ile ilgili bilgi alınmıştır. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1617, 27 Ekim 1883, s. 1.

Işıklar Askerî Lisesi, Von der Goltz Paşa'nın raporu doğrultusunda ve sonrasında yaşanan gelişmeler çerçevesinde bugünkü Bursa Işıklar Askerî Hava Lisesi'nin yerindeki binaya 10 Haziran 1892 tarihinde taşınmıştır. Işıklar Askerî Lisesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Deniz Kurt, *Türkiye'de Askerî Eğitimin Modernleşme Sürecinde Işıklar Askerî Lisesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 62-63.

tebi'nin satılmasının Rüştîye Mektebi'ne mekân konusunda büyük katkı sağlayacağı da ilgili raporda dile getirilmiştir¹⁶⁴.

Askerî okulların genel müfettiş vasıtasıyla teftişlerinden sonra eğitim ve öğretim programında bazı değişikliklerin yapılması gündeme taşındı¹⁶⁵. Özellikle teorik derslerin pratiğe dökülmesi noktasında Osmanlı askerî okullarında büyük eksiklikler mevcuttu. Bu sebeple Goltz Paşa, uygulamalı derslerin yani arazi üzerinde talimlerin yapılması hususunda bir ıslahat layihası kaleme aldı. Buna göre, harp okulu öğrencilerinin arazi üzerinde talim eylediği ameliyat dersleri sayesinde subay adaylarının kumandanlığa alıştırılmaları ve sevk etme kabiliyetlerinin artırılmaları hedeflendi. Öğrenciler okullarda öğrendikleri bilgileri arazi üzerinde talim ederek pratiğe dönüştürüyorlardı. Ders içeriğini hakkıyla idrak edemeyen subay adaylarının komutanlık vazifesini yerine getiremediğini talimlerde uygulama yoluyla öğrendiğinden bu derslerin önemini kavramaları eğitim kalitesini artırıyor-
du. Arazi üzerindeki talim dersleri Goltz Paşa tarafından bizzat verileceğinden, bu durum öğrenci üzerinde olumlu etki bırakmasının yanı sıra başarılı subay adaylarının da üst düzey bir komutan tarafından ödüllendirilmeleri önemli bir motivasyon aracı olarak hesaplanıyordu¹⁶⁶. Ayrıca bu talim derslerine Almanya askerî okullarında çok önem verilmekte olup bunun Osmanlı askerî mekteplerinde de uygun ve düzenli uygulanması hâlinde Prusya örneğinde bir ordu teşkilatlanması seviyesine ulaşılacağı tahmin ediliyordu. İlgili layihanın kabul edilmesinden sonraki ilk talim dersi 17 Mart 1884 tarihinde Okmeydanı ile Kâğıthane arasındaki arazide tatbik edilmişti. Bu talim dersi, Goltz Paşa'nın başkanlığını yaptığı Miralay Hobe Bey, Kolağası Abdullah Bey, Yüzbaşı Mahmut ve Zahid Efendilerden teşkil edilen bir heyet

¹⁶⁴ BOA, Y.PRK.ASK, No.27/6, 11 Haziran 1885, lef 2.

¹⁶⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1636, 20 Kasım 1883, s. 2.

¹⁶⁶ BOA, Y.PRK.ASK, No.21/28, 8 Aralık 1883.

aracılığıyla 285 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirildi. Bu talim, piyade ve süvari sınıfı öğrencilerinin tam teçhizat katılımı ile icra edildi¹⁶⁷.

Osmanlı ordusunun modernizasyonunda sadece okullar değil askerî makamların da bir düzene sokulması gerekmektedir. Askerî konularda söz sahibi olan Harbiye Nezareti, Seraskerlik ve Erkân-ı Harbiye Reis-i Umumiliği kendi içinde bağımsız ama son karar mekanizması açısından Babiâli'ye bağımlı pozisyonda görev icra etmekteydiler. Özellikle birbiri ile bağlantılı kurumların görev ve yetki sınırlarını hiçe sayarak sorumluluk alanına girmeyen konularda resmî yazışmalar yapması büyük bir karmaşaya sebep olmaktaydı. İlk aşamada askerlikle ilgili bütün konularda Harbiye Nezareti ile kumandanlıklarla alakalı işlemlerde Erkân-ı Harbiye Reis-i Umumiliği sorumlu tutuldu. Bununla ilgili bir nizamname dahi kaleme alınarak bu iki kurumun görev ve yetkileri yeniden belirlendi. Sonraki süreçte Seraskerlik makamının teşkili ve Harbiye Nezareti'nin lağvedilerek buraya nakli sonrasında yine kurumlar arasında görev karmaşası yaşanmaya başladı. Sonrasında Harbiye Nezareti'nin yeniden tesis edilmesi ile birlikte askerî konulara vâkıf üç farklı kurumun söz sahibi olması farklı bir düzenlemenin yapılmasını gerekli kılmıştı. Buna göre, genel askerî işlemler ile piyade, süvari ve diğer askerî birimlerin Harbiye Nezareti ve Seraskerlik arasındaki iş birliği çerçevesinde düzenlenmesi ve üst bağlantılarının da Babiâli kanalıyla yürütülmesi kararlaştırıldı¹⁶⁸.

Askerî kurumlar arasındaki hiyerarşinin bir düzene sokulmasının yanı sıra askerî okullarda okutulan ders kitaplarının gözden geçirilerek eğitim programına dâhil edilmelerinde birlik sağlanmaya çalışılmıştır. İlk aşamada okutulan mevcut ders ki-

¹⁶⁷ BOA, Y.PRK.ASK, No.22/67, 17 Mart 1884.

¹⁶⁸ BOA, Y.PRK.ASK, No.22/11, 23 Şubat 1884.

tapları ile ilgili bir liste yapılarak bunlar arasında bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca programa dâhil edilen yeni derslerle ilgili yabancı dilde bazı kitaplar temin edilmiştir. Bu derslere ait kitapların yabancı dilde yazılmış olmalarından dolayı bunların Türkçeye tercüme işlemi de Harbiye Mektebi'nde görevli hocalar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir¹⁶⁹. Özellikle Goltz Paşa'nın ders programını güncellemesi ve bu programa yeni dersler ilave ettirmesi noktasında tam yetkiyi haiz olduğunu burada belirtmek gerekmektedir¹⁷⁰. Ders programına ilave edilen fakat bu derse ait bir kitabın bulunmaması durumunda Goltz Paşa, bizzat kendisi mevcut ders kitabını kaleme almaktan da geri durmamıştır¹⁷¹. Dolayısıyla Goltz Paşa, ders programının yeniden düzenlenmesi esnasında meydana gelebilecek bütün olumsuzlukların ortadan kaldırılması hususunda yoğun bir mesai harcamıştır.

Goltz Paşa, göreve başladıktan sonra Serasker Gazi Osman Paşa'dan Harbiye Mektebi'nde eğitimin uygulamalı hâle getirilmesi için izin talep etti. Serasker'den gerekli onayı alan Goltz, Harbiye Mektebi için yeni bir ders programı hazırladı. Bu ders programının rol modeli ise Almanya'daki Harbiye Mektebi idi.

¹⁶⁹ Goltz Paşa'nın orijinal ismi "Das Volk in Waffen" olarak bilinen, daha önce birçok dile çevirisi yapılan bu eser, kendi maiyetinde bulunan Yüzbaşı Mehmet Tahir Efendi tarafından "Millet-i Müsellâha" ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir. *Tercüman-ı Hakikat*, No.2009, 27 Şubat 1888, s. 1; BOA, Y.PRK.SGE, No. 3/8, 28 Mayıs 1888; BOA, Y.MTV, No.35/42, 21 Eylül 1888; Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, C III, s. 722. Ayrıca "Millet-i Müsellâha" isimli eserin her ordu merkezine 100 adet gönderilmesi kararlaştırılmıştır. BOA, Y.PRK.ASK, No. 29/14, tarihsiz.

PA AA, *Türkei 134*, R13173, A954. Goltz Paşa, Harbiye Mektebi'nde ders kitabı olarak taktik, Kale kuşatma yönergesi ve Erkân-ı Harbiye hizmeti konularında el kitapları hazırlamıştı. Bu kitaplardan birisi de "Muharebetü'l Kala" idi. *İkdam*, No.290, 26 Ağustos 1895, s. 1.

Goltz Paşa, Erkân-ı Harbiye sınıfları için "Erkân-ı Harbiye" ve "Muhtıra" isimli ders kitaplarını bizzat kendisi kaleme almış, yardımcısı Mülazım-ı Evvel Mehmed Tahir Bey aracılığıyla da Almancadan Türkçeye tercüme ettirmiştir. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1748, 29 Mart 1884, s. 1. Harbiye Mektebi için Almancadan "Tarihi Fenn-i Harb" isimli kitabı ve Erkân-ı Harbiye Sınıfları için "Erkân-ı Harbiye" ile "Muhtıra" isimli kitapları Türkçeye tercüme eden Mehmed Tahir Bey mülazım-ı evvelikten yüzbaşılığa terfi ettirilmiştir. BOA, Y.PRK.ASK, No.23/15, 2 Haziran 1884; *Tercüman-ı Hakikat*, No.1803, 22 Mayıs 1884, s. 1.

Askerlikle ilgisi olmayan dersler müfredattan çıkarılıp yerine harp, silah, araç ve gereçleri, harp tarihi, harp sanatı tarihi, Osmanlı askerî teşkilat tarihi, yabancı ülkelerin teşkilatları, coğrafya, stratejik coğrafya, istatistik ve uygulamalı taktik dersleri konuldu¹⁷².

Harbiye Mektebi'ndeki yeni düzenlemeyle eğitim süresi 4 yıldan 3 yıla indirildi. Yeni düzenlemeye göre öğrenciler birinci sınıfta piyade ve süvari olarak iki sınıfa ayrıldılar. Üç yıllık süre zarfında birkaç ders dışında genelde aynı dersleri gördüler. Buna göre:

Birinci sınıfta Akaid-i Diniye, Topografya, Hendese-i Resmîye, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Askerî Hitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-i Askeriye, Fransızca, Almanca, Rusça, Harita Tersimi, Topografya Ameliyatı ve Talim Ameliyatı dersleri,

İkinci sınıfta Akaid-i Diniye, Hizmet-i Seferiye, Dahiliye Kanunnamesi, Fenn-i Mimari, Talim Nazariyatı, Fransızca, Askerî Harita Tersimi, Hizmet-i Seferiye Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Ceza Kanunu, Almanca ve Rusça, Tarama, Hikmet, Fenn-i Furuş Nazariyatı (Piyade), Fenn-i Baytari ve Tezkere-i Süvariyan ve Topografya Ameliyatı dersleri,

Üçüncü sınıfta, Tabiiye, İstihkâmât-ı Hafife, Fenn-i Esliha, Hıfzıssıhha-i Askerî, Coğrafya-i Askerî, Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı, Talim Nazariyatı, Askerî Terbiye, Fransızca, İstikşafat-ı Askeriye, İstihkam Eşkali, Talim Ameliyatı, Tabiye Tatbikatı, Almanca, Rusça, Askerî Köprüler, Tabiye ve İstihkâm dersleri okutuldu¹⁷³.

Askerî okullar ders programının güncellenmesi ile birlikte ders işleme teknikleri de yeni bir boyut kazandı¹⁷⁴. Goltz Paşa,

¹⁷² Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 54.

Zekeriya Türkmen, "Mekteb-i Harbiye-i Şahane", s. 943-944.

Goltz Paşa, Harbiye Mektebi'nde 38. sınıfa ilk dersini sivil elbise ile vermiştir. Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 148.

yeni müfredata eklenen derslerin teoriklerinin ve pratiklerinin yapılması için yoğun çaba sarf etti. Goltz Paşa, özellikle Erkân-ı Harbiye sınıflarında okutulan Fenn-i Esliha dersinde teorik olarak anlatılan muhtelif silah modellerinin yerinde uygulamalı olarak anlatılmasının gerekliliği üzerinde durmuştu. Bu sebeple Erkân-ı Harp 2. sınıfında bulunan 12 öğrenci ile herhangi bir salı günü Tophane-i Amire Modelhanesi'ne gelerek hem burayı gezmek hem de kurum içinde bulunan silah modelleri üzerinden ders anlatmak için Tophane-i Amire Nezareti'nden izin talebinde bulunmuştu¹⁷⁵. Böylece öğrenciler teorik olarak silah modellerini öğrenmekle kalmayacaklar, silah çeşitlerini de uygulamalı olarak görerek ilgili dersi amacı doğrultusunda işleyeceklerdi.

Goltz Paşa, askerî okullara ait ders programı ile birlikte yıl sonunda icra edilen sınavlarla ilgili bir düzenlemeyi de hayata geçirmiştir. Askerî okullarda okutulan derslerin yıl sonu sınavlarının okul dışından bağımsız müfettişler gözetiminde yapılması ile ilgili iznin ve olurun Seraskerlik makamınca verilmesi talep edilmiştir. Özellikle Goltz Paşa Harbiye Mektebi'nde kendisinin okuttuğu derslerin birkaç gün sürecek sınavlarının gözetmenliğinde bağımsız müfettişlerin bulunmasını talep etmiştir¹⁷⁶. Askerî okul yıl sonu sınavlarının birkaç gün süreceği ve bu süre zarfında sabahdan akşama kadar ilgili müfettişlerin Harbiye Mektebi'nde görev yapacakları Seraskerlik makamı tarafından ilan edilmiştir.

Askerî okullardaki eğitim devam ederken diğer taraftan da bu okulların modernizasyonu için Goltz Paşa yoğun bir mesai harcamaktaydı. Özellikle kurmay subay eğitiminin verildiği Erkân-ı Harbiye sınıfları için yeni bir program yapılarak tercüme-

¹⁷⁵ BOA, Y.MTV, No.16/15, 30 Ekim 1884.

¹⁷⁶ Goltz Paşa'nın derslerine ait sınavlarda Erkân-ı Harbiye Mirlivası Ahmed Bey, Jandarma Reis-i Sanisi Mustafa Şevket Bey ve Tensikat Komisyonu Azası Mustafa Paşa müfettiş olarak görevlendirilmişlerdir. BOA, Y.PRK.ASK, No.22/70, 22 Nisan 1884.

si Sultan II. Abdülhamid'e sunulması kararlaştırıldı¹⁷⁷. Goltz Paşa, askerî okulda yüksek öğrenim görmüş erkân-ı harp subay adaylarının daha kıdemli olduğunu ve eğitimlerinin üst düzey olması gerektiğini savunuyordu. Harbiye Mektebi'nin daha üstünde bir eğitim veren bu Erkân-ı Harbiye sınıfları açılmadan önce erkân-ı harp görevini, riyaîye bilgisine hâkim olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun öğrencileri icra ediyorlardı.

Goltz Paşa tarafından İstanbul'da bulunan Askerî Rüştiyelerin teftişi aralıksız sürmekteydi¹⁷⁸. Bunun için Maarif Nazırı tarafından verilen ruhsat üzerine mülkiye rüştiyelerini de teftiş ederek bu konuda elde edeceği bilgiler ışığında uygun görülen ıslahat tedbirleri ile ilgili bir rapor takdim edeceğini belirtmekteydi. Bu teftişler sırasında Goltz Paşa'nın yanında bazen Maarif Nazırı Mustafa Paşa bazen de üst rütbeli subaylar yer almaktaydılar¹⁷⁹. Bu rüştiyelerin ıslah edilerek eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi planlanmaktaydı¹⁸⁰. Rüştiye mektepleri bir sınıfı askerî, diğer sınıfı mülki olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Askerî sınıf öğrencileri askerî okullar için başlangıç seviyesinde eğitim aldıktan sonra sınavsız olarak idadilerin askerî kısmına devam edebiliyorlardı. Aynı durum rüştiyelerin mülkiye sınıfları için geçerli değildi. Aldıkları eğitim askerî okullar için temel seviyede kabul edilmemekle birlikte yine de Askerî İdadî'ye gitmek isteyenler ayrı bir sınava tabi tutuluyorlardı. Goltz Paşa'nın Askerî Rüştiyeler için tasarlamakta olduğu yeni program bu ikilikleri de ortadan kaldırmaya yönelik olmakla birlikte Osmanlı devlet

¹⁷⁷ BOA, Y.PRK.ASK, No.23/20, 21 Haziran 1884.

¹⁷⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1851, 3 Ağustos 1884, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, No.1963, 18 Aralık 1884, s. 1.
Tercüman-ı Hakikat, No.1937, 23 Kasım 1884, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, No.1955, 8 Aralık 1884, s. 1.

¹⁸⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1876, 1 Eylül 1884, s. 1. İstanbul'un her iki yakasında bulunan askerî okullar bu teftiş programına dahil idi. Bütün askerî okullar gezilerek eksiklikler bir bir tespit edilmekteydi. *Tercüman-ı Hakikat*, No.1894, 27 Eylül 1884, s. 1.

adamları, bu uygulamanın aynen devam etmesini arzuluyorlardı¹⁸¹. Fakat Goltz Paşa, mülkiye rüştiyelerinin de aynı askerî rüştiyeler gibi eğitim faaliyetlerinde olmasını istiyordu. Bu sebeple ilgili mekteplerin ıslahına yönelik iki planı hayata geçirmeyi düşünüyordu. Birincisi, her iki mektep programlarının da aynı olması ve ikincisi ise mülkiye rüştiyelerine birer dahiliye subayı tayin edilerek öğrencilerin daha fazla disipline edilmesi planlanıyordu¹⁸². Özellikle Goltz Paşa, askerî veya genel okullara devam noktasında bütün tebaanın çocuklarının eşit olmasını ve eğitim hakkının her birey için vazgeçilmez bir hak olduğunu ifade etmekteydi. Bu noktada eğitim hakkından çocuğunu mahrum bırakanlar için de şiddetli cezalar uygulanması hususu yeni düzenlemenin içeriğine dâhil edilecekti¹⁸³. Dolayısıyla Mülkiye ve Askeriye Rüştiye Okullarının programlarının yeniden düzenlenmesi için Goltz Paşa tarafından mektep teftişlerinden hemen sonra bir nizamname kaleme alınacaktı¹⁸⁴.

Askerî okullar genel müfettişi Von der Goltz Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in devletin diğer alanlarındaki ıslahatlara vermiş olduğu onay gibi askerî okulların modernizasyonu için de ruhsat vermesi durumunda bu gelişmenin bütün Osmanlı eğitim kurumlarının menfaatine bir gelişme olacağını ifade etmekteydi¹⁸⁵. Yapılacak bu modernizasyon başlangıç seviyesindeki eğitim kurumlarından itibaren ele alınacak ve bütün Osmanlı mülki ve askerî okulları için bir temel teşkil edecekti¹⁸⁶. Bu sebeple sivil ve

¹⁸¹ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1937, 17 Kasım 1884, s. 1.

¹⁸² *Tercüman-ı Hakikat*, No.1955, 8 Aralık 1884, s. 1.

¹⁸³ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1954, 7 Aralık 1884, s. 1.

¹⁸⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1976, 2 Ocak 1885, s. 1.

¹⁸⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1977, 3 Ocak 1885, s. 1.

¹⁸⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, No.1983, 10 Ocak 1885, s. 1.

askerî okulların teftişi, bir arada ve uzunca bir süre Goltz Paşa ile refakatindeki Osmanlı eğitim kurumları müdürleri ile yapıldı¹⁸⁷.

Von Der Goltz Paşa'nın teftişler sonrası askerî ve mülki rüştiyelere dair raporu dikkat çekiciydi. Kaleme aldığı raporunda askerî rüştiyelerde sınıf mevcutlarının çok fazla olduğu, bu durumun eğitim ve öğretim yapılmasını engellediği, okulun düzeyini ve öğrencilerin sağlığını tehdit edecek kadar ciddi boyutlara ulaştığı ifade edilmekteydi. Özellikle bazı okullardaki sınıfların öğrenci mevcutlarının 200'den bile fazla olduğu görülmekteydi. Buna rağmen mülkiye rüştiyelerindeki sınıflar bu derece kalabalık değildi ve bu mekteplere daha az öğrenci devam etmekteydi. Raporda, bu durum tespitiinden sonra, halkın çocuklarını mülkiye rüştiyelerinden çok askerî rüştiyelere göndermesinin sebeplerinin incelenmesi ve tebaanın her iki mektebe de eşit derecede rağbet etmesini sağlayacak ıslahatlar yapılması gerektiği üzerinde durulmaktaydı¹⁸⁸.

Goltz Paşa, başkent İstanbul'da ve çevre illerde bulunan askerî ve sivil okulların teftişini Mart 1885 tarihine aralıksız sürdürdü. Bu tarihte özellikle sıbyan ve rüştiye okullarının eğitim programlarının modernizasyonu için Maarif Nezareti bünyesinde bir encümen-i mahsus teşkil edildi. Şura-yı Devlet azası İzzettin Bey'in başkanlığında oluşturulan bu encümenin üyelerinden biri de Askerî Okullar Genel Müfettişi Von der Goltz Paşa idi¹⁸⁹. Maarif Nezareti'nde oluşturulan komisyon askerî ve sivil okulların müfredatları ile ilgili kararlar alırken, Mekâteb-i Askeriye Nezareti tarafından Seraskerlik makamına bir layiha sunmuştur.

¹⁸⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2010, 28 Şubat 1885, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, No.2459, 26 Ağustos 1886, s. 1.

¹⁸⁸ BOA, Y.PRK.ASK, No.24/50, 1 Aralık 1884.

¹⁸⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2015, 6 Mart 1885, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, No.2020, 12 Mart 1885, s. 1. Mart 1885 tarihinden itibaren toplanmaya başlayan bu özel encümen nisan ayı başında 4. toplantısını yapmıştı. *Tercüman-ı Hakikat*, No.2028, 2 Nisan 1885, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, No.2031, 7 Nisan 1885, s. 1.

Bu süreçte Maarif Nezareti'nde toplanan komisyon kararları da bir layiha ile Sadaret'e sunuldu. Her iki birimin layihaları hem askerî hem de sivil okulların müfredatlarının yenilenmesini ve sivil okullardan mezun olan öğrencilerin askerî okullara kabul edilmesini içerdiğinden birleştirilmelerine karar verildi¹⁹⁰. Eğitim ile ilgili her iki birim de özellikle birkaç yıldan beri sivil okul mezunu iyi öğrencilerin askerî okullara kabul edilmesinin önünde ciddi engeller olduğu ve bu engellerin bir an önce kaldırılması gerektiğini şiddetle savunuyorlardı. Bu layihaların birleştirilmesinden sonra Maarif Nezareti bünyesinde faaliyet gösteren Meclis-i Maarif-i Askeriye, sivil okul programlarını kontrolden geçirmeye karar verdi. Bu kontrolün amacı sivil okullardan mezun olan öğrencilerin hangi seviyede eğitim aldıklarını tespit etmek ve askerî okullara kabulü için yeterli donanıma sahip olup olmadıklarını belirlemektir¹⁹¹. Bu tespitten sonra askerî ve sivil okul müfredatlarının hangi seviyede tadil edileceği yine adı geçen komisyona havale edilecekti.

Bir taraftan askerî ve sivil okulların teftişi devam ederken diğer yandan da sınavlarla ilgili ön hazırlıklar yapılmaktaydı. Sınavların usulüne ve düzenine uygun icra edilmesi noktasında Meclis-i Maarif-i Askerî ve Goltz Paşa tarafından müfettişler seçilmekteydi. Özellikle Goltz Paşa'ya ait derslerin sınavlarında görev alacak müfettişler bizzat Paşa tarafından tespit edilmekte ve isimleri görevli cetvellerine yazılmaktaydı¹⁹². Bu durum Goltz Paşa'nın askerî okullar genel müfettişliği görevini nasıl yürüttüğüne ve okullar ve dersler ile ilgili her konunun nasıl kendi kontrolünde olduğuna en iyi örnektir.

¹⁹⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2128, 20 Temmuz 1885, s. 1.

¹⁹¹ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2153, 19 Ağustos 1885, s. 1.

¹⁹² BOA, Y.PRK.ASK, No.27/59, 5 Nisan 1885.

Von der Goltz Paşa, askerî öğrencilerin sınavları devam ederken askerî okulları teftişe devam etmiştir¹⁹³. Bu sınavlar yaklaşık bir ay sürmüş, bu süre zarfında eğitim ve öğretime ara verilmesini fırsat bilen Goltz Paşa teftişlerini aynı kararlılıkla sürdürmüştür¹⁹⁴. Askerî öğrencilerin sınavlarda gösterdikleri başarılar neticesinde Sultan II. Abdülhamid, memnuniyetini yazılı olarak ifade etmiş ve eskiye oranla şimdiki gelişmenin kayda değer olduğunu bildirmiştir¹⁹⁵.

Askerî okul teftişleri devam ederken Harbiye Mektebi içinde oluşturulan Erkân-ı Harbiye sınıfları için yeni bir müfredat, Goltz Paşa tarafından kaleme alındı. Müfredatın 1885 yılından itibaren Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan ayrılarak Erkân-ı Harbiye birinci sınıfına kaydedilen öğrencileri kapsayacağı ve program dâhilinde bulunan derslerin okutulacağı duyuruldu. Erkân-ı Harbiye için üç senelik bir eğitim planlandığından dolayı daha önce birlikte verilen askerî ve fennî dersler¹⁹⁶ ortak derslerin dışına alındı. Birinci sınıf öğrencileri ortak olarak haftada 12 saat (altı zorunlu ders) ders göreceklerdi. Bunun dışında kendi alanları ile

¹⁹³ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2040, 17 Nisan 1885, s. 1.

¹⁹⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2074, 15 Mayıs 1885, s. 1.

¹⁹⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2087, 30 Mayıs 1885, s. 1. Öğrencilerin sınavlardaki başarılarına ek olarak askerî okullarda ciddi anlamda bir disiplin uygulanmaya başlanmıştır. Öğrenci gelişimine ek olarak askerî öğrencilerin bundan sonra resmî elbise ile okula devamları istenmiş ve bu kurala uymayanların askerî okullara devam etmelerine izin verilmeyeceği okul yönetimi tarafından duyurulmuştur. *Tercüman-ı Hakikat*, No.2089, 1 Haziran 1885, s. 1.

Harp Akademisi 1885 yılından itibaren fennî ve askerî diye ikiye ayrıldı. Bu iki bölümde kurmay hizmeti, istihkâm, kuşatma ve müdafaa, arazi eğitimi, silah fennî, mekanik nişancılık, Fransızca ve topoğrafya gibi ortak dersler okutuluyordu. Ayrıca fen kısmında birinci sınıfta; cebir, geometri (teorik), istihkâm tatbikatı, fen ve atış (teorik) süvari talimi, Fransızca, Almanca-Rusça, topoğrafya (pratik), talim (pratik), ikinci sınıfta; şimendifer ve demiryolu, yüksek mimari, jeoloji ve inşaat malzemesi, tabiye tatbikatı, ağır top tarihi, hücum ve müdafaa, yüksek makine, talim (teorik), Fransızca, Almanca-Rusça, askerî keşif, talim (pratik), üçüncü sınıfta ise; şimendifer ve demiryolu, hücum ve müdafaa, arazi talimi dersleri okutulmaktaydı. Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 153-154.

ilgili derslerden de 6 saat (üç alan dersi) ile birlikte teorik olarak haftalık 18 saatlik dokuz ders işlemiş olacaklardı.

Buna göre ortak ve askerî kısımla ilgili yıl bazında öğrencilerin göreceği derslerin isimleri ve süreleri şunlardır:

Dersin Adı	Ders Saati
Topografya Nazariyatı	1
İstihkâmat-ı Hafif Nazariyatı	2
Piyade Fenn-i Eslîhası ve Nişan Teatîsi Nazariyatı	2
Talim Nazariyatları	1
Fransızca	3
Almanca veya Rusça	3
Askerî Kısım Dersleri	
Tarih-i Fenn-i Harb	2
Kitabat ve Edebiyat-ı Askeriye	1
Hendese-i Resmî ve Tatbikatında En Lüzumlu Olan Maddeler	3

Ameliyat dersleri başlığı altında ise haftada bir gün hem süvari hem de piyade öğrencileri beraber topografya ve istihkâmat-ı hafife derslerinin pratiğini yapacaklardı.

Erkân-ı Harp öğrencileri ikinci yılda da haftalık 9 saati (beş zorunlu ders) fen kısmıyla birlikte ortak olmak üzere toplamda 18 saatlik (dört alan dersi) dokuz ders işleyeceklerdi. Yine askerî kısım dersleri olmak üzere Erkân-ı Harp öğrencilerinin ikinci sınıfta alacakları dersler şunlardır:

Dersin Adı	Ders Saati
Topçu Fenn-i Eslîha ve Nişan Talimi Nazariyatı	2
İstihkâmat-ı Cesime Nazariyatı	2
Talim Nazariyatı	1
Fransızca	2
Almanca veya Rusça	2
Askerî Kısım Dersleri	
Birkaç Meşhur Seferlerin Mütâalası	3
Düvel-i Ecnebinin Ordu Teşkilatı	2
Tarih-i Fenn-i Harb	2
Tabya Tatbikatı	2

Ameliyat dersleri ikinci sınıfta da yine haftada bir gün, askerî derslerin sonunda, birer tabur piyade ve topçu ile bir süvari bölüğünden ibaret olmak üzere oluşturulacak müfreze ile tabya tatbikatının pratiğini icra edecektir¹⁹⁷.

Harbiye Mektebi bünyesindeki Erkân-ı Harp 3.sınıfında haftalık 11 saati (beş zorunlu ders) yine fen kısmıyla ortak olmak üzere toplamda 18 saat (üç alan dersi) ders görecektir. Bu derslerin isimleri ve haftalık saatleri aşağıda verilmiştir:

Dersin Adı	Ders Saati
Erkân-ı Harbiye Vezaifi	4
Hücum ve Müdafaa	2
Nazariyat	1
Fransızca	2
Almanca veya Rusça	2
Askerî Kısım Dersleri	
Birkaç Meşhur Seferlerin Mütalası	3
Muharrerat-ı Askeriye Ecnebi Asarının Mütalası	2
Coğrafya-yı Sevkülceş	2

Ameliyat dersleri son sınıfta da haftada bir gün olmak üzere öğrenciler, Erkân-ı Harbiye Vezaifi dersini atlı süvari olarak bir kolordunun harekâtı nispetinde icra edeceklerdir. Ayrıca hem askerî hem de fen kısmına ait öğrenciler son sınıfta haftada bir gün talim yapacaklardır¹⁹⁸.

Harbiye Mektebi'nde teorik derslerin yanı sıra ilgili sınıfların arazi üzerinde icra ettikleri ameliyat derslerinin Goltz Paşa'nın

¹⁹⁷ Erkân-ı Harbiye sınıfından beş altı öğrencinin "Tabya ve Sevkülceş" isimli ameliyat derslerini haftada bir gün İstanbul dışındaki arazi üzerinde tatbik etmeleri için Askerî Okullar Genel Müfettişi Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına bir izin dilekçesi verilmiştir. Dilekçede Goltz Paşa, talimlerin tam olarak nerede ve ne şekilde yapılacağı ile ilgili ayrıntılı bilgi vermediğinden Sultan II. Abdülhamid bu isteği geri çevirmiştir. Eksiklerin giderilmesinden sonra dilekçe tekrar huzura sunulmuştur. BOA, Y.MTV. No.27/19, 19 Temmuz 1887.

BOA, Y.MTV. No.15/19, 20 Eylül 1885, lef 1-4. Goltz Paşa maiyetinde Yüzbaşı Sefer Bey ve Yüzbaşı İsmail Bey olmak üzere Erkân-ı Harp 3. sınıf öğrencileri ile 3 Kasım 1886 tarihinde "Erkân-ı Harb Vezaifi" dersini arazide icra etmek üzere Beykoz'a gitmişlerdi. BOA, Y.PRK.ASK. No.24/34, 4 Kasım 1886.

askerî okullar için kaleme aldığı layihada üzerinde en çok durulan konulardan birisi idi. Söylenenlerin aksine Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi olayına karışan askerî okulların silahlı veya silahsız arazi üzerinde eğitim almalarının Sultan II. Abdülhamid döneminde sürekli engellendiği ile ilgili öne sürülen iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi olayına karıştıkları gerekçesiyle askerî okul öğrencilerinin silahla okuldan dışarı çıkmalarının Sultan II. Abdülhamid döneminde yasaklandığı söylenmektedir. Öğrencilerin manevra veya talim için araziye çıkmalarına nadiren izin verildiği ve bu durumda da silahlarında mermi bulundurulmadığı iddia edilmektedir¹⁹⁹. Bu iddiaların tam anlamıyla gerçek olmadığı bilinmelidir. Ama şunu da ifade etmek gerekir ki Sultan II. Abdülhamid bir taraftan ordunun modernizasyonu için devletin bütün imkânlarını seferber ederken bir taraftan da kontrolün hep kendisinde olmasını arzu etmiştir. Bu sebeple askerî okul öğrencilerinin arazi üzerinde silahlı veya silahsız talim ve tatbikat yapmalarını tamamen yasaklamamış ama bu tür ameliyat izinlerini verirken en ince detaya kadar bilgi sahibi olmak istemiştir²⁰⁰. Dolayısıyla devletin mevcudiyetini ayakta tutacak unsurlardan biri olan ordunun yönetim kademesini modern şartlara göre yetiştirmek için türlü zorluklarla mücadele eden Sultan II. Abdülhamid, bazen bu zorlukların da ötesinde engelleri kendisi koymaktaydı. Bütün bunlara rağmen kendi ordusunun saltanatına son vereceği korkusu içinde askerî okulları ve buna bağlı olarak orduyu modernleştirmedeğini söylemek büyük bir haksızlık olacaktır. Örneğin

¹⁹⁹ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, C III, s. 721-722.

²⁰⁰ Askerî okul öğrencileri talim ve tatbikat için araziye çıktıklarında hafiyeler tarafından Sultan II. Abdülhamid'e jurnaller vasıtasıyla bilgi veriliyordu. *Servet-i Fünûn*, No.945, 15 Temmuz 1909, s. 139. Çok iyi eğitim almış, zengin bir kütüphaneye sahip, askerlik ve genel kültür alanında kendisini kanıtlamış Tophane Müşiri ve Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa bile Sultan II. Abdülhamid'e jurnal göndermekteydi. Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 203-204.

Erkân-ı Harp 3. sınıf öğrencilerinin arazi üzerinde tatbik ettikleri “Erkân-ı Harbiye Vezaifi” dersi önceleri sadece ilgili dersin hocası gözetiminde icra ediliyordu. Devletin kontrol mekanizması burada devreye girdi ve 4 Mart 1890 tarihinde padişah iradesi ile bundan böyle bu dersin icrası için ayrıca bir tane Erkân-ı Harp subayının istihdam edilmesi kararlaştırıldı. Böyle bir karar alınmasına rağmen 2 Mayıs 1894 tarihine kadar uygulamaya konulmamıştı. Bu tarihten itibaren, padişahın izniyle, her hafta Çarşamba günü ilgili ders icra edilecek bu derste hocaların haricinde bir de subay bulunacaktı. Ayrıca o gün yapılan bütün işlemler ve gidilen ve geçilen mekânlara ait rapor, dersten sonra hem hocalar hem de subay tarafından yazılarak saraya takdim edilecekti²⁰¹. Bir başka örnekte ise yine Harbiye Mektebi öğrencilerinin her Çarşamba günü icra ettikleri tabya tatbikatı dersi için Sultan II. Abdülhamid kontrollü davranmıştı. Bu dersin icra edilmesi için Davud Paşa Kışlası’ndan bir tabur süvari ve bir tabur piyade askeri talep edilmişti. Tabya tatbikatı dersinin arazi üzerinde yapılabilmesi için silahlı askere ihtiyaç duyulması izin konusunda Sultan II. Abdülhamid’in temkinli davranmasına neden olmuştu. Goltz Paşa tarafından bu askerlere izin alınmak istenmiş ve gerekli evraklar zamanında huzura arz edilmiş olmasına rağmen dersin yapılacağı Çarşamba günü gece geç saatlere kadar gerekli izin verilmemişti. Sonrasında, istenilen birliklerin Rami Kışlası’ndan karşılanması koşuluyla, izin verilmiş olmasına rağmen okul idaresi tarafından dersin o saat itibarıyla yapılamayacağı ve bir sonraki haftaya erteleneceği saraya bildirilmişti²⁰². Sultan II. Abdülhamid, öğrencilerin arazi üzerinde tatbikat yapmalarını engellemek istememişti. Ama ders için gerekli silahlı birliklerin kışlalarından dışarı çıkmaları konusu gündeme geldiğinden dola-

²⁰¹ BOA, Y.MTV. No.94/84, 2 Mayıs 1894.

²⁰² BOA, Y.MTV. No.22/102, 23 Ağustos 1886.

yı bazı tereddütleri olmuş ve bunlar giderildikten sonra geç de olsa izin vermişti.

Harbiye Mektebi'ndeki teorik ve pratik derslerin ıslah edilmesi²⁰³, ders eklenmesi ve çıkarılması, müfredatın yenilenmesi ve personel özlük haklarının düzenlenmesi Goltz Paşa döneminde ele alınan en önemli konulardı²⁰⁴. Goltz Paşa, Askerî Okullar Genel Müfettişi unvanının görev ve sorumluluklarından olmakla birlikte Harbiye Mektebi içinde görev yapan öğretmenlerin eğitim, sağlık ve terfi işlerine de yardımcı olmaktaydı. Öğretmenlerin kendi uzmanlık alanları ile ilgili eser yazmalarını teşvik etmekle birlikte bu eserleri saraya takdim etmekten de geri durmamıştır. Öğretmenleri üretmeye ve kendilerini geliştirmeye yönelten Goltz Paşa, kendisi de askerî alandaki en üretken yazarlardan biri idi. Sağlık sorunları yaşayan askerî okul öğretmenlerinin Avrupa'da tedavi görmeleri için üst makamlarla irtibatında da Goltz Paşa'nın katkılarını görmek mümkündü²⁰⁵. Ayrıca okul öğretmenlerinin görevde yükselmeleri ve terfi almaları için de bizzat Seraskerlik, Sadaret ve saraya dilekçe göndermişti²⁰⁶.

²⁰³ İstanbul Çifteler çiftliğinde yetiştirilmekte olan atlardan bazılarının Harbiye Mektebi öğrencilerinin ameliyat derslerinde kullanılması hâlinde eğitim kalitesinin artacağı Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına yazılı olarak bildirilmişti. BOA, Y.MTV. No.37/64, 5 Şubat 1889.

²⁰⁴ Saray tarafından Harbiye Mektebi'nde Silah dersinin öğretmeni olan Yüzbaşı Mahmud Bey'in, silah ticaretinden dolayı, bir süre derslere devam edemeyeceği bilgisi, Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa aracılığıyla Goltz Paşa'ya bildirilmişti. BOA, Y.PRK.ASK. No.36/68, 28 Kasım 1886.

²⁰⁵ Goltz Paşa, Erkân-ı Harbiye Kolağalarından Osman Efendi'nin uzun bir süre Avrupa'da tedavi görmesi için hem izin hem de maddi yardım talebini üst makamlara iletmişti. BOA, Y.MTV. No.93/72, 17 Nisan 1894.

²⁰⁶ Harbiye Mektebi'nde Rusça dersinin hocası Yüzbaşı Bosnalı Ahmet Hamdi Bey'in, öğrencilerin daha iyi Rusça öğrenmeleri için kaleme aldığı "Rehber-i Mükâleme Lisan-ı Rus" isimli eserinin iki nüshası Goltz Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid'e gönderilmişti. Eserin takdiminin yanı sıra bu subayın özelliklerine ve hizmetlerine rağmen yedi yıldır terfi beklediğini ifade etmişti. BOA, Y.MTV. No.101/37, 28 Temmuz 1894. Goltz Paşa'nın isteğine rağmen yapılan araştırma neticesinde Harbiye Mektebi'nde bu terfiyi bekleyen başka subayların olduğu ve önceliğin de onlarda bulunduğu kendisine bildirilmişti. Goltz Paşa ise işini severek yapan ve bu süre içinde bir eser yazmayı da ihmal etmeyen bu subayın kesinlikle terfi almayı hak ettiğini ısrarlı bir biçimde savunmuştu. BOA, Y.MTV. No.113/84, 25 Ocak 1895. Harbiye Mektebi Almanca dersi-

Goltz Paşa, Osmanlı askerî okulları ile ilgili kişisel ve kurumsal kaynaklı sorunların çözümü noktasında büyük bir çaba sarf etmişti. İnsan odaklı eğitim sisteminin içinde öğrenci-hoca, ders-sınav, nizamname-yönetici başlıklarında, kontratında belirlenen görev ve sorumluluk alanlarının dışında da mesai harcıyordu. Askerî okulların kişisel keyfiyetlerin dışında kurumsal bir hüviyetle yönetilmesi arzusunda olduğunu ifade eden Goltz Paşa, bu zihniyetteki yönetici pozisyonunda bulunan Osmanlı subaylarına ve devlet adamlarına karşı mücadele etmekteydi. Bu mücadele, kendisini Osmanlı'ya kabul ettirmek için değil, İstanbul'da bulunma amacının gereklerini yerine getirmek zorunluluğundandı. Bu keyfiliğe bir örnek vermek gerekirse askerî okullar Nazırı Zeki Paşa'nın Harbiye Mektebi öğrencilerinden Karslı Mehmet Ali'nin bir üst sınıfa kaydını onaylamaması gösterilebilir. Adı geçen öğrenci iki yıl önce bir sivile sözlü saldırıdan dolayı bir ay hapis cezası almıştı. Cezasını çektikten sonra sınıf geçme sınavlarında başarılı olmasına rağmen Zeki Paşa tarafından geçişi onaylanmamıştı. Duruma müdahil olan Goltz Paşa, adı geçen öğrencinin suçunun cezasını çektiğini, bundan sonraki eğitim hayatında örnek alınan bir öğrenci olduğunu bildirmişti. Ayrıca mezuniyeti ile birlikte padişaha üstün hizmetlerde bulunacak bir

nin hocası olan Kolağası Mehmet Şerif Efendi ise "Almanca Rehber-i Makale" isimli bir eser yazmış ve bu eser Goltz aracılığıyla Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmişti. BOA, Y.MTV. No.131/26, 4 Kasım 1895. Goltz Paşa, askerî okullarda görevli öğretmenlerin sadece eğitim ve terfi işlemleri ile değil disiplin soruşturmaları ile de yakından ilgilenmekteydi. Maiyetinde bulunan Mülazımlardan Sadık Efendi'nin disiplinsiz hareketleri sonucu aldığı cezayı çekmesi konusunda üst makamları uyarmaktan da geri durmamıştır. BOA, Y.MTV. No.46/141, 12 Aralık 1890. Harbiye Mektebi öğretmen yardımcılarında olan Piyade Kolağası Kazım Efendi, Piyade Kolağası Fevzi Efendi, Piyade Yüzbaşı Hamdi Bey ve Piyade Yüzbaşı Ferhat Beylerin bir üst rütbeye terfi ettirilmeleri için Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına dilekçe yazılmıştı. BOA, Y.MTV. No.132/183, 10 Aralık 1895. Goltz Paşa, Pangaltı Harbiye Mektebi'nde Tabiye dersi öğretmeni olan Kurmay Albay Ahmet Esat Bey'in bir üst rütbeye terfi ettirilmesi için bizzat Sultan II. Abdülhamid'e mektup yazmıştı. Mektubun altında sabık Osmanlı Müşiri ifadesinden hareketle Osmanlı Devleti'ndeki görevinden emekliye ayrıldıktan sonra bu mektubu kaleme aldığı anlaşılmaktadır. BOA, Y.PRK. MYD. No.23/48, tarihsiz.

subay adayı olduğunu ama bunun önündeki en büyük engelin ise Zeki Paşa'nın keyfî kararının bulunduğunu ifade etmişti. Dolayısıyla Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa'nın bu inadından vazgeçmesini ve öğrenci Mehmet Ali'nin kaydının yapılmasını Sultan II. Abdülhamid'den rica etmişti²⁰⁷. Goltz Paşa'nın bir kayıt işlemi için bile sarayı devreye sokması yüksek görev bilincine bir örnektir.

1888'de Harp Okulunda izlenen dersler ve öğretim kadrosu şöyledir²⁰⁸:

Görevi	Adı	Rütbesi	Rütbe Tar.
Askerî Okullar Nazırı	Zeki Paşa	Ferik	1289-1300
Nazır-Müsteşar	Goltz Paşa	Ferik	1299-1302
Tercüman	Abdullah Bey	Kaymakam	1292-1303
Mektep Muallimleri			
Şimendifer ²⁰⁹ Hocası	Legof Paşa	Mirliva	1294-1300
Almanca	Osman Bey	Mirliva	1266-1299
Süvari Talimi	Hübezir Bey	Mirliva	1298-1299
Tefazıl	Şevki Bey	Kaymakam	1283-1298
Ders Nazırı	Şükrü Bey	Miralay	1283-1303
Piyade Talimi	Ali Bey	Miralay	1281-1303
Fransızca	Galip Bey	Kaymakam	1272-1300

²⁰⁷ Goltz Paşa'nın cezalar hakkındaki tutumu için bk. PA AA, *Türkei* 139, R13235, A1605; BOA, Y.PRK.ASK. No.27/36, 23 Temmuz 1885.

²⁰⁸ Sahnâme-i Askerî, İstanbul 1304 (1888), s. 91-96. Harbiye Mektebi'ne ait 1890 tarihli Askerî Sahnamede 1888 tarihli askerî okul idareci kadrosundan farklı olarak, Maarif-i Askeriye Reisi Ferik Servet Paşa, Müsteşar Muavinleri Miralay Hacı Abdullah Bey ve Binbaşı Hüsnü Bey bulunmaktadır. Ders programına yeni dersler ilave edilmiş ve mevcut bazı derslerin hocalarında değişiklikler yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Sahnâme-i Askerî, İstanbul 1306 (1890), s. 95-99; Sahnâme-i Askerî, İstanbul 1307 (1891), s. 95-99; Sahnâme-i Askerî, İstanbul 1309 (1893), s. 78-82; Sahnâme-i Askerî, İstanbul 1311 (1895), s. 70-75. Harbiye Mektebi'nde görevli öğretmenlerin ve memurların aldıkları maaşlara bir örnek vermek gerekirse; Lisan Muallimi Şarziyan Efendi 830 kuruş, Başkâtip Hulusi Efendi 2000 kuruş, Cerrah Hirabet Efendi 819 kuruş, Matbaada istihdam edilen litograf ustası Ali Efendi 800 kuruş ve mektep bekçisi Halil Ağa 400 kuruş aylık ücret almaktadır. BOA, Y.PRK.ASK. No.20/39, 1885.

²⁰⁹ Erkân-ı Harp öğrencileri 2 Şubat 1887 tarihinde Goltz Paşa yönetiminde Okmeydanı mektep civarındaki şimendiferlerde hocalar gözetiminde talim yapmışlardı. BOA, Y.PRK.ASK. No.38/21, 1 Şubat 1887. Harbiye Mektebi Erkân-ı Harbiye ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin Mirliva Legof Paşa refakatinde Şimendifer dersini arazide icra etmek için İstanbul Okmeydanı Baruthane Deresi civarında bulunacakları Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına bildirilmişti. BOA, Y.PRK.ASK. No.67/43, 25 Kasım 1890.

Taksim-i Arazi	Avni Bey	Kaymakam	1278-1300
Lisan	H. Tahsin Bey	Kaymakam	
Lisan	Mustafa Bey	Kaymakam	
Süvari Talimi ²¹⁰	İsmail Bey	Kaymakam	
Fenn-i Ahval-i Fers	Behçet Efendi	Binbaşı	
Fenn-i Esliha	Mahmud Bey	Binbaşı	
Hıfzu's Sıhha	Abdi Efendi	Binbaşı	
Tercüman	Sadık Efendi	Binbaşı	
Piyade Talimi	Hasan Bey	Binbaşı	
Makine	Ali Rıza Bey	Binbaşı	
Resim	H. Fuad Bey	Binbaşı	
Tarama	A. Şükrü Bey	Binbaşı	
Muhasara ²¹¹	Reşid Bey	Kolağası	
Lisan (Hoca Muavini)	İbrahim Efendi	Kolağası	
Kitabet	Refet Bey	Yüzbaşı	
Hikmet ve Tatbikat	Hüseyin Efendi	Binbaşı	
Hendese	İbrahim Efendi	Binbaşı	
İstihkâmât (Hoca Muavini)	Hayri Efendi	Binbaşı	
Topoğrafya (Hoca Muavini)	Halil Efendi	Binbaşı	
İstihkâm	Sami Efendi	Binbaşı	
Tabiye-i Cesime	A. Esad Efendi	Binbaşı	
Rusça	Cerfiski Efendi	Yüzbaşı	
Umûmi Tefazlı	Hadi Efendi	Yüzbaşı	
Almanca	Hober Efendi	Binbaşı	
Almanca	Sami Efendi	Yüzbaşı	
Süvari	Arif Efendi	Yüzbaşı	
Rusça	A. Rıza Efendi	Yüzbaşı	
Meç	Faik Efendi	Mülâzım-i Sani	
İstatistik ve Coğrafya	İzzet Efendi	Yüzbaşı	
Tarih-i Killai ve Hidmet-i Seferiye ²¹²	Hamdi Bey	Kolağası	
Ders Muavinleri (25 kişiden müteşekkildir)			
Mektep Memurları (18 kişiden müteşekkildir)			
Mektep Matbaa Memurları (Müdür, ressam ve hattat olmak üzere 10 kişiden müteşekkildir)			
Mektep Sıhhiye Memurları (Tabip, cerrah ve eczacı olmak üzere 3 kişiden müteşekkildir)			

²¹⁰ Harbiye Mektebi süvari birinci sınıf öğrencilerinden 33 kişi Kaymakam Faik Bey refakatinde Keşif Hizmeti dersini arazide icra etmek için İstanbul Kâğıthane ve Alibeyköy civarında bulunacakları Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına bildirilmişti. BOA, Y.PRK.ASK. No.67/43, 25 Kasım 1890.

Harbiye Mektebi Erkân-ı Harbiye birinci sınıf ve piyade ile süvari üçüncü sınıf öğrencilerinden 200 kişi Binbaşı Reşit Bey ile Yüzbaşı Hakkı Efendi refakatlerinde İstihkâm dersini arazide icra etmek için İstanbul Okmeydanı'nda bulunacakları Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına bildirilmişti. BOA, Y.PRK.ASK. No.67/43, 25 Kasım 1890. Harbiye Mektebi piyade ve süvari ikinci sınıf öğrencilerinden 173 kişi Yüzbaşı Mehmet Efendi refakatinde Seferiye dersini arazide icra etmek için İstanbul'daki Kibrit Fabrikası ve civarında bulunacakları Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına bildirilmişti. BOA, Y.PRK.ASK. No.67/43, 25 Kasım 1890.

Osmanlı Askerî Okulları Genel Müfettişi sıfatıyla göreve başlayan Goltz Paşa, okutulmakta olan derslerle ilgili kapsamlı bir çalışmaya başlamadan önce bazı tespitlerde bulunmuştu. Öğrenciler, fennî derslerle kıta subayları olarak yetiştirilmeleri gerekirken yaramaz bilgilerle doldurulmaktaydılar. Mevcut Fransızca ders kitapları öğrencilere sadece ezberlettiriliyordu. Ata binme, atış, sahra hizmeti ve tatbikatlar sadece kâğıt üstünde duruyor ve öğrenciler arazi üzerinde ameliyat derslerini icra etmiyorlardı. Bu okul Harbiye ve Erkân-ı Harp olarak ikiye ayrılmasına rağmen eğitim programları arasında esaslı bir fark bulunmuyordu. Genç kurmay subaylar eğitimlerinin sonunda şaşılacak derecede teorik ama kendi meslekleri için gereksiz bilgilerle mezun oluyorlardı. Her iki okul da kıta subayları yetiştiren eğitim kurumları olmaktan ziyade mühendis akademisine benziyordu²¹³. Arazi üzerinde bir tecrübeye sahip olmadan eğitimlerini tamamlıyorlardı. Goltz Paşa'ya göre teorik ve uygulamalı eğitim birlikte yapılmalıydı. Uygulama eğitimi, genelde arazide meslek eğitiminin ruhuna uygun şekilde icra edilmeliydi. Kıta subaylarının eğitimlerinin pratik yönü mutlaka arazide gerçekleştirilmeliydi²¹⁴. Bu tespitleri yapan Goltz Paşa, Harbiye Mektebi'nde hem ders hem de ders kitapları ile ilgili bir çalışma yapmanın çok gerekli ve önemli olduğunu düşünerek faaliyete geçti.

Goltz Paşa, Harbiye Mektebi'nde okutulmakta olan dersler ve bu derslere ait kitaplarla ilgili sonraki süreçte bazı tadilatların yapılması gerektiğini Sultan II. Abdülhamid'e bildirdi. Paşanın askerî okullarda göreve başladığı andan itibaren yapılan iyileştirmelerle öğrencilerin aldıkları eğitimde önemli gelişmeler kaydedildiği görülmekteydi. Fakat bu gelişimin devamı için çalışmalara devam edilmesi gerektiği de bilinmekteydi. Bu amaçla askerî

²¹³ Erol Uğur, "Goltz Paşa'nın Hizmetleri", s. 21.

²¹⁴ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 151.

okullarda okutulmakta olan dersler ve bu derslere ait kitaplarla ilgili bir komisyon kurulması Goltz Paşa tarafından Seraskerlik makamına teklif edildi. Bu komisyonda Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa, Erkân-ı Harb-i Umumi Reisi Ferik Mahmud Şakir Paşa ve Erkân-ı Harb-i Umumi Reis-i Sanisi Goltz Paşa görevlendirildi²¹⁵.

Komisyonun öncelikli amacı Harbiye Mektebi'nde mevcut bazı derslerin kaldırılması ve okutulan ders kitaplarının muayene ve teftiş edilmesi idi. Harbiye Mektebi'nin programları Almanya askerî okullarına ait ders programlarının bir kopyasıydı. Goltz Paşa'nın çalışmaları sonucunda Harbiye Mektebi'nde Fransız etkisi yerini Alman eğitim-öğretim metotlarına bırakmıştı. Alman metodu, eğitim-öğretim programlarında taarruza önem vermektedir. Savunmanın taarruza kıyasla pasif ve zayıf bir savaş taktiği olduğu ve Almanlar tarafından kabul edilmediği kazanılan savaşlarda çok net ortaya çıkmıştı²¹⁶. Sultan II. Mahmud döneminde Osmanlı ordusunda görevlendirilen Helmuth von Moltke'nin Alman ordularına aşıladığı savaş düsturu olan taarruz, Goltz Paşa tarafından Osmanlı Devleti'nde de uygulamaya konulmuştu. Bu sebeple Goltz Paşa, Alman sistemini tam anlamıyla Osmanlı'ya uygulayabilmek için eğitim sisteminde subayların işine yaramayacak dersleri kaldırmak istiyordu. Özellikle Erkân-ı Harbiye sınıflarında okutulan makine ilmi, ilm-i servet, ilm-i Tefâzülî, hesap tamamı, hendese-i resmiye ile süvari ve piyade sınıflarında okutulan köprü geçmek, tesviye-i tarik ve münazara vekilliği derslerinin kaldırılmasının gerekliliği ifade edildi²¹⁷. Bu

²¹⁵ BOA, Y.PRK.ASK. No.94/50, 17 Ekim 1893, lef 1. Bk. Ekler, s. 258.

²¹⁶ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 165.

²¹⁷ İstanbul Harbiye Mektebi Erkân-ı Harbiye sınıfından mezun olan Kazım Karabekir kendi dönemiyle ilgili önemli bir tespitte bulunmuştu: "Benim zamanımda stajda iken hâlâ Erkân-ı Harbiye Yüzbaşları askerî inşaata nezaret eder, ceza kanunu mucibince Divan-ı Harp katipliklerinde bulunurdu ya tabur kâtibi ya Erkân-ı Harp katibiydi. Ben staj yaparken divanın bir hususi kâtibi idim. Aynı zamanda mıntika müfettişi. Sebabi

derslerin bazılarının gerekli olduğu için kendisi döneminde müfredata eklendiğini bildirmişti. Ancak o dönemde bu derslerin verileceği başka okul olmadığını ama şu anda bu derslerin okutulabileceği başka mekteplerin bulunduğunu izah etmişti. Bu açıklamayı Goltz Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in Harbiye Mektebi'ni devletin her ihtiyaç duyduğu alanda insan yetiştiren bir okul gibi görmesinden dolayı yapmıştı. Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulan alanlarda insan yetiştirecek çeşitli okulların açılması, Harbiye Mektebi'ndeki öğrencilerin sadece askerlikle ilgili dersleri almalarına imkân tanımalıydı. Ayrıca Harbiye Mektebi'nde bulunan Erkân-ı Harbiye'nin de fennî ve askerî diye iki kısma ayrılmasından dolayı askerlikle ilgisi olmayan derslerin fennî kısımda tedris edildiğini ifade etmişti. Fennî kısma ait derslerin Erkân-ı Harbiye sınıflarından kaldırılması ve bunların yerine askerlikle ilgili derslerin programa dâhil edilmesi subay eğitimi için çok faydalı olacaktı. Hatta ilerleyen zaman içinde Harbiye Mektebi bünyesinde fennî kısmın kaldırılması bile gerekli olacaktı.

Komisyon piyade ve süvari sınıflarında okutulan köprü geçmek, tesviye-i tarik, münazara vekilliği, hikmet ve kimya tatbikatı ve sath-ı rakım gibi derslerin kaldırılmasının zorunlu olduğunu bildirmişti. Bu dersleri istihkâm ve Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan mezun olacak subaylar tahsil etmekte olduklarından askerî öğrencilerin görmesinin gereksiz olduğu ifade edilmişti. Bu derslerin yerine yine askerlikle ilgili olanların ilave edilmesi eğitimin kalitesini artıracaktı. Bununla birlikte subayların sefer esnasında köprü inşasını gerektirecek bir durum ile karşılaşmaları hâlinde yetersiz kalmamaları için okuldaki istihkâm derslerinin içinde bu dersi ek olarak görmeleri yeterli olacaktı. Böylece gereksiz derslerin hem Erkân-ı Harbiye hem de süvari ve piyade

sınıflarından kaldırılmasının mühim olduğu ve işlemlerin bir an önce yapılması gerektiği ilgililere rapor edildi²¹⁸. Dolayısıyla Goltz Paşa'nın girişimiyle eğitim fennî ve askerî olmak üzere ikiye ayrılmış olmakla birlikte ağırlık tamamen askerî kısma verildi. Bu durum 1895 yılına yani Goltz Paşa'nın İstanbul'dan ayrıldığı tarihe kadar aynen devam etti. Gerçekten de Erkân-ı Harbiye'nin profesyonelleşmesi 1894 yılında başladı. Mühendis-hane'de 1894 yılında Hendese-i Mülkiye sınıfları ile mümtaz sınıfların açılmasından sonra, Erkân-ı Harbiye sınıflarının dersleri daha çok askerî ihtisas konularına göre düzenlenerek askerî ve fennî bölümler kaldırılmıştı. Fennî derslerin Erkân-ı Harbiye sınıflarından kaldırılmasıyla birlikte okul tamamen Alman sisteme uyarlandı²¹⁹. Böylece Erkân-ı Harbiye sınıflarında pratik eğitimi sağlamak üzere kıta stajları sistemi kabul edilmişti. Bu sınıflardan yüzbaşı rütbesiyle mezun olanların bu staj döneminden sonra kolağalığa yükseltilmeleri usulü esas alınmıştı²²⁰.

Goltz Paşa'nın görev aldığı komisyonda Harbiye Mektebi'ndeki derslerden sonra kitaplarla ilgili bir çalışma gerçekleştirildi. Bu kitapların teftişinde bazı noktalara dikkat edilecekti. Özellikle kitaplar, öğrencilerin eğitimleri ile ilgili olmalı, onların gelişimine katkı sağlamalı ve ahlaklarını olumsuz yönde etkilememeli idi. Bu sebeple Harbiye Mektebi'nde okutulacak kitaplar için yine okul idaresinin yönetiminde derse giren hocalardan seçilecek bir komisyon marifetiyle teftiş ve kontrol edilmesi kararlaştırıldı. İlgili komisyonun kontrolünden sonra hazırlanacak

²¹⁸ BOA, Y.PRK.ASK. No.94/50, 17 Ekim 1893, lef 2.

²¹⁹ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 56-57. Alman Etkisi, 1899 yılında subayların Erkân-ı Harbiye'ye alınmasında Prusya sistemi uyarınca yapılan değişiklikte de kendini gösterdi. Okula kabul edilen subaylar stajyer sayılıyorlardı ve sayıları 50'ye çıkarılmıştı. Üç yıllık bir eğitimin sonunda diploma almaya hak kazanıyorlardı. Sonrasında iki yıl bir alayda staj görmeleri gerekiyordu.

Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 70.

raporun Askerî Okullar Nezareti'ne sunulması ve oradan da tasdik edilmesi hâlinde yürürlüğe konulması uygun görüldü. Kitaplarla ilgili izlenecek yol komisyon tarafından belirlendi. Bir kitabın (telif veya tercüme) bölüm veya bölümleri komisyon tarafından uygun bulunmaz ise ilgili kısım veya kısımların aynen basılması için nezarete müracaat edilecekti. Bir bütün olarak basılan kitabın tamamı veya ilgili kısımların kabulüne nezaret onay verecekti. Gerek dışarıdan satın alınan ve gerekse okul matbaasında basılan kitabın bir sakıncasının olmadığı komisyon tarafından kontrol edildikten sonra mühürlenecekti. Basılacak ve satın alınacak bütün kitaplara bu yöntem aynen uygulanacaktı. Ayrıca Harbiye Mektebi'ndeki bütün öğrencilerin ellerinde bulunan kitaplar ilgili komisyon tarafından kontrol edilip mühürlendikten sonra kullanıma sunulacaktı²²¹. Dolayısıyla Goltz Paşa'nın teklifi ile askerî okullardaki ders ve kitap konusunda önemli bir gelişme yaşanmıştı.

Osmanlı askerî okullarının müfredatlarının yenilenmesi, programa yeni derslerin konulması ve bu dersler için yeni hocaların istihdam edilmesi gelecek adına umut vericiydi. Ancak bütün bunların yapılması eksiklikleri tek başına ortadan kaldırmaya yetmiyordu. Özellikle programa dâhil edilen dersler için materyal temini noktasında bir sürü sıkıntı mevcuttu. Dersler için okutulması gereken kitaplar Avrupa'dan temin ediliyordu. Fakat bu kitaplarda genellikle ahlaka aykırı bazı ibareler bulunuyordu. Okul yönetimleri her sene başında kitapları kontrol ederek ilgili yerleri karalayarak bir çözüm bulmaya çalışıyordu. Bu tür sorunları çözmek için ithal kitap alımının yerine derslere ait materyallerin yerli imkânlar kullanılarak bir sonuca ulaşılması gündeme geldi. Goltz Paşa tarafından da desteklenen bu çözüm ile Harbiye

²²¹ BOA, Y.PRK.ASK. No.94/50, 17 Ekim 1893, lef 3.

Mektebi'nde okutulmakta olan dersler için yine öğretmenler tarafından kitaplar yazılması kararlaştırıldı²²².

Goltz Paşa önce öğretmen olabilecek kurmay subayları yetiştirmek ve onların yardım ve desteğiyle askerî okulların eğitim yayınlarını hazırlamayı amaçladı. Bu yayınlarda Türk örf ve âdeti ile ahlakına uygunluk göz önünde bulundurularak Alman talim-nameleri esas alınmıştır. Goltz Paşa, Fransız kitaplarının okutulmasına son vermek amacıyla Harbiye Mektebi için özel kitaplar bastırdı. Alman askerlik kitaplarını okuttu. Bu kitaplarda Alman doktrini, özellikle de Clausewitz'in²²³ temel kuralları öğretiliyordu²²⁴. Goltz Paşa'nın kendisi ile onun yönetimindeki öğrencileri tarafından aşağıdaki eserler Türkçe olarak yayımlanmıştır:

- 1-Savaşta ve Barışta Kurmay Görevleri
- 2-Harita Üzerinde Kurmay Görevleri
- 3-Sahrada Kurmay Görevleri
- 4-Taktik El Kitabı
- 5-Sahra Hizmetleri
- 6-Ders Verme Teknikleri

Bu eserler ile yeniden yazılan kitaplarla birlikte askerî okulların ders müfredatı için yaklaşık 4000 sayfalık bir çalışma vücuda getirilmişti²²⁵.

²²² Harbiye Mektebi'nde uzun süredir okutulmakta olan Almanca dersi için öğretmenlerden Tahir Efendi "Almanca Kıraat Muallimi" isimli bir kitap yazmıştır. BOA, Y.PRK.ASK. No.84/37, 10 Ağustos 1892.

Prusya'nın askerî alandaki atılımı ve düşmanlarına karşı kazandıkları zaferler sayesinde Almanya, bütün dünyanın dikkatini çekmişti. Prusya'nın zaferi, Clausewitz'in o zamana kadar nispeten gizli tutulan "Savaş Hakkında 1832" isimli çalışmasının uluslararası çapta tanınmasını sağladı. Prusya zaferi, 1880'lerden itibaren Japonya ve Türkiye'yi Alman askerî heyetlerini istihdam etmeye sevk etti. Jeremy Black, *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Dost Kitabevi, Ankara 2004, s. 331. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 55.

Erol Uğur, "Goltz Paşa'nın Hizmetleri", s. 21-22, 24-25. Bu eserlerden bazıları Goltz Paşa tarafından bizzat kaleme alınmıştı. Eserlerden bazılarının kün-yeleri ve içerikleri şunlardı:

1-Ameli Erkân-ı Harbiye Vezaifi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1309.

Osmanlı askerî okullarının kuruluşundan itibaren disiplin, kurumlar açısından en önemli konulardan biriydi. Okul idareleri, öğrencilerden eğitim gördükleri müesseselerin kural ve yönetmeliklerine asgari düzeyde uymalarını talep etmekteydi. Bu kurallara uyulmadığı takdirde idare tarafından öğrencilere cezalar verilmekteydi. Harbiye Mektebi'nde en dikkat çekici cezalar arasında dayak (falaka) ve uykudan mahrum edilme²²⁶ gösterilebilir. Goltz Paşa'nın Osmanlı askerî okullar genel müfettişi olduğu döneme kadar bu gayri insani ceza uygulamaları devam etmekteydi. Goltz Paşa'nın eğitim anlayışında dayağa yer yoktu. Kendisi, göreve başladığı zaman dayak cezasının askerî okullardan kaldırılmasını talep etmişti. Bu talebini kaleme aldığı ıslahat layihalarında da belirtmişti. Yetkililere, bu tür cezalar yerine daha adil yaptırımların uygulamaya konulmasını teklif etmişti²²⁷. Ayrıca askerî okul öğrencileri de disiplinin keyfi olarak değil, yapılacak düzenleme-

2-Millet-i Müsellaha, Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askeriyesi, çev. Mehmed Tâhir, Matbaası Ebuza, İstanbul 1301.

3-Plevne, çev. Mehmed Tâhir, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1316.

4-Vakt-i Sefer ve Hazarda Erkân-ı Harbiye Vezaifi, çev. Mehmed Tâhir, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1308.

5-Muharebetü'l Kala, çev. Faruki Sami, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1309.

6-Müstakil Keşif Kolları, çev. Ali Besim, Osmanlı Asır Matbaası, Selanik 1316.

7-Seferber Zabitanı Mahsus Muhtıra, çev. Mahmud Şevket, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1313.

8-Hidmet-i Seferiye, C I-II, çev. Hamdi ve Ahmed Esad, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Matbaası, İstanbul 1308.

9-Harbin Sevk ve İdaresi, çev. Osman Senai, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1315.

10- Erkân-ı Harbiye Vezaifi, Tatbikat-ı Nazariye ve Ameliye, çev. Abdullah Bey, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1304.

11-İlim ve Askerlik, Kitabhane-i İslam ve Askeri, çev. Ahmed Refik, İstanbul 1327.

12-Muharebeye Dair Nefer Neler Bilmelidir, çev. Ahmed Refik, Matbaa-yı Saryan, İstanbul 1320.

13-Osmanlı Yunan Seferi, (1313-1897), çev. Yakup Şevki, Harbiye Matbaası, İstanbul 1327.

Kazım Karabekir, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 58-59.

Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 54; Colmar Freiherr Von der Goltz, *Denkwürdigkeiten*, haz. Friedrich Von der Goltz-Wolfgang Foerster, E.S. Mittler & Sohn, Berlin 1932, s. 114-115.

lerle hak ve hukuku gözetici nizamlara uygun ve belirli mevzuata göre uygulanmasını talep ediyorlardı.

Askerî okullarda disiplin konusunda yeni bir düzenlemenin yapılması için Goltz Paşa tarafından bir ıslahat layihası hazırlandı. Bu ıslahat layihasında askerî okullar için en temel problemin disiplin olduğu dile getirilmekteydi. Okullardaki mevcut disiplin usulünün eski Fransız uygulaması olduğu ifade edilmekteydi. Bu sistemde sadece nöbetçi subayların değnek kullanarak öğrenciler üzerinde bir hakimiyet tesis ettikleri ve bunun da disiplini sağlamak için yeterli olmadığı görülmekteydi. Mevcut sisteme göre, nöbetçi subayın dokuz öğrenciyi aynı anda kontrol etmesinin mümkün olmadığı da bildirilmekteydi. Nöbetçi subayların, okul içindeki nöbetleri esnasında tesadüfen görecekleli durumların haricinde diğeri ceza gerektirecek olayları göremeyecekleri ve bu sebeple daha büyük olayların çıkmasına engel olamayacakları izah edilmekteydi. Bu usul, Fransa'da uzun zaman önce uygulamadan kaldırılmasına rağmen Osmanlı'da hâlâ yürürlükteydi. Bütün Avrupa Devletleri Alman usulünü uygulamaktaydı. Alman usulünde okullar birkaç kısma ayrılmaktaydı. Her kısım bir subayın gözetiminde bulundurulmaktaydı. Subay gözetiminde bulundurulan kısımlarda meydana gelen olaylardan yine burada görevli kişi sorumlu tutulmaktaydı. Dolayısıyla Goltz Paşa, Osmanlı askerî okullarında disiplini tesis etmek için Alman usulünün uygulanmasını önermekteydi. Buna göre piyade öğrencileri bir kısım olup bunları da dört şubeye ayırmak gerekiyordu. Her şubede yaklaşık 80 öğrenci olacaktı. Her piyade şubesi bir kolağası veya bir yüzbaşı yönetiminde bulunacaktı. Süvari ve Erkân-ı Harbiye kısımları da olacak ama bunlar sayıları az oldukları için şubelere ayrılmayacaktı. Süvari kısmından bir süvari öğretmeni, Erkân-ı Harbiye kısmından ise yine Erkân-ı Harbiye subaylarından biri sorumlu olacaktı. Piyade öğrencilerinden mürekkep her şubenin sorumluluğı okul müdürünün, süvari kısmı süvari öğ-

retmeninin ve Erkân-ı Harbiye kısmı da Erkân-ı Harbiye müdürünün idaresinde olmakla birlikte bunlara yardımcı olmak üzere yine subaylardan birer mülâzım-ı evvel (üsteğmen) ile birer veya ikişer mülâzım-ı sani (asteğmen) verilecekti. Bu subayların her birine rütbelerine uygun öğrenciler hakkında ceza verme ehliyeti tanınacaktı. Ayrıca Erkân-ı Harbiye müdürü dâhi öğrencilere ceza verme salahiyetine haiz olmalıydı. Dolayısıyla bu şekilde Osmanlı askerî okullarında disiplin sağlanmış olacaktı. Bu Alman usulünün uygulanması hâlinde Osmanlı askerî okullarındaki kısımlar ise;

1. Genel Askerî Okullar Nazırı Ferik Zeki Paşa,
 2. Pangaltı Harbiye Mektebi Müdürü Mirliya Servet Paşa
 3. Genel Askerî Okullar Müfettişi Ferik Goltz Paşa
 4. Erkân-ı Harbiye Kısmı
 5. Piyade Kısmı (Piyade 1. Şubesi, Piyade 2. Şubesi, Piyade 3. Şubesi, Piyade 4. Şubesi)
 6. Süvari Kısmı
- şeklinde düzenlenecekti²²⁸.

Osmanlı Devleti'nde görevlendirilen Alman subaylarının çalışmalarını, sonraki süreçte İmparator II. Wilhelm tarafından yerinde teftiş edilmişti. Kaiser II. Wilhelm ve maiyeti 2 Kasım 1889 tarihinde Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in davetlisi olarak İstanbul'a gelmişti²²⁹. Gezinin ikinci gününde Alman İmparatoru ve maiyetinin mihmandarlığını Goltz Paşa yapmıştı. Bu grup 4 Kasım 1889 tarihinde önce Kâğıthane tabyalarını gezmiş, buradaki savunma tertibatı hakkında Goltz Paşa, imparatora ayrıntılı bilgi vermişti. Daha sonra Harbiye Mektebi ziyaret edilmişti. Okuldaki piyade ve süvari öğrencileri imparatorun huzurunda

²²⁸ BOA, Y.PRK.ASK. No.33/38, 8 Temmuz 1891; BOA, Y.PRK.ASK. No.77/107, 30 Ekim 1891.

BOA, Y.PRK.PT. No.5/79, 2 Kasım 1889; BOA, Y.PRK.PT. No.5/80, 2 Kasım 1889. Alman imparatorunu karşılayan Osmanlı resmî heyetinin içinde Goltz Paşa'da vardı.

talimler yaparak bir nevi gösteri sunmuşlardı. Kaiser II. Wilhelm, askerî okul öğrencilerinin talimleri ve eğitimlerinden fazlasıyla memnun olduğunu Osmanlı devlet adamlarına ifade etmişti. Bu grubun bir sonraki ziyareti Taksim'de bulunan Topçu Kışlası'na olmuştu. Burada da topçuların gösteri amaçlı talimleri seyredilmiş ve durumdan memnun olunduğuna dair imparator tarafından bir nutuk irade edildikten sonra Beyoğlu-Tophane-Nişantaşı istikâmetinden Yıldız Sarayı'na intikal edilmişti²³⁰.

Osmanlı subayları kıt'a yerine Goltz Paşa'nın eğitim programını Alman modeline göre dizayn ettiği Harbiye Mektebi'nde yetiştikten sonra ordularda görev almaları, yabancı dil bilmeleri ve çağın askerlik bilgi ve kültürüne aşina bulunmaları önemli sonuçlar doğurmuştu. Bu durum Osmanlı subaylarının niteliklerini değiştirmişti. Batılı orduları örnek kabul ederek yapılan reformlar, subayların görevlerini standartlaştırıyor, onları mali ve idari işlerden arındırarak sadece askerî alanla sınırlandırıyordu. Harbiye Mektebi'nde Alman tarzı talim ve eğitimin uygulamaya konulması ile birlikte mükemmel vasıf ve çapta kurmay subayların yetiştiğini söylemek gerekir²³¹. Goltz Paşa'nın görev süresi sonunda sadece İstanbul'daki askerî okullardaki öğrenci sayısı yaklaşık 1750 kişidir. Göreve başladığında öğrenci sayısı 453 civarındadır²³². Aynı zamanda 1881-1895 yılları arasında Erkân-ı Harp subay aday sayısı 35'ten 55'e yükselmiştir. Yine aynı süre zarfında 13 bin olan Osmanlı subay mevcudu 23 bin dolaylarına yükselmiştir²³³. Dolayısıyla 1883-1895 yılları arasında Osmanlı askerî eğitiminde yapmış olduğu çalışmalarla sonraki yıllara

²³⁰ BOA, Y.PRK.ASK. No.58/56, 4 Kasım 1889, lef 2.

²³¹ Ahmet Turan Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 10, 61.

²³² BOA, Y.A.HUS, No.350/53, 21 Nisan 1896.

²³³ Handan Nezir Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey, The Ottoman Military and the March to World War I*, I.B. Tauris, London 2005, s. 20.

damga vuran ve Osmanlı Devleti'nde çalışan yabancılar içinde sembol hâle gelen Goltz Paşa'nın katkısı göz ardı edilemez.

5- Avrupa'ya Eğitim İçin Subay Gönderilmesi

Osmanlı Devleti'nde ordunun ve kalifiye subayların eğitimi problemi, XIX. yüzyıla kadar devletin kendi imkânları ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Avrupa ordularının geçirmiş olduğu değişim, Osmanlı Devleti'nin kendi askerî yapısının yetersizliğini sorgulamasına neden olmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan askerî reformlar sonraki yüzyılda da Osmanlı sultanlarının en önemli ıslahat girişimleri olmuştur. Sultan II. Mahmud, kendisine rol-model aldığı Sultan III. Selim'in Osmanlı askerî yapısını yeniden hayata geçirmek ve Osmanlı ordusunu çağının gereklerine göre yeniden dizayn etmek için büyük çaba sarf etmiştir. II. Mahmud ordusunu ıslah etmek istediğinde, resmî görevle İstanbul'a gelen Prusyalı Helmuth von Moltke Osmanlı subaylarının eğitim için Almanya'ya gönderilmesini önermiştir. II. Mahmud ise ordunun modernizasyonu için ilk olarak Almanya yerine silahlı kuvvetlerini Fransa modeline göre teşkilatlandıran Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım talebinde bulunmuştur.

Osmanlı Sultanı II. Mahmud'un ordusunun modernizasyonu için Almanya yerine kendi valisinden yardım istemesinin en önemli sebebi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da oluşturduğu modern ordu idi. Kavalalı, Mısır'daki iç sorunları çözüme kavuşturduktan sonra öncelikli olarak ordu ve donanmasını Avrupa modelinde geliştirdi. Bu konuda Fransa'dan askerî uzmanlar getirtti ve bu ülkeye askerî öğrenciler gönderdi²³⁴. Bununla birlikte Mısır ordusunun modernizasyonuna en önemli katkıyı, Müslüman olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine giren

²³⁴ UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 126.

ve Süleyman Paşa ismini alan Fransız Albay Joseph Sève yapmıştı. Bu süreçte sadece kara ordusu değil Mısır donanması da gündeme alınmış ve bu konuda İngiltere ile iş birliğine gidilmişti. Ordusunun gücünü arttırmak için yabancı uzmanlardan da yardım aldığı görülen Mısır valisi bu konuda oldukça başarılı olmuştu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da modern bir ordu ve ordu temelli endüstriyel altyapı kurmayı başarmıştı. Mısır ordusunun asıl gücü, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın merkeze karşı ayaklanması sonrası daha net ortaya çıkmıştı²³⁵.

Sultan II. Mahmud, Mısır Sorunu sürecinde Osmanlı ordusunun ıslah edilmesi konusunda kendi valisinden yardım talebinde bulunmuş ancak Kavalalı Mehmed Ali Paşa bu hususta padişaha yardım etmemiştir²³⁶. Bunun üzerine 1834 yılında Osmanlı Devleti'nde resmî görev için bulunan Albay Helmuth von Moltke, Osmanlı'nın Avrupa'ya özellikle de kendi devleti olan Prusya'ya askerî eğitim için öğrenci göndermesi tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak II. Mahmud, devletin kendi imkânlarını kullanarak, öncelikli olarak İstanbul'da subay yetiştirecek bir Harp okulu tesis etmeyi gündemine almıştır. Dönemin devlet adamları da Sultan II. Mahmud ile aynı fikirde olup İstanbul'da bir okulun açılmasını istemişlerdi. Ancak modern askerî teknikleri bilen subaylara ihtiyaç vardı. Bir harp okulunun kurulması ile subayların yetiştirilmesi her ne kadar kalıcı bir çözüm olsa da bu okul açılana kadar ihtiyaç duyulan subayların yurtdışında yetiştirilmesi gereği ortaya çıkmış ve ilk olarak 1834 ile 1838 yılları arasında yurtdışına öğrenci gönderilmiştir. Bu süreçte sadece yurtdışına eğitim için subay gönderilmemiş aynı zamanda İstanbul'da Harbiye Mektebi de açılmış ve eğitim vermeye başlamıştır. Avrupa'ya gönderilecek öğrenciler için özellikle İngiltere, Avus-

²³⁵ Salih Kış, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 23, Konya 2010, s. 145-158.
Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 36.

turya ve Fransa seçilmiştir. İngiltere'ye 1834 yılında beş öğrenci gönderilmiş ve bunlar yurt dışına giden ilk grup olmuştur. Bu tarihten sonra 1835'te Avusturya'ya yine beş öğrenci gönderilmiştir. 1836 yılına gelindiğinde ise Paris ve Londra'ya birer, Viyana'ya ise dört öğrenci gönderilmiştir. 1838 yılında Viyana'ya gönderilmiş olan on öğrenci ile birlikte, dört yıl içinde 26 öğrenci eğitim için yurtdışına gönderilmiş oldu. Daha sonra bu sayı giderek artmıştır. 1856 yılında Fransa'da 46 Osmanlı öğrencisi eğitim almaktaydı. Bu öğrencilerin bir bölümünün ise Harbiye Mektebi mezunu olduğu bilinmektedir. Osmanlı öğrencilerinden bir bölümü Harbiye Mektebi'ndeki eğitimlerini tamamladıktan sonra yurtdışında üst düzey bir askerî eğitim alarak kendilerini geliştirmişlerdi²³⁷.

Tanzimat Dönemi boyunca Osmanlı Devleti, eğitim amacıyla yurt dışına öğrenci göndermeye devam etmişti. Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ilk bölümde de bahsedildiği üzere Osmanlı ordu teşkilatında kapsamlı bir modernleştirme yapılması amacı ile Almanya'dan askerî uzmanlar talep edilmişti. Bu durum, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen ve II. Abdülhamid döneminde yoğunlaşan Alman etkisinin bir sonucuydu²³⁸. Aynı zamanda Almanya'ya öğrenim görmek üzere kabileler hâlinde subay gönderilmeye başlanması, Osmanlı ordularındaki Alman tesirini arttırmıştı. Sultan II. Abdülhamid döneminde Almanya'ya gönderilen subay sayısında önemli bir artış meydana gelmişti. Almanya ile askerî alandaki yakın iş birliği, yurtdışına öğrenci göndermede de kendisini göstermişti. II. Abdülhamid'in tahtta bulunduğu süre zarfında yalnızca Almanya'ya yaklaşık 140 subay gönderilmişti. Belli aralıklarla kabileler hâlinde gönderilen

²³⁷ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 59.

²³⁸ İlber Ortaylı, *En Uzun Yüzyıl*, s. 9-10.

bu subayların hemen hepsi de değişik sınıflarda ihtisas görmüşlerdi.

Gelen askerî uzmanların başkanlığını yürüten Albay Kaehler, Türk öğrencilerin yurt dışında eğitim almak üzere gönderilmesi hususunda önemli katkılar sağlamıştı. Sultan II. Abdülhamid'in askerî okullardan mezun öğrencilerin eğitim amacıyla yurt dışına gönderilmesi fikrini benimsemesi ve bu konuda Alman subayların görüş ve düşüncelerine müracaat etmesi kayda değer bir gelişme idi²³⁹. Sultan II. Abdülhamid, 1882 yılının Ekim ayında Türk subayların eğitim için Almanya'ya gönderilmesi konusunda Albay Kaehler'i görevlendirmişti. Albay Kaehler'in Alman yetkililerle yapmış olduğu görüşmeler neticesinde Türk subayların Almanya'da eğitim almalarının önü açılmış oldu. Bu süre zarfında Türk subaylar tamamen Alman ordusunda görevlendirilecekler ve eğitimleri bittikten sonra da ayrılmaları gerekecekti. Albay Kaehler başta olmak üzere Alman subayları da Türk subaylarının eğitim için Almanya'ya gönderilmesinin Alman askerî heyetinin çalışmalarını tamamlayacağı düşüncesindelerdi. Ayrıca Kaehler Türk subayların ülkedeki koşulları iyi biliyor olmaları nedeniyle bunlara verilecek iyi bir eğitimin birleşmesi sonucu askerî ıslahatta başarının yakalanabileceği ve bu durumun sürekli hâle getirilebileceği kanaatindeydi. Bu düşünceler ile Albay Kaehler durumu Almanya'daki yetkili makamlara bildirdi ve Şansölye Bismarck'ın da bu durumu uygun görmesi ile birlikte 10 Türk subayın askerî eğitim için Berlin'e gönderilmesi sağlandı²⁴⁰.

Almanya'ya eğitim amacıyla giden ilk subay grubuna orada uymaları gereken kurallardan oluşan bir talimatname verilmişti. Yedi maddeden oluşan bu talimatname uyarınca, ilk olarak Almanya Devleti'nin tüm askerî kanun ve nizamlarına tabi olmaları

²³⁹ İlber Ortaylı, *Alman Nüfuzu*, s. 117.

²⁴⁰ Jehuda Wallach, *Askerî Yardım*, s. 48-49.

ve tayin olundukları askerî hizmetleri tam bir itaatle yerine getirmeleri kendilerinden talep edilmişti. Bununla birlikte Osmanlılık şanına, namusuna ve haysiyetine zarar verecek hiçbir harekette bulunmayarak daima Alman imparatorunun ve komutanlarının rızasını ve beğenisini kazanma yolunda çalışmaları tavsiye edilmişti²⁴¹. Eğitimleri esnasında gösterecekleri gayret ve çaba sayesinde birer rütbe ve nişan almaları gerektiği vurgulanmıştı. Bunun için sorumlu oldukları görevlerinden başka bir işle ilgilenmeyip asla boşa vakit geçirmeyerek emsalleri arasında ayrıcalık kazanmaya çalışmaları önerilmişti. Yüzbaşı rütbesindeki bu subaylar, Almanya'da eğitimlerine başladıklarında mülâzım-ı sâni (teğmen) rütbesine terfi edileceklerdi. Alman imparatoru tarafından verilecek rütbeler, Sultan II. Abdülhamid tarafından da aynen kabul edilmiş sayılacaktı. Kendilerine, öğrenimlerini tamamlayıp diplomalarıyla döndüklerinde bir üst rütbe ve uygun nişanlar verilecekti²⁴². Bu subaylar, her ay öğrenim derecelerini, kendi durumlarını ve komutanlarının beğenisini kazanmış faaliyetlerini anlatan ve doğrudan padişaha takdim edilmek üzere birer mektup yazacaklardı. Bunun dışında ailelerine yazdıkları hiçbir mektupta, Almanya'nın askerî ve politik konularına değinmeyecekler, bulundukları ordu ve alayların durumuyla ilgili bilgi vermeyeceklerdi. Almanya'da bulundukları müddetçe maaşları, Kaehler Paşa eliyle ve banka vasıtasıyla kendilerine verilecekti. İhtiyaçlarını veya herhangi bir konuyu bildirmek için bu konuda tek yetkili olan Kaehler Paşa'ya müracaat edeceklerdi²⁴³.

²⁴¹ Alman İmparatoru II. Wilhelm, 1889 yılında İstanbul'a gerçekleştirdiği seyahatte Osmanlı ordusunun talimlerini seyretmişti. Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumun kendi vatandaşlarının katkılarında ziyade Türk insanının çalışma gayretinden kaynaklandığını ifade etmiş ve bu tablo karşısında gururlandığını söylemişti. BOA, Y.PRK.PT, No. 5/77, 2 Kasım 1889, lef 3-4.

Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 59.

BOA, Y.PRK.ASK. No.16/21, 23 Ocak 1883, lef 1-2.

Türk subaylarının Almanya'da eğitimleri için Türk ve Alman Devletleri arasında 29 Haziran 1883 tarihinde bir sözleşme imzalandı. Bu sözleşme uyarınca, İstanbul'dan gelecek 12 subayın ağustos ayının başından itibaren altı aylık eğitime tabi tutulacakları belirleniyordu. Osmanlı subaylarına Alman ordularında eğitime başlamadan önce yeterli derecede Almanca öğretmenleri ve kendilerine bazı teorik bilgilerin aktarılması için gereken öğretmenlerin ve tahsil araçlarının temin edilmeleri işini Alman makamları çözüyorlardı. Almanya'daki eğitim için altı aylık bir süre yeterli görülüyordu. Bu süre zarfında subaylar, Berlin'de bir muallimhanede ikamet edeceklerdi. Subayların ikamet, idare ve eğitim masraflarını içeren toplam giderleri, Osmanlı Bankası aracılığıyla karşılanıyordu²⁴⁴. Bu subaylara, Türkçe ve Fransızcaı bilen bir öğretmen tarafından cuma günleri ve dinî bayramlar haricinde günlük iki saat dil dersi verilecekti. Haftada üç ders, pratik olarak karşılıklı konuşmaya ayrılmaktaydı. Ancak daha sonra yapılan yeni program ile günde iki kere askerlik ve bir defa da dil dersleri alacaklardı. Askerî dersler, Almanca askerî talimnameler, savaş tekniği, atıcılık ve Alman ordularında kabul olunan tüfek aksamıyla ilgiliydi²⁴⁵. Bu on iki kişilik ilk grup gibi onları takip eden kabileler de toplam üç yıllık uzmanlık eğitiminin altı aylık hazırlık döneminden sonra, ait oldukları askerî sınıflara göre talim görecekları Alman alaylarına dağıtılmışlardı²⁴⁶. Subaylar, ihtisas eğitimini tamamladıktan sonra genellikle kapsamlı askerî manevralara katıldıktan sonra memlekete dönmüşlerdi²⁴⁷. Subayların eğitimi esnasındaki durumları, komutanları-

²⁴⁴ BOA, Y.PRK.ASK. No.18/50, 29 Haziran 1883.

²⁴⁵ BOA, Y.PRK.ASK. No.21/14, 23 Kasım 1883.

²⁴⁶ BOA, Y.PRK.ASK. No.19/41, 4 Eylül 1883.

²⁴⁷ BOA, Y.PRK.BŞK. No.12/3, 24 Ağustos 1887.

nın tuttukları raporlar vasıtasıyla Osmanlı yetkili makamlarına bildirilmişti²⁴⁸.

Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesi ve askerî okullar genel müfettişliği görevine atanması ile birlikte yurt dışına eğitim amacıyla subay gönderilmesi hususunda tek yetkili konumuna geçmişti. Bu süreçte Almanya'ya gönderilecek 12 subaydan oluşan ilk grup 8 Ağustos 1883 tarihinde Varna posta vapuruna bindirilerek Bükreş yoluyla Berlin'e gönderilmişti²⁴⁹. Almanya'ya gönderilen subaylardan kurmay olmayanlar İstanbul'daki üç yıllık Erkân-ı Harbiye Mektebi'ndeki gibi eğitime tabi tutuluyorlardı. Bunlara ilk önce kısa bir dil eğitimi verildikten sonra sınıf ve branşlarına göre eğitim alıyorlardı. Almanya'da eğitime tabi tutulan Türk subaylar eğitimin sonunda askerî manevralara katılarak tecrübelerini artırıyorlardı²⁵⁰. Bu manevralarda edindikleri tecrübeyi daha sonra ülkeye döndüklerinde verdikleri derslerde veya kıtalarda maiyetlerine de aktararak bilgi birikimini artırmaya çalışıyorlardı²⁵¹. Kurmay subaylar ise ya dil eğitimi için ya da teknik konularda eğitim almak için gönderiliyorlardı²⁵². İlk Türk subay grubunun 1883 yılında gönderilmesinden sonra her yıl ortalama 15-20 civarında zabıt eğitim amacıyla Almanya'ya gönderilmişti. Bu durum, I. Dünya Savaşı'na kadar süreklilik arz etmekle birlikte giden subay sayısında yıl bazında farklılıklar oluşmuştu. Almanya'da askerî eğitim alan Türk subaylarından bazıları daha sonraki dönemlerde hem Osmanlı ordusunda hem de Türkiye Cumhuriyeti ordusunda üst düzey komutanlıklarda görev almışlardı.

²⁴⁸ BOA, Y.PRK.ASK. No.83/5, 15 Haziran 1892.

²⁴⁹ BOA, Y.PRK.ASK. No.19/60, 8 Ağustos 1883.

²⁵⁰ BOA, Y.A.HUS. No.177/86, 6 Nisan 1884.

²⁵¹ BOA, Y.PRK.BŞK. No.12/3, 24 Ağustos 1887.

²⁵² Zekeriya Türkmen, "Mekteb-i Harbiye-i Şahane", s. 946.

Albay Kaehler'in ölümünden sonra onun yerine geçen Goltz Paşa döneminde de Türk öğrencilerin askerî eğitim için Almanya'ya gönderilmesine devam edilmişti²⁵³. Harbiye Mektebi'ndeki görevi devam ederken 1889 yılında Almanya'ya Türk subaylarının gönderilmesi hususunda Alman makamlarından görüş talebinde bulunmuştu. Goltz Paşa, "Almanya'ya gönderilecek Osmanlı subaylarının Alman imparatoruna olan sadakatlerine göre mi, yoksa öğrendikleri ile kendisine yardıma hazır ve fikren muvabık olanlar arasından mı seçilmesi gerektiği" hususunu dile getirmesi olayın iç yüzünü açıklamaya yetecektir. Alman makamları, Türk subaylarının askerlik kabiliyetlerinden çok Alman hayranı olmalarını önemsediklerinden kendilerine yakın görünen subaylar arasından seçim yapılmasını tavsiye etmişlerdi²⁵⁴. Eğitim amacıyla subay seçiminde objektif davranılmaması ve gidenlerin de askerlik mesleğinden çok Alman azameti etkisinde kalmaları programın sağlıklı şekilde işleyememesine sebep olmuştu. Bu konuda Sultan II. Abdülhamid, giden subayların askerlik mesleğini öğrenmelerinden ziyade kendilerini Alman eğlence hayatına adanmalarını ve ülkeye döndüklerinde ordudaki aynı rütbedeki diğer subayları ve alaylı tabir olunan üst düzey komutanları küçümsemelerini büyük bir hayal kırıklığı olarak ifade etmişti²⁵⁵. Giden Osmanlı subaylarının bazılarını Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından mütekabiliyet esasına göre yaverlik unvanı verilmişti. Çünkü Sultan II. Abdülhamid de İstanbul'da görevlendirilen Alman subaylarının bir kısmını kendi yaveri olarak atamıştı. Bu durum her iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerden kaynaklı bir iyi niyet göstergesi idi.

²⁵³ BOA, Y.PRK.BŞK, No. 37/52, 17 Ağustos 1894.

²⁵⁴ BOA, Y.EE, No.15/212, 16 Ekim 1889, lef 16; İlber Ortaylı, *Alman Nüfuzu*, s. 67-68.

²⁵⁵ Sultan Abdülhamit, *Siyasî Hatıratım*, haz. Ali Vehbi Bey, Hareket Yayınları, İstanbul 1974, s. 74.

Sultan II. Abdülhamid yurtdışına öğrenci gönderilmesi ile Avrupa'nın faydalı bilgilerinin temin edilmesinin faydasını biliyor ve bu amaçla çok istekli davranıyordu. Ancak kendisinin de belirttiği gibi bu subayların orada kısa süre kalmasını böylece kısa sürede edindikleri bilgileri Osmanlı Devleti'nin hizmetine sunmalarını istiyordu. Sürenin uzun olması hâlinde, birçok örnekte olduğu gibi, eğitimden arta kalan zamanlarda Alman eğlence hayatının devreye girdiği ve istenilen amacın gerçekleştirilmeden zamanın boşa gittiği görülmüyordu. Dolayısıyla Sultan II. Abdülhamid, gelecekte Osmanlı ordusuna büyük hizmetlerde bulunacak bu subayların zamanlarını sadece eğitimle harcamalarını ve aldıkları eğitimin kişiliklerini ve karakterlerini yozlaştırmamasını temenni ediyordu.

Sultan II. Abdülhamid'den 1887 yılında izin alarak Almanya'ya giden Goltz Paşa, eğitim için Almanya'da bulunan ve görev sürelerini dolduran öğrencilerin bazılarının (4-6 subay) bir yıl daha Almanya'da kalmalarına izin verilmesi için istekte bulunmuştu. Goltz Paşa öncelikli olarak Alman Askerî Kabinesi Başkanı General von Albedyll ile görüşmüştü. Alman makamlarından olumlu yanıt alan Goltz Paşa, durumu Osmanlı Devleti'ne bildirmiş ve konu hakkındaki bir üst yazıyı Osmanlı Erkân-ı Harbiye Dairesine göndermişti. Bu evrak, padişaha sunulmak üzere Sadaret'e havale edilmiş ve sultanın iradesi ile dört veya beş subayın bir yıl daha Almanya'da eğitimlerine devam etmelerine ve diğerlerinin eğitimlerinin sonunda yurda geri dönmelerine izin verilmişti. Goltz Paşa'ya göre, bu subay grubunun bir yıl daha Almanya'da eğitim görmeleri hâlinde kendilerine bölük ve bataryalar verilecek ve askerlik konusunda daha fazla bilgi ve tecrübe elde ederek yurda döneceklerdi. Türk ve Alman makamlarının olurları ile birlikte bu subay grubu Almanya'da bir sene

daha eğitim görmüşlerdi²⁵⁶. Goltz Paşa'nın hem Almanya'ya Türk subayı gönderilmesinde hem de gidenlerin eğitim durumlarının sürekli takip edilmesinde katkısı göz ardı edilemez. Bir başka ifade ile Goltz Paşa, ordu modernizasyonunun bir parçası olan subay eğitimi konusunda üzerine düşeni fazlası ile yapmış, Türk subayları için temel eğitimin yanı sıra yurt dışında staj imkânı bile sağlamıştı.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Almanya dışında başka ülkelere de eğitim için askerî öğrenciler gönderilmiştir. Rusya ile yapılan savaşlara rağmen denge siyasetini dikkate alan Osmanlı Devleti, 1887 yılında yurtdışı eğitim programı kapsamında Harbiye Mektebi mezunu beş subayı Rusça öğrenmek üzere kısa süreliğine St. Petersburg'a göndermiştir²⁵⁷.

Goltz Paşa'nın İstanbul'daki görev süresinin sonunda yani 1895 yılında Almanya'ya yeniden subay gönderildi. Bu grubun içinde beş askerî doktor da vardı. Gönderilen subaylar şunlardı: Binbaşı Fevzi Bey, Ali Kemal Bey ve Fettah Bey, Yüzbaşı Mehmet Bekir Bey, Namık Bey ve Naşit Bey, Üsteğmen Ahmet Gazali Bey, Akif Bey, Ahmet Ali Bey, Ali Bey, Süvari Esad Bey, Fahir Bey ve Faik İsmail Bey, Teğmen İzzet Bey ve Hasan Bey, Üsteğmen Mehmet Emin Bey, Salih Bey, Cemal Bey²⁵⁸.

Alman basını hem İstanbul'daki Alman subayları hem de Almanya'ya eğitim amacıyla gelecek Türk subayları hakkında haberler yapmaktaydı. Alman gazeteleri, Osmanlı subaylarının on yıldan fazla süredir Alman askerî okullarında eğitim aldıklarını ayrıca orduda görevlendirilenlerin de burada stajlarını gerçekleştirdiklerini yazmaktaydı. Bu subayların Almanya'da kaldıkları süre boyunca faaliyetleri hakkında bilgi veren basın, yurda dönüş

²⁵⁶ BOA, Y.MTV, No. 26/70, 22 Mayıs 1887 Padişahın iradesi ise 29 Mayıs 1887 tarihli. Zekeriya Türkmen, "Mekteb-i Harbiye-i Şahane", s. 946-947; BOA, Y.A.HUS. No.198/56, 18 Ocak 1887.

Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 172.

yapan Türk subaylarının akıbetleri konusunda herhangi bir haber yapmamaktaydı. Bu konuda Osmanlı coğrafyasında seyahatler yapan Max von Oppenheim bazı bilgiler vermiştir. Von Oppenheim kendisine verilen bir görev nedeniyle Şam'da bulunduğu sırada Almanya'da eğitim gören Türk subaylarından bazılarını rastladığını, Alman gazetelerinde bahsedilen bu subayların gayet temiz bir şekilde giyinmiş olduklarını ve anlaşılır bir Almanca konuştuklarını söylemekteydi. Karşılaştığı subaylardan bazılarının Almanya'da hangi birliklerde görev aldıkları hakkında da bilgi vermişti. Von Oppenheim'ın verdiği bilgiye göre; Nusret Bey piyade müfettişliği görevi için Berlin'de, Kaymakam Rıza Bey Wiesbaden'de bulunan 27. Topçu Alayında, Şevket Bey Hannover şehrindeki Şarnhorst Topçu Alayında ve Kolağası Salih Bey Frankfurt'ta bulunan 81. Husar Alayında görev almışlardı²⁵⁹.

Almanya'ya gönderilen Türk subaylar, eğitimlerini tamamlayıp yurda döndüklerinde kendilerine uygun görülen görevlere atanmışlardı. Bu subaylardan biri olan Binbaşı Şakir Bey Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesinin dördüncü şubesine tayin edilerek burada istihdam edilmişti. Piyade ve süvari sınıfına mensup subaylardan iki tanesi talim dersini ifa ettirmek üzere Harbiye Mektebi'nde öğretmen olarak göreve başlatılmışlardı²⁶⁰. Topçu ve istihkâm sınıfına mensup iki subay, yine talim dersi vazifesi için Mühendishane-i Berr-i Hümayun'a öğretmen olarak görevlendirilmişlerdi. Bunların dışında kalan piyade, süvari ve topçu sınıflarına mensup diğer altı subayın da çavuş, onbaşı ve subaylardan oluşan altı numune bölüğünde Kamphövener, Hobe ve

Halit Arslan, *Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Ordusunda Alman Etkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 103-104.

Harbiye Mektebi bünyesinde bulunan Erkân-ı Harbiye 3. Sınıf öğrencilerinin okumakla mükellef oldukları "Erkân-ı Harbiye Vezâifi" isimli ders, Almanya'da eğitimini tamamlamış Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından Ahmed Muhtar Paşazade Mahmud Bey'e tevdi edilmişti. BOA, Y.MTV. No.90/52, 15 Şubat 1894.

Ristow Paşaların gözetiminde ordu birliklerinde talim görevi ile görevlendirilmeleri yapılmıştı²⁶¹.

Almanya'da eğitim aldıktan sonra yurda dönen ve Osmanlı ordularında göreve başlayan subayların öncelikli görevi kıtalar-daki asker ve zabitanın talim ve terbiyelerinin yeni askerî usulle-re göre artırılması idi. Fakat subayların vermiş oldukları raporlar neticesinde ordu birliklerinde bulunan asker ve zabitlerin oku-ma-yazma bilmemeleri ve askerî talim ve idaresinden bihaber olmaları yapılan bütün çalışmaları boşa çıkarmaktaydı. Eğer yeni askerî düzenlemelerden bir sonuç alınmak isteniyorsa, kesinlikle okuma yazma bilmeyenlerin zabıt kadrolarından çıkarılmaları ve askerlik mesleğinden aciz olanların ise emekliliğe sevk edilmeleri gerekmektedir. Bunların yerine Harbiye Mektebi'nden mezun subaylar atanmalıydı. Ayrıca Osmanlı birliklerine her sınıftan ordu muallimlerinin atanması, komutanlarının gerekli görmesi hâlinde birliklerin bunlar tarafından teftiş edilmesinin gerekli olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca Almanya'da eğitim almış su-bayların kış mevsiminde İstanbul'da bulunarak askerî talimleri yönetmeleri, Harbiye Mektebi'nde okutulacak askerî kitapların tercümelerini yapmaları için komisyonlarda görevlendirilmeleri ve askerî okullardaki öğrencilerin derslerine girmeleri istenmek-teydi. Yaz mevsiminde ise üç-dört ay boyunca Osmanlı orduları-nın silah, teçhizat ve bilumum eşyanın teftişini yaparak bununla ilgili bir rapor hazırlamaları ve ilgili raporları doğrudan doğruya çalıştıkları kurumlara vermeleri talep edilmekteydi. Son olarak görevlerini hakkıyla yapanların amirleri tarafından taltif edilerek diğer muallimler için bir motivasyon kaynağı olmaları amaçlan-maktaydı²⁶².

²⁶¹ Almanya'da eğitimlerini tamamlayıp yurda dönen subayların isimleri ve istihdam edildikleri yerler için bk. BOA, Y.PRK.ASK. No.42/34, 13 Ekim 1887
BOA, Y.MTV, No. 74/105, 10 Şubat 1893.

Alman askerî heyetinin İstanbul'da istihdam edilmelerinden sonra Osmanlı askerî mekteplerinde eğitim gören öğrenciler ile eğitim veren öğretmenlerin öncelikli yurtdışı tercihleri Almanya olmuştu. Bu tercihte, Osmanlı ordusunda ve kurumlarında istihdam edilen Alman uzmanların etkisi çok büyüktü. Onların yönlendirmeleri ve referansları askerî eğitimlerin Almanya'da yapılabilmesi için çok önemliydi. Bu süreçte Osmanlı subayları arasında eğitimlerini yurt dışında tamamlayanların dönüşlerinde daha iyi askerî pozisyonlara atandığı gerçeği Avrupa Devletlerine eğitim amacıyla gitmeyi popüler hâle getirmişti. Ayrıca Harbiye Mektebi'nde eğitimlerini tamamladıkları ve bu okulda istihdam edildikleri hâlde yine de eğitim amacıyla yurt dışına gitmek isteyenler bile mevcuttu²⁶³. Bu eğitim sayesinde gelecekte daha iyi bir kadroya atanmayı hayal eden öğrenciler, masraflarını kendileri üstlenmekten de çekinmemişlerdi²⁶⁴. Dolayısıyla Almanya'daki askerî eğitim, daha parlak bir gelecek için alınacak terfinin ve hızla yükselmenin koşulları için ideal bir sıçrama tahtasıydı.

Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı ordusunu ıslah etme çalışmalarına başlamasından tahttan indirilmesine kadar geçen süre boyunca Almanya'ya eğitim için subay gönderilmeye devam edilmişti. Sultanın 33 yıllık saltanatı döneminde Almanya'ya eğitim amacıyla gönderilen subay sayısı yaklaşık 140 civarındaydı. Bu konuda nicelik olarak bir başarı görünmesine rağmen aslında istenilen veya hedeflenen bütün amaçların gerçekleşip gerçekleşmediğine bakmak gerekmektedir. Giden her subayın başarılı olduğu varsayımında bulunsak bile Osmanlı Devleti gibi çok büyük bir devletin hangi oranda ihtiyacını karşıladığını da sorgulamak lazımdır. Goltz Paşa ve selefinin istatistiklere bakarak bu

BOA, Y.MTV. No.109/21, 21 Kasım 1894, lef 1.

Harbiye Mektebi Erkân-ı Harbiye 2. sınıf öğrencisi Mülazım-ı Evvel Vahid Efendi, masraflarını kendi karşılamak koşuluyla, eğitimini Almanya'da sürdürmek istemişti. BOA, Y.MTV. No.131/27, 4 Kasım 1895.

konuda başarılı olduğunu söylememiz gerekir. Yurt dışında askerî eğitim temasına Osmanlı tarafından bakıldığında durum istatistiklerde görüldüğü gibi değildir. Almanya'da eğitim konusunda Goltz Paşa'nın etkisinin olup olmadığından ziyade Osmanlı Devleti'nin menfaatleri gereği ilgili imkânlar daha farklı değerlendirilebilirdi. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere gerek gönderilecek subayların seçiminde gerekli hassasiyetin gösterilmemesi gerekse Almanya'ya eğitim için giden subaylara gerekli eğitimin ve özenin verilmemesi bu çalışmanın istenilen neticeyi vermemesinin sebebi olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Sultan II. Abdülhamid, 93 Harbi'nden sonra çağdaş bir subay yetiştirme sistemini hayata geçirmek istedi. Bunun için dönemin en iyi ordu teşkilatına sahip Almanya ile askerî iş birliği yaptı. Bu iş birliği hem Osmanlı ordusu hem de Osmanlı askerî eğitim alanında koordineli bir şekilde yürütülecekti. Bundan dolayı Alman askerî heyetinin İstanbul'da istihdam edilmesi ile birlikte ordu teşkilatındaki modernizasyon başlatılmış oldu. Osmanlı askerî eğitim sisteminin modernizasyonu için de Almanya'dan uzman olarak gelen Goltz Paşa istihdam edildi. Goltz Paşa'nın hem askerî eğitim sistemindeki reformları hem de Türk subaylarının Almanya'ya eğitim için gönderilmeleri konularında bir başarı elde ettiğini söyleyebiliriz. Goltz Paşa'nın işe başladığı 1883-1895 yılları arasında eski alaydan yetişme subaylarla hiçbir biçimde kıyaslanamayacak yeni bir subay kuşağı yetişti²⁶⁵.

6- Osmanlı Genelkurmay İkinci Başkanlığı

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısında askerî alanda yaptığı yeniliklerin yanı sıra teşkilat yapısında da büyük bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirdi. Özellikle Harbiye Mektebi ile

²⁶⁵ Ahmet Turan Alkan, *Ordu ve Siyaset*, s. 61.

birlikte Erkân-ı Harbiye Dairesi de bu dönemde tesis edildi. Erkân-ı Harbiye Dairesi 1845 yılında Harbiye Nezareti'nin bir şubesi olarak kuruldu. Kuruluşta bu dairenin vazifesi, Balkan hükûmetlerinin askerî durumlarını tetkik ve ona göre planlar tanzim etmektir. Erkân-ı Harbiye Dairesi, çok sık olmamakla birlikte askerî düzenlemeler hakkında Osmanlı sultanına rapor vermektedir²⁶⁶.

Baron Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Devleti'ndeki ilk görevi subay eğitimi idi. Bu görev çerçevesinde İstanbul'da bulunan Harbiye Mektebi ve Erkân-ı Harbiye sınıflarının eğitim kısımları yetki alanına giriyordu. Böylece askerî eğitimde reform çalışmalarına başladı. Ordu içindeki bütün faaliyetlerin birbiri ile ilgili olması çalışmalarını diğer alanlara da kaydırmasını zorunlu hâle getirdi. Bu sebeple Osmanlı askerî okullarındaki genel müfettişlik görevine ek olarak 1886 yılında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Saniliği görevini de üstlendi²⁶⁷ Erkân-ı Harbiye Dairesi doğrudan başkumandana bağlı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin idaresi altındaydı. Reisin bir de yardımcısı bulunmaktaydı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi olarak 1886 yılından 1895 yılına kadar dokuz yıl boyunca Goltz Paşa bu görevi icra etti. Bu makamın görevleri şunlardı:

Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi, Erkân-ı Harbiye'ye ait bütün işlerden sorumluydu. Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi, kumandaya ait hususlarda Başkumandan ile Erkân-ı Harbiye Reisine Erkân-ı Harbiye-i Umumisinin idare ve masraflarıyla alakalı meselelerde de Harbiye Nazırına bağlıydı. Erkân-ı Harbiye Mektebinin eğitim ve geliştirilmesine dair layiha hazırlamak, var olan layihaların güncellenmesi ve yeni layihaların kumandana arz edilmesi, Erkân-ı Harbiye dairelerinde, ordular ve fırkalarda görev yapacak

²⁶⁶ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 26.

²⁶⁷ Erol Uğur, "Goltz Paşa'nın Hizmetleri", s. 20.

Erkân-ı Harp subaylarının tayini Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisinin sorumluluğundaydı. Bu makam, Erkân-ı Harbiye ümera ve zabitanının hususi vazifelerinden dolayı son merci olmasının yanında Erkân-ı Harbiye dairelerinde, ordular ve fırkalarda görev yapan Erkân-ı Harbiye subaylarının da icra ettikleri görevler itibarıyla son başvuru noktasıydı. Bu bağlamda ordu, fırka ve merkezdeki dairelerde alınan kararların icraya konması yine Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisinin göreviydi. Her sene Erkân-ı Harbiye teşkilatı saflarına dâhil olacak ve ayrılacak olan personelle ilgili kararların verilmesi, Erkân-ı Harbiye derslerinin düzenlenmesi ve ıslah edilmesi, Harbiye Mektebi'nden Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne geçecek olan talebelere yapılacak olan imtihanları hazırlayan komisyonun oluşturulması da Erkân-ı Harbiye Reisi ile Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisinin görev tanımı içerisinde yer alıyordu. Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi, harbe yönelik olarak başkumandan ve Erkân-ı Harbiye Reisinden aldığı emirleri gerekli yerlere iletmekle sorumluyken, fennî işlerle alakalı konularda her türlü harp planlarının ayrıntısının hazırlanması doğrudan Erkân-ı Harbiye Reisine aitti. Erkân-ı Harbiye Reisi ve sanisi, ordularda vs. yerlerde eksik olan veya olması gerektiğini düşündüğü maddeleri kumandana doğrudan arz etme yetkisine sahipti²⁶⁸.

Avrupa Devletlerinde askerliğe ait her türlü gelişmeyi takip etmek ve yabancı memleketlerde bulunan ataşemiliterler ve ataşenavallar tarafından gönderilen raporları tetkik etmek Erkân-ı Harbiye dairesinin görevi idi. Erkân-ı Harbiye dairesi kendisine havale edilen evrakları sadece askerî açıdan kontrol eder ve önemli görülen evraklar Teftiş-i Askerî Komisyonu²⁶⁹'na havale

²⁶⁸ Caner Aydın, *Osmanlı Askeri Organizasyonunda Kurmay Subaylar (1848-1914)*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 79-80; Muharrem Mazlum İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkân-harbiye Tarihçesi)*, Harp Akademileri Matbaası, Ankara 1944, s. 14-19. Osmanlı-Yunan Savaşı (1897) sırasında bu komisyonun başkanlığını Sultan II. Abdülhamid, ikinci başkanlığını da Gazi Muhtar Paşa yapmaktaydı. Komisyon üyeleri erkân

edilirdi. Bu Teftiş-i Askerî Komisyonu, padişahın riyaseti altında idi. Komisyon askerlikle alakalı bütün konuları tetkik etmek ve bu konuda sultana rapor hazırlamakla mükellefi. Ayrıca askerî konulara az veya çok temas eden her şey bu komisyondan geçerd²⁷⁰.

Goltz Paşa, Erkân-ı Harbiye Dairesi'nde ikinci başkan olarak çalışmaya başladıktan sonra ilgili teşkilatı Ethem Paşa'nın da yardımıyla savaş durumuna uygun, seferi, sığınak ve harekât planlarının hazırlanması gibi konulardaki çalışmalarıyla Alman modeline benzer hâle getirdi. Diğer taraftan ilgili dairenin görev alanına giren kurmay gezileri tertip etme vazifesini de Sultan II. Abdülhamid'in pek rızası olmamasına rağmen gerçekleştirdi. Bu genelkurmay gezileri ülke sınırlarına yapılan askerî nitelikte ve arazi üzerinde gerçekleştirilen bir faaliyetti. Sultan, Goltz Paşa'nın İstanbul dışına maiyetiyle, öğrencileriyle ve ordu birlikleri ile çıkmasını pek arzulamadığından bu tür izinleri vermekten imtina etmekteydi. Bu yüzden Goltz Paşa, arazi üzerinde yapılacak savaş oyunlarının sevk ve idaresini öğrencilerine bırakmak suretiyle bu tür tatbikatların yapılmasını sağlamıştı²⁷¹. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Yıldız Sarayı içerisindeki takibat şubeleri kapatılmış ve böylece Erkân-ı Harbiye Dairesinin önemi daha da artmıştı. Bu önem ile birlikte Erkân-ı Harbiye Dairesinin iş yükü de o nispette artış göstermişti.

ve ümeradan olmak üzere aslî 43 kişi fahrî ise 6 kişiden müteşekkildi. Şemsettin Sami Bey, komisyonun başkâtipliği görevini icra etmekteydi. Bu komisyonun görevi, kendisine havale edilen bütün askerî konuları tetkik etmektir. Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, s. 25.

Örükağasizade Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, haz. Ali Adem Yörük, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s. 153-154.

Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 159.

III. BÖLÜM

Goltz Paşa ve Osmanlı Ordu Teşkilatı

1- Goltz Paşa ve Osmanlı Kara Ordusu

Goltz Paşa dönemindeki Osmanlı ordusuna geçmeden önce XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı ordusu hakkında bazı bilgiler vermek gerekir. Böylece Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda görev yaptığı zaman dilimindeki çalışmalarının mahiyeti daha iyi ortaya konulabilir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin öncelikli problemi çağdaş bir askerî teşkilatın vücuda getirilmesiydi. Ocağın lağvedilmesinden sonra tahta çıkan Osmanlı sultanlarının da icraatları ordunun Avrupa standartlarına göre modernleştirilmesiydi. Sultan II. Mahmud döneminden itibaren gerçekleştirilen askerî reformlar Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde de kesintisiz bir biçimde devam ettirildi. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı askerî teşkilatı ve ordusu modern bir görünüme sahipti. Bu teşkilat, Bab-ı Seraskerî¹, Dar-ı Şûra-yı Askerî², Erkânı Harbiye³ ve Tophane-i Amire Nezareti'nden⁴ oluşmaktaydı⁵.

¹ Bab-ı Seraskerî, Osmanlı askerî teşkilatının en yüksek makamı idi. Bu teşkilat, günümüzdeki Millî Savunma Bakanlığı'nın görev ve yetkilerine sahipti. İlk defa Sultan Abdülaziz döneminde tesis edilmişti. Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1879 yılında, Bab-ı Seraskerî adı Harbiye Nezareti'ne çevrilmiş, 1884 yılında ise Harbiye Nezareti ismi terk edilerek tekrardan Bab-ı Seraskerî'ye dönülmüştür. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 352-353.

Dar-ı Şûra-yı Askerî, Sultan II. Mahmud döneminde kurulmuş, Sultan II. Abdülhamid döneminde Bab-ı Seraskerî'ye bağlanmıştır. Bu kurumun görev ve yetkilerini günümüzde Millî Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı yürütmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 353.

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında Erkân-ı Harbiye Reisliği bulunmakla beraber tam teşekküllü bir teşkilat değildi. O dönemde bu yapı, ordu birliklerinin başındaki Erkân-ı Harp reisleri ile ilgilenmekteydi. Bu teşkilatın günümüzdeki karşılığı ise Genelkurmay Başkanlığı'dır. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 354.

Tophane-i Amire Nezareti, Bab-ı Seraskerî'den ayrı olarak teşkilatlanmıştı. Nezaretin görevi, ordunun savaş silahlarını ve araçlarını yapmak, tamir ve temin etmektir. Ayrıca Karadeniz Boğazı ile Çanakkale Boğazı'nın muhafazası ve bu muhafaza için gerekli

Osmanlı askerî teşkilatı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar bir meslek ordusu hüviyetinde idi. Asker olmak, Yeniçeri Kanunnamesi'ne göre ocağa mensubiyet gerektiriyordu. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan yeni orduda askerlik mesleği paralı hizmetten çıkarılarak mecburiyete dönüştürüldü. Bu süreçte Anadolu ve Rumeli'de ikamet eden belli bir yaş aralığındaki Türk ve Müslüman gençlerin mecburi hizmet adı altında uzun yıllar sürecek askere alma işlemleri gerçekleştirildi. Sultan Abdülmecid döneminde askere alma usulleri ve askerlik müddeti yeniden tespit edildiği gibi askerlik hizmeti de bütün Osmanlı tebaası için bir mükellefiyet olarak kabul edildi. Buna rağmen ilgili prensip Osmanlı Devleti tarafından yürütülemedi. Bu süreçte Müslüman olmayan halktan asker alınmadığı gibi Bosna-Hersek, Arnavutluk, Arap Yarımadası ve Trablusgarp gibi halkı tamamen Müslüman olan yerlerden de Osmanlı ordusuna asker alınmadı. Ayrıca devletin başkenti İstanbul'da yaşayan mükellefler de askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardı. Bu kararların sonrasında Osmanlı ordusu millî bir askerî teşkilat olarak vücut buldu. Sultan Abdülaziz döneminde askerlik hizmetinin bütün Osmanlı tebaasına uygulanması teşebbüsü de sonuçsuz kaldı. Fakat Müslüman olmayan tebaanın askerlik hizmetinden muafiyeti karşılığında belirli bir bedel alınması uygulandı⁶. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı ordusu, seleflerinin uygulamalarıyla tesis edilmiş bir Türk ordusu idi.

Osmanlı kara ordusu, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yılında, savunma ihtiyacı göz önünde tutularak belirli merkezler etrafında yedi ordu şeklinde tesis edilmişti. Her ordu, bulunduğu bölgenin adını taşımakla birlikte sadece merkezi İstan-

teknik elemanların yetiştirilmesinden sorumlu idi. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 354.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 352.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 354-355.

bul'da bulunan birinci orduya Hassa Ordusu denilmişti. İkinci ordu yani Tuna Ordusu'nun merkezi Şumnu, Rumeli ordusu olan üçüncü ordunun merkezi Manastır, Anadolu ordusu olan dördüncü ordunun merkezi Erzurum, beşinci ordunun yani Suriye ordusunun merkezi Şam, Arabistan ordusu yani altıncı ordunun merkezi Bağdat ve Yemen ordusu olan yedinci ordunun merkezi ise San'a idi⁷.

Osmanlı ordu merkezleri devletin stratejik planlaması ile birlikte etnik haritasını da ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Bütün bunlara rağmen ilk dört ordu merkezinin ağırlıklı unsuru Türklerden, diğerleri ise kısmen Araplardan müteşekkildi. Ordu merkezleri ile ilgili bu durum, geniş bir toprak parçasına sahip Osmanlı Devleti'nin etnik gruplarını ve bölgelerini gözler önüne sermektedir. Ülkenin güney ve doğu bölgelerinde bulunan nüfusunun yaklaşık 25 milyon olması ve bu bölgenin yüzölçümünün de 3.000.000 kilometrekarelik bir alanı kaplamasından hareketle yaşayan halkın tamamına yakını Arap olması Osmanlı Devleti için önemliydi. Osmanlı Devleti, güney ve doğu bölgesinde Tunus, Trablus, Girit Adası ve Yemen'e kadar uzanan Levant sahili ve Mezopotamya'ya sahipti. Osmanlı askerî teşkilatı için bu bölgede yaşayan Arapların bir kaynak olarak düşünülmesi gerekmektedir⁸.

Osmanlı Askerî Salnamesine (1877) göre mevcut yedi ordunun kuruluşları şöyledir:

Birinci ordu 28 piyade taburu, 7 süvari alayı ve 2 seyyar topçu alayından müteşekkildi. Mevcutları ise asker 35483, hayvan 1397 ve top 182 adetti. İkinci ordu 24 piyade taburu, 4 süvari alayı, 1 seyyar topçu alayı, 20 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü şeklinde kurulmuştu. Ordu mevcudu 29934 asker ve

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 356.

⁸ Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 36-37

1379 toptan oluşmaktaydı. Üçüncü ordu 32 piyade taburu, 4 süvari alayı, 1 topçu alayı, 21 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü şeklinde tesis edilmişti. Sayılara bakılacak olur ise 44232 er, 7136 hayvan ve 849 top mevcudu bulunmaktaydı. Dördüncü ordu 24 piyade taburu, 4 süvari alayı, 5 seyyar topçu alayı ve 12 kaleler topçu bölüğü şeklinde kurulmuştu. Asker mevcudu 28596, hayvan mevcudu 768 ve top sayısı ise 670 idi. Beşinci ordu 24 piyade taburu, 4 süvari alayı, 1 seyyar topçu alayı, 3 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü ihtiva ediyordu. Ordu mevcudu ise 27344 askerden 6880 hayvandan ve 245 toptan oluşuyordu. Altıncı ordu 20 piyade taburu, 2 süvari alayı, 1 seyyar topçu alayı, 2 sanayi bölüğü ve 1 istihkâm bölüğü şeklinde tesis edilmişti. Asker mevcudu 21845, hayvan mevcudu 4809 ve top sayısı ise 94 idi. Yedinci ordu 20 piyade taburu, 1 seyyar topçu alayı, 5 kaleler topçu bölüğü ve 1 istihkâm bölüğünden müteşekkildi. Ordunun mevcudiyeti ise 18994 askerden, 195 hayvandan ve 241 toptan meydana gelmekteydi. Bu yedi ordunun toplam mevcudu ise; 206541 asker, 38197 hayvan ve 3660 toptan ibaretti⁹.

Osmanlı Devleti nizamiye kuvvetlerini desteklemek amacıyla temelleri Sultan II. Mahmud döneminde atılan bir redif teşkilatına da sahipti. Bu redif teşkilatı mevcut yedi ordunun kendi bölgelerinde tesis edilmişti. Redif ordusu alay şeklinde oluşturulmuş ve mevcut her ordu 5 veya 6 redif alayıyla desteklenmişti. Alay merkezleri de ordu bölgelerindeki büyük şehirlerde tesis edilmişti. Osmanlı orduları redif kuvvetlerinin sayıları 70.000 ile 100.000 arasında değişiklik göstermekle birlikte toplam mevcudu 500.000'i buluyordu¹⁰.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 356-357.

¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 357.

Bu modernize edilmiş millî ordunun savaşma kabiliyeti de yine Sultan II. Abdülhamid döneminde test edildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı askerî teşkilat yapısının farklı metotlarla yeniden revize edilmesini gerekli kılmıştı. Osmanlı Devleti'nin Rusya karşında ağır bir yenilgi alması sonucunda Osmanlı kara ordusu yeniden devletin öncelikli gündemi hâline gelmişti.

Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Osmanlı devlet adamları, ordunun Avrupa orduları ölçeğinde yeniden yapılandırılması için bir dizi girişimde bulunmuştu. Detayları ilk bölümde anlatıldığı için burada tekrardan kaçınılacaktır. Alman askerî heyetinin İstanbul'da göreve başlaması ile birlikte Osmanlı askerî kuvvetlerinin Alman orduları modeline göre modernizasyonu da fiilen başlamış oldu. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar yürürlükte olan zorunlu askerlik ve ihtiyat sistemi, 1870 yılında kıta Avrupa'sında Fransızlara karşı büyük bir başarı ve üstünlük elde etmiş Prusya-Almanya modeline göre dizayn edilmişti. Bu sürede sadece Osmanlı ordusu değil, Osmanlı Genelkurmayı, Harp Akademileri ve askerî okulların öğrenci seçme kriterleri ve ders programları da Alman Genelkurmay teşkilatı¹¹ ve eğitim usullerine göre şekillenmişti. Osmanlı askerî okullarında okutulmak ve orduların taktik ve manevralarında kullanılmak üzere Alman ordularının taktik, manevra ve talimleri ile ilgili belge ve dokümanlar, Osmanlı yetkilileri tarafından Osmanlıcaya çevrildi¹². Osmanlı ordu teşkilatı üzerinde derin etki bırakan Alman etkisi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Olaylara, sadece

¹¹ Kurmay subayların eğitimi, Prusya ordusuna düşmanların sahip olamadığı bir üstünlük sağladı. Büyük sayılardaki askerlerin ve rezervlerin seferber edilmesini mümkün kıldı. Bu da 1870 yılında Fransızlara karşı ilk konuşlandırmayı hızla sürdürme ve stratejik üstünlüğü ele geçirme avantajını sağladı. Jeremy Black, *Savaş ve Dünya*, s. 330. Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kut'ül-Amare ve Filistin Cephesi*, çev. Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 21-22.

Osmanlı Devleti'nde istihdam edilen Alman subayları nazarından bakmak ordu teşkilatındaki yapısal dönüşümleri anlatmak için yeterli olmayabilir. Dolayısıyla Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1882 yılında, Albay Kaehler yönetiminde görev yapan ilk Alman subaylarla başlayan bu dönüşüm evresi Goltz Paşa'nın etkili çalışmaları ile büyük bir ivme kazanmıştır.

Goltz Paşa 1883 yılında Osmanlı ordusunda göreve başladığında, Sultan Abdülaziz döneminde hayata geçirilen 1869 yılı düzenlemesini temel alan 1870 ve 1879 askerî nizamnameler hayata geçirilmişti. 1869 askerî düzenlemesine göre nizamiye kuvvetlerine insan kaynağı sağlayan redif ve müstahfız¹³ kuvvetlerinden oluşan yedek birlikler genişletilmişti. Bu hukukî düzenlemelerden sonra Osmanlı ordusunun asker sayısında önemli bir artış meydana gelmişti. Nicelik olarak büyük bir yekûn tutan Osmanlı ordusunun redif ve müstahfız kuvvetleri askerî eğitim ve talim görmeden orduya alınmakta ve savaş sırasında bunlardan yeterli verim sağlanamamaktaydı. Yine 1869 tarihli düzenleme ile ordu sayısı yediye çıkarılmış ve buna ilaveten Garp Ocakları ile Girit Adası'nda savaş esnasında kullanılmak üzere küçük askerî birlikler tesis edilmişti. Bu küçük askerî birlikler ile yedinci ordu Osmanlı ordusunun aslî unsuru değil, sadece sabit sınır birlikleri olarak dizayn edilmişlerdi. Mevcut altı ordunun erleri genel kur'a sistemine göre askere alınmakla birlikte yukarıda sözü edilen küçük askerî birliklerin ve yedinci ordunun, konuşlandığı bölgelerdeki yerel halkı Kur'a Nizamnamesi'ne dâhil değildi.

Osmanlı ordu teşkilatının 1882 yılından itibaren başlatılan modernizasyonu çerçevesinde kanun ve nizamların hayata geçi-

¹³ Müstahfız, yeniçeriliğin kaldırılmasından evvel kale, hisar ve memleket muhafazasından bulunanlar, kaldırıldıktan sonra da rediflikten sonraki askerlik hizmetiyle mükellef olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 630.

rilmesinden önce subay kadroları ile ilgili bir istatistik yapıldı. Bu istatistikte Osmanlı ordularında bulunan mektepli ve alaylı subayların rütbeleri, sayıları ve okur-yazar durumları iki tablo hâlinde ayrıntılı olarak listelendi. Birinci tabloda subay kadrolarının bulunduğu orduların listesi dâhilinde zabıtların rütbeleri ve sayıları verildi. Bu tablo şu şekildedir:¹⁴

MÜLAHAZAT			FERİK	MİRLİVA	MİRALAY	KAYMAKAM	BİNBAŞI	KOL AĞASI	YÜZBAŞI	MÜLAZİM-İ EVEL	MÜLAZİM-İ SANİ	YEKUN-İ UMUMİ
ORDULAR	1	MEKTEPLİ	3	2	3	8	18	15	15	8	36	108
		EFENDİ	-	2	2	4	17	20	131	103	78	357
		AĞA	-	-	-	-	-	12	53	31	65	161
	2	MEKTEPLİ	1	2	6	5	19	4	5	5	34	81
		EFENDİ	1	2	2	2	11	37	99	59	67	280
		AĞA	-	-	-	-	3	18	65	65	29	180
	3	MEKTEPLİ	1	3	4	4	11	11	10	5	46	95
		EFENDİ	-	2	5	4	13	34	124	60	122	364
		AĞA	-	-	-	-	4	25	197	81	159	466
	4	MEKTEPLİ	-	2	5	6	15	2	3	3	25	61
		EFENDİ	1	3	3	4	14	29	117	95	66	332
		AĞA	-	-	-	-	5	31	126	75	123	360
	5	MEKTEPLİ	1	4	3	4	14	11	7	3	46	93
		EFENDİ	-	-	4	2	16	25	37	41	46	171
		AĞA	-	-	-	-	4	17	120	86	56	283
	6	MEKTEPLİ	-	2	1	6	14	-	13	1	30	67
		EFENDİ	1	1	7	2	6	2	28	17	46	110
		AĞA	-	-	-	-	-	3	96	117	69	285
	7	MEKTEPLİ	1	1	4	4	17	12	40	-	1	80
		EFENDİ	1	2	4	2	13	11	62	61	57	213
		AĞA	-	-	-	-	3	8	117	105	127	360
	YEKUN-İ UMUMİ		11	28	53	57	217	327	1465	1021	1328	4507

İkinci tabloda ise subay rütbeleri ile mektepli-alaylı ve okur-yazar durumları hakkında veriler mevcuttu. Bu tablo şu şekildedir:¹⁵

¹⁴ BOA, Y.PRK.ASK, No.22/31, 9 Mart 1884, lef 1-2.

¹⁵ Aynı belge.

	Mektepli	Okur-Yazar Alaylı	Alaylı	Yekûn-ı Umumî
Ferik	7	4	-	11
Mirliva	16	12	-	28
Miralay	26	27	-	53
Kaymakam	37	20	-	57
Binbaşı	108	90	19	217
Kolağası	55	158	114	327
Yüzbaşı	93	598	770	1461
Mülazım-ı Evvel	25	436	560	1021
Mülazım-ı Sani	218	482	628	1328
Trablusgarp Vilayeti Mevcudu	585	1827	2091	4503
Devair ve Mekatib-i Askeriye	41	208	172	421
	422	249	-	671
Yekûn	1048	2284	2263	5595

Goltz Paşa'nın 1883 yılında Osmanlı Devleti hizmetine girmesinden itibaren ilk aşamada askerî okullar daha sonra ise Osmanlı ordusu ve teşkilatı ile ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştı. Öncelikli olarak üzerinde durduğu konu, Osmanlı ordu sisteminin özellikle de askere alma yönteminin çağın gerisinde kaldığıdır. Ordu hizmetine asker alımını sağlayan kur'a sisteminin bozulmuş olduğunu görmüştür. Asker alımları sırasında kendilerine kur'a isabet eden mükelleflerin bedel ödeyerek askerlikten muaf tutulmaları veya bedel ödemeyecek durumda olanların da askerî yükümlülükten kaçmaları devletin hem ihtiyacı olan asker sayısını azaltmakta hem de sisteme olan güveni azaltmaktadır. Bedel ödeyenlerin ve kaçakların haricinde de Müslüman olmayan tebaadan askere alımı olmadığı gibi halkın büyük çoğunluğu Müslüman olan bazı bölgelerden özellikle Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Arap Yarımadası halkı bu hizmetten muaf tutuluyordu¹⁶.

Goltz Paşa, Osmanlı ordu teşkilatı içinde tabur ve alay yapılanmaları hakkında da birtakım düzenlemeleri hayata geçirdi. Buna göre; dörder taburdan müteşekkil olan Birinci (Hassa) alayları ile o dönemde redif kuvvetine sahip olmayan Yemen, Hicaz,

¹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, s. 360.

Trablusgarb ve Girit vilayetleri dışındaki alayların ikişer taburlu olması yönünde yeni düzenlemeler gerçekleştirildi. Bu iki tabur, seferberlik ilanı ile birlikte hızlı bir şekilde silah altına toplanabilme kabiliyetine sahip olmalı ve bu amaçla bünyesinde düşük rütbeli bir subay heyeti bulundurmalydı. Silah altında bulunduran taburlardan Hassa ile Yemen, Hicaz, Trablusgarb ve Girit Vilayetlerindeki mevcut taburların her birinin mevcudu 400 asker ve taburları 250 neferden ibaret olan Bağdat Vilayeti dışında ülkenin bütününde bulunan taburlardan her birinin mevcudu 300 kişiden müteşekkil olmalıydı. Süvari, topçu ve istihkâm askerlerinin talimleri piyadeye nazaran daha güç olduğundan ve topluca bulunmaları gerektiğinden bunların mevcutları aynen korundu¹⁷.

Goltz Paşa tarafından verilen bilgiler ışığında Osmanlı ordusunun mevcudu 117.100 idi. Bu mevcudun ordulara göre dağılımı şu şekildedir:

Ordu	Nefer
Birinci (Hassa) Ordu	23.400
İkinci Ordu	11.500
Üçüncü Ordu	12.100
Dördüncü Ordu	11.500
Beşinci Ordu	11.500
Altıncı Ordu	9.500
Yedinci Ordu	12.600
Hicaz Fırkası	5.100
Trablusgarb Fırkası	8.000
Girit Livası	2.400
Tophane İhtiyatı	1.500
Kal'a Topçusu	800

Sayısal mevcudu düşürülen ve her zaman olduğu gibi yine ülkenin her yerinde asayiş ve emniyeti sağlamak üzere tabur,

¹⁷ BOA, Y.PRK.ASK, No.59/6, 27 Nisan 1889, lef 1-2; Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Von der Goltz Paşa'nın Rolü*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2007, s. 152.

bölük ve kıtalar hâlinde birbirinden bağımsız olarak dağınık bulunan Osmanlı ordusunun merkezlerde bütün hâlinde bulunmaları gerekiyordu. Goltz Paşa tarafından öne sürülen bu durum, aynı zamanda dış müdahalelere en kısa sürede cevap vermek için gerekliydi. Tugay ve tümen şeklinde toplu olarak bulundurulacak askerî birlikler bir nevi okul görevini de yerine getirecekti. Burada görevli subayların emri altındaki askerlerin talim ve terbiyeleri ile yakından ilgilenmeleri ve bir savaş durumunda bağlı oldukları birlikleri yönetmeleri bu sayede daha faydalı olacaktı. Osmanlı ordusunda mevcut subayların sayısının ise 30 ila 35 bin arasında olduğu tahmin edilmekteydi. Yedek kuvvetlerdeki subayların da emekliliğe sevk edilmedikleri hesaplanırsa bu sayı sürekli gelişim göstermekteydi¹⁸. Osmanlı ordusundaki subay sayısının sürekli gelişim gösterdiği göz önüne alınırsa bu rakamın en kısa sürede azaltılması yoluna gidilmesi gerekliydi. Bu konuda Goltz Paşa bir layiha hazırlamış ve durum hakkında Sultan II. Abdülhamid'i bilgilendirmişti. Subay sayısının azaltılması için öncelikle Askerî Tekaüt Sandığı kurulmalı ve idaresi müstakil hâle getirilmeliydi. Goltz Paşa, savaş durumunda hizmet edemeyecek olan zabitanın istifa etmesini, diğerlerinin ise istifaya zorlanması gerektiğini bildirmişti. Subaylar için her rütbeye mahsus bir hizmet tayin edilmeli, ilgililer bu hizmetleri asla aksatmamalı, aksi takdirde istifalarını sunmalıydı. Bu şekilde hareket edilirse mevcut ordu yekûnunun %10 kadar subayın istihdamı gerçekleşebilirdi. Yani Osmanlı ordusunda görevli subay miktarı 15 bin civarında olurdu. Goltz Paşa'ya göre bu sayı bile Osmanlı ordusu için fazlaydı. Kendisi bu konuda, Alman ordularının 460 bin askerinin bulunduğu ve yaklaşık 17 ile 18 bin arasında subay kadrosunun mevcut olduğu örneğini vermişti. Seferberlik hâlinde Osmanlı ordusunun bir hayli subaya ihtiyaç duyacağını bunun da ihtiyat zabıt-

¹⁸ BOA, Y.PRK.ASK, No.59/6, 27 Nisan 1889, lef 1-3.

lerinden karşılanabileceğini açıklamıştı. Bu şekliyle nizamiye kuvvetleri açısından Osmanlı ordularının 145.260 askeri, 15.000 subayı, 2.000 askerî okul öğrencisi ve 15.000 amele, zayi alayları efradı, hastaneler hademesi ve sair mevcudu olup toplamda 177.260 kişilik bir askerî gücü mevcut olacaktı. Hâlbuki Osmanlı ordularının 1889 yılı verilerine göre mevcudu 300 bin idi. Dolayısıyla Goltz Paşa, bu büyüklükte bir ordunun iâşesinin ve maaş ödemesinin çok maliyetli olacağını ifade ederek askerî kuvvetlerin sayısal anlamda küçültülmesi gerektiğini savunmaktaydı¹⁹.

Goltz Paşa'nın hazırlamış olduğu plana göre Osmanlı ordusunun seferber olması hâlinde 568 tabur, 432 süvari bölüğü, 252 batarya ve 72 sanayi ve istihkâm bölüğünün teçhiz edilmesi gerekmektedir. Bu büyüklükte bir askerî kuvvetin donatılması bir yana Osmanlı ordusunun silah, mühimmat, at, erzak, alet ve edevat noktasında çok büyük eksiklikleri mevcuttu²⁰. Bu eksikliklerin Goltz Paşa ve diğer Alman subaylarının etkisi ile zaman içinde Almanya'dan temini yoluna gidildi. Osmanlı kara ordusu 1895 yılında askerî reform sayesinde Avrupa standartlarına göre ulaşabileceği en yüksek seviyeye ulaşmıştı²¹. Goltz Paşa'nın bu başarıdaki payı yüksek olmakla birlikte bütün övgüleri kendisine vermek Osmanlı devlet adamları ve askerlerine haksızlık yapmak olacaktır. Bu çalışmanın olumlu sonuçlanmasında kurumların ve şahısların katkısı yadsınamaz.

2- Osmanlı Askerî Kanun ve Nizamları

Goltz Paşa, Osmanlı hizmetine girip İstanbul'a geldiğinde II. Abdülhamid'in 1880 senesinde askerî reform programı kapsamında oluşturduğu ıslahat komisyonu ile karşılaşmıştı. Teftiş-i Umûm-i Askerî Komisyon-ı Âlisi adındaki oluşumun başkanlığı-

¹⁹ BOA, Y.PRKASK, No.59/6, 27 Nisan 1889, lef 2-3.

²⁰ BOA, Y.EE, No. 15/212, 8 Ekim 1889, lef 13.

²¹ PA AA, *Türkei* 142, R13288, A4158.

nı Gazi Ahmed Muhtar Paşa yapmasına rağmen komisyonun denetleyicisi ve yürütücüsü şüphesiz Sultan II. Abdülhamid idi. İlgili komisyonun reform programı genel olarak Alman askerî teşkilatı örnek alınarak oluşturulmuştu. Bu komisyon, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar çalışmalarını sürdürdü. Komisyon üyeleri, yaklaşık 40 subaydan müteşekkildi. Genellikle bu üyelerin büyük bir çoğunluğu saray ile yakından irtibatlı subaylardı. Bu subayların büyük bir kısmı askerî okul çıkışlı olmayıp alaylı tabir edilen sınıftan gelmekle birlikte hepsi üst rütbelilerdi²².

Goltz, Osmanlı askerî okullarındaki görevine başladığında İstanbul'da Albay Kaehler liderliğindeki Alman askerî heyeti, yaklaşık iki yıldır reform çalışmalarını yürütmekteydi. Bu süreye rağmen Osmanlı ordusunda henüz somut bir gelişme kaydedilememişti. Albay Kaehler, iki yıllık süre zarfında Osmanlı redif birliklerinin organizasyonu, talimi, ordunun seferberlik planı, askerî okulların reform programı ve ordunun silah ihtiyacı ile ilgili ayrıntılı raporlar hazırlamasına rağmen askerî yöneticiler tarafından fazla ciddiye alınmadı. Goltz Paşa, sonradan incelediği, bu raporların fazla ayrıntılı ve uzun olduğu kanaatindeydi²³. Osmanlı devlet adamlarına göre Kaehler Paşa'nın uygulamak istediği reform tasarısının Osmanlı'nın tüm askerî kurumlarını derinden etkileyeceği düşüncesi ön plana çıkmaktaydı. Diğer taraftan Goltz Paşa da Alman heyetinin raporlarını fazla gerçekçi bulmuyordu. Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun bütün askerî düzeninin tahrip edilmemesi gerektiğini, Türk askerinin niteliklerine ve ordunun geleneksel fikirlerine bağlı kalarak yerinde bazı değişikliklerin yeterli olacağını savunuyordu. Bu kapsamda selefinden ayrılıyor olmakla birlikte kapsamlı bir çalışmanın en kısa

²² Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 44.

²³ İlber Ortaylı, *Alman Nüfuzu*, s. 109.

sürede yapılarak hayata geçirilmesinin gerekliliğini vurguluyordu²⁴.

Goltz Paşa, kendinden önce Osmanlı Devleti'nde görevlendirilen Alman askerî heyetinin sultan ve çevresindekilerin kuşkucu tavırları yüzünden verimsiz ve başarısız olduklarını kabul etmekteydi. Fakat bu başarısızlığın sadece Osmanlıya atfedilmesinin yanlış olacağını, Alman subaylarının da diğerleri kadar bu konuda sorumlu tutulmaları gerektiğini düşünmekteydi. Goltz Paşa'ya göre Kaehler Paşa ve heyeti, hizmet ettikleri ülkenin genel düşünce tarzını ve yaşayış şeklini analiz etmeden Almanya'ya has kanunların ve nizamnamelerin birebir alınıp Osmanlıya uyarlanmasının yeterli olacağı fikrine inanıyorlardı. Çünkü önerdikleri reform programı Alman askerî sisteminin bir kopyasıydı²⁵. Onlara göre, Almanya'da başarı ile tatbik edilen bu program Osmanlı Devleti için de yeterli olabilirdi. Ayrıca Alman reformcularının önerileri de birbiriyle çelişiyordu. Diğer taraftan Osmanlı ordusunun yapısı ve devletin mali gücü açısından bakıldığında, Alman subaylarının önerilerinin uygulanamayışının nedenleri açığa çıkmaktaydı. Almanların hazırladıkları her askerî raporda, önerdikleri tedbirler ciddi bir mali yük yaratacak nitelikteydi. Ortamı incelemeyen ve öğrenmeden hazır reform paketleri sunan Alman subaylarına kuşkuyla bakılmasında ve bunların başarısızlığında, bu gerçeği görememelerinin büyük payı vardı²⁶. Diğer Alman subaylarının aksine Goltz Paşa, Osmanlı gerçeğinin farkına varmıştı. Bu nedenle Alman mesai arkadaşları ile ilişkilerine hep bir mesafe koymuştu. Bunlarla olan ilişkileri resmî ve iş ilişkisinin ötesine geçmemişti. Bu durum diğer Alman subayların

²⁴ BOA, Y.PRK.TKM, No.10/20, 15 Nisan 1887, lef 1.

²⁵ Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 46.

²⁶ İlber Ortaylı, *Alman Nüfuzu*, s. 110-111.

özellikle başta Kamphövener Paşa olmak üzere bazı gerginliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştu²⁷.

1883 yılında Osmanlı Devleti'nde göreve başlayan Von Der Goltz Paşa'nın üç yıllık görev süresi 1886'da sona ermişti. Goltz Paşa, orduda başarılı bir çalışma programı uygulayamadığını, bunun için gerekli olan ortamın yaratılamadığını belirterek, Osmanlı hizmetinden ayrılıp Almanya'ya geri dönmek istediğini bildirmişti. Sultan II. Abdülhamid ise Goltz Paşa'nın orduda kalması ve çalışmalarını sürdürmesini arzu etmiş ve kendisine Erkân-ı Harbiye Umumiye Reis-i Saniliği, yani Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevini önermişti. Ayrıca, Goltz Paşa'nın rütbesinin ferikliğe yükseltileceği hissettirilmişti²⁸. Diğer taraftan Goltz Paşa, İstanbul'da bulunan Alman diplomatları aracılığıyla askerî görevine devam etmek için belirlediği bazı şartları Osmanlı Hükûmeti'ne bildirmişti. Goltz'un istekleri arasında kendisiyle eşit rütbede bulunan Türk subayları ile aynı unvanlara sahip olabilmesi, görevini sağlıklı yürütebilmesi için çalışma alanının net bir şekilde tarif edilmesi, mutlaka yapılması gerektiğini düşündüğü reformlara Genelkurmay tarafından öncelik tanınması bulunmaktaydı. 22 Temmuz 1886'da Goltz Paşa, Osmanlı Hükûmeti ile imzaladığı sözleşme ile üç yıl daha ordu hizmetinde görev alacağını beyan etmiş oluyordu. Goltz'un hizmet süresinin uzatılması ile ilgili krizin atlatılmasından sonra II. Abdülhamid'in Alman askerî heyetinin reform programına, özellikle Goltz Paşa'nın önerilerine karşı daha ciddi bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. 1886-87 yılları arasında Osmanlı askerî kurumlarında ve teşkilat yapısında önemli düzenlemelerin yapılması Sultan II. Abdülhamid'in reform projesine karşı gösterdiği ılımlı politikayı yansıtmaktadır. Goltz, ordu hizmetinde kalmaya

²⁷ Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi*, s. 148.

²⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, No.2409, 26 Haziran 1886, s. 1; BOA, *İ.DH*, No.993/78371, 18 Eylül 1886.

karar vermekle, Reorganizasyon komisyonu başkanlığını garanti-lemiş, adeta II. Abdülhamid tarafından bu unvan ile ödüllendirilmiştir. Bu süreçte komisyon üyeleri arasında Goltz Paşa'dan başka aslen Polonyalı olup Osmanlı hizmetine girerek Müslüman olan Muzaffer Paşa ile İngiltere'de uzun yıllar kalan ve çevresinde açık fikirli bir subay olarak kabul gören Veli Rıza Paşa bulunmaktaydı.

Goltz Paşa'ya göre, Osmanlı Devleti kuvvet açısından bu geniş toprakları idare ve korumada aciz kalmaktadır. Arabistan ve Trablusgarp istisna edilirse, Osmanlı Devleti'nin evvelce beyan edildiği gibi Osmanlı Devleti'nin Anadolu civarındaki topraklarda 21 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Ancak devletin müdafası noktasında bu büyük kitleden faydalanılamamaktadır. Öyle ki savaş zamanında bilfiil ihtiyatlık görevini deruhte edecek nüfus 12 milyonu dahi geçmemektedir.

Goltz Paşa, Arabistan ve Ortadoğu memleketlerinde yerine getirilen askerlik hizmetinin devletin üzerinde büyük maddi yük getirdiğini beyan ederek, rakamlarla bu ihtiyaçları açıklamaktadır. Goltz Paşa'ya göre Yeniçeri Ordusu kaldırıldıktan sonra askerlik mükellefiyeti Anadolu Türk'lerinin omuzlarına yüklenmiştir. Dolayısıyla Goltz Paşa, askerlik mükellefiyeti için yeni bir askere alma kanununa ihtiyaç olduğunu ve en kısa sürede ilgili kanunun yürürlüğe konulması gerektiğini söylemiştir.

a- Askere Alma Kanunu

Reorganizasyon komisyon başkanlığı görevini de üstlendikten sonra Goltz Paşa'nın yoğun bir çalışma temposuna girdiği görülmektedir. Bu dönemde 1869 yılında yapılan düzenlemelerden sonra Osmanlı ordusunun geçirmiş olduğu ilk ciddi dönüşüm, 1886-1887 yıllarında gerçekleştirilen reformlarda yer almıştır. İlk reform hareketi 1886 yılında yürürlüğe giren yeni bir Askere Alma Kanunu idi. Bu askerî reform programının oluşturulma-

sında, düzenlenmesinde ve uygulanmasında Goltz Paşa etkin bir rol oynamıştı. Goltz Paşa bu kanun ile seferî silahlara sahip bir teşkilatın tesisini planlamıştı. Goltz Paşa, 1886 tarihli yeni Asker Alma Kanunu'nu Prusya'nın 3 Eylül 1814 tarihli Askere Alma Kanunu'ndan uyarlamıştı²⁹.

Osmanlı ordusunda 1886-1887 yılı reformları genel olarak üç alanda hayata geçirilmişti. Öncelikle askere alma yöntemi iyileştirilmiş, ulaşım konusunda demiryolu imtiyazları artırılarak yeni bir seferberlik planı oluşturulmuştu. En sonunda da eğitim alanında yeni düzenlemeler kabul edilmişti.

Osmanlı Devleti tarafından 25 Ekim 1886 tarihinde "Asakir-i Nizamiye-i Şahane'nin Tertibatı Mütayemmen-i Cedideye Tevfikan Suret-i Ahzını Mübeyyin Kanunname-i Hümayun" isimli bir kanun yayımlandı³⁰. Bu kanun, 1869 yılında yapılan ve 1870 yılından itibaren de uygulanan Kur'a Kanunnamesinin yerine getirildi. Böylelikle Kur'a Kanunnamesi 1887 yılı Mart ayından itibaren feshedilerek yeni kanun aynı tarihten itibaren yürürlüğe konuldu. Bu kanunun dayandığı esas fikir, ülkenin savunması için bütün Müslüman halkı kanun kapsamına almaktı. Ayrıca bu yeni yasal düzenleme ile Kur'a Kanunnamesi'ndeki uygulama zorluklarını ortadan kaldırmak ve daha verimli ve sağlıklı bir askere alma teşkilatı oluşturmak amaçlandı. Bu kanunla ülkenin müdafaası için bütün halk yükümlü tutulmaktaydı. Devletin eli silah tutan Müslümanları asker yapmakla ordunun barış zamanında sayısını artırmak mümkün değildi. Burada önemli olan husus, seferde az masrafla çok fazla askeri hizmet alanına sokmak hedeflenmişti. Mevcudu artırmak yerine devletin gücünü aşan masrafları gerektiren daimî ordunun mevcudunu azaltmak,

²⁹ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 159.

³⁰ *Düstur*, I. Tertip, V Cilt, s. 656-695.

bunun yanında seferi silahlara da sahip bir teşkilat kurmak düşünüldü³¹.

Osmanlı Devleti'nin 1886 tarihli yeni Askere Alma Kanunu'nu daha iyi anlamak için eski kur'a sistemine bir göz atmak faydalı olacaktır. Kur'a sistemi, 1839 yılından itibaren yani Tanzimat Fermanı'ndan sonra uygulanmaya başlamıştı. Fermana ifade edilen "...lazım olan askerin toplanış tarzı ve kullanılma müddeti..." ibaresi bu dönemde ihtiyaç duyulan askerin nasıl toplanacağı ve ne kadar süre silah altında tutulacağı belirtilmişti. Tanzimat Fermanı'nda yeni askere alma usulünün gerekçesi ve eski sistemin eksikleri ve zararları "...devletimizin karada ve denizde askeri ve diğer masrafları lazım gelen kanunlarla sınırlandırılarak yapılması lazımdır. Asker maddesi de yukarıda yazılan mühim maddelerden olup gerçi vatanın muhafazası için asker vermek ahalinin boynuna borç ise de şimdiye kadar süregeldiği gibi bir memleketin mevcut nüfusu sayısına bakılmayarak kiminden tahammül derecesinden fazla ve kiminden noksan asker istemek hem nizamsızlığa hem de pek faydalı şeyler olan ziraat ve ticaretin ihlaline sebep olduğu gibi askerliğe gelenlerin ömürlerinin sonuna kadar kullanılmaları da hem bıkkınlığa ve tahammülsüzlüğe hem de neslin çoğalmasına sebep olduğundan her memleketten lüzumunda istenecek asker için bazı iyi usuller ve dört veyahut beş sene kullanıldıktan sonra bir değiştirme yolu konulması gerekir." şeklinde ifade edilmişti. Ayrıca gerekli yasal düzenlemeler için de "...Tanzimat-ı Askeriye, Bab-ı Seraskerî Dâr-ı Şûra'sında söyleşilip gereken kanunlar kararlaştırılacaktır. Her kanun karara bağlandıkça Hatt-ı Hümayunu'muzda tasdik edilmek için tarafımıza arz olunacaktır." şeklinde bir ifade fermanında yerini almıştı. Dar-ı Şûra-yı Askerî, Tanzimat Fermanı'nda geçen prensiplere göre askere alma hususunda da bazı

³¹ Erol Uğur, "Goltz Paşa'nın Hizmetleri", s. 22.

kuralları hayata geçirdi. Buna göre kur'a usulü ile gönüllü olanlar orduya 25.000 kişilik gruplar şeklinde alınacaklardı. Askere alma yaşı 20 olarak kabul edildi. Olağanüstü durumlarda şeyhülislamın fetvası ve padişahın Hatt-ı Hümayun'u ile gerekli görülen sayıda asker toplama yetkisi de hükûmete verildi³².

Osmanlı Devleti, 6 Eylül 1843 tarihinde yürürlüğe konulan bir yasa ile askerlikte önemli bir adım attı. Askerlik hizmeti ile yükümlü olan tebaanın ömür boyu askerlik yapma zorunluluğu kaldırıldı. Bunun yerine askerlik hizmeti, beş yıl fiilî askerlik ve yedi yıl yedek hizmet olarak belirlendi. Askerlik yükümlülüğü olan vatandaşlar, her yılın mart ayının ilk günü baz alınarak 1/5 oranında yenileneceklerdi. Getirilen bu değişik sistemle beş yıllık muvazzaflık hizmetini bitirenin redife geçmesi değil, redifle yer değiştirmesi sağlanacaktı³³. Kur'a usulünün tam olarak uygulanışı, Ocak 1847'de çıkarılan "Kur'a Nizamnamesi" ile mümkün oldu. Buna göre 20 yaşında bulunanlar ve kur'a isabet edenler beş yıl hizmet gördükten sonra terhis edilecek, yedi yıl süre ile redif hizmeti yapacaklardı. Ayrıca yılda bir kez, 30.000 redifin eğitim yükümlülüğü vardı³⁴.

Kur'alar, Kur'a Meclisi adı verilen ve başkanı o yerin en büyük mülkî amiri olan bir kurul önünde çekilmekteydi. 20 yaşından 25 yaşına kadar kur'a isabet etmeyen direkt olarak redif sınıfına geçmekteydi. İşlerine bakacak kimseleri olmayanlar, öğrenciler ile din görevlileri askerlikten muaf olup kur'aaya katılmazlardı. İstanbullu olanlar ve bazı eyalet erkekleri askerlikten muaftılar. 1847 yılında Müslüman olmayanların da askerlik yapması uygun görülmüşse de bu ancak kâğıt üzerinde kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin 18 Şubat 1856 tarihinde yayımladığı Islahat Fermanı'na

İnver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VI, s. 159.

İnver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VI, s. 160.

Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), C V, 2 Kısım, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978, s. 146.

göre Müslüman olmayanların askere alınması tekrar güncellenmiş olmasına rağmen bu askerlik düzenlemesi yine gerçekleştirilememiştir³⁵.

Osmanlı Devleti, 1869 yılında Serasker Hüseyin Avni Paşa döneminde çıkarılan Fransız etkisi altındaki Askere Alma Kanunu'nda askerlik hizmeti süresinde yeni bir düzenleme yaptı. Söz konusu tarihte askerlik hizmeti süresi, 20 yaşından 40 yaşına kadar olan süre olarak kabul edilmiş bunun ilk altı yılı "nizamiye" devresi, altı yılı "redif" hizmeti, kalan sekiz yılı ise "müstahfız" süresi olarak belirlenmişti. Altı yıllık nizamiye döneminin dört yılı orduda, iki yılı ise ihtiyatta geçecekti. Bu kanunla birlikte 1871 yılında Osmanlı askerî teşkilatında redif asker sayısı 105.000 idi. Normalde rediflik hizmeti her biri "sınıf-ı mukaddem" ve "sınıf-ı sani" isimleri altında üçer yıllık iki kur'a da devam ediyordu. Osmanlı Devleti 1877 yılında redif teşkilatı ile ilgili olarak mükellefleri üç kur'a çağırılmıştı. Bu üçüncüsüne "sınıf-ı salis" adı verildi. Bu sınıf daha sonraki süreçte "müstahfız" adıyla anılmaya başlandı³⁶. Asker alımında bazı değişiklikler daha yapıldı ve bu uygulama 1886 yılında çıkarılacak "Ahz-ı Asker Kanunu" yürürlüğe girene kadar devam etti³⁷.

Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunun askere alma sistemi ile ilgili yapmış olduğu hizmete geçmeden önce askerî teşkilatla alakalı bazı kurumları burada ifade etmek gerekir. Öncelikle Osmanlı Devleti için sonuçları bakımından büyük bir yıkım olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası Seraskerlik

³⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VI, s. 161.

³⁶ Abdülkadir Özcan, "Redif", *İA*, C XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 525-526.

Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 133. Osmanlı Devleti, 1877 yılında mevcut askere alma kanununa ek olarak "Asakir-i Mülkiye" Nizamnamesi yayınladı. Bu kanun ile askerî teşkilata ek olarak bir de mülkiye sınıfı dâhil edildi. Kanun üç bölüm ve 23 maddeden müteşekkildi. BOA, Y.PRK.ASK, No.1/47, 7 Kasım 1877, lef 1-2.

bünyesinde Alman modeli baz alınarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi kuruldu. Osmanlı askerî teşkilatındaki dönüşümün devam ettiği süreçte Seraskerlik makamının ismi de Harbiye Nezareti olarak değiştirildi. Sultan II. Abdülhamid'in ordu teşkilatındaki reform girişimleri Yıldız Sarayı'nda tesis ettiği Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye alternatif iki yüksek askerî kurum ile devam etti. Bunlar Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye ve -i Askerî Komisyon'u idi³⁸.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Alman askerî heyetinin göreve başlaması ile birlikte özellikle askere alma ve seferberlik uygulamalarında yeni planlamalar söz konusu hâle geldi³⁹. Özellikle Goltz Paşa, Erkân-ı Harbiye Dairesini askere alma sistemini modernleştirme konusunda komuta merkezi hâline getirmeye çalıştı. Goltz Paşa'ya göre, 1869 kanununa göre beş yıl üst üste ismine kur'a çıkmayan kişilerin askerî eğitim ve öğretim almadan redif sınıfına alınması sefer sırasında askerî birliklerin içerisinde ciddi sıkıntılara neden oluyordu⁴⁰. Bu nedenle Goltz Paşa, kendisinden önceki dönemlerde çıkarılan askere alma kanunlarının güncellenmesi gerekliliğini savundu. Hazırlanmasında büyük hizmetleri olan ve eski Kur'a Kanunnamesi'ni 1887 yılı Mart ayından itibaren fesheden yeni Askere Alma Kanunu, 25 Ekim 1886 tarihinden itibaren yürürlüğe girdi. Sekiz bölüm ve 120 maddeden oluşan yeni kanun daha verimli bir asker alma teşkilatı oluşturulmak için çıkarılmıştı. Bu kanunla, ülkenin müdafaası için bütün Osmanlı tebaası yükümlü tutulmaktaydı. Sadece eli silah tutan Müslümanların silah altına alınarak ordunun barış

³⁸ Gültekin Yıldız, *Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 50.

Şenol Çöklü, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 41.

Nurcan Aslan-Fatma İlhan, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Askerlik Hizmeti ve Askere Alımlar (XIX. yüzyıldan itibaren)", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 11, Yıl 6, Ankara 2008, s. 182.

zamanında sayısını artırmak mümkün değildi. Bu kanunun amaçlarından biri, seferde az masrafla çok askeri silah altına alabilmektir. Bu kanunla ordunun mevcudu azaltılarak seferî silahlara sahip bir teşkilat vücuda getirilmişti. Bu kanunun hazırlaması sürecinde Goltz Paşa, 1814 tarihli Alman askere alma kanunundan yararlanmıştı. Hem Almanya hem de Osmanlı Devleti, büyük bir orduyu devamlı silah altında tutabilecek kadar zengin bir ülke değildi. Bu kanundan önce de Osmanlı Devleti, 1835 yılında Alman Yüzbaşı Moltke tarafından kurulan Osmanlı ordusunun redif teşkilatı için Prusya'daki Landwehr Teşkilatı'nı örnek almıştı⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin 1886 yılında çıkardığı Askere Alma Kanunu'ndan önce en önemli sorun, ülkede mevcut askerlik yükümlülüğü bulunan tebaanın tespit edilmesi idi. Bu konudaki ilk köklü değişiklik 1869 yılındaki kanunname ile başlamış hemen sonrasında 1886 yılında çıkarılan "Nizamiye Kanunu" ile askerlik ve askere alma sistemi sağlam esaslara bağlanmıştı. İlk defa bu düzenleme ile "Ahz-ı Asker Teşkilâtı" kurulmuştu. Bu teşkilat ile yeni Askere Alma Kanunu hayata geçirilecek, askere alma işlemi yılda bir kere uygulanacak ve uygulamalar kontrol altında gerçekleştirilecekti. Bu teşkilat ile oluşturulan Ahz-ı Asker sistemi altı ordu dairesine taksim edilmişti. Bu altı ordu dairesi merkezleri aynı zamanda kur'a işlemlerinin gerçekleştirileceği yerler olacaktı. Ordu karargâhlarının merkezlerinde bulunan redif taburları, kur'a işlemlerine ev sahipliği yapacaktı. Böylece ülke dâhilinde 192 kur'a merkezinin oluşturulması kararlaştırıldı. Her ordu dairesi dört fırkaya, her fırka iki livaya, her liva iki alaya, her alay dört tabura ve her tabur da dört bölük dairesine ayrılmıştı. Her liva dairesinde daimî surette bir "ahz-ı asker kalemi", her tabur dairesinde ise bir "ahz-ı asker şubesi" tesis edilmişti. Böylece her

⁴¹ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 159.

ordu dairesinde sekiz ahz-ı asker kalemi ile altmış dört ahz-ı asker şubesi bulunmuş olacaktı⁴². Ahz-ı asker kalemleri, redif mirlivalarının başkanlığı altında olmak üzere livaya mensup alayların kâtiplerinden birer kâtip ve redif başçavuşu ile birer başçavuştan oluşacaktı. Ahz-ı asker şubeleri ise bulundukları kazânın redif taburu binbaşısının başkanlığı altında, o taburun kâtibi ile redif başçavuşundan müteşekkil olacaktı. Redif mirlivaları ise ordu kumandanına karşı sorumluydu. Redif binbaşılıarı da ahz-ı asker işlemleri için bağlı oldukları mirlivanın emri altında çalışacaklardı. Her bir ordu dairesinde bir nizamiye, iki redif ve bir müstahfız olmak üzere dört kolordu bulunacaktı. Buradaki yerel yöneticiler, kur'a işlemlerinin yürütücüleri olacaklar, her işlem-den sonra hazırlayacakları raporları merkezi İstanbul'da bulunan genel komiteye sunacaklardı⁴³.

Askere Alma Kanunu'nun mevcut 2. maddesine göre; her Müslüman erkek, 20 yaşını tamamladığı yılın Mart ayının birinden itibaren askerlik çağına girer ve kur'a'ya katılırdı. Kur'alar her yıl 11 Mayıs'ta çekilirdi⁴⁴. Kur'a sisteminin dışında askerlik hizmetinden muaf tutulma prensipleri de ilgili nizamname ile düzenlenmişti. Buna göre; kutsal yerlerde görev yapanlar (Mekke ve Medine), nüfusu 25'ten az olan yerler, eğitim mensupları (medrese hocaları), askere alma yaşından önce okula başlamış olan askerî öğrenciler, adalet sisteminde görev alan (kadı ve naib) ve Osmanlı sultanının hizmetinde bulunanlar askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardı. Ayrıca dul bir kadının askerlik

Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 130.

Düstur, "Asakir-i Nizamiye-i Şahnenin Tertibatı Müteyemmene-i Cedideye Tefvikan Suret-i Ahzını Mübeyyin Kanunname-i Hümayun" 1. Tertip, C V, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s. 660-661. Adı geçen düzenleme devam eden dipnotlarda "Nizamiye Kanunu" şeklinde kısaltılarak gösterilecektir. Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 73; Şenol Çöklü, *Asker Alma Usulleri*, s. 41.

Düstur, "Nizamiye Kanunu", s. 657.

çağına gelmiş tek bir erkek çocuğunun olması hâlinde askerlik muaf olacak buna karşın din değiştirenler ve onların çocukları askerlik hizmeti ile mükellef olacaklardı⁴⁵. Şer'i ve örfî hukukun geçerli olduğu Osmanlı Devleti'nde kanunun ifade ettiği din değişikliği mevzusu açık değildi. Geçiş olayı Hristiyanlıktan Müslümanlığa mı yoksa Müslümanlıktan başka dine geçme şeklinde mi olduğu konusunda net bir ifade mevcut değildi. Kanun maddesi tam anlamıyla açık olmamakla birlikte genel kabul gören uygulama, gayrimüslimlerin Müslümanlığa geçişi şeklindedir. Askerlik hizmeti, 20 yaşına girmiş bütün Müslüman erkekleri için zorunlu hâle getirilmişti. Ancak İstanbul bölgesinde; Galata, Eyüp, Üsküdar⁴⁶; Arnavutluk, Yemen, Hicaz, Trablus, Bingazi'de yerleşik olan halk, askerlik hizmetinden muaf tutulmuştu. Ayrıca, göçebe olarak yaşayan Kürtler, Araplar, Kırım Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya göç eden Tatarlar da askere alma işlemlerine tabi olmamışlardı. Böylece, Kur'a Nizamnamesi yaklaşık 8 milyon Osmanlı tebaasını askerlik mükellefiyetinin dışında bırakmıştı. Geriye yaklaşık 17 milyon Müslüman kalmış, bunların her sene 140.000'i de askerlik hizmeti için uygun görülmüştü⁴⁷.

Muafiyet konusunda ilgili kanunun birinci maddesinde muhacirlerin altı yıl süreyle askerlik yükümlülüklerinden muaf olmaları sağlandı. Ama altı yıllık yerleşme süresinden sonra bu kimseler genel sisteme dâhil edilmişlerdi. Bütün diğer Müslümanlar gibi askerlik yapmak mecburiyetindeydiler. Bu kanun hükmü ancak ilk kez, 1889 yılında, Goltz Paşa'nın ısrarı üzerine İstanbul'a yerleşmiş 1867-1868 (1284) doğumlu mültecilere uygulandı⁴⁸.

⁴⁵ Şenol Çöklü, *Asker Alma Usulleri*, s. 41-42.

⁴⁶ İstanbul ve Bilad-ı Selase (Galata, Eyüp, Üsküdar) halkı ile Gayrimüslimler 7 Ağustos 1909 tarihinde çıkan bir kanun ile silah altına alınmışlardı.

⁴⁷ Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 73-75.

⁴⁸ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 37.

Aynı kanunun 3. ve 4. maddelerinde askerlik hizmet süresi 1870 Kur'a Kanunu'nda olduğu gibi 20 yıl olup muvazzaf, redif ve müstahfız olarak üç bölüme ayrılmıştı. Bu sürenin ilk altı yılı muvazzaflıkta, sekiz yılı rediflikte ve kalan altı yılı da müstahfızlıkta geçiyordu⁴⁹. Bir başka ifade ile, Kara Kuvvetlerinde 20 yıl (4. Madde) düzenli orduya verilen nizamiye adı, düzenli kuvvetler anlamına gelen ve Osmanlı Devleti'nin üç önemli ordu kategorisini topluca ifade eden Kuvve-i Nizamiye adıyla değiştirilmişti. Böylece Osmanlı ordu yapısı, 6 yıllık faal ordu (muvazzaf), 8 yıllık yedek ordu (redif) ve 6 yıllık muhafız kuvveti (müstahfız) olarak yeniden yapılandırılmıştı⁵⁰.

Yeni Askere Alma Kanunu ile birlikte askerlik görevi Müslüman her şahsın yirmi yaşına girdiği ilkbaharda yani mart ayının ilk gününden itibaren başlamaktaydı. Goltz Paşa'nın askerî yükümlülük ile ilgili bazı tespit ve çekinceleri vardı. Goltz'a göre, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaasının askere alınmaması bir sorun teşkil etmekteydi. Askerlik hizmeti sadece Müslümanların mükellefiyetinde olmamalıydı. Askerlik hizmetinden dolayı Müslüman nüfus azalacak ve devletin varlığı üzerinde Müslümanların etkisi ortadan kalkacaktı. Goltz Paşa, din savaşlarının kalmamasından hareketle askerlik hizmetinin her Osmanlı vatandaşının yükümlülüğünde olması gerektiğini ifade etmekteydi⁵¹. Goltz Paşa askere alma konusunda sadece reform çalışmalarını yürüttü. Ona göre önceki teşkilat ilkel ve çok masraflıydı. Goltz Paşa'ya göre, amaca uygun bölgesel bir teşkilatın kurulması gerekiyordu. Eski sistemde alay bölgeleri dikkate alınmamıştı. Ayrıca bölgelerin nüfus hareketleri de göz ardı edilmişti. Osmanlı coğrafyasında bazı bölgelerde askerlik çağına gelmiş 30-40 bin

⁴⁹ *Düstur*, "Nizamiye Kanunu", s. 657.

Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı*, s. 25.

BOA, Y.MTV, No. 30/61, 10 Mart 1888; Carl Alexander Kretzlow, *Goltz Pascha*, s. 127; Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 147.

mükellef bulunurken bazı yerlerde ise sadece 8-10 bin kişi mevcuttu. Goltz Paşa'ya göre bölgelerin eşit miktarda asker çıkarması ve bir alay oluşturmaları esas alınmalıydı. Bu sebeple 1886 yılında yürürlüğe giren asker alma kanunuyla birlikte yeni sistem, 24 tümen, 48 tugay, 96 alay ve 384 tabur bölgesini kapsıyordu. Her bölgede eşit sayıda Müslüman askerini sisteme dâhil edecek bir düzenleme yapılmıştı. Dolayısıyla eşitlik sağlanmış ve askere alma önemli ölçüde kolaylaştırılmış oldu. Goltz Paşa, barış zamanında daimî ordunun bütün yükümlülüklerini, silah altında bulundurma imkânı olmadığından, kur'a usulüne göre çeşitli kategorilerin tespit edilmesini istemişti. Böylece yükümlülüklerin bir kısmı muharip birliklerde üç yıl hizmet edecekti. Diğerleri ise altı ya da dokuz aylık eğitimden sonra ihtiyat teşkilatının emrine verilecekti⁵². Bunların dışında kalanlar da eski Prusya askerlerinin gördüğü eğitimden sonra memleket hizmetinde işe yarayacak milis kuvvetleri oluşturacaktı⁵³. Dolayısıyla Goltz Paşa, Alman askerî teşkilatının bir benzer modelini Osmanlı ordusu için de uygulamaya koymuştu.

Goltz Paşa tarafından hazırlanan yeni Askere Alma Kanunu'nun ilk uygulandığı yerlerden biri olan Yanya vilayetinde Müslüman halk, ilgili kanun hakkında bilgilendirilmişti. Eski tarihli askere alma kanununda bu vilayetten ilk zamanlarda altı daha sonra 15 yükümlü kur'a sistemine tabi olmuşken yeni sistemde bu sayı 80 kişiye çıkmıştı. Bu sayıdan 50 askerî yükümlü hemen bölüklerine intikal etmek üzere askere alınmakta geriye kalan 30 kişi ise haftada iki defa askerî talim yapmakla mükellefti⁵⁴. Bu geriye kalan 30 kişi bir sonraki kur'ada doğrudan askerlik

⁵² Erol Uğur, "Goltz Paşa'nın Hizmetleri", s. 22-24.

⁵³ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s.159-160. Bu uygulama, Osmanlı Devleti'nin 1912 Balkan Savaşı'nda yenilmesinden dolayı eleştirilmişti. Çünkü bu savaş sırasında redif askerlerinin kötü durumda olmaları Goltz Paşa'nın geliştirdiği sisteme atfedilmiş ve eleştirilmiş sonrasında ise redif teşkilatı lağvedilmişti.

BOA, Y.MTV, No.20/37, 7 Mart 1886, lef 2.

hizmetlerini yapmak üzere birliklere alınmışlardı. Goltz Paşa'nın üzerinde önemle durduğu bir konu olan sadece Müslüman halkın askerlik hizmeti ile ilgili yükümlü olmaması mevzusu Yanya vilayetinde yaşayan ahali-yi İslamiye tarafından da dile getirilmiş ve ahalinin memnuniyetsizlikleri yetkili birim ve kişilere iletilmişti⁵⁵.

Donanma ile kara ordusu askerlerinin hizmet süreleri birbirinden farklıydı. Deniz sınıfının muvazzaflığı sekiz yıl, rediflikteki hizmet süresi ise dört yıl olarak belirlenmişti. Ayrıca deniz sınıfı, müstahfız hizmetinden de muaf tutulmuştu. Asker alımlarının takibi için altı ordu bölgesine ve sekiz askerlik dairesine ayrılan Osmanlı ordusunun bünyesinde 1886 yılında altmış dört askerlik şubesi bulunuyordu. 1869 tarihli kanunda yer alan muin yani yardımcı sınıf usulü kaldırılarak kısım-ı evvel (önce giden) ve kısım-ı sani (sonraya kalan) uygulamasına başlandı. Böylece sistem kendi içinde birinci ve ikinci tertip adıyla ikiye ayrıldı. Bedeli şahsi (bedelli askerlik) uygulaması da 1886 kanununda yürürlükten kaldırıldı⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nde savaş ve barış zamanlarında orduların teşkilat yapılarında bazı değişiklikler yapılmıştı. Barış döneminde Osmanlı orduları iki tûmenden meydana gelirken sefer zamanında tûmenler taktik birlikler olarak kolordu şeklinde yapılandırılıyordu. Nüfus bakımından askere almanın zor olduğu Yemen ve Trablusgarp gibi bölgelerde ise bağımsız kolordular kuruluyordu⁵⁷. İlerleyen dönemlerde artan askerî tehditlere karşı stratejik önlemler almak maksadıyla jeopolitik önemi yüksek bölgelerin korunması maksatlı ordu merkezleri belirlenen bölgelere kaydırılıyordu. Bu süreçte karargâhı Şumnu da olan 2. Ordu

⁵⁵ BOA, Y.PRK.TKM, No.35/37, 28 Ekim 1887.

⁵⁶ Nurcan Aslan-Fatma İlhan, "Askere Alımlar", s. 186.

⁵⁷ Gültekin Yıldız, *Osmanlı Askerî Tarihi*, s. 56.

Edirne'ye kaydırılırken, 1894 tarihinde 3. Ordu Manastır'dan Selanik'e sevk edilmişti.

Mevcut Askere Alma Kanunu'nda 20 yıl olarak düşünülen askerlik hizmet süresi aynı kalmış, fakat mükellefiyetle ilgili üç kategoride geçirilen askerlik süresinde değişiklikler yapılmıştı. Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın 1897 yılında yapmış oldukları savaşta, Osmanlı askerî teşkilatı, altı ordu dairesi şeklinde olup bütün karargâhlarda nizamiye, redif ve müstahfız olmak üzere üç askerî sınıf mevcuttu. Bu üç askerî sınıfın toplam hizmet süreleri; nizamî hizmette üç yıl, aktif yedek kuvvette (ihtiyat) altı yıl ve redif kuvvetlerinde yedi yıl, geri kalan iki yıl ise müstahfız kuvvette geçirilmekteydi⁵⁸. Yedek kuvvetlere bağlı olan diğer bölüklerde ise (ilave) nizamî hizmette yer alamayan askerler bulunmaktaydı. Böylece askerlik hizmeti için gerekli koşulları sağlayan herkes mutlaka bu kategorilerden birinde askerlik hizmetini icra edecekti⁵⁹.

b- Redif Kanunu

Osmanlı Devleti'nin 1886 tarihli Askere Alma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte askerî reform alanında önemli bir adım atılmıştı. Fakat ordunun masraflarını azaltmadan sağlıklı ve istikrarlı bir askerî reformun gerçekleştirilemeyeceği Goltz Paşa tarafından yetkili kurum ve kişilere bildirilmişti. Gündemdeki konu, askere alma sisteminin bir düzen içerisinde yürütülmesi için mevcut ordu teşkilatı içinde bulunan nizami ordudaki asker sayısının azaltılması ve diğer taraftan seferberlik hâlinde seri bir şekilde silah altına alınabilecek redif teşkilatının mevcudunun artırılması idi. Redif Nizamnamesi, 1886 yılında Veli Rıza Paşa ve Goltz Paşa'nın da dâhil olduğu Islahat Komisyonu'nda ele

⁵⁸ Colmar Freiherr Von der Goltz, *Osmanlı Yunan Seferi, (1313-1897)*, çev. Yakup Şevki, Harbiye Matbaası, İstanbul 1327, s. 15.

Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 75.

alındı⁶⁰. Bu kanuna göre redif askerlerinin hizmet süresi dokuz yıl olarak belirlendi. Bir yıl sonra çıkarılan, fakat beş yıl sonra yürürlüğe giren yeni kanuna göre ise bu süre sekiz yıl olarak belirlendi⁶¹. Islahat Komisyonu'nda yapılan plana göre, altı ordu merkezinin her biri, toplamda 64 taburdan ve her tabur da 81 muvazzaf askerden meydana gelecekti. Bundan dolayı redif nizamnamesine göre her ordu merkezinde toplam 5.184 asker bulunacaktı. Böylece mevcut altı ordunun redif teşkilatına mensup asker sayısı ise yaklaşık 31.104 idi. Nizami ve redif ordularının toplam mevcudu yaklaşık 145.000 askerden meydana gelmekteydi. Goltz Paşa, bu mevcuda tophane çalışanları, hastane hademeleri ve hizmetçilerin de eklenmesi hâlinde nüfusun 15.000 kişi daha artacağını öngörmekteydi. Fakat, Goltz Paşa geri hizmette bulunan askerlerin sayısının mevcut ordunun %10'u kadar olması ve bu miktarın üzerinde orduda istihdam yaratılmaması gerektiğinin altını önemle çizmekteydi⁶².

Goltz Paşa'nın 1889 yılında redif teşkilatı ile ilgili verdiği rakamlar yukarıdaki bilgileri kısmen destekler nitelikteydi. Osmanlı altı ordu merkezinin beşinin 64 taburdan, altıncı ordu merkezinin ise 32 taburdan oluşturulması planlanmıştı. Bu düzende her tabur 80 askerden mürekkep hâlde bulundurulacaktı. Bütün bu hesaplamalardan sonra Osmanlı redif teşkilatının mevcudu 28.160 olacaktı⁶³.

Osmanlı redif teşkilatı ile ilgili yapılan düzenlemelerden sonra bazı sorunların ortaya çıktığı görülmüştü. Redif teşkilatının Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün yardımcı kuvveti durumunda olması ve kuvvetlerin sağlıklı ve düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi noktasında yetkililer büyük bir çaba göstermişlerdi.

⁶⁰ PA AA, *Türkei* 142, R13349, A14675.

⁶¹ Abdülkadir Özcan, "Redif", s. 526.

⁶² BOA, Y.PRK.ASK, No.59/6, 27 Nisan 1889, lef 1.

⁶³ BOA, Y.PRK.ASK, No.59/6, 27 Nisan 1889, lef 3.

Bu yetkili kişilerden biri de Goltz Paşa idi. Goltz Paşa, yalnız Müslüman tebaanın mükellef olduğu ve yaşları 21 ile 26 arasında olan yükümlülerin birçoğunun dilekçe vererek askerlikten kayıtlarının silinmesini talep ettiklerini ve bu durumun redif birliklerine zarar verdiğini dile getirmişti. Ayrıca bahar döneminde gerçekleştirilen kur'a ile askerlik hizmetini yapmakla yükümlü olan kişilerin sayısının belirlendiğini, askerlik hizmet süresinin beş seneden üç seneye düşürülmesinin de redif teşkilatı yapısını iyileştirdiğini ifade etmişti⁶⁴. Goltz Paşa'nın büyük katkı sağladığı Osmanlı ordusunun modernizasyonu programı sonucunda nizamiye, redif ve müstahfız kuvvetleri Alman ordu yapılanması şeklinde yeniden dizayn edilmişti.

Veli Rıza Paşa'nın başkanlığında ve üyeliklerinin birinde de Goltz Paşa'nın bulunduğu 1886 yılında kurulan Envanter Komisyonu, Osmanlı ordusunun askerî kaynaklarını, personel adedini ve teçhizat durumunu belirlemek amacıyla ülke genelinde bir envanter çalışması yapmıştı. Bu çalışmadan çıkan sonuca göre birçok askerî deponun boş olduğu ve askerî personelin sadece kâğıt üzerinde görüldüğü, yedeklerde isimleri bulunan askerlerin birçoğunun henüz atanmadığı ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine komisyon tarafından 1887 yılında konu ile ilgili yeni bir düzenlemenin yapılması önerilmiş ve Avrupa ordu teşkilatları örnek alınarak her ordu merkezi için 30.000 askerin yerinde sabit tutulması uygun görülmüştü. Böylece yeni plana göre, her ordu merkezinin bir nizamiye, iki redif ve bir müstahfız ordudan oluşan yaklaşık 120.000 kişilik bir kuvvetten müteşekkil olması kararlaştırıldı. Fakat kısa bir süre sonra bu büyüklükte bir kuvvetin her ordu merkezi için bir araya getirilmesinin, devletin

⁶⁴ BOA, HR. SYS, No.36/69, 8 Nisan 1896, lef 8.

imkânları göz önünde bulundurularak, mümkün olamayacağı anlaşıldı⁶⁵.

Osmanlı Tensikat-ı Askeriye Komisyonu'nun 16 Mart 1888 tarihli mazbatasıyla ve padişahın iradesi ile yayımlanan Redif Nizamnamesi'nin bir yıl sonra yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştı⁶⁶. Bu süreçte nizamname basılarak ordu merkezlerine gönderilmesine rağmen redif teşkilatının tam anlamıyla oluşturulması için bazı küçük yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi düşünülmüştü. Goltz Paşa, Redif Nizamnamesi'nin küçük talimatı ve ikinci kısmının onaylanması için en kısa sürede Sultan II. Abdülhamid'in iradesinin gerçekleştirilmesini talep etmişti⁶⁷.

Osmanlı Devleti, gerçekleştirilen yasal düzenlemeler sonucunda muvazzaf ve redif kuvvetlerinin mevcudunu önemli ölçüde artırmıştı. Bu başarıda en önemli pay sahiplerinden biri de Goltz Paşa idi. Bu süreçte redif kuvvetlerinin mevcudu artmış olsa da seferberlik sırasında bu birimden beklenildiği düzeyde verim alınamamıştı. Dolayısıyla daha önceden planlanan ve masrafların azaltılması yönünde bir reform programı uygulanan nizamiye kuvvetlerinin mevcudunun azaltılması işlemi gerçekleştirilememişti. Goltz Paşa, Doğu Rumeli sınırında on gün içinde daimî ordunun yanında 250 bin kişilik redif kuvvetinin toplanabileceğini iddia etmiş olmasına rağmen Balkan Savaşlarında bu durum gerçekleşmemişti. Hatta yenilginin temel sebepleri arasında redif kuvvetlerinin kötü durumda olmaları gösterilmişti. Goltz Paşa, redif kuvvetlerinin ülke savunmasının dışında farklı güvenlik tedbirlerinin gerekliliği noktasında değişik bir öneriyi de gündeme taşımıştı. Paşaya göre; redif birlikleri, polisin yetki ve sorumluluğunda olan ülke dâhilinin asayişini ve emniyetini sağlama

⁶⁵ Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 77-78.

⁶⁶ PA AA, *Türkei* 142, R13349, A14675.

⁶⁷ BOA, Y.PRK.ASK, No.48/39, 4 Ağustos 1888; BOA, Y.PRK.MYD, No.8/67, 30 Temmuz 1889.

görevini devralmalıdır. Osmanlı redif kuvvetleri 1890 yılında ülke genelinde 24 fırka yani 384 taburdan meydana gelmekteydi. Her taburda 800 askerin bulunmasından hareketle bütün redif birliklerinin mevcudu 307.000 kişiye ulaşmıştı. Bu mevcuda rağmen Osmanlı resmî kayıtlarında bu rakamın aynı dönemde 500.000 kişi olduğu ifade edilmekteydi⁶⁸. Kâğıt üzerinde büyük bir mevcudu bulunan redif kuvvetlerinin o yıllarda bu sayıya ulaşması mümkün görünmemekteydi. Ayrıca, Goltz Paşa, ordu-daki en önemli eksikliğin asker mevcudu olmadığını bundan daha önemli olan askerî düzen, maddi imkân ve kalifiye eleman sınıfına dâhil olan subay kadrosunun yetersizliğine dikkat çekmekteydi. Başkent İstanbul'da merkezi bulunan I. Ordunun seferberlik zamanında bir düzen içinde hareket edeceğini geriye kalan orduların bu konuda çok yetersiz kalacaklarını iddia etmişti⁶⁹.

Osmanlı Redif Kanunu'nun yürürlüğe konulması ile birlikte ilgili düzenleme basılarak ordu merkezlerine gönderilmişti. Bu yeni redif kanunu çerçevesinde teşkilatın yeniden düzenlenmesi talep edilmişti. Kısa sürede yapılan düzenlemelerden sonra ortaya çıkan durum Goltz Paşa'yı memnun etmemişti. Yapılan düzenlemelerin eksik ve hatalı olması bir yana mevcut sistemin uzun bir süre daha hayata geçirilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmıştı. Goltz Paşa'ya göre; Avrupa, ordularının aslî unsurunun en önemli parçası olan redif birlikleri için büyük gayret sarf ederek güçlü bir askerî teşkilat meydana getirmişti. Osmanlı Devleti'nin aynı seviyeye çıkabilmesi için redif teşkilatını ve hâliyle kanununu bir an önce uygulamaya geçirmesi gerekiyordu. Goltz Paşa, redif kanununda bir eksiklik olmadığını ama uygulanmasında

⁶⁸ Carl Alexander Krethlow, *Goltz Pascha*, s. 127.

⁶⁹ BOA, Y.EE, No.15/212, 20 Mart 1890, lef 3.

büyük problemler yaşandığını bazı örnekler vererek açıklanmıştı⁷⁰. Buna göre, ilgili teşkilatın hayata geçirilmesinde hayatî öneme sahip redif binbaşılarının kanuna vâkıf olamadıklarını, redif kordularının teşkil etmekle mükellef olan Erkân-ı Harbiye heyetlerinin başka işlerden dolayı görevlerini layıkıyla ve zamanında yapamadıklarını belirtmişti. Çözüm olarak redif birliklerinde görevlendirilecek subayların başka bir iş için istihdam edilmemeleri gerektiğini ifade etmişti. Ayrıca görevli subayların redif binbaşılardan birleştirecek tabur ve bölükleri birlikte dolaşarak birliklerin ihtiyaçlarını tespit etmesi ve redif teşkilatının yapısını gösteren levha ve haritalarını yapması ve bunları da bağlı bulundukları kumandanlıkları vasıtasıyla ordu merkezlerine göndermesi gerektiğine dikkat çekmişti. Ayrıca redif birliklerinin ihtiyacı olan her türlü eşyanın nakliyesi için süvari alaylarından binek ve araba temin edilmesinin işleri hızlı bir şekilde yürütmek için gerekli olacaktı⁷¹.

Goltz Paşa'nın 1885 yılından itibaren ordu teşkilatlanması üzerine yaptığı çalışmalardan önce, Osmanlı ordu birlikleri yedi ordudan müteşekkildi. Bu ordu genelde yedi piyade alayı, yedi bağımsız tabur, yedi süvari alayı, bir sahra topçu alayı, bir kale topçu alayı ve bir de istihkâm alayından meydana geliyordu. Ancak Goltz Paşa, hazırladığı yeni plana göre ordu teşkilatında önemli değişiklikler yapmıştı. Buna göre her bir ordu, iki piyade tümeni (her birinde iki alay ve iki tugay ile bir de bağımsız tabur vardı), bir süvari tümeni (iki alay ve üç tugay), beş bataryalı bir topçu alayı, bir ulaştırma taburu, bir istihkâm taburu ve bir de telgraf bölüğünden ibaretti. Bu şekilde bir düzenleme 1886 yılındaki Almanya ordu teşkilatına benziyordu. Almanya'ya 1891

Goltz Paşa, Osmanlı redif teşkilatı ile ilgili ayrıntılı raporunun Fransızca nüshasını ilgili komisyona, Almanca kopyasını da İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğe teslim etmişti. Rapor hakkında ayrıntılı bilgi için bk. PA AA, *Türkei* 142, R13283, A5160.

BOA, Y.MTV, No.47/184, 12 Ocak 1891.

yılında sipariş edilen 1000 kadar sahra topu geldiği zaman, her ordu bünyesinde birer topçu tümeninin kurulması uygun görüldü. Böylece her tümene iki alay ve üç topçu tugayı bağlanacaktı⁷².

Osmanlı ordularında redif ve ihtiyatlar düzenli olarak bir araya getirilecekti. Her bölgede 16 taburluk dört redif tümeni olacaktı. Yani redif tümenleri 64 taburdan oluşacaktı. Bundan başka ülkenin her yerinde, seferberlik hâlinde asker toplayan redif teşkilatı için savaşa gerekli depo ve birliklerin yerleşmelerine uygun tesisler için çalışmalar başlatılmıştı. Bölgelerdeki seferberlik tatbikatlarından da olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştı. Bununla birlikte III. Ordu'da iki değil dört tümen bulunuyordu. Bu ordu Makedonya'da garnizonları olmasından kaynaklı daha güçlü olmak zorundaydı. Nizami ve redif olarak organize edilen Osmanlı ordusunun yekûnu yaklaşık bir milyonu buluyordu. Ayrıca ihtiyatlar 300-400 bin askerden oluşan önemli bir güç durumundaydı⁷³. Goltz Paşa'nın redif teşkilatında yapmış olduğu son düzenleme, kolordular bünyesinde bulunan redif birliklerin tümen şeklinde toplanmalarıydı. Bu düzenleme ile V. Kolordu bünyesinde bulunan Halep redif tümeninin toplanmasında büyük başarılar sağlanmıştı. Yeni redif teşkilatının bu tarz toplanması ilk kez denenmiş ve bu denemede de başarı sağlanmıştı⁷⁴. Dolayısıyla Goltz Paşa, yeni düzenlemelerin sadece kâğıt üzerinde kalmasını istememiş, aksine pratikte de uygulamasını yaparak Osmanlı ordularını savaşa en hazır hâle getirmek için yoğun bir çalışma yürütmüştü.

Serasker Şakir Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi Goltz Paşa, Osmanlı askerî düzenlemeleri hakkında padişaha sunulmak üzere bir rapor hazırlamışlardı. Osmanlı Seraskerlik maka-

⁷² Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 156.

⁷³ Colmar Freiherr Von der Goltz, *Denkwürdigkeiten*, s. 143.

⁷⁴ BOA, Y.A.HUS, No. 327/48, 8 Mayıs 1895, lef 2.

mından Sadaret'e gönderilen bu rapor beş madde şeklinde düzenlenmişti. Bu rapor, Askere Alma Kanunu, Redif Kanunu ve Seferberlik Kanunlarının yürürlüğe girmesinden sonra hazırlandığı için ayrı bir öneme sahipti. Mevcut yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesinden sonra Osmanlı askerî teşkilatında gerçekleştirilen tahkikatlarla, kanunların başarıları ve eksiklikleri de bu sayede görülmüş oldu. Raporun birinci maddesinde Redif Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte I., II. ve III. Ordunun redif teşkilatları ile ilgili düzenlemelerin hayata geçirildiği ve geriye sadece bu teşkilatları yönetecek subay kadrolarının tanzim edilmesinin kaldığı belirtilmişti⁷⁵. Bu eksikliklerin giderilmesi ile birlikte Osmanlı askerî düzenlemeleriyle ilgili en önemli merhale de geçilmiş olacaktı. İkinci madde de yine redif teşkilatları hakkında olup askerlerin talimlerini içermekteydi. Fakat ilk maddede de belirtildiği üzere subay atamalarının yapılmamasından dolayı bu eğitim kısmı da şimdilik gerçekleştirilememişti. Raporun üçüncü maddesinde ise seferberlik esnasında nizamiye taburlarının mevcutlarını yeterli sayıya ulaştırmak için müstahfız ve redif teşkilatlarındaki asker sayısının artırılması tavsiye edilmekteydi. Dördüncü madde, seferberlik kanununun uygulanması için Tedarik ve Vesait-i Nakliye Nizamnamesi'nin bir an önce çıkarılmasının uygunluğu yönündeydi. Yazımı biten ve padişaha sunulan nizamnamenin onaylanmasından önce mevcut ordu karargâhlarından son bir kez daha konu ile ilgili görüş ve düşünce alınarak ilgili nizamnamenin hayata geçirilmesi önerilmekteydi. Son maddede ise yapılan askerî düzenlemelerden tam anlamıyla faydalanılması için yapılacak en önemli şeyin seferberliğin hızlı ve karışıklığa mahal vermeden gerçekleştirilebilmesi olduğu ifade edilmişti. Seferberliğin hızlı ve tam teşekküllü yapılabilmesi için de Osmanlı Devleti'nin bir seferberlik planına ihtiyacı vardı.

⁷⁵ BOA, Y.PRK.ASK, No. 66/97, 10 Kasım 1890.

Bu eksikliğin farkında olan Erkân-ı Harbiye Dairesi, büyük bir seferberlik planı hazırlayarak Sadaret kanalıyla padişahın onayına sunmuştu. Bu planın vakit kaybedilmeksizin onaylanarak yürürlüğe konulması ilgili raporun son ve en geniş maddesini oluşturmuştu⁷⁶. İlgili Seferberlik Nizamnamesi çerçevesinde hazırlanan bu seferberlik planı, 1897 yılında yapılan Osmanlı-Yunan Savaşı'nda aynen uygulanmıştı⁷⁷. Dolayısıyla Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun seferberlik planları dâhil olmak üzere askerî teşkilatın her alanındaki eksikliğin bertaraf edilmesi için yoğun bir mesai harcamıştı.

Goltz Paşa tarafından redif teşkilatı ile ilgili olarak Sultan II. Abdülhamid'e bir rapor gönderilmiştir. Bu raporda, redif teşkilatının Osmanlı I., II. ve III. Ordularında tesis edildiğini, IV. ve V. Ordularda ise son hazırlıkların yapıldığını ve en kısa sürede redif birliklerinin ilgili ordu merkezlerinde kurulacağını ifade etmiştir. Bu konuda sadece yeni taburlar teşkil ve tanzim etmek için ordu merkezlerini değiştiren subayların ve yine aynı mevki ve kıdemde bulunan beş adet subayın kendi taburlarına iltihak ettirilmeleri sorunu mevcuttur⁷⁸. Bir başka ifade ile yeni redif taburları oluşturmak için IV. ve V. Ordu merkezlerinden mevkileri değişme durumunda olan zabitanla ve yeniden görevlendirilen beş subayın beraberce çalışmaları ve işleri bittiğinde ise eski görev yerlerine dönmeleri için padişahın iradesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Avrupa devletleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi askerî teşkilatlarını sürekli geliştirme ve büyütme faaliyetleri içerisindeydiler. Bu süreçte Rusya, ihtiyat taburlarını ihtiyat

⁷⁶ BOA, Y.PRK.ASK, No. 76/1, 21 Eylül 1891; BOA, Y.MTV, No.56/37, 16 Kasım 1891. İbrahim Yılmazçelik-Ahmet Aksın, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 25; Erol Uğur, "Goltz Paşa'nın Hizmetleri", s. 20. BOA, Y.MTV, No.74/142, 17 Şubat 1893; BOA, Y.MTV, No.87/93, 23 Kasım 1893.

tugayları şeklinde büyütmüş⁷⁹, Almanya ve Avusturya- Macaristan ise topçu sınıfının miktarını eskisine oranla büyük ölçüde artırmıştır. Diğer devletler ise ordularını kontrollü bir biçimde büyütme gayret etmektedirler. Osmanlı Devleti ise uzun zamandan beri ordunun modernizasyonu hususunda gerekli görülen tedbirlerin birçoğunu hayata geçirme noktasında yavaş davranmaktaydı. Bu durum Sultan II. Abdülhamid'in ordunun modernleştirilmesi isteği ile tezat oluşturmaktaydı. Öncelikli hayata geçirilmesi elzem olan Osmanlı ordu teşkilatı, kanunlar ve redif teşkilatı konularını içeren bir layiha, Goltz Paşa tarafından daha önce Seraskerlik makamı aracılığıyla sultana arz edilmesine rağmen henüz ilgili husus hakkında bir gelişme kaydedilememiştir. Goltz Paşa, hazırladığı layihanın bekletilmesinin kimsenin yararına olmayacağını aksine bu konuda en fazla zararı devletin kendisinin göreceği belirtmekten çekinmemiştir. Hatta yerine ulaşması için bu layihayı, Osmanlı protokol kurallarını çiğneyerek doğrudan Mabeyn Başkitabeti makamına göndermiştir. Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun modernizasyonu noktasında vakit kaybedilmeksizin aşağıda listelenen şu dokuz maddenin hayata geçirilmesini talep etmektedir. Bunlar:

1. Osmanlı Devleti'nin bütün ordularında bir bütünlük arz etmesi bakımından VI. Ordu merkezinde de redif teşkilatının kurulması,
2. Osmanlı ordusunun seferberlik ilanından önce ilgili teşkilatlarında hazırlıkları tamamlamak üzere eşya ve teçhizat başta olmak üzere diğer bütün alanlardaki borçlarını kapatması,
3. İlgili senenin askeriyeeye ait bütçesine de dâhil edilen redif teşkilatının yapmakla mükellef olduğu talimlerinin

aksatılmaması ve nizamnamede belirtilen çerçevede düzenli olarak icra ettirilmesi,

4. Yeni Askere Alma Kanunu'na rağmen mevcut mükelleflerin miktarında büyük bir azalma olduğu ve muayenesiz kabul edilen ve askerlikten kaçan adayların sayılarında büyük bir artış olduğu görülmekte olup bu durumun ivedilikle düzeltilmesi gerekmektedir. Serasker Ali Saib Paşa zamanında bu durumla alakalı düzenlemeler yapılmış ve üç-dört sene içinde konunun düzeltileceği ve durumun normalleşeceği ifade edilmesine rağmen alınan kararların hayata geçirilmesi için padişahın onayının geciktiği vurgulanmıştır. Bu durum düzeltilmediği takdirde asker kaçakları sayısının günbegün artacağı şüphesizdir. Bu durumun kontrol altına alınabilmesi için ordu, fırka ve liva kumandanları vasıtası ile askerlik şubelerinin tefişinin yapılması gerekmektedir. Ayrıca Redif Nizamnamesinin tekrar tetkikinin yapılması ile askerlik muafiyetlerini kapsayan mevcut kanunun ilgili maddelerinin yeniden gözden geçirilmesi,
5. Osmanlı III. Ordusunun haricinde diğer bütün orduların taksimatları ve tanzimleri tam olup sadece III. ordunun kolordu ve tümenleri dağınık ve düzensiz durumdadır. Ayrıca I. ve V. Orduların taburlarının III. Orduya dâhil edilmesi hâlinde aynı dağınıklık bu birlikler içinde de mevcut olacaktır. Bu yüzden III. Ordunun en kısa süre içinde bir düzene konulması için komutanın ordu merkezinde ikameti zorunlu tutulmalı ve III. Ordu Erkân-ı Harbiye heyetinin dahi Selanik'te ikamet ettirilmesi,
6. Osmanlı ordu teşkilatında yapılan yeni düzenlemelerin esası bir sefer organizasyonu içindir. Bu sebeple Osmanlı ordusunun seferber edilebilmesini bir düzene koymak için seraskerlik makamında bulunan ve seferberlikle ilgili

alt birimlerin bünyesinde çalışan subaylardan teşekkül edecek bir komisyonun kurulması elzemdir. Böylelikle seferberlik öncesinde, sırasında ve sonrasında alınacak önlemlerin veya yapılacak işlemlerin tek merkezden, düzenli ve sistemli olarak ilgili komisyon tarafından yürütülmesi,

7. Düşman orduları tarafından başkent İstanbul'a yapılacak bir saldırıya karşı savunma tertibatları sürekli gündemde tutulmalıdır. Bu sebeple başkentten korunması noktasında Edirne ve Erzurum savunma hatlarının yeniden gözden geçirilmesi,
8. Osmanlı ordularının savaşlara hazırlık mahiyetinde olan büyük manevralar yapması ve bu sebeple ilgili askerî tatbikatlarda subayların görevlendirilmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu subaylar ileride gerçek savaşlarda orduları komuta edebilmek için bilgi ve tecrübelerini askerî oyunlarla geliştirmek zorundadırlar. Bu sebeple uzun bir süredir ara verilmiş olan Erkân-ı Harbiye seyahatleri ile arazi üzerinde subay adayları ile gerçekleştirilen askerî tatbikat derslerinin yeniden gerçekleştirilmesi,
9. Bir savaş esnasında Osmanlı ordularının elinde gerçek bir harita bulunmak zorundadır. Osmanlı Devleti'nin bir haritasının Erkân-ı Harbiye Dairesi bünyesinde yapılması, sekizinci maddede belirtilen görev ile bu harita işinde kendisinin gönüllü olmak istemesidir⁸⁰.

Görüldüğü üzere Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'ni ve ordusunu yakından ilgilendiren konularda görüş bildirmekten ve bu faaliyetlerin hayata geçirilmesi noktasında işlemleri takip etmekten geri durmamıştır.

⁸⁰ BOA, Y.MTV, No.87/192, 5 Aralık 1893, lef 1-3.

Osmanlı redif taburlarının süratle toplanabilmesi için bağlı oldukları kolordu merkezleri ile bir telgraf bağlantılarının olması gerektiği Goltz Paşa tarafından dile getirilmişti. Böylece seferberlik sırasında toplanma emrinin her tarafa hızlıca gönderilmesi ve redif taburlarının teşekkülü esnasında alınan her türlü kararın süratle uygulanması da mümkün olacaktı. Yeni askerî düzenlemeler ile birlikte sonradan teşkil edilen redif taburları merkezlerinde ilgili telgraf hatlarının olmadığı bilinen bir gerçektir. Bu sebeple ilgili redif taburlarında birer telgraf merkezi kurulması gerekmektedir. Bu merkezlerin kurulması ile birlikte Osmanlı ordusu seferberlik zamanında etkili ve hızlı toplanabilecekti. Bundan dolayı yeni Redif Nizamnamesi çerçevesinde 101 tane telgraf merkezinin tesis edilmesinin aciliyeti söz konusuydu. Goltz Paşa tarafından öncelikli olarak telgraf merkezi kurulması gereken yerler belirtilmişti. Buna göre; Espir, Halilülrahman, Sis, Kazmiye, Başika, Duhok ile Rusların karaya asker çıkarması pek müsait olan Amasra limanı kurulması gereken öncelikli telgraf merkezleri idi⁸¹. Goltz Paşa, redif taburları merkezlerinde kurulacak telgraf hatları hakkındaki layihasını Sadaret'e göndermesine rağmen bu konuda herhangi bir gelişme kaydedilememişti. Osmanlı devlet adamları yeni kurulacak 101 telgraf merkezinin Osmanlı hazinesine büyük bir yük getireceğinden dolayı bu konuya ilgisiz kalmış olabilirler. Osmanlı askerî teşkilatı hakkında hazineye büyük bir yük binmesine rağmen bu dönemde yapılan düzenlemelerle Osmanlı ordusu sürekli gelişim göstermişti.

Osmanlı askerî teşkilatının 1900'lü yılların başında toplam mevcudu yaklaşık 1,5 milyon idi. Bu rakamın 404.000'i nizamiye, 600.000'i redif, 350.000'i ihtiyat ve 100.000'i müstahfız kuvvetleri idi. Kâğıt üzerinde bu rakamın olmasına karşın gerçekte Osmanlı ordusu 800.000 kişilik bir kuvvetti. Altı ordudan her

⁸¹ BOA, Y.MTV, No.89/25, 11 Ocak 1894, lef 2.

biri bir nizamiye, iki ihtiyat ve bir müstahfız olmak üzere dört kolordudan müteşekkildi. Nizamiye kuvvetleri ise 5 bölüklü, 2'şer alaylı 3 livadan oluşan 30 süvari bölüğü, 2 piyade, 1 tabur ve 1 süvari fırkasından oluşturulmuştu. Nizamiye dışında ise 100.000 kişilik bir ihtiyat ordusu, 60.000 kişiden müteşekkil Hamidiye Süvarisi, 40.000 mevcutlu düzenli olmayan Trablus kıtaları ve 40.000 askerden meydana gelen Arnavut gönüllülerinden oluşan birlikler bulunmaktaydı. Nizamiye askerleri dışında kalan bu birliklerin toplam sayısı ise 1.694.000 idi⁸².

Goltz Paşa, İstanbul'da görevli olduğu süre boyunca Almanya ile bağlantısını koparmamış ve gerek görevli gerek özel izinli olarak ülkesine gitmiştir. Paşa, Mayıs 1887 yılında görevli olarak Berlin'e gerçekleştirdiği seyahatinden dönüşte Alman imparatoru ve imparatoriçesinin ve Avusturya imparatorunun selamlarını Sultan II. Abdülhamid'e getirmiştir. Goltz Paşa, Berlin ve Viyana'da bulunduğu sırada Avrupa genel politikasına dair görüş ve düşüncelerini içeren bir layihayı Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden Cevat Bey aracılığı ile sultana iletmiştir. Paşanın layihasında en dikkat çeken detay, Osmanlı Devleti'nin ordu teşkilatında yapmış olduğu modernizasyonu Avrupa Devletlerine yeteri kadar anlatamamış olduğu gerçeğidir. Avrupa, son Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Türk ordusunun çok kötü durumda olduğunu düşünmektedir. Bu bilginin de Rus kaynaklı haberlere dayandırıldığından hareketle Osmanlı Devleti'nin kendisini daha fazla ön plana çıkararak anlatması gerektiği layihada ifade edilmektedir. Ayrıca Osmanlı ordusunun manevralar yaparak savaş hazırlıklarını yapmasının önemli olduğunu ve Avrupa ordularının her an savaşa hazır olmasının bu tarz tatbikatlar sayesinde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Goltz Paşa, bu manevralar sırasında Av-

⁸² Kazım Karabekir, *Türk Alman İlişkileri*, s.266; Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi*, s.155.

rupa ordularından yabancı subayların davet edilmesi hâlinde devletler nezdinde Osmanlı için çok iyi bir tanıtımın yapılabileceğini de düşünmektedir. Son olarak kurulan Tensikat Komisyonu tarafından hazırlanan ihtiyat ve redif nizamnamelerin padişaha sunulduğunu ve bu kanunların kabul edilmesinin Osmanlı ordusu için büyük bir öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Goltz Paşa, yine aynı komisyon tarafından tetkik edilmekte olan tedarik, vesait ve nakliye kanunuyla Seferberlik Nizamnamesi'nin hazırlandığını ve en kısa sürede padişaha arz edileceğini de ilgili layihasında belirtmektedir⁸³.

c- Seferberlik Nizamnamesi

Goltz Paşa'nın üzerinde büyük bir dikkatle çalıştığı ve hazırlanmasında önemli rol oynadığı Osmanlı ordusunun seferberlik planı, öncelikle Balkan devletlerine karşı oluşturulmuştu⁸⁴. Goltz Paşa, Osmanlının merkezi İşkodra olan III. Ordusunun Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeye karşı seferberlik hâlinde kısa sürede hazır olacağını ama Anadolu'da konuşlanan diğer orduların bu bölgeye zamanında ulaşmasının mümkün olamayacağını ifade etmekteydi⁸⁵. Goltz Paşa, III. Ordunun konuşlandığı bölge ve durumu gereği diğer tüm ordu karargâhlarından daha önemli olduğunu ve dolayısıyla diğer ordu birliklerinin ayrıntılı bir reform programına tabi tutulması gerektiğini belirtmişti. Goltz Paşa, bu konudaki düşüncelerini 1893 yılında hazırladığı layihasında detaylandırmıştı. Bu rapor içinde konunun daha anlaşılır

⁸³ BOA, Y.PRK.ASK, No. 40/36, 21 Temmuz 1887, lef 1-3; BOA, Y.PRK.MYD, No. 6/34, 11 Mayıs 1887, lef 1-3.

⁸⁴ Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi*, s. 155.

⁸⁵ Goltz Paşa, Bulgaristan ve Yunanistan'daki durumları göz önüne alarak bu bölgede bulunan iki ihtiyat redif kolordusunun dağıtılmasının sonraya bırakılmasını talep etmişti. Çünkü bölgede sıkıntıların mevcut olduğunu, bu iki redif taburunun dağıtılması hâlinde bölgeye müdahale etme durumunda bu kuvvetlerin tekrar bir araya getirilmesinin çok masraflı ve güç olacağını bildirmişti. BOA, Y.MTV, No.27/41, 31 Temmuz 1887.

olması için bir kıta cetvel ve harita hazırlamıştı. Goltz Paşa, layihasında söz konusu ordu birliklerinin dağınık bir hâlde bulunduğunu, komşu devletlerden gelebilecek tehlikelere karşı dağınık bulunan ordu karargâhlarının düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştı. Goltz'un planına göre, Hassa Ordusu ile V. Ordunun bünyesinde gerektiğinden fazla askerî bölüklerin bulunduğunu ve bunların III. Orduya ilhak ve ilave edilebileceğini ve V. Ordu da eksilecek 10. fırka makamının yerine Trablus fırkasının buraya ilhak edilmesinin yerinde olacağını dile getirmişti⁸⁶. Goltz Paşa buna benzer bir öneriyi 1886 yılında yapmış olmasına rağmen konu ile ilgili olumlu bir sonuç alamamıştı⁸⁷. Bu süreçte Paşa, Anadolu içlerinde bulunan diğer orduların sevk ve idaresinin süratle yapılması noktasında bazı girişimlerde bulunmasına rağmen Müşir Gazi Osman Paşa'nın muhalefeti ile karşılaşmıştı. İstanbul'da istihdam edilen Alman askerî heyeti, Osman Paşa'nın II. Abdülhamid nezdindeki yüksek nüfuzunu kırmak için büyük bir çaba sarf etmesine rağmen bu konuda başarılı olamamıştı⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nin askere alma teşkilatlanmasının yanı sıra seferberlik planlamasında da Goltz Paşa'nın etkisinin olduğu bir gerçektir. Goltz Paşa, Osmanlı ordusu hizmetinde bulunduğu süre içinde askerî teşkilatlanma üzerinde yoğun bir şekilde çalışmış, bu süre içinde geniş kapsamlı bir seferberlik planı hazırlamıştır. Osmanlı hizmetinden ayrıldıktan sonra başta çalışmaları ve kendisi hakkında olmak üzere hem Alman hem de uluslararası basında Osmanlı ordusunda uyguladığı reform programına ilişkin olumlu ve olumsuz birçok eleştiri yer almıştır.

⁸⁶ BOA, Y.PRK.ASK, No.95/65, 23 Ekim 1893, lef 1. Goltz Paşa tarafından hazırlanan layiha, cetvel ve harita padişaha sunulmadan önce incelenmek ve tetkik edilmek üzere Erkân-ı Harbiye dairesine gönderilmişti.
BOA, I.DH, No.993/78376, 23 Haziran 1886.
BOA, Y.EE, No.15/212, 8 Ekim 1889, lef 13.

Osmanlı Devleti seferberlik hâlinde dikkatini sadece Balkanlar üzerine vermemiş, Doğu Anadolu ve Karadeniz üzerinden gelebilecek Rus tehlikesine karşı da bazı önlemleri hayata geçirmiştir. Goltz Paşa, Karadeniz'den gelebilecek bir Rus tehdidine karşı kıyı şeridinin korumasız ve savunmasız durumda olduğunu ve bölgede bulunan bataryaların yanlarına gidilemediğini bundan dolayı Karadeniz sahil yolunun ivedilikle yapılmasını Osmanlı yetkililerinden istemiştir. Bu talepten kısa bir süre sonra kıyı savunması amacıyla 1889 yılı Aralık ayında İstanbul'dan Karadeniz'e giden bir yol şebekesinin büyük bir hızla yapımına başlanmıştır. Goltz Paşa tarafından Alman Büyükelçisi Von Radowitz aracılığıyla Şansölye Leo Von Caprivi'ye gönderilen belgede, Karadeniz yolu inşaat işleminin durdurulduğunu bildiriyordu. Paşaya göre Sultan II. Abdülhamid, bir problem hâlinde Rusya ile diplomatik yollarla sorunun çözüme kavuşturulacağına inanıyordu⁸⁹. Fakat sonraki süreçte Goltz Paşa'nın ısrarlı tavrıyla birlikte hem Karadeniz sahil yolu hem de bu bölgede bulunan istihkâm ve bataryalar elden geçirilmişti.

Goltz Paşa'ya göre, Rusya Osmanlı Devleti için en büyük tehditti. Rusya'nın olası bir savaş durumunda kara ordularını seri bir şekilde Doğu Anadolu bölgesine kaydıracağından ve diğer taraftan da donanması ile Karadeniz üzerinden Osmanlı kıyı şeridinin tamamını tehdit edeceğinden emindi. Rusların Batum ve Artvin üzerinden Trabzon'a yine Erivan ve Kars üzerinden de Erzurum'a yürüyeceğini bundan dolayı Kars ve Batum şehirlerinin kilit noktada öneme sahip olduğu görüşündeydi. Dolayısıyla Batum ve Kars şehirlerinin emniyet altına alınması gerektiğini belirtmekteydi. Ayrıca, Goltz Alman makamlarına gönderdiği belgede, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yapacağı olası saldırı-

⁸⁹ PA AA, *Türkei* 142, R13283, A5160. Goltz Paşa, Alman makamlarına gönderdiği raporda bütün işlerin bitip tükenmez bir şekilde komisyonlarda tartışıldığını ama buna rağmen bir gelişme kaydedilemediğini ifade etmekteydi.

nı sırasında Almanya'nın Rus ilerleyişine itiraz etmemesi gerektiğini, ancak bu şekilde Almanya'nın Avrupa'da hareket serbestliğine sahip olabileceğini dile getirmekteydi⁹⁰. Bu düşünceden hareketle Goltz Paşa'nın Osmanlı misyonu ile ilgili nasıl bir fikir edinilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin resmî bir çalışanı sıfatı ile dile getirdiği bu düşünce, tamamen Alman çıkarlarına hizmet etmektedir. Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetlerine paralel olarak tarafsız olmadığını ve kendisinin bir Alman olduğunu unutmadığını ve Almanya'ya hizmet etmeye devam ettiğini düşünceleri ve faaliyetleri ortaya koymaktadır.

Goltz Paşa, Osmanlı ordularının olası bir savaş durumunda seri bir şekilde teyakkuza geçmesinin önemli olduğunu dile getirmişti. Bu amaçla orduların konuşlandıkları bölgelerde asayiş ve emniyeti sağlamalarının gerekli olduğunu ancak dağınık bir pozisyonda bulunan Osmanlı birliklerinin savaş pozisyonuna bu durumda geçmelerinin mümkün görünmediğini ifade etmişti. Ülke savunması için İstanbul, Edirne, Üsküp, Selanik, Yanya, Erzurum, Bağdat ve Şam'da bulunan bölüklerin en hızlı şekilde işgal bölgesine kaydırılması gerektiğini savunmuştu⁹¹. Bunu gerçekleştirmek için ülkede geniş ulaşım ağına ve imkânlarına sahip olmak gerektiğini vurgulamıştı. Dönemin ulaşım ağı ve imkânları göz önüne alındığında ordu birliklerinin sevkîyatında karayolundan ziyade demiryolunun hem daha ekonomik hem de zamanın açısından daha büyük bir öneme sahip olduğu bir gerçektir⁹². Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'nin geniş bir demiryolu ağına neden sahip olması gerektiğinin altını çizmekte ve bu konu hakkında birtakım öneriler getirmektedir. Şöyle ki: "Ülkenin güney

zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi*, s. 157.

ROA, Y.PRK.ASK, No.59/6, 27 Nisan 1889, lef 2.

Orduların seferber edilmesinde demiryollarının ne kadar önemli olduğu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Colmar Von der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, haz. İsmet Sarıbal, Anıl Grup Yayıncılık, Çankırı 2013, s. 238-240.

bölgelerini geri kalan kısımlardan ayıran büyük mesafe sadece bu bölgenin kontrol altında tutulmasını engellememekte, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeyde oluşabilecek büyük bir tehlike karşısında kendi gücünün farkında olamama ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Şu unutulmamalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu Tuna ve Balkanlardaki daha önce yapmış olduğu savaşlarda kendi gücünün sadece yarısını kullanabilmiştir. Bunun nedeni sadece uzak bölgelerin askerî kuvvet sağlayamaması değildir, aksine savaş sırasında bu bölgelerde çıkan isyanların bastırılması için var olan gücün arttırılmasıdır. Bu durum, Basra Körfezi ve Kızıldeniz'e kadar ulaşması planlanan demiryollarının tamamlanması ile değişecektir. Böylece imparatorluk güçlenecektir.”⁹³ Osmanlı Devleti, bir savaş durumunda iki harekât alanını birbiriyle birleştirmek ve demiryolu üzerindeki yeri önemli şehirlerde askerî yükleme ve bindirme işlerini kolaylaştırmak üzere askerî açıdan istasyonlar kurmak ve barış zamanında vagon ve lokomotiflerin Osmanlı tarafında kalmasını sağlayacak şekilde bir nizamname hazırlanması için 15 Ağustos 1890 tarihinde Ethem Paşa başkanlığında kurulan komisyona teknik kurul üyesi olarak Goltz Paşa, Şakir Paşa, Ömer Kamil ve Fevzi Beyleri atamıştı⁹⁴.

Goltz Paşa'nın demiryolu ağlarının önemine vurgu yapması sonraki süreçte Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdinde yürüteceği iktisadî faaliyetlere bir giriş niteliğinde olacaktı⁹⁵. Hatırlanacağı üzere Alman sermayesini dünyaya açan bankalardan biri olan Deutsche Bank'ın finansman sağladığı Berlin-Bağdat demiryolu projesi 1889 yılından sonra hayata geçirilmişti. Osmanlı Devleti'nin Alman sermayesine verdiği bu imtiyazın gerekçelerinden birisi de ordu merkezleri arasında bir demiryolu ağı oluş-

⁹³ Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi*, s. 158.

⁹⁴ *Kara Kuvvetleri Komutanlığı Personel Dairesi Arşivi*, 1 No'lu Defter, s. 71-72.

⁹⁵ BOA, Y.MTV, No. 28/169, 26 Ekim 1891.

turularak birlikler arasında koordinasyonun sağlanması ve seferlik süresinin kısaltılması idi⁹⁶.

Seferberlik planının hazırlanmasında sürenin yanı sıra devletin maddi olanakları da önemlidir. Maddi olanaklar başlığı altında ordunun silah ve teçhizatına ek olarak paranın da göz ardı edilmemesi gerekir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle maddi imkânsızlıklar had safhadaydı. Devlet, borçların tasfiyesinden sonra elde kalan bütçenin büyük bir kısmını da savunma ihtiyaçları için seferber etmiş durumdaydı. Buna rağmen, Osmanlı ordularının özellikle teçhizat anlamında çok büyük eksiklikleri mevcuttu. Seferberlik hâlinde ise bütçede para olmayacağı kesin olmakla birlikte ordu merkezlerinin bulunduğu vilayetler birtakım masrafları karşılamakla mükelleftiler. Bu süreçte vilayet valileri, seferberliğin icrası hâlinde gerekli tedbirlerin yanı sıra maddi olarak da bazı düzenlemeleri yapmak zorundaydılar. Bunlar arasında alınacak olan vergilerin zamanından önce toplanması gibi önlemlere başvurulması da vardı⁹⁷.

d- Askerî Ceza Kanunu

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda büyük ölçekli bir değişim ve dönüşüm dönemine girmiştir. Tanzimat Fermanı'ndan sonra devlet önemli bir modernizasyon hareketinin başlangıç merkezi olmuştur. Devlet teşkilatında hayata geçirilen reform hareketiyle birlikte hukuk sisteminde de bazı yenilikler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren yürürlükte olan hukuk sistemi, şer'î ve örfî hukuktur. İslami hükümlere dayanan şer'î hukuk ile Türk devlet geleneği içinde hep var olan ve sultanın iradesiyle

Merwin Albert Griffiths, *Reorganization Of Ottoman Army*, s. 81.

Colmar Freiherr Von der Goltz, *Osmanlı-Yunan Seferi*, s. 12-13; Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi*, s. 159.

şekillenen örfî hukuk, ikili bir sistem gibi görünmesine rağmen uyum içinde tek çatılı bir hukuk sistemi oluşturmuştur.

Tanzimat dönemi ile yeni bir boyut kazanan modernleşme hareketi, hukuk sistemini dolayısıyla hukukî düzenlemeleri de etkisi altına almıştır. Burada yeniden düzenlenen hukuk sisteminin ziyaade, Osmanlı ordu teşkilatını yakından ilgilendiren Askerî Ceza Kanunu hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde değinilen ordu teşkilatındaki yeni düzenlemelerin ve özellikle ordu mensuplarının görev ve yetkilerini yasal bir zemine oturtmak amacıyla Sultan II. Abdülhamid döneminde Askerî Ceza Kanunu yapılmıştır. Bu kanun, Alman Askerî Ceza Kanunu'ndan aynen alınmamış, ilgili kanunun sadece 56 bendi tercüme edilerek Osmanlı Askerî Ceza Kanunu olarak yürürlüğe konulmuştur⁹⁸.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Askerî Ceza Kanunu'nun eksikliklerinin giderilmesi amacıyla Alman Askerî Ceza Kanunu'nun tercüme edilmesi yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla Tanzimat ile birlikte, Osmanlı ordusundaki modernizasyonu takiben askerî hukuk alanında da önemli adımlar atılmıştır. Osmanlı Askerî Ceza Kanunu'nda belirtilmeyen cürümlerin cezası, kanunnamenin 5. maddesi gereği Mülki Ceza Kanunnamesi'ne göre belirlenmesi sebebiyle her iki kanunnamenin bir arada basılması zorunlu görülmüştür. Ancak Askerî Ceza Kanunu'ndaki eksikliklerin son derece fazla olması, Mülki Kanunnameye sık sık müracaata mecbur bırakmıştır. Bu sebeplerle Osmanlı Askerî Ceza Kanunu'nun eksikliklerinin Alman Askerî Ceza Kanunu'ndan alıntı yapılarak tamamlanması hususu gündeme gelmiştir.

Alman Askerî Ceza Kanunu'nun en kısa sürede tercüme edilmesi için askerî dairede yabancı lisanlara muktedir olan şa-

⁹⁸ BOA, Y.PRK.TKM, No. 25/51, tarihsiz.

hıslarla birlikte ehil kişilerden oluşan bir komisyon oluşturulması talebi bir mazbata ile sultana sunulmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in 5 Mart 1880 tarihli iradesi ile kabul edilen mazbata Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir. Askerî Ceza Kanunu'nu tadil ve ıslah için Erkân-ı Harbiye Reisi Ethem Paşa başkanlığında Levazımat Dairesi Birinci Şube Müdürü Ahmet Vehib Paşa ve Feyzi Paşa ile İstihkâm Dairesi Reisi Abid Paşa ve Topçu Dairesi İkinci Şube Müdürü Kaymakam Bekir ve Erkân-ı Harbiye binbaşılardan Osman ve Hilmi Beyefendiler ve diğer gerekli kişilerin de katılımıyla komisyon oluşturularak padişaha arz edilmiştir. Komisyonun yapmış olduğu kanun tercümesi ve kanuna yapılan eklemeler Bâbîâlî'de uygun görülüp Şûra-yı Devlet'çe de kabul gördükten sonra ceza maddelerine eklenen ilavelere ilişkin layiha arz tezkiresi ile birlikte padişahın onayına sunulmuştur⁹⁹. Dolayısıyla Osmanlı Askerî Ceza Kanunu, Sultan II. Abdülhamid'in ordu modernizasyonu ile eş zamanlı olarak başlatılmış ve Alman subaylar henüz göreve başlamadan önce Alman kanunu Osmanlı Devleti'nde tadil edilerek yürürlüğe konulmuştur.

Osmanlı Askerî Ceza Kanunu yürürlüğe girdikten sonra Alman Askerî Kanunu da gündeme alınmıştı. Bu süreçte ilgili kanunun elçilik memurlarından birine tercüme ettirilmesi kararlaştırıldı¹⁰⁰. Osmanlı Devleti, hazırlattığı kanun ve nizamlar konusunda önemli adımlar atmasına rağmen bunların yürürlüğe konulması noktasında gerekli hassasiyeti göstermemekteydi. Goltz Paşa, son dönemde sadece Askere Alma Kanunu'nun hazırlanarak yürürlüğe konulduğunu ve hazırlanan diğer yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi için padişahın onayını beklediğini dile getirmişti. Mevcut yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulmadığı

Nuran Koyuncu-Salih Kış, "Alman Askerî Ceza Kanunnamesinin Osmanlı Askerî Ceza Kanunnamesine Tatbiki", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 5, Konya 2011, s. 178-179.

¹⁰⁰ BOA, Y.PRK.BŞK, No. 68/12, 27 Şubat 1888.

müddetçe Osmanlı ordusunun bir gelişim kaydedemeyeceğini, özellikle askerî kurumların iş göremez hâle geldiğini ifade etmişti. Gerekli hassasiyet gösterilmez ve ilgili kanun ve nizamlar hayata geçirilmez ise istifasını sunacağını Osmanlı makamlarına bildirmişti¹⁰¹.

Osmanlı Devleti, Goltz Paşa'nın istifa silahını kullanmasından hemen sonra Askerî Ceza Kanunu ile Piyade-i Dâhiliye Kanunu için 23 Eylül 1888 tarihinde bir komisyon toplanmasına ve başkanlığına da Dreyse Paşa'nın atanmasına karar verdi. Aynı gün askerî dairede toplanan komisyonun hızlı kararlar alması için üyelerin iki kısma ayrılması kararlaştırıldı. Askerî Ceza Kanunu'nu görüşmek üzere Şerafettin Efendi, Rıza Paşa, Goltz Paşa, Ahmet Paşa, Abid ve Mazhar Paşa görevlendirildi. Bu komisyonun her hafta pazartesi ve çarşamba günleri toplanması ve burada üyelerin genel görüşleri alınarak karar verilmesi uygun görüldü. Komisyon ayrıca Askerî Ceza Kanunu'nun yargılama kısmı ile ilgili olarak Adliye Nezareti'nden kanuna aşına olan ve Fransızca bilen bir memurun görevlendirilmesinin uygun olacağına karar verdi¹⁰². Dolayısıyla 1880 yılında yürürlüğe konulan Osmanlı Askerî Ceza Kanunu, Goltz Paşa'nın 1888 yılında üyeliğinde bulunduğu bir komisyon aracılığıyla yeniden gözden geçirilmiş ve eksiklikleri tespit edildikten sonra tadilatı gerçekleştirilerek yasalaştırılmıştı.

Osmanlı Devleti'nde ataşemiliterlik uygulaması alanında ilk adımı atan kişi de Osmanlı askerî tarihinin en önemli figürlerinden biri olan Goltz Paşa idi. Goltz Paşa tarafından kaleme alınan 15 Eylül 1892 tarihli Ataşemiliterlik Talimatnamesi, 19 madde ve bir umumî değerlendirmeden ibaretti¹⁰³. Erkân-ı Harbiye Feriki Mehmet Şakir Paşa'nın üst yazısıyla Sultan II. Abdülhamid'e

¹⁰¹ BOA, Y.MTV, No. 34/38, 30 Temmuz 1888.

¹⁰² BOA, Y.MTV, No. 35/47, 23-24 Eylül 1888, lef 2-3.

¹⁰³ BOA, Y.MTV, No. 67/59, 15 Eylül 1892.

takdim edilen ataşemiliterlik talimatnamesi, Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırmak için yaptığı çalışmaların devamı niteliğindeydi¹⁰⁴.

3- Goltz Paşa ve Kurmay Gezler

Goltz Paşa, subay eğitiminde sadece teorik bilgiye değil, aynı zamanda uygulamalı eğitime de aynı ölçüde ağırlık verilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle hazırlamış olduğu reform planını, arazide her türlü tatbikatın yapılabilmesi üzerine dizayn etmişti. Ancak Goltz Paşa'nın tatbikat yapma taleplerine dair başta Sultan II. Abdülhamid olmak üzere Osmanlı devlet adamları birtakım güçlükler ve engeller çıkarıyorlardı. Goltz Paşa, Harbiye Mektebi öğrencileri ile İstanbul çevresini baz alacak arazi üzerinde ders amaçlı tatbikatlar yapmak istediğinde engelleniyordu¹⁰⁵. Bazen de izin verilmiş olmakla beraber yaptığı her hareket anbean yetkililere bildiriliyordu. Goltz Paşa ve maiyeti, başta okuldaki jurnalciler olmak üzere kendi meslektaşları tarafından Sultan II. Abdülhamid'e rapor ediliyorlardı¹⁰⁶. Bu sıkıntıların temel sebebi ise askerî tatbikatların Osmanlı hanedanlığına yönelik tehdit oluşturma ihtimaliydi.

Goltz Paşa, Harbiye Mektebi'nde eğitim görmekte olan Erkân-ı Harbiye sınıflarındaki zabitlerle gelecek ilkbahar mevsiminde Üsküdar civarında Erkân-ı Harbiye ameliyatı dersini icra etmek için talep ettiği iznin iki senedir verilmediğini söylemiştir. Son beş senedir bu dersin kendisi tarafından teorik olarak verilmesine karşın arazi üzerinde icra ettirilmediğini, subayları savaşa hazırlamak için bu tarz derslerin hayati öneme sahip olduğunu

¹⁰⁴ Osmanlı Ataşemiliterlik Talimatnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gültekin Yıldız, "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S 17, Ankara 2012, s. 258.

¹⁰⁵ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 149-150.

¹⁰⁶ BOA, Y.PRK.ASK. No.41/115, 7 Eylül 1887.

ve Avrupa'da arazi üzerinde gerçekleştirilen askerî tatbikatların hem orduya hem de subaylara çok iyi bir tecrübe oluşturduğunu bildirmişti¹⁰⁷.

Osmanlı Devleti'nin sınır boylarında geniş çaplı bir askerî manevra yapma isteğine karşı Goltz Paşa tarafından bir layiha ve harita düzenlenip Seraskerlik makamına takdim edilmişti. Özellikle Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan sınır boylarında yapılması istenilen manevranın ekonomik sebeplerden dolayı icra edilemeyeceği padişahın iradesi ile kesinleşmişti. Goltz Paşa, büyük ordu manevralarının yapılamamasından hareketle Erkân-ı Harbiye subaylarının kolordu düzeyinde tatbikatlar yapması için yeni bir layiha kaleme almıştı. Bu tatbikatların icrasına Osmanlı'nın hassa, ikinci, üçüncü ve beşinci ordularına mensup zabitlelerinden bazılarının katılması ve katılacak olanların da isimlerinin layiha içinde bulunduğu ilgili makamlara bildirilmişti¹⁰⁸.

Goltz Paşa'nın arazi üzerinde icra ettirdiği dersler için daha öncesinden Askerî Okullar Nazırlığı vasıtasıyla Seraskerlik makamından izin talep edilmekteydi. Seraskerlik makamı da padişahın onayı olmadan bu tür izinleri vermiyordu. Goltz Paşa'nın kontratları bölümünde ayrıntılı olarak verilen bilgiler ışığında, bu tür izinlerin verilmemesinden dolayı Goltz Paşa defalarca istifa etmek istemiş, fakat istifa talepleri verilen sözlerle hep geçtirilmişti. Goltz Paşa, 1892 yılında kontratının bittiğini ve yeni bir sözleşme yapmak için bazı şartları olduğunu bildirmişti. Bunlar; Kendisine önemli bir askerî görevin icra yetkisi, harita alma işlerinin idaresi veya her düzeyde kurmay gezilerin yönetimi, Erkân-ı Harbiye Dairesi'nde sırayla bütün subayların katılacağı harp

¹⁰⁷ BOA, Y.PRK.ASK. No.49/113, tarihsiz; BOA, Y.MTV, No. 25/35, 25 Ocak 1887, lef 2.

¹⁰⁸ Bu tatbikata katılacak subaylara harcırah verilmesi gündeme gelmişti. Buna göre; Miralaylara 1500, Kaymakamlara 1200, Binbaşılara 1000, Kolağalarına 700, Yüzbaşı ve muavinlerine 500 kuruş verilecekti. Ayrıca bu subaylara süvari alaylarından birer binek hayvanı ile birer süvari askerî istihdam edilecekti. Süvari askerlerinin her birinin yanında bir de süvari borazanı olacaktı. BOA, Y.MTV, No. 45/21, 25 Ağustos 1890.

oyunlarının idaresi veya seferberlik hazırlıklarının ve gerekli muhtelif teşkilat çalışmalarının yönetimi idi¹⁰⁹. Bu isteklerinden sadece kurmay gezilerinin yönetimi kendisine verilmesine rağmen subay adaylarıyla arazi üzerinde ders pratiklerinin icra ettirilmesi şansı hep Osmanlı bürokrasisine takılmıştı. Alınan izinler neticesinde Goltz Paşa tarafından icra edilecek derslere maiyetinde ne kadar subay götürdüğü, ilgili grupta ne kadar öğrenci bulunduğu ve bunların nereye ne zaman ve nasıl gidecekleri hakkında Sultan II. Abdülhamid'in talimatı çerçevesinde yetkililerce detaylı ve gizli araştırmalar yapılmıştı¹¹⁰. Goltz Paşa kendisinin ve maiyetinin göz hapsinde tutulmasını defalarca protesto etmiş ve durumdan rahatsız olduğunu Osmanlı makamlarına bildirmesine rağmen hakkındaki takibat gizli ve daha kontrollü yapılmaya devam etmişti¹¹¹. Erkân-ı Harbiye öğrencilerinin Goltz Paşa ve yaverlerinin gözetiminde 23 Nisan 1893 tarihinde Karadeniz kıyılarında icra edecekleri tatbikat ve harita alma dersi için de jurnalciler tarafından gizli bir kovuşturma yapılmıştı¹¹². Gerekli izinlerin alınmasına, gidecek subay isimlerinin bildirilmesine, hangi sınıfın ne kadar mevcutla ve ilgili derslere iştirak edeceklerin nereye, ne zaman ve nasıl gideceklerine kadar detaylı bir izahat verilmesine rağmen yine de konu ile alakalı gizli bir soruşturma yürütülmüştü.

Osmanlı ordu mensuplarının Goltz Paşa refakatinde ilk geniş çaplı kurmay gezisi, Yunanistan sınırında gerçekleştirilmişti. Bu

¹⁰⁹ Jehuda Wallach, *Askeri Yardım*, s. 67-68.

BOA, Y.PRK.ASK. No.94/13, 21 Ağustos 1893.

Bu arazi üzerinde gerçekleştirilen derslerle ve Goltz Paşa ile ilgili tahkikatları yapanlardan bazıları da saraya yakın subaylardı. Goltz Paşa'nın maiyetinde bulunan Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Cevad Bey, kendisinin de iştirak ettiği derslerle ilgili saraya jurnal vermekten çekinmemişti. BOA, Y.PRK.MYD, No. 15/61, 22 Ekim 1894, lef 1.

Goltz Paşa maiyetinde dokuz subay ve bir mülkiye mühendisi olduğu hâlde hem askerî tatbikat dersini icra etmek hem de Karadeniz kıyılarının haritalarını almak üzere kurmay gezisi planlamıştı. İştirak eden subayların ayrıntılı listesi için bk. BOA, Y.PRK.ASK. No.89/101, 24 Nisan 1893, lef 1-3; BOA, Y.MTV, No. 77/20, 27 Nisan 1893, lef 1-3.

gezinin planlamasını Erkân- Harbiye Umumi Reis-i Vekili Edhem Paşa ile Erkân-ı Harbiye Umumi Reis-i Sanisi Goltz Paşa birlikte yapmışlardı. Ayrıca bu kurmay gezisine katılacak subay listesi de bu ikili tarafından hazırlanmıştı. Ancak listenin gönderildiği yer olan Seraskerlik makamından listeye bir müdahale olmuş ve bazı subayların isimleri çıkarılmış ve yerine yeni isimler eklenmişti¹¹³. Böyle bir işlemin yapılmasındaki amaç, Goltz Paşa'ya yakın olan ve Alman hayranlığı bulunan subaylardan duyulan rahatsızlık olabilir. Bu nedenle listede ismi bulunan bazı subayların tasfiye edildiği ve yerlerine başka isimlerin yazıldığı görülmüştü. Bu kurmay gezisine katılanlar şunlardı:

Rütbe	İsim	Görev Yeri
Ferik	Goltz Paşa	Erkân-ı Harbiye Dairesi
Miralay	Münir Bey	Erkân-ı Harbiye Dairesi
Kaymakam	Ali Rıza Bey	Erkân-ı Harbiye Dairesi
Kaymakam	İzzet Ragıp Bey	III. Ordu
Binbaşı	Mehmet Hilmi Bey	III. Ordu
Kolağası	Kadri Bey	Erkân-ı Harbiye Dairesi
Kolağası	Recai Bey	Yanya Hudud-ı Yunaniye Kumandanlığı
Kolağası	Hamdi Efendi	Harbiye Mektebi (Goltz Paşa'nın Muavini)
Yüzbaşı	İlhami Efendi	Kuvve-i Umumi
Yüzbaşı	Pertev Efendi	Erkân-ı Harbiye Dairesi
Yüzbaşı	Celal Efendi	Erkân-ı Harbiye Dairesi
Yüzbaşı	Hasan İzzet Efendi	Erkân-ı Harbiye Dairesi

Planlaması yapılan ilgili kurmay gezinin amacı, batıdan gelmesi muhtemel bir saldırıya karşılık Yunanistan sınırının doğu kısmının müdafaasının beş haftalık süre boyunca tetkik ve mütalaa edilmesi idi. Ayrıca sınır boyunca mevcut bulunan karakolların teftişi, hudut üzerinden Osmanlı ordusunun Kırkgeçit diye tabir olunan geçitlere doğru bir askerî hareket icrası ve Osmanlı

¹¹³ BOA, Y.PRK. MYD, No. 13/86, 22 Ekim 1893.

ordusunun bu bölgeden düşman ordusu üzerine bir taarruz gerçekleştirmesi hedeflenmişti¹¹⁴.

Goltz Paşa tarafından Osmanlı Devleti'nin batı sınırına yapılan kurmay gezilerinin ilgili süreçte artarak devam ettiği görülmüştü. Özellikle Yunanistan sınırına ek olarak Bulgaristan hududu da bu noktada büyük bir önem arz etmekteydi. Goltz Paşa'nın hazırladığı sınır hatları ile ilgili askerî plana göre Bulgaristan ordusunun 11 gün zarfında Osmanlı sınırının herhangi bir bölgesine 200 bin mevcutlu bir orduyu toplayabileceği ifade edilmişti. Bulgaristan'ın askerî teşkilatının çok büyük bir gelişim gösterdiği bu dönemde Osmanlı Devleti'nin de her an hazırlıklı olabilmesi için kurmay gezilere ve askerî tatbikatlara önem vermesi gerektiği vurgulanmıştı¹¹⁵. Bundan dolayı maiyetinde beş subay ile birlikte Yunan ve Bulgar sınırlarını içine alacak bir kurmay gezisi için kendisine izin verilmesini talep etmekteydi¹¹⁶. Talep edilen bu gezi Mayıs 1894 tarihinde gerçekleştirilmişti¹¹⁷. Goltz Paşa ve maiyetindeki subaylar Yunanistan sınırı boyunda gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Vidin'den Yenice Vardar yoluyla Selanik'e gelmişlerdi. Burada tahkim ve müdafaa için incelemelerde bulunan kurmay ekip, kısa bir süre sonra posta vapuru ile İstanbul'a döneceklerini beyan etmişlerdi¹¹⁸.

Kurmay gezilerinin haricinde Osmanlı Devleti'nin hem Rumeli hem de Anadolu topraklarının bir haritasının yapılması için de geziler tertip edilmişti. Sultan II. Abdülhamid, 1887 yılında

¹¹⁴ BOA, Y.MTV, No. 86/92, 6 Kasım 1893; Carl Alexander Kretzlow, *Goltz Pascha*, s. 129-130.

BOA, Y.PRK.ASK. No.96/34, 17 Aralık 1893.

Kurmay gezisine katılacak subaylar: Erkân-ı Harbiye Miralayı Abdullah Paşa, Erkân-ı Harbiye Miralayı Hüseyin Nazım Bey, Erkân-ı Harbiye Miralayı Mustafa Sadrettin Bey, Piyade Kaymakam Muavini Hüsnü Bey, Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Pertev Bey. BOA, Y.MTV, No. 87/126, 27 Kasım 1893, lef 1-2.

Bu gezip kurmay ekibe daha sonra Osmanlı Harbiye Nazırı olan Enver Paşa da Selanik'te dâhil olmuştu. BOA, Y.MTV, No. 96/7, 20 Mayıs 1894, lef 1.

BOA, Y.MTV, No. 98/4, 21 Haziran 1894.

her iki bölgenin bir haritasının yapılması için onay vermişti. Bu onay ile birlikte bir Topoğrafya Heyeti oluşturularak barometreler vasıtasıyla her iki bölgenin bir haritası yapılmıştı. Özellikle Rumeli bölgesinin haritası eksiksiz yapılmasına karşın Anadolu bölgesinin sadece İzmir, Konya ve Bursa havalisinin haritaları çıkarılmıştı. Fakat bu harita üzerinde iyi çalışılmadığı için ortaya tam anlamıyla bir harita çıkmamakla birlikte en gerçekçi olanı da sadece bu olmuştu. Eldeki bu haritanın iyileştirilmesi için arazi üzerinde tahkik ve teftiş edilmesi için yeni bir heyetin kurulması konusunda Goltz Paşa tarafından Sadaret'e bir layiha gönderilmişti. Goltz Paşa, gerçek bir haritanın yapılması için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye içinde bulunan beşinci dairedaki Fen Şube Müdürü Mirliya Ağâh Paşa'nın Rumeli ve Anadolu'nun taksim-i arazi haritasını yapması için görevlendirilmesinin uygun olacağını bildirmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti açısından ihtiyaç duyulan bu tarzda bir haritanın tam anlamıyla yapılabilmesi için de Paris'te Taksim-i Arazi Fenni konusunda eğitim alan ve yurda dönen Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Rıza Bey'in, Ağâh Paşa'nın yardımcılığına atanmasını önermişti¹¹⁹. Dolayısıyla harita konusunda çalışmalarını olduğunu bildiğimiz Goltz Paşa'nın öneri ve yönlendirmeleri ile yeni bir Topoğrafya Heyeti oluşturulmuştu.

Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'ndeki görev süresinin bitmesine yakın son kurmay gezisini Manastır, Selanik ve Edirne cihetlerine gerçekleştirmişti. Bu gezi için Erkân-ı Harbiye subaylarından oluşan üç grup oluşturulmuştu. Bu grupların başkanlıklarına atanan şahısların daha önce bir kurmay gezisine katılmadıkları anlaşılmıştı. Goltz Paşa, bu tarz tecrübesiz kişilerin refakatinde yapılacak eğitimin başarılı olamayacağını bildirmişti. Bu yüzden Manastır ve Selanik gruplarının başkanlığını kendisi talep etmişti. Ayrıca Edirne cihetine gidecek gruba da Erkân-ı Harbiye 2.

¹¹⁹ BOA, Y.MTV, No. 89/115, 25 Ocak 1894.

Feriki Abdullah Paşa'nın başkanlık yapmasını teklif etmişti¹²⁰. Sonuç itibarıyla 19 Haziran 1895 tarihinde gerçekleştirilen bu kurmay gezisine son kez Goltz Paşa başkanlık yapmıştı.

4- Goltz Paşa ve Alman Silahları

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne silah ve mühimmat satışı, Alman subaylarının Osmanlı tarafından istihdam edilmesinden sonra önemli ölçüde artmıştı. Alman silah sanayisinin en önemli alıcılarından biri hâline gelen Osmanlı ordusu, Alman subaylarının vermiş oldukları raporlar sonucunda son model silah ve teçhizat ile donatılmıştı¹²¹. Özellikle Goltz Paşa, Sultan II. Abdülhamid'i mükerrer atışlı tüfekleri Türk askerinin de kullanması gerektiği fikrine inandırdıktan sonra Alman silah ihracatçıları olan Paul Mauser ve Isidor Löwe'nin Kasım 1886 tarihinde İstanbul'a gelmelerini sağlamıştır¹²². Bu dönemde Avrupa basınında Osmanlı Devleti'nin Alman silah sanayisi ile olan ilişkileri hakkında düzenli olarak haber yapılmaktaydı. Alman askerî heyetinin özellikle Goltz Paşa'nın reform programı üzerinde duran haberlerde genel olarak bu Alman subayının Osmanlı Devleti'nin silah satış sözleşmeleri yapması konusunda başarılı olduğu ifade edilmekteydi. Almanya'nın Drang nach Osten (Doğuya yürüyüş) tezinin tartışma konusu hâline geldiği 1890'lı yıllarda Fransa'nın Osmanlı ekonomisi ve toprakları üzerindeki hassasiyeti giderek arttı. Osmanlı ordusunda başta Von der Goltz olmak üzere Alman subaylarının görev alması ve yüksek meblağları bulan Alman silahlarının alınması, Alman subaylarının her birinin Alman silah fabrikalarının temsilcisi olduğu iddialarına bile sebep oldu¹²³. Ayrıca yabancı basın, Osmanlı Devleti'nin özellikle de

BOA, Y.MTV, No. 122/82, 19 Haziran 1895.

Kazım Karabekir, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 156-157.

Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 102.

Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2015, s. 206.

Sultan II. Abdülhamid'in Almanya'ya karşı sergilemiş olduğu iyi niyetinin temelinde silahlanma konusunda bu devlete muhtaç olmasını gerekçe göstermekteydi¹²⁴.

Osmanlı ordusunun yeniden silahlandırılmasında da sadece Goltz Paşa'nın değil, aynı zamanda Alman askerî heyetinin de etkili olduğu bir gerçektir. Bu silahlanma sürecinde özellikle Osmanlı piyade askerleri, Alman ordusu tarafından da kabul edilmiş olan Mavzer (Mauser) tüfekleri ile silahlandırılmıştı. Ayrıca, İstanbul'da bulunan askerî fabrikalarda söz konusu tüfekler için gerekli olan hartuç imalini yapacak olan makineler Alman uzmanlar tarafından ıslah edilmişti. Goltz Paşa, Alman tüfeklerinin yanı sıra İstanbul'un savunmasına yönelik istihkâmların inşasını ve savunma yapılarına monte edilecek topraklarla ilgili çalışmalar gerçekleştirmişti. Rumeli tarafından gelebilecek bir saldırıya karşı Edirne'de ve Karadeniz Boğazı'nın her iki yakasında istihkâmların inşa edilmesi ve bunların Alman topları ve silahları ile donatılması noktasında Türk makamları nezdinde çok yoğun bir mesai harcamıştı¹²⁵. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne silah satışı ve savunma tertibatlarında danışmanlık görevi, başta Goltz Paşa olmak üzere yine Alman askerî heyetinin himayesinde gerçekleşmişti.

Almanya, Osmanlı Devleti'ne silah satışıyla hem önemli bir pazar edinmiş hem de gelecekte kendi silahları ile donatılmış bir müttefik kazanmıştı. Dünya siyasetinde söz sahibi olabilmek

¹²⁴ BOA, Y.PRK.HR, No. 17/42, 29 Haziran 1893; BOA, Y.PRK.ASK, No.237/28, tarihsiz.

¹²⁵ BOA, Y.PRK.TKM, No. 10/20, 15 Nisan 1887; Nurettin Türsan, "Goltz'un Türkiye Yaşamı", s. 41. Alman subaylar İstanbul'da gösterdikleri faaliyetlerle Ruhr'daki Alman silah fabrikatörlerine büyük hizmet etmişlerdi. Alfred Krupp daha 1873 yılında Çanakkale Boğazı'ndaki hisarlar ve Boğaziçi'ndeki tahkimatlar da kullanılan sahra topları, batarya topları ve diğer ağır savunma topları konusunda Osmanlı Devleti ile büyük bir silah ticareti sözleşmesi yapmayı başarmıştı. Sonrasında İstanbul'da Alman subaylarının istihdam edilmesi ile birlikte 1880'li yılların sonuna doğru Goltz Paşa'nın etkinliği ile Krupp topu, Osmanlı Devleti'nde kabul gören en önemli askerî araçlardan biri haline gelmişti. Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 30.

adına müttefikleri ve kurduğu ittifakları da bu çerçevede değerlendirmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir Rus tehdidine karşı Alman silahları ile donatılması ve bünyesinde görev yapan Alman subaylarının danışmanlığında askerî reform hamlesini gerçekleştirmesi Almanya'nın geleceğe yönelik planlarının sağlam temeller üzerinde ilerlediğinin bir kanıtı mahiyetindeydi. Ruslara karşı Osmanlı ordusunun kuvvetini arttırmak için yapılan çalışmalar ve satılan silahlar Almanya tarafından kendi subaylarının takdir edilmesini gerektiren bir durumdu. Alman Devleti tarafından teşvik edilen subayların Alman silah sanayi ile kişisel veya resmî ilişkiler kurmaları da bu dönemde özellikle arzu edilmekteydi. Alman subaylarının bu süreçte tamamı olmasa bile bir kısmı için dile getirilen bir gerçek vardı. İstanbul'da görevli Alman subaylarla Alman silah sanayine mensup girişimciler arasında resmî veya gayri resmî ilişkiler tesis edilmekteydi¹²⁶. Başta Goltz Paşa olmak üzere görevli Alman subaylarının hazırlamış oldukları raporlar neticesinde Osmanlı Devleti, tutarı milyonlarca lira olan yüklü silah siparişlerini sadece Almanya'dan gerçekleştirmişti. Özellikle Goltz Paşa, Osmanlı Devleti nezdindeki itibarını kullanarak önemli işlerin Almanya'ya verilmesini sağladı¹²⁷. Alman silah sanayi onun şahsında kuvvetli bir taraftar buldu. Başkent ve boğazların tahkiminde kullanılmak üzere top, ordunun vuruş gücünü yükseltmek amacıyla silah ve mühimmat, donanmayı kuvvetlendirmek için torpido siparişleri

Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 99. Alman silah firmaları da subayların yaptıkları hizmetler karşısında zaman zaman minnettarlık duygularını açıklamaktan geri kalmamışlardır. Löwe silah fabrikasının sahibi Ludwig Löwe 1893 yılında Goltz Paşa'ya sağladığı önemli miktardaki silah siparişleri için teşekkür etmiş ve onu yaptığı bu hizmete karşılık fabrikasına ortak etmek istemiştir. Bernhard von Schmiterlów, *Freiherr Von der Goltz Pascha*, s. 8. Ludwig Löwe, Alman savaş sanayi yararına gördüğü hizmetlerden ötürü Goltz Paşa'ya şahsen teşekkür etmeye gitmiş ve çalışmalarının katkısı olarak kendisine hatırı sayılır hisse senedi vermişti. Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 33.

Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi*, s. 30.

başta Krupp olmak üzere çeşitli Alman firmalarından yapıldı¹²⁸. Böylece Alman subayları, Alman silah sanayi için Osmanlı Devleti gibi büyük bir pazar yaratmış ve bu pazardan kendileri de önemli bir menfaat elde etmişlerdi. Goltz Paşa başkanlığındaki Alman askerî heyeti, Osmanlıya silah satışı ile ülkelerine büyük bir hizmette de bulunmuştu. Goltz Paşa'nın Alman silah sanayi nezdinde değeri 1885-1895 yılları arasında önemli ölçüde artmıştı¹²⁹. Bu duruma örnek vermek gerekirse, Goltz Paşa, Türkiye'nin Mauser fabrikasından fişegiyle birlikte 800.000 tüfek almasına vesile olmuştur. Alınan bu tüfekler, modeli eskimiş olan Henry-Martini tüfeklerinin yerine geçmiştir¹³⁰. Henry-Martini tüfekleri, Schneider ve Winchester tüfekleriyle birlikte Alman tüfekleri alınana kadar Osmanlı piyade askerinin silahı olarak kullanılmıştır. Alman silah tüccarları, Osmanlı Devleti'ne silah satışından yaklaşık 80 milyon Mark kazanmışlardır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ortalarına kadar büyük çoğunluğu Fransız ve İngiliz yapımı olan mühimmat satın almış olmasına rağmen, Goltz Paşa ve haleflerinin Osmanlı devlet adamlarını etkilemesiyle Alman silah sanayi mamullerinin en iyi pazarı haline gelmiştir¹³¹. Goltz Paşa başkanlığındaki Alman subayları, Osmanlı ordusunu yeniden organize etmenin yanında Alman silah sistemini de Osmanlıya ithal ettirmişlerdi. Böylece bu reform çalışmaları, giderek artan ve büyük meblağlara ulaşan silah siparişlerini gerektirdi. Bu siparişler:

¹²⁸ Rifat Önsoy, *Türkiye'deki Almanya*, s. 18; BOA, Y.PRK.ASK, No.87/95, 21 Aralık 1892.

¹²⁹ Rifat Önsoy, *İktisadi Münasebetler*, s. 97-98.

¹³⁰ Osmanlı-Yunan Savaşı'nda ilk önce kullanılan Henry-Martini tüfeklerinin yerini 7,5 ve 9,5 mm çaplarındaki Mauser tüfekleri aldı. Bu savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin Maçka Kışlası depolarında toplamda 700 bin Mauser tüfeği mevcuttu. Buna rağmen cepheye sevk edilen askerlere teknolojisi daha eski olan Henry-Martini tüfekleri verilmişti. Ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Yılmazçelik-Ahmet Aksın, *Osmanlı Yunan Harbi*, s. 11-15.

BOA, Y.PRK. MYD, No.6/34, 8 Mayıs 1887, İef 2; Fahri Türk, *Silah Ticareti*, s. 102-103.

Yıl	Osmanlı Lirası
1890	480.300
1891	318.000
1892	547.500
1893	780.000
1894	324.350
1895	664.000
1896	237.000
1897	90.000
1898	270.000 ¹³²

Alman silahlarının Osmanlı Devleti'ne satış işlemlerinde Alman subaylarının katkısının yanında devletler arası ilişkilerin de etkisi kaçınılmazdı. Özellikle Rusya bu konuda Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiren bir devlettir. Goltz Paşa Sultan II. Abdülhamid'e, Rusya'nın ordularını farklı cephelere kaydırmaya başladığını, ülkede askerî bir hareketlilik yaşandığını ve Avrupa Devletlerinin de bu hamleye karşılık kendi ordularını sağlamlaştırmaya çalıştıklarını ifade etmişti. Osmanlı Devleti'nin de bu konuda hazırlıklı olmasını ve orduların bir an evvel yeni tüfeklerle donatılmasını talep etmişti¹³³. Alman silah fabrikalarına sipariş verilmiş olmasına rağmen ellerinde sadece numunelerin olduğunu, tüfeklerin bir an önce teslim alınabilmesi için taksitlerin zamanında ödenmesinin yanı sıra toplam bedel üzerinden teminat verilmesi gerektiğini belirtmişti¹³⁴. Ayrıca Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'nin satın almış olduğu silahların parasını ekonomik nedenlerden dolayı ödeyemediği durumlarda borcun bir kısmının ödenerek geriye kalanın tehir edilmesini önermiş ve bu konuda Alman silah tüccarları ile bağlantıya geçerek borcun ötelenmesi

¹³² Rifat Önsoy, *İktisadi Münasebetler*, s. 98-99. Burada dikkat çeken detay, Goltz Paşa'nın 1895 yılının sonunda Osmanlı hizmetinden ayrıldıktan sonra Alman silah satışında çok büyük bir düşüş yaşanmasıdır. Dolayısıyla Goltz Paşa'nın Alman silahlarının Osmanlı Devleti'ne satılması hususundaki etkisi ilgili tablodan da çok net görülmektedir.

BOA, Y.MTV, No.67/85, 19 Eylül 1892; BOA, Y.MTV, No.68/108, 11 Ekim 1892, lef 1. BOA, Y.MTV, No.32/52, 4 Temmuz 1888.

konusunda yardımcı olacağını ifade etmişti¹³⁵. Goltz Paşa'nın silah satışı sırasında hem aracılık yapması hem de ödemelerle ilgili tavsiyeler vermesi dikkat çekicidir.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne silah satışı konusunda 1880'li yıllarda ortaya bazı iddialar atılmıştı. Almanya'nın kendi üretimi olan Mauser tüfeğinin yerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ait Mannlicher tüfeğini kullanacağı haberleri yüzünden Osmanlı Devleti'nde bir komisyon kurulmuştu. Her iki tüfeğin karşılaştırılmasının yapılması için bir komisyon kurulmuş ve başkanlığına Tevfik Paşa ve üyeliğine de Goltz Paşa getirilmişti. Bu ikili tarafından her iki tüfeğin kapsamlı bir mukayesesi yapılmış ve konu ile ilgili üç rapor hazırlanmıştı. Tüfeklerin alacağı mermi sayısı, çapları ve seri ateşli makinalar olduğundan dolayı namlularının ısınıp ısınmadığı konularında yazılan üç rapor neticesinde üstün olan Mannlicher tüfeği olmasına rağmen sonuç itibariyle Mauser tüfeğinin kullanımına devam edilmesi tavsiye edilmişti. Bu raporun hazırlanmasında Goltz Paşa'nın etkisinin olduğu bir gerçektir. Çünkü Goltz Paşa, Almanya'nın Mannlicher tüfeğini tercih etmediğini, hatta 300 bin yeni tüfeğe ihtiyacı olduğunu ve bu konuda Mauser tüfeğinin üretimine devam edildiğini ifade etmişti. Ayrıca Mauser tüfeğinin diğerine oranla daha üstün olduğunu ve Osmanlı ordusunun da envanterinde 300-350 bu tüfekten olduğunu ve buna ilaveten askerin 800 bin yeni silaha ihtiyacı bulunduğunu bildirmişti. Osmanlı ordusunun vuruş gücünün artırılması için en kısa sürede ihtiyaç duyulan tüfeklerin Mauser firmasından temin edilmesinin gerek-

¹³⁵ Osmanlı Devleti, silah satışından dolayı Mauser ve Löwe firmalarına göndermesi gereken 121 bin liranın şimdilik 10 bin lirasının ödeneceğini ve geriye kalan miktarın ertelenmesi hususunda Goltz Paşa'nın aracılığını talep etmişti. BOA, Y.MTV, No.30/11, 21 Ocak 1888. Alman Mauser tüfeği ve edinilen tecrübeler hakkında Goltz Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid'e bir rapor gönderilmişti. BOA, Y.PRK.ASK, No.57/35, 26 Ağustos 1889, lef 1-3; BOA, Y.PRK.MYD, No.8/91, 13 Aralık 1889, lef 1-2.

liliğini savunmuştu¹³⁶. Yine Goltz Paşa, Löwe fabrikalarında üretilen tüfekler hakkında da İstanbul'da yaşanan hayal kırıklığını onarmak görevini üzerine almıştı. Osmanlı ordusu için Löwe firmasından satın alınan 9,5 mm çapındaki tüfeklerin hasarlı ve kusurlu olduklarıyla ilgili Osmanlı silah muayene komisyonu bir rapor hazırlamıştı. Bu durum karşısında Goltz Paşa Ludwig Löwe ile irtibata geçmiş ve İstanbul'a bir mühendis göndermesi için padişahın onayını almasını tavsiye etmişti. Ayrıca tüfekler hakkında Sultan II. Abdülhamid'e bir mektup göndermesi konusunda Mösyö Löwe'yi teşvik etmişti¹³⁷. Söz konusu Alman menfaatleri olduğunda Goltz Paşa, her türlü fedakârlığı yapmaktan geri durmamış ve Osmanlı nezdinde bütün etkinliğini kullanmıştı¹³⁸.

Türk askerinin Mauser tüfeğine alışabilmesi için çok fazla talim yapması gerektiği Goltz Paşa'nın Alman ordularındaki tecrübelerinden hareketle yetkililere bildirilmişti. Hatta Türk subay adayları mezun olduktan sonra ordularda görevlendirileceğinden onların da bu tüfeklere aşina olmaları için 25 adet tüfeğin ve yivsiz ve kurşunsuz 250 kovanın Harbiye Mektebi'ne gönderilmesi hususunda Goltz Paşa'nın Sadaret'e takdim ettiği bir raporu mevcuttu¹³⁹. Bu örnekten anlaşılacağı üzere, Alman Mauser tüfeğinin Türk askerleri ve subayları tarafından benimsenmesi için askerî okulların bile ilgili dönemde devreye sokulduğu görülmüştü.

Goltz Paşa'nın Türk ordusunda yaptığı reformlar özellikle de ordudaki birlik sayısının iki katına çıkarılması hâliyle ordudaki

¹³⁶ BOA, Y.PRK.ASK, No.52/77, 8 Ocak 1889, lef 1. Osmanlı ordusunun da kullandığı 9,5 mm çapındaki Mauser tüfeğinin diğer silah örneklerine göre daha iyi atış isabetine sahip olduğu hakkında bk. BOA, Y.MTV, No.37/38, 25 Ocak 1889.

BOA, Y.MTV, No.60/18, 7 Mart 1892, lef 1-2; BOA, Y.MTV, No.63/79, 11 Haziran 1892.

PA AA, *Türkei* 139, R13241, A5925.

BOA, Y.MTV, No.46/141, 13 Kasım 1890. Goltz Paşa İstanbul'da görev yaptığı süre boyunca Mauser tüfekleri hakkında Osmanlı devlet adamlarına detaylı raporlar vermekten geri durmamıştı. BOA, Y.MTV, No.88/54, 14 Aralık 1892.

malzeme ve mühimmat ihtiyacı da ikiye katlamıştır. Bu durum, dolaylı olarak Alman silah fabrikalarının işine yaramıştır. Osmanlı Devleti, Goltz Paşa döneminde Alman silah fabrikalarından yaklaşık 100 milyon Frank bedelinde silah ve mühimmat (top, tüfek, torpido botu, mermi, fişek vb.) satın almıştır¹⁴⁰. Toplar Krupp firmasından, tüfek ve fişekler Mauser ile Löwe silah fabrikalarından torpido botları ise Schichau tersanesinden alınmıştır¹⁴¹.

Türk-Alman ilişkilerinde silah ticareti kadar gemi ve torpido satışı da önemli bir yer tutmaktadır. Goltz Paşa, Almanya'dan alınan gemi ve torpidoların fiyatlarının indirilmesi hususunda aracılık yapmıştır. Ayrıca Alman Hükûmeti'nin yapımı tamamlanmış gemi satımı yasağından vazgeçmesi gerektiğini Alman yetkililere bildirmiştir. Aksi takdirde Alman silah üreticilerinin Türk pazarından aldıkları payın azalacağını vurgulamıştır. Dolayısıyla Alman iç siyasetindeki muhalefetin bu konuda ısrarcı olmaması ve satılacak gemi ve torpidolar için yüksek fiyat talep edilmemesi Goltz Paşa'nın üzerinde durduğu en önemli hususlardır¹⁴².

5- Goltz Paşa ve Tahkimat

Goltz Paşa, 1883-1895 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hem askerî eğitim alanında hem de ordunun yeniden yapılanması konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştu. Bunlara ek olarak İstanbul'un denizden ve karadan gelecek bir saldırıya karşı savunmasız olduğunu görerek gerekli tedbirlerin alınması hususunu Osmanlı yetkililerine bildirmişti. Devletin kalbi olan başkent'in korunması için Goltz Paşa'nın teklifi dikkate alınmış ve konu ile ilgili bir çalışma yapması için görevlendirilmişti. Askerî Okul-

¹⁴⁰ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 157-158. Satın alınan silah ve mühimmat ile ilgili listeler için bk. BOA, Y.PRK.ASK, No.47/14, 21 Haziran 1888, lef 1-4.

Fahri Türk, *Silah Ticareti*, s. 100.

Fahri Türk, *Silah Ticareti*, s. 102-103.

lar Genel Müfettişi unvanına sahip Goltz Paşa'nın bir de devletin savunma tertibatı ile ilgili bir göreve getirilmesi kendisine olan güvenin bir yansımasıdır. Goltz Paşa, Osmanlı Devleti tarafından İstihkâm Fennî Birlikler Başkanı ve Müstahkem Mevkiler Müfettişliği görevlerine atandı¹⁴³. Goltz Paşa, tâli bir görev olan Müstahkem mevkiler hususunda birtakım yeni fikirlere sahipti. Ona göre tahkimli hat, her tarafı kapalı müstahkem mevkiye oranla daha başarılı ve üstün bir savunma stratejisidir.

Osmanlı Devleti, 1883 yılında Bulgaristan sınırının tahkim ve takviyesi ile ilgili bir çalışma yapmak amacıyla bir keşif komisyonu kurdu. Edirne ve Selanik güzergâhında gerekli çalışmaları yapan komisyonun raporu yetkililere sunuldu. Sultan II. Abdülhamid, keşif komisyonunun raporu hakkında Alman Askerî Heyeti'nden de bir görüş almak istedi. Rapor, Goltz Paşa, Kamphövener Paşa ve Ristow Paşa'ya gönderildi. Raporla birlikte yapılan plan ve levhalar da komisyon üyesi Erkân-ı Harbiye Mir-livası İbrahim Paşa tarafından Alman subaylara detaylı olarak anlatılmıştı. Almanların bu rapor hakkındaki görüşleri şunlardı: 1-Selanik tarafına yapılacak istihkâmın merkezle çok uzak olduğu, 2-Planlardan anlaşıldığı kadarıyla yapılacak ünitelerin çok masraflı olacağı, 3-İstihkâmın mesafeler dikkate alındığında ikmal ve nakliyesinin zorluğu, 4-Kârgir olarak inşa edilecek savunma tertibatlarında hataların bulunduğu, 5-Büyükkaraburun ile Küçükkaraburun cihetleri arasındaki 2-3 saatlik mesafede yeterli asker bulundurulması isteği, 6-Vardar nehir ağzının sabit torpedo ile kapatılması gereği, 7-Selanik şehrinin sahili bataklık olduğundan bu bölgeye istihkâm yapılamayacağı ve buranın savunması bölgenin topraklarla korunması gerektiği, 8-Bulgaristan sınırında inşa edilecek istihkâmın pahalıya mâl olacağı, 9-Edirne şehrinin civarında bulunan istihkâmın savunma için ye-

terli olacağı, 10-Edirne şehri için ayrıca, düşmanın her türlü taarruzuna karşı, Meriç nehrinin sol yakasında ve şehrin dağ tarafında Dörtkaya tabir olunan noktaya bir, şehrin sol tarafında bulunan Hazırlık Tepesi'ne veya az ilerisine bir, Varda nehrinin sağ tarafına bir olmak üzere üç adet istihkâmın yapılmasının zorunluluğu, 11-Tunca nehri vadisini muhafaza ve müdafaa etmek için şehrin sağ tarafına bir istihkâm yapılmasının gerekliliği, 12-Edirne şehrinin sağ tarafında bulunan duvarın tamir edileceği, 13-Mevcut eski istihkâmların birer piyade siperiyle güçlendirileceği, 14-Kırkkilise kasabasında yeterli miktarda asker bulundurulacağı, 15-Kırkkilise Kasabası etrafına çok sayıda istihkâm yapılmasının gerekli olmadığı ve sadece İstanbul yolunu muhafaza etmek amacıyla bazı ünitelerin inşa edileceği, 16-Bu bölgede komisyonun belirttiği noktada bir, batı tarafında bir, kuzey tarafında bir olmak üzere toplamda üç adet savunmaya elverişli istihkâm inşasına gerek olduğu bildirilmiştir¹⁴⁴. Devletin savunma tertibatının önündeki en büyük engel, mali durumun kötü olmasıydı. Savunma sistemleri ile ilgili yapılan bu çalışmanın sonucunda da devlet ekonomisi gözetilerek istihkâm inşası ertelendi.

Goltz Paşa, istihkâmlarla ilgili çalışmanın âtil kalmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarını nasıl savunabilecekleri hakkında bir layiha hazırladı. Paşaya göre Osmanlı'nın Avrupa toprakları iki türlü savunulabilirdi. Birincisi başkent İstanbul'u korumak için gerekli önlemlerin alınması, ikincisi ise başkentten uzak olan sınırlar üzerindeki köyleri korumak için bazı savunma merkezlerinin teşkili ve hazırlanması gerekiyordu. Meriç Vadisi ne Üsküp ne de Selanik'ten savunulabilirdi. Osmanlı Devleti, düşmanlarının özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun adı geçen şehirlere saldırmalarını engellemek için bazı tedbirler almaya mecburdu. Bununla beraber Selanik ile

¹⁴⁴ BOA, Y.PRK.ASK. No.19/50, 18 Eylül 1883.

Üsküp arasındaki hat, Makedonya, Arnavutluk ve eski Sırbistan aleyhine büyük önem taşımaktaydı. Sırbistan ile Bulgaristan'a karşı yapılacak askerî harekâtın merkezi Üsküp ve Kumanova idi. Ayrıca Osmanlı Devleti, Yunanistan'a da dikkat etmek zorundaydı. Çünkü Yunanlılar, denizlere hâkim olurlarsa Osmanlı'nın batı sahilleri tehdit edilebilirdi. Ayrıca Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarından geçişi engellemek için yapılan savunma tertibatları ve bunların donanımları oldukça yetersizdi. İstanbul Çatalca savunma hattı, Marmara Denizi'ndeki Küçükçekmece Körfezi ile Terkos Gölü hattına dayanmaktaydı. Goltz Paşa, Osmanlı savunma sistemi ile ilgili açıklamalarından sonra yapılması gerekenleri de hazırladığı raporda açıklamıştı. Paşaya göre öncelik başkent İstanbul olmalıydı. İstanbul, deniz tarafından torpidolar ile denizaltı savaş malzemesiyle donatılmalıydı. Daha sonra Anadolu ve Rumeli Kavakları'nın her ikisinde de toparlarla donatılmış tabyalar inşa edilmeliydi. Çanakkale Boğazı'nın her iki yakası yeni sistem istihkâmların yapılması zaruri idi. Goltz Paşa, Edirne'nin tahkim edilmesi için savunma hatının yerinin iyi belirlenmesi gerekliliği üzerinde durmuştu. Şehrin etrafında 80 km'lik bir savunma çemberi oluşturulmasını ve bunun içinde de 5-7 km'de bir tahkim sisteminin yapılmasını önermişti. Bu savunma tertibatı masraflı olacak ise o zaman Edirne şehrini merkezden itibaren 3-8 km'lik bir uzaklıktan koruyacak şekilde bir hat oluşturulmalıydı¹⁴⁵. Goltz Paşa'nın bu layihasından sonra Osmanlı Devleti konu ile alakalı bir komisyon kurdu. Komisyon üyelerinden biri olan Goltz Paşa, İstanbul ve Çatalca tahkimatlarının muayenesinde bizzat görev aldı. Ayrıca Goltz Paşa, Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarının tahkimatlarının yeniden silahlandırılması için oluşturulan komisyonda görevlendirildi. Böylece

¹⁴⁵ Güney Belendir, "Von der Goltz Paşa'nın Türk Ordusundaki Hizmetleri ve Yetişmesinde Katkısı Olduğu Şahsiyetler", *20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 63-64.

Goltz Paşa, yüksek rütbeli asker ve üst düzey devlet adamları ile İstanbul'un ve hâliyle Osmanlı Devleti'nin güvenliği konusunda önemli görüşmeler yaptı¹⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin savunma sistemleri ile ilgili en ayrıntılı çalışma Belçikalı General Henri Alexis Brialmont tarafından gerçekleştirildi¹⁴⁷. General Brialmont, 3 Eylül 1892 tarihinde İstanbul'a geldi. General Brialmont'un başkanlığında Bahriye Nezareti'nde görevli subaylardan Ferik Faik Paşa, Erkân-ı Harbiye'den Binbaşı Sami Bey ve Kolağası Fuad Bey'den oluşan ekip, Nevruz isimli istimbotla Karadeniz Boğazı'ndaki istihkâmları teftişe çıktı¹⁴⁸. Daha sonra General Brialmont ve ekibi, 1892 yılı Ekim ayında Akdeniz Boğazı'nı teftiş etti. Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarında ve Rumeli'de bulunan istihkâmların teftişi, 1892 yılının Ekim ayı sonlarına doğru bitti¹⁴⁹. General Brialmont, teftiş sonrasında edindiği bilgileri ve buralarda ne yapılması ile ilgili tekliflerini de içeren Fransızca raporunu haritalarla birlikte 31 Ekim

¹⁴⁶ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 158-159.

¹⁴⁷ Salih Kış, "Köprübaşlarını Tutmak: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarını Tahkim Etme Teşebbüsü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C VIII, S 37, Ordu 2015, s. 364-375.

¹⁴⁸ Karadeniz istihkâmları dört kısma ayrılır; Birinci kısım boğazın kuzeyinden Büyükliman ve Kılburnu'na kadar uzanır. Rumeli'de beş ve Anadolu'da üç olmak üzere sekiz tabyaya sahiptir. İkinci kısım Büyükdere'ye kadar olan mesafededir ve burada iki Ceneviz kalesi ve sekiz tabya vardır. Büyükdere'nin güneyinde ise iki tabya daha mevcuttur. Üçüncü kısım hisarlar kadar uzanır. Burada üç adet tabya bulunmaktadır. Dördüncü kısım ise boğazın en dar yeri olan hisarlar arası bölümdür. Burada da iki tabya ve 14. yüzyıldan kalma iki eski hisar vardır. Hisarlar ile İstanbul şehri arasındaki 9 kilometrelik mesafede hiçbir istihkâm yoktur. Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 46, İzmir 2009, s. 97.

Akdeniz istihkâmları üç kısma ayrılır. Birinci kısımda Seddülbahir ve Kum Kalesi adı verilen iki eski istihkâm vardır. İkinci kısımda ise Kilibahir ve Çanakkale istihkâmları bulunmaktadır. Kilibahir'de istihkâmlara ek olarak birkaç asırlık büyük çapta iki eski hisar vardır. Ayrıca Kilibahir'in güneyinde pek çok tabya vardır. Buranın kuzeyine doğru daha ileride üçüncü bir kısım daha vardır. Burada da Bogas ve Nağra tabyaları mevcuttur. Erdoğan Keleş, "İstanbul'a En Kısa Yol", s. 99-100. Boğazın Anadolu ve Rumeli yakasında bulunan istihkâmlar ve tabyalar şunlardı: Kale-i Sultaniye, Sebdülbahir, Kabatepe, Bolayır, Namazgâh, Beşiğe, Kumkale, Nâra Burnu, Orhaniye, Çimenlik, Bigalı Burnu, Hamidiye. Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2014, s. 19-32.

1892 tarihinde Seraskerlik makamına sundu. General Brialmont iki aylık hizmet süresinin sonrasında 5 Kasım 1892 tarihinde İstanbul'dan trenle ayrıldı¹⁵⁰.

General Brialmont, Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu raporla ilgili gelişmeleri öğrenmek amacıyla İstanbul'da bulunan Alman Askerî Islah Heyeti başkanı Baron von der Goltz Paşa'ya bir mektup göndermişti. Bu mektupta General Brialmont istihkâmlarla ilgili icra ettiği hizmetin düzgün bir şekilde ve zamanında sonuçlandırılabilmesi için, daha önce de ifade ettiği üzere, zemin etütlerini içeren ayrıntılı krokilerin Sami ve Fuad Beyler vasıtasıyla yaptırılarak Brüksel'e gönderilmesi hususlarını dile getirmişti. Goltz Paşa'da bu mektup vesilesiyle istihkâm konusu ile ilgili düşüncelerini Osmanlı devlet adamlarına iletme fırsatı bulmuştu.

Goltz Paşa'ya göre, en önemli ve acil olan şey, general tarafından tahkim edilecek noktaların zemin etütlerini içeren ayrıntılı krokilerinin yaptırılmasıydı. Eğer bunlar yaptırılıp generale gönderilmezse, boğazların tahkim edilerek başkentin güvenliğinin sağlanması noktasında gerçekleştirilen bütün iş ve harcanan emek boşa gidecekti. Paşanın düşüncesine göre, generalin başladığı bu iş, büyük bir özveri ile takip edilip olumlu sonuçlandırılmalıydı. Çünkü meselenin başlangıcından itibaren Avrupa basını, General Brialmont'un İstanbul seyahati ile başkentin savunmasıyla ilgili olumlu ve olumsuz haberler yapmaktaydı. Olumsuz gazete haberlerinde, başkentin savunmasını artırmak için yapılan çalışmaların büsbütün noksan olduğu dile getirilmekteydi. Diğer taraftan askerî mühendislik alanında büyük bir şöhrete sahip olan General Brialmont'un İstanbul'a giderek Osmanlı Devleti'ne hizmet etmesi memnuniyetle karşılanmaktaydı. Bununla birlikte generalin planlarının ertelenmesi veya büsbütün iptal edilmesi

¹⁵⁰ BOA, Y.PRK.MYD. No.11/106, 5 Kasım 1892.

hâlinde boğazların tahkim edilmemesine ve bundan dolayı da başkentin savunmasız bırakılmasına sebep olacaktı. Böylece bütün dünya nezdinde siyasi ve askerî öneme sahip bu son durum, Sultan II. Abdülhamid'in ve Osmanlı Devleti'nin prestijine büyük bir darbe vuracaktı. Bu duruma düşmemek için; Zekeriya-köy, Bahçeköy, Pargos, Çekmeköy, İkitelli, Küçükçekmece, Rumeli ve Anadolu Kavakları, Beykoz, İncirköy, Dudullu, Bakkalköy ve Maltepe'nin ve etrafının ayrıntılı krokileri çizilerek General Brialmont'a gönderilmesi yeterliydi¹⁵¹. Goltz Paşa, General Brialmont'tan gelen mektubun, yukarıda yazılı olan, içeriğini ve şahsi düşüncelerini de içeren bir yazıyı Sadaret'e iletmişti.

Seraskerlik makamından hem Goltz Paşa'nın yazısına hem de General Brialmont'un mektubuna ilişkin Sadaret'e bir evrak gönderildi¹⁵². Bu yazıda, boğazların tahkimi ile İstanbul'un muhafazası hususu Sultan II. Abdülhamid'in emri ve bilgisi dâhilinde gerçekleştiği ve General Brialmont'un bu sebeplerle İstanbul'a davet edildiği belirtildi. Hem generalin hem de Goltz Paşa'nın söz konusu talepleri, istihkâmlara ait ayrıntılı krokilerinin önceden yaptırılıp Brüksel'e gönderilmesi hususunda olup, bu tamamen hükûmet politikasına aykırı bir durumdu. Adı geçen kroki-ler, general tarafından en üst düzeyde korunacaklarına dair güvence verilmesine rağmen, yabancı bir devlete gönderilmesi ve burada ele geçirilmesi hâlinde devletin güvenliğini tehdit edebilirdi¹⁵³. Ayrıca generalin 1893 yılı ilkbaharında İstanbul'a tekrar geleceğine dair söz vermiş olmasından dolayı krokilerin Brük-

¹⁵¹ BOA, Y.PRK.ASK. No.87/122, 18 Aralık 1892, lef 1.

¹⁵² Aynı belge.

¹⁵³ Böyle bir güvenlik zafiyeti, Sultan III. Selim tarafından Osmanlı kaleleriyle ilgili çalışmalar yapmak için görevlendirilen Fransız mühendis François Kauffer'le yaşanmıştı. Bu mühendis, 1794-1797 yılları arasında Karadeniz'in batısında bulunan kalelerle ilgili yapmış olduğu çalışmalara ait dokümanları Ruslara satmıştı. Oya Şenyurt, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S 28/2, İzmir 2013, s. 509-510.

sel'e gönderilmesine gerek yoktu. Buna rağmen söz konusu krokiler, yine önceden yaptırılıp İstanbul'da hazır hâlde muhafaza edilmeliydi Böylece General, İstanbul'a geldiğinde Erkân-ı Harbiye Dairesi Reis Vekili Edhem Paşa'nın başkanlığındaki güvenli bir odada, bu krokileri kullanarak ayrıntılı haritaları ve planları yapabiliirdi. Yine de generale bu durum Brüksel Sefareti aracılığıyla sorulacak ve alınacak cevaba göre hareket edilecekti. Bu kararlara ilaveten ayrıntılı krokileri yapmaları konusunda isimleri geçen ve General Brialmont'un ekibinde olup iki ay boyunca onunla birlikte çalışan Erkân-ı Harbiye'den Binbaşı Sami Bey ile Kolağası Fuad Beyin bu görevden azledildikleri bildirildi. Bu isimlerin yerine krokiler, Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesi 4. Şubesinde memur ve Harbiye Mektebi'nde öğretmen olan Kaymakam Hadi Bey ile Şehremaneti Dairesi'nde askerî yolların inşaatında görevli Erkân-ı Harbiye Kolağası Mazhar Efendi tarafından yapılacaktı¹⁵⁴. Böyle bir kararın alınmasındaki gerekçenin ne olduğu konusunda bir bilgi mevcut değildir. İki ay gibi uzun bir sürede generalin emri altında boğazlardaki istihkâmları inceleyen ve kontrol eden bu iki subayın hiçbir gerekçe gösterilmeden görevlerinden alınmasına ve yerlerine başkalarının getirilmesine mantıklı bir cevap vermek zordur. Bu konuda sadece güvenlik zafiyetinin önüne geçmek adına böyle bir kararın alındığı varsayımında bulunulabilir.

Belçikalı General Brialmont'un yapmış olduğu çalışma hem maliyetli hem de güvenlik zafiyeti oluşturduğundan dolayı olumlu sonuçlanmadı¹⁵⁵. Bu çalışmaların bir sonuca ulaştırılamaması Osmanlı Devleti'nin güvenlik sorununu çözmüş değildi. Yine

İİOA, Y.PRK.ASK. No.87/122, 22 Aralık 1892, lef 2.

Kazım Karabekir, *Türk Alman İlişkileri*, s. 238-240. General Brialmont'un projesi yaklaşık 4 milyon altına mal olacaktı. Bu projenin rafa kaldırıldığını anlayan ve bunu da Ruslardan bilen Goltz Paşa: "Türkler payitahtlarını muhafaza için Karadeniz'de fırtınalar olmasına dua etmelidirler. Ancak böyle havalarda Rus donanması sahile asker çıkaramaz! Yoksa..." şeklinde düşüncelerini dile getirmişti.

Goltz Paşa tarafından Karadeniz Boğazı'nın ve sahillerinin güvenlik altına alınarak İstanbul'un korunaklı bir şehir olacağını ifade etmesiyle birlikte Osmanlı devlet adamları tarafından yeni bir çalışma başlatıldı. Bu çalışmanın konusu ise başkent İstanbul ile bağlantılı askerî yolların inşa ve tamiriydi. Aynı şekilde Edirne Vilayeti ile Çatalca Sancağı dâhilinde bulunan ve İstanbul için çok önemli olan yolların inşaatına bir türlü başlanılmaması büyük bir güvenlik sorunu idi. Yol inşaat ve tamiratlarının yapılabilmesi için Osmanlı hazinesinin Nafia Nezareti'ne ayırdığı bütçenin yeterli olmayacağı, halkın nakdi yardımlarının haricinde aynı olarak da yol inşaatında çalışmaları gerektiği Goltz Paşa tarafından dile getirilmişti. Goltz Paşa'ya göre, askerî yol inşaatı sadece şehirlerdeki idarelerin sorumluluğunda olmamalı bu aynı zamanda bir devlet meselesi olarak idrak edilmeliydi. Bu açıklamalardan sonra özellikle İstanbul civarında inşa edilecek askerî yolların doğru tespit edilebilmesi için Erkân-ı Harbiye Kolağalarından Muzaffer Bey görevlendirildi. Böylece yolların nasıl olacağı, hangi mahallerden geçirileceği ve yol yapımı esnasında nelere dikkat edileceği gibi hususların gerçekçi ve sağlam temellere dayandırılmasına özen gösterildi. Ayrıca General Brialmont tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen raporda bu yollarla ilgili bir çalışma mevcut olduğundan yol inşaatı öncesinde adı geçen rapor referans olarak kullanılabilirdi. İstanbul'un güvenliğinden hareketle Osmanlı Devleti'nin güvenliği esas alınarak askerî yolların inşaatına gelecek ilkbaharda başlanılmasının zaruriyeti ön plana çıktı¹⁵⁶.

Goltz Paşa, görev süresinin sonuna doğru son bir kez daha Karadeniz ve Akdeniz Boğazları'nın tahkim edilmesi ile ilgili Sultan II. Abdülhamid'e bir layiha sunmuştu. Goltz Paşa bu layihayı özellikle son dönemde bir bahriye subayı tarafından boğaz-

¹⁵⁶ BOA, Y.MTV. No.74/141, 17 Şubat 1893.

ların ele geçirilmesi üzerine kaleme aldığı kitabın yayınlanmasından sonra Osmanlı sultanına sunmuştu. Son dönemde boğazların savunulması meselesinin çok önemli olduğu, Ege Denizi'nden gelecek bir donanmanın kolaylıkla Çanakkale Boğazı'ndan içeri girebileceği, zırhlıların 50 dakikada diğer torpido ve vapurların ise yaklaşık 40 dakikada İstanbul önlerine ulaşabileceği bilinen bir gerçektir. Bu süreçte Avrupa Devletlerinin dahi bütün dikkati boğazlar üzerine çevrilmişti. Özellikle Belçikalı General Brialmont'un Osmanlı Devleti için boğazlarda bir çalışma yapması, Avrupa'nın buraya olan ilgisini daha da artırmıştı. Bundan dolayı her iki boğazın hem karadan hem de denizden savunulması çok önemli ve elzemdi. Goltz Paşa, bu hususlarda Sultan II. Abdülhamid'e verilmek üzere defalarca layiha yazmış olmasına rağmen bir ilerleme kaydedilemediğini itiraf etmişti. Tabya ve istihkâmlara ulaşmayı sağlayacak askerî yolların inşaatının başlanmasında bile bir gelişme olmamıştı. Kendisi, General Brialmont'un raporunu gördüğünü ve yapılması gerekli olan yol ve inşaatın çok az bir masrafla vücuda getirilebileceğini savunmuştu. Avrupa'daki politika kısırlığından dolayı bu süre zarfında boğazların bir an önce tahkim edilmesi gerektiği dile getirilmişti. Zaten boğazların tahkim edilmeye başlanması hâlinde bunun birkaç yıl sürebileceği de göz önünde tutulmalıydı. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da iki hizip arasında bulunduğu, bu iki grup arasında bir dünya savaşı çıkması hâlinde tarafsızlığını ancak boğazlarını layıkıyla tahkim etmişse sağlayabilirdi. Aksi takdirde bu iki hizipten biri Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını korumak bahanesiyle saldırması muhtemeldi. Dolayısıyla Goltz Paşa, devletin güvenliği noktasında boğazların derhal tahkim edilmesi gerektiğini son bir kez daha yetkililere bildirdi¹⁵⁷.

Başkentin ve hâliyle devletin savunulması için tabya ve istihkâmlarla birlikte ilgili bölge ve yerlerin ayrıntılı harita ve krokilerinin yapılması gerekiyordu. Bunlar yapıldıktan sonra savunma sistemlerinin planlanmasının daha sağlıklı olabileceği aşikârdı. Bu sebeple o zamana kadar başkentin ve çevresinin ayrıntılı harita ve krokilerinin yapılmadığı gerçeği ortaya çıktı. Goltz Paşa bu alanda da gayret göstererek ilk aşamada İstanbul ve çevresini içine almayan bir çalışma yürüttü. Çalışmalar Doğu Rumeli sınırından başlatılarak arazilerin krokilerinin yapımı ve resimlerinin çekimi şeklinde gerçekleştirildi. Daha sonra ise Çanakkale Boğazı'nın haritasını yaptırarak bunu Sultan II. Abdülhamid'e sundu¹⁵⁸. Ayrıca İstanbul ve civarının (İstanbul'un çevre planı) 1/100.000 ölçekli bir haritası çıkarılmaya başlandı¹⁵⁹. Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'ndeki görevi süresince Avrupa yakasına ait 64, Anadolu yakasına ait 60 adet 1/200.000 ölçekli harita-kroki yaptırarak önemli bir hizmette bulundu¹⁶⁰.

Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nın tahkim edilmesi ve buralarda yapılacak istihkâm ve tabyalara giden askerî yolların inşası için Goltz Paşa çok emek harcamıştı¹⁶¹. Onun tarafından yazılıp sultana sunulan layihalar, kurulan komisyonların hazırladıkları raporlar ve yabancı uzmanların taslak olarak yaptığı projeler sonraki süreçte tamamen olmasa bile kısmen hayata geçirildi. Bu savunma tertibatlarının vücuda getirilmesinde Goltz Paşa'nın katkıları unutulmamalıdır.

¹⁵⁸ BOA, Y.PRK.BŞK. No.9/56, 22 Haziran 1885; BOA, Y.PRK.ASK. No.20/35, 1885.

¹⁵⁹ Colmar Freiherr Von der Goltz, *Denkwürdigkeiten*, s. 117.

¹⁶⁰ Kemal Turan, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 151-152.

¹⁶¹ Cemal Kutay, *Kader Bağ*, s. 29, 69. Mahmut Muhtar Paşa'nın "Maziye Bir Nazar" adlı eserinde İstanbul sınırlarına kadar uzanmış müdafaa hattının kurulabilmesinde en büyük yardım Goltz Paşa'dan gelmiştir denilmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük bir ivme kazandırdığı askerî modernleşme hareketi, ilerleyen süreçte Batılı devletlerle askerî iş birliklerini de başlatmış oldu. Osmanlı Sultanı III. Selim döneminde askerî alanda modernizasyon için Prusya ile başlayan resmî ilişkiler halefi döneminde de devam etti. Sultan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra Avrupa orduları tarzında yeni bir ordu teşkilatlanması için öncelikli olarak yine Prusya'dan uzman talebinde bulundu. Dolayısıyla askerî alanda başlayan Türk-Alman ilişkileri yüzyılın son çeyreğinde büyük bir gelişim gösterdi.

Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (1877-1878) sonra ordu teşkilatında yeni bir reform düşüncesi hayata geçirildi. Osmanlı Devleti, Fransa'nın 1870 yılında Almanya karşısında uğradığı yenilgiden sonra Fransız askerî sistemini tek başvuru kaynağı olmaktan çıkardı. Bu sebeple, Sultan II. Abdülhamid, 1880'li yılların başında Osmanlı ordusunda görev yapan ve Fransa modelini savunan çok sayıdaki subayı siyasi gerekçelerle görevden uzaklaştırdı. Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı ordusunda Alman taktik ve tekniklerinin uygulamaya konulması için Almanya'dan askerî uzman talebinde bulunuldu. Albay Kaehler ve ekibinin 1882 yılında ordu teşkilatını Alman modelinde dizayn etmesi için başlayan süreç askerî eğitim alanında da devam ettirildi. Goltz Paşa'nın 1883 yılında Osmanlı askerî okullar genel müfettişliğine getirilmesi bu bakımdan bir dönüm noktası oldu. Daha önce Berlin Harp Akademisi'nde askerlik tarihi dersi veren Goltz Paşa, görev süresi boyunca (1883-1895) Osmanlı askerî okullarının zaten sahip olduğu manevi itibarın gelişmesine katkıda bulundu. Bu okullarda önemli reformların gerçekleşmesini sağladı. Ders programı kademeli olarak Fransız etkisinden kurtarılarak Alman modeline

dönüştürüldü. İlk aşamada, Erkân-ı Harbiye sınıflarına kabul edilecek öğrenci sayılarında artışa gidildi. Goltz Paşa'nın göreve başladığı 1883 yılında Harbiye Mektebi'nde 453 öğrenci eğitim alırken 1895 yılında bu sayı 1750'ye yükselmişti. Askerî alandaki Alman nüfuzu, eğitim için askerî öğrencilerin Almanya'ya gönderilmesi ile daha da pekişti.

Sultan II. Abdülhamid döneminde, ordunun teşkilat ve eğitim sisteminde yapılan düzenlemelerle subayların görevleri standartlaştırıldığı gibi önceden var olan (mali, idari) görev ve yetkileri kaldırıldı ve sadece askerî alanla sınırlandırıldı. Harbiye Mektebi'nde verilen modern eğitimle beraber, batı kültürü artık sınırlı kaynaklarla da olsa, subay adaylarının ilgisini çekmeye başladı. Ordunun geniş ölçüde kalkınmasını sağlamak amacıyla başka çarelere de başvuruldu. Bilhassa Avrupa'nın askerî alanda ileri durumda olan ülkelerine hem eğitim-öğretim yapmak, hem de yenilikleri takip etmek amacıyla subaylar gönderilmesi kararlaştırıldı. Değişik Avrupa ülkelerine eğitim için subay gönderilmesi, sırf Avrupa devletlerine hoş görünmek ve sadece bir devlete (Fransa veya Almanya) bağımlı olunamayacağı hissini vermek hedefini güdüyordu.

Askerî okullar genel müfettişi olarak çalıştığı dönemde Genelkurmay ikinci başkanlığı görevini de yürüten Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun neredeyse bütün askerî yükümlülükleri üzerinde çalıştı. Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun Prusya sisteminde yeniden düzenlenmesi noktasında askerî teşkilatlanma, stratejilerin belirlenmesi, okulların durumu ve askere alım sistemi gibi birçok alanda danışmanlık yaptı. Ayrıca Alman silah sanayisinin Osmanlı Devleti'nde tekel konumuna gelmesinde büyük bir rol oynadı.

Goltz Paşa, ülke savunmasına yönelik bir program hazırlamayı amaçlamış ve askerî gelişimin tamamlanabilmesi için yeni kanunların hem yazımına hem de uygulanmasına nezaret etmiş-

ti. Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanisi görevini icra ederken Osmanlı kara ordusunun muvazzaf, redif ve müstahfız kuvvetlerinin çeşitli kısımlarını ıslah etmişti. Osmanlı askerî reform programı sonucu bir milyon beş yüz bin asker silah altına alınarak aktif hizmete dâhil edilmişti. Goltz'un oluşturduğu program dâhilinde sayısı arttırılan askerlerin savaş hazırlıkları da aynı derecede geliştirilmişti. Özellikle ordu birliklerinin sınır boylarına ikmali usulü kabul edilmişti. Bu süreçte kolordulara ayrılmış olan askerî birliklerinin sayısı ile Doğu Rumeli sınırında bulunan asker sayısı da arttırılmış ve silah altında bulunan askerler ile redif birlikleri arasında uyumlu bir koordinasyon oluşturulmuştu. Ayrıca uygulanan askerî reform sonucunda hayata geçirilen Seferberlik Kanunu ile Osmanlı ordularının beş günde silah altına alınması gerçekleştirilmişti.

Goltz Paşa'nın çalışmaları sonucunda Osmanlı Devleti'nde hem ordularda hem de askerî okullarda Prusya usulü askerî talimler ve eğitimler uygulamaya konuldu. Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'nin bir çalışanı olmasına rağmen tüm sadakatiyle Almanya'ya bağlı kalmıştı. Çalışmaları esnasında Osmanlı ordusunu Almanya'nın doğudaki bir kuvveti olarak görmüş ve etki alanını da bu çerçevede genişletmişti. Tüm vaktini ve enerjisini iyi bir ordu yaratmaya harcamış ve eğitimleri için yoğun ve yorucu bir mesaide bulunduğu genç Osmanlı subaylarını etkilemeyi başarmıştı. Sultan II. Abdülhamid döneminde istediği reformların hepsini hayata geçirmekte zorlanmış, önüne kişisel ve kurumsal birçok engel çıkarılmıştı. Goltz Paşa, uygulamalarının engellenmeye çalışılması karşısında görevinden veya Alman imparatoruna olan bağlılığından asla ödün vermemişti. Kendi etki grubuna dâhil olan hem devlet adamları hem de subaylar sayesinde Almanya'nın menfaatlerini en üst düzeyde korumuştur.

Colmar Freiherr Von der Goltz Paşa, Osmanlı Devleti'nde askerî okullar genel müfettişliği ile Erkân-ı Harbiye Reis-i Sanili-

ği görevlerinde bulunduğu süre zarfında eksiklikleri görerek bunlar üzerine çözüm üretmişti. Bir taraftan askerî reform işini layıkıyla yapmaya çalışmış diğ er taraftan Alman Devleti'nin ve sermayesinin menfaatlerini korumak adına sorumluluk almaktan çekinmemişti. Osmanlı Devleti'nin askerî reform hareketinin sonuçlarına bakarak görev süresinde ve sonrasında devletin kurumları ve kişileri üzerinde askerlik mesleğ i çerçevesinde olumlu bir etki bırakmış tı. Bu etkiyle birlikte devam eden süreçte olumlu veya olumsuz sonuçların tek sorumlusu Goltz Paşa değildir. Dolayısıyla Goltz Paşa, Türk ordusunun modernizasyonunda görev alan ne ilk ne de son yabancı uzman olmakla birlikte yaptığı hizmetler sonsuza kadar unutulmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS)

36/69.

Hatt-ı Hümayun (HAT)

17700-A.

İrâde-i Askeriye (İ.AS)

29/1327 Ca 11.

İrâde-i Dâhiliye (İ.DH)

888/70644, 912/72453, 919/72913, 993/78376, 993/78371.

İrâde-i Hariciye (İ.HR)

290/18240.

İrâde-i Taltifat (İ.TAL)

1312 L 64.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

88/79.

Yıldız Sadaret Hususî Maruzatı (Y.A.HUS)

177/86, 198/56, 327/48, 350/53.

Yıldız Esas Evrak (Y.EE)

15/212.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)

12/66, 15/19, 16/15, 20/37, 22/102, 25/35, 26/70, 27/19, 27/41,
28/169, 30/11, 30/61, 32/52, 34/38, 35/42, 35/47, 37/38,
37/64, 45/21, 46/141, 47/184, 56/37, 60/18, 63/79, 67/59,
67/85, 68/108, 70/181, 74/105, 74/141, 74/142, 77/20,
77/160, 86/92, 87/93, 87/192, 87/126, 88/54, 89/25, 89/115,
89/172, 90/52, 93/72, 94/84, 96/7, 98/4, 101/37, 109/21,
113/84, 119/113, 119/119, 122/82, 131/26, 131/27, 131/86,
132/183, 132/241.

Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)

1/47, 16/21, 18/7, 18/50, 19/41, 19/50, 19/60, 20/35, 20/39,
21/14, 21/16, 21/28, 22/11, 22/31, 22/67, 22/70, 23/15,
23/20, 24/32, 24/34, 24/50, 27/6, 27/36, 27/59, 29/14, 31/52,
32/40, 33/38, 33/62, 36/68, 38/21, 40/36, 41/115, 42/34,

47/14, 48/39, 49/113, 52/27, 52/77, 57/35, 58/56, 59/6, 66/97, 67/43, 72/34, 76/1, 77/107, 83/5, 84/37, 87/95, 87/122, 89/101, 91/49, 94/13, 94/50, 95/58, 95/65, 96/34, 108/23, 237/28.

Yıldız Perakende Mâbeyn Başkitâbet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK)
8/23, 9/56, 12/3, 15/80, 32/81, 33/16, 37/52, 41/17, 68/12.

Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemillerlik
(Y.PRK.EŞA)

21/50, 30/12, 18/37, 17/66, 18/47, 52/93.

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR)
6/20, 6/21, 17/42.

Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM)
4/13, 4/18.

Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dai-
resi

(Y.PRK.MYD)

6/34, 8/67, 8/91, 11/106, 13/86, 15/61, 23/48.

Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT)
5/77, 5/79, 5/80.

Yıldız Perakende Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı
(Y.PRK.SGE)

3/8.

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği
(Y.PRK.TKM)

3/23, 7/24, 10/20, 25/51, 35/37.

2. Politisches Archiv Auswaertiges Amt (PA AA)

PA AA, *Türkei* 134, R13173, A954.

PA AA, *Türkei* 139, R13230, A3394.

PA AA, *Türkei* 139, R13230, A3585.

PA AA, *Türkei* 139, R13230, A3736.

PA AA, *Türkei* 139, R13230, A4348.

PA AA, *Türkei* 139, R13231, A219.

PA AA, *Türkei* 139, R13231, A4546.

PA AA, *Türkei* 139, R13233, A511.

PA AA, *Türkei* 139, R13233, A2111.

PA AA, *Türkei* 139, R13233, A2159.
 PA AA, *Türkei* 139, R13233, A3240.
 PAAA, *Türkei* 139, R13233, A3769.
 PA AA, *Türkei* 139, R13233, A3942.
 PA AA, *Türkei* 139, R13233, A4815.
 PAAA, *Türkei* 139, R13233, A6346.
 PA AA, *Türkei* 139, R13233, A6578.
 PA AA, *Türkei* 139, R13234, A270.
 PAAA, *Türkei* 139, R13234, A580.
 PA AA, *Türkei* 139, R13234, A757.
 PA AA, *Türkei* 139, R13234, A1907.
 PAAA, *Türkei* 139, R13234, A2858.
 PA AA, *Türkei* 139, R13234, A4069.
 PA AA, *Türkei* 139, R13235, A1605.
 PA AA, *Türkei* 139, R13236, A5058.
 PA AA, *Türkei* 139, R13237, A7482.
 PA AA, *Türkei* 139, R13237, A7546.
 PA AA, *Türkei* 139, R13237, A7842.
 PA AA, *Türkei* 139, R13237, A8202.
 PAAA, *Türkei* 139, R13237, A8640.
 PA AA, *Türkei* 139, R13237, A9306.
 PA AA, *Türkei* 139, R13238, A13094.
 PA AA, *Türkei* 139, R13238, A13575.
 PA AA, *Türkei* 139, R13240, A4093.
 PA AA, *Türkei* 139, R13240, A4311.
 PA AA, *Türkei* 139, R13241, A5925.
 PA AA, *Türkei* 139, R13241, A6440.
 PAAA, *Türkei* 142, R13281, A637.
 PA AA, *Türkei* 142, R13281, A7642.
 PAAA, *Türkei* 142, R13283, A5160.
 PAAA, *Türkei* 142, R13288, A4158.
 PA AA, *Türkei* 142, R13349, A14675.

3. T.C Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü

T.C. Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü, *Müşir Kamphöve-
 ner Paşa Askeri Safahat Belgesi*, No. 34/16660-2660.

4. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Personel Dairesi Arşivi 1 No'lu Defter.

B. Süreli Yayınlar

1. Düstûrlar

Düstur, "Asakir-i Nizamiye-i Şahanenin Tertibatı Mütayemmenesi Cedideye Tevfikan Suret-i Ahzını Mübeyyin Kanunname-i Hümayun" 1. Tertip, C.V, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s.656-695.

2. Gazeteler ve Dergiler

İkdam

Servet-i Fünun

Tercüman-ı Hakikat

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkar

3. Devlet Salnameleri

Salnâme-i Askerî, İstanbul 1304 (1888).

Salnâme-i Askerî, İstanbul 1306 (1890).

Salnâme-i Askerî, İstanbul 1307 (1891).

Salnâme-i Askerî, İstanbul 1309 (1893).

Salnâme-i Askerî, İstanbul 1311 (1895).

C. Tetkik Eserler

AKMEŞE, Handan Nezir, *The Birth of Modern Turkey, The Ottoman Military and the March to World War I*, I.B. Tauris, London 2005.

AKSAKAL, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde, Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

ALKAN, Ahmet Turan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Cedit Neşriyat, Ankara 1992.

ALKAN, Necmettin, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto Von Kaehler ve İki Tarafın Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 43, İstanbul 2007, s. 135-165.

- ARSLAN, Halit, *Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Ordusunda Alman Etkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- ASLAN, Nurcan-Fatma İlhan, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Askerlik Hizmeti ve Askere Alımlar (XIX. Yüzyıldan İtibaren)", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 11, Yıl 6, Ankara 2008, s. 181-203.
- AYDIN, Caner, *Osmanlı Askeri Organizasyonunda Kurmay Subaylar (1848-1914)*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.
- BELENDİR, Güney, "Von der Goltz Paşa'nın Türk Ordusundaki Hizmetleri ve Yetişmesinde Katkısı Olduğu Şahsiyetler", *20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 63-69.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- BEŞİKÇİ, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- BEYDİLLİ, Kemal, *18. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.
- BEYDİLLİ, Kemal, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı, Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Colmar Von der Goltz Paşa'nın Gelişine Kadar Prusya-Alman-Osmanlı Siyasi ve Askeri Münasebetlerine Kısa Bir Bakış", *20.yy Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 13-18.
- BEYDİLLİ, Kemal, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S 32, Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul 1979, s. 481-494.
- BLACK, Jeremy, *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Dost Kitabevi, Ankara 2004.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

- ÇALIK, Ramazan, "Colmar Freiherr Von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, S 12, s. 765-815.
- ÇÖKLÜ, Şenol, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.
- ERASLAN, Cezmi, *II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2014.
- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.I-II-III, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- ERICKSON, Edward J., *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kut'ül-Amare ve Filistin Cephesi*, çev. Kerim Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- ESENCAN, Tahsin, *Türk Topçuluğu ve Kaynakları*, Askeri Fabrika Basımevi, Ankara 1946.
- GENCER, Ali İhsan, "Hüseyin Avni Paşa", *İA*, C XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 526-527.
- Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, C III, V, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978.
- GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktay, Homer Kitabevi, İstanbul 2006.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Ameli Erkân-ı Harbiye Vezaiifi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1309.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Vakt-i Sefer ve Hazarda Erkân-ı Harbiye Vezaiifi*, çev. Mehmed Tâhir, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1308.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Tarih-i Harbden Asakir-i Redife Kısımına Dair Tetkikat*, çev. Mehmed Tâhir, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1316.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Millet-i Müsellaha, Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askeriyesi*, çev. Mehmed Tâhir, Matba-yı Ebuzziya, İstanbul 1301.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Plevne*, çev. Mehmed Tâhir, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1316.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Muharebetü'l Kala*, çev. Faruki Sami, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1313.

- GOLTZ, Colmar Von der, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, haz. İsmet Sarıbal, Anıl Grup Yayıncılık, Çankırı 2013.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Müstakil Keşif Kolları*, çev. Ali Besim, Osmanlı Asır Matbaası, Selanik 1316.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Seferber Zabitana Mahsus Muhtıra*, çev. Mahmud Şevket, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1309.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Hidmet-i Seferiye*, C I-II, çev. Hamdi ve Ahmed Esad, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Matbaası, İstanbul 1308.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Harbin Sevk ve İdaresi*, çev. Osman Senai, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1315.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Erkân-ı Harbiye Vezâifi, Tatbikat-ı Nazariye ve Ameliye*, çev. Abdullah Bey, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1304.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *İlim ve Askerlik*, çev. Ahmed Refik, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul 1327.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Muharebeye Dair Nefer Neler Bilmelidir*, çev. Ahmed Refik, Matbaa-yı Saryan, İstanbul 1320.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Osmanlı Yunan Seferi*, (1313-1897), çev. Yakup Şevki, Harbiye Matbaası, İstanbul 1327.
- GOLTZ, Colmar Freiherr Von der, *Denkwürdigkeiten*, Haz. Friedrich Von der Goltz-Wolfgang Foerster, E.S. Mittler & Sohn, Berlin 1932.
- GÖK, Hayrullah, *Arşiv Belgeleri Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- GÜLER, Zeynep, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde Von der Goltz Paşa'nın Rolü*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2007.
- GRIFFITHS, Merwin Albert, *The Reorganization Of The Ottoman Army Under Abdulhamid II, 1880-1897*, University of California, Unpublished Ph. D, Los Angeles 1966.
- Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991.
- Harp Okulu Tarihçesi 1834-1945*, Harp Okulu Matbaası, Ankara 1945.

HOCAOĞLU, Mehmet, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yayınları, İstanbul 1975.

HOLBORN, Hajo, *Deutschland und die Türkei, 1878-1890*, Berlin 1926.

HÜLAGÜ, Metin, *Gazi Osman Paşa*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

HÜN, İhsan, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, Genelkurmay Basımevi, İstanbul 1952.

İSKORA, Muharrem Mazlum, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânharbiye Tarihçesi)*, Harp Akademileri Matbaası, Ankara 1944.

KARABEKİR, Kazım, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, Emre Yayınları, İstanbul 2001.

KARABEKİR, Kazım, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, TTK Yayınları, İstanbul 1983.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C V-VI-VII, TTK Yayınları, Ankara 2007.

KELEŞ, Erdoğan, "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 46, İzmir 2009, s. 82-142.

KIŞ, Salih, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 23, Konya 2010, s. 145-158.

KIŞ, Salih, "Köprübaşlarını Tutmak: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarını Tahkim Etme Teşebbüsü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C VIII, S 37, Ordu 2015, s. 364-375.

KIŞ, Salih, "Birinci Dünya Savaşı'nda Müşir Von der Goltz Paşa'nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü", *History Studies*, C IX, S 3, Ankara 2017, s. 121-139.

KOLOĞLU, Orhan, *Avrupa'nın Kısacasında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

KOLOĞLU, Orhan, *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2015.

KOYUNCU, Nuran-Salih Kış, "Alman Askerî Ceza Kanunnamesinin Osmanlı Askerî Ceza Kanunnamesine Tatbiki", *Tarihin Peşinde*,

Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S 5, Konya 2011, s. 177-190.

KRETHLOW, Carl Alexander, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha*, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2012.

KUTAY, Cemal, *Türk-Alman Tarihi*, Kader Bağı, Ercan Holding, İstanbul 1986.

KURTCEPHE, İsmail-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991.

KURT, Deniz, *Türkiye'de Askeri Eğitimin Modernleşme Sürecinde Işıklar Askeri Lisesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, Berlin Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya İlişkileri, çev. Nurcan Fidan, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri 1876-1908*, C III, sad. Erkmen Mütevellioğlu, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1310.

MOLTKE, Helmuth von, *Briefe über Zustaende und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin 1882.

MOLTKE, Helmuth von, *Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

MOREAU, Odile, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu*, Askeri Yeni Düzenin İnsanları ve Fikirleri (1826-1914), çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

MUDRA, Karl Bruno von, *Goltz Paşa'nın Hatırası ve Hal Tercümesi*, çev. Pertev Demirhan, Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara 1953.

OĞUZ, Burhan, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul 1995.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006.

Osmanlı Döneminde Askeri Okullarda Eğitim, haz. Hülya Yazar, Milli Savunma Bakanlığı, TTK Yayınevi, Ankara 2000.

ÖLMEZ, Adem, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

ÖNSOY, Rifat, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, Ünal Matbaası, İstanbul 1982.

ÖNSOY, Rifat, *Türkiye'deki Almanya 1914-1918*, Atlas Yayınları, Ankara 2004.

Örünekağasıade Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, haz. Ali Adem Yörük, Dergah Yayınları, İstanbul 2007.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Harbiye", *İA*, C XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 115-119.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Redif", *İA*, C XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 524-526.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

RATHMANN, Lothar, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul 2001.

SCHMİTERLÖW, Bernhard von, *Aus dem Leben des General Feldmarschalls Freiherr Von der Goltz Pascha-Nach seinen Briefen an seinen Freund*, Koehler, Berlin und Leipzig 1926.

SHAW, Stanford J.-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C II, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1983.

SİNAPLI, Ahmet Nuri, *Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmet Namık Paşa*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1987.

Sultan Abdülhamit, *Siyasî Hatıratım*, haz. Ali Vehbi Bey, Hareket Yayınları, İstanbul 1974.

ŞENYURT, Oya, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S 28/2, İzmir 2013, s. 487-521.

Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, Sultan Abdülhamid, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.

- TESKE, Hermann, *Colmar Freiherr von der Goltz: Ein Kämpfer für den militärischen Fortschritt*, Musterschmidt-Verlag, Berlin 1957.
- TURAN, Kemal, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.
- TURAN, Oğuz, "Von der Goltz Paşa'nın Stratejik Düşünceleri ve Eserleri", *Askeri Tarih Bülteni*, S 21, s. 29-33.
- TÜRK, Fahri, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)", *Osmanlı İstanbul'u III*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 133-162.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *Osmanlı İstanbul'u IV*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 931-954.
- TÜRSAN, Nurettin, "Generalfeldmarschall Colmar Freiherr Von der Goltz'un Türkiye Yaşamı ve Hizmetleri", *20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, 13 Ekim 1983, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 35-52.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- UĞUR, Erol, "Von der Goltz Paşa'nın 1883-1895 Yılları Arasında Türkiye'deki Hizmetleri", *20.yy Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1983, s. 19-26.
- UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1964.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C IV, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C V, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- ÜLMAN, A. Haluk, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- ÜNAL, Tahsin, "Harp Okulu Tarihi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S 9, Ankara 1968, s. 21-25.

- ÜNAL, Tahsin, "Harp Okulu Tarihi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S 18, Ankara 1969, s. 20-22.
- WALLACH, Jehuda, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.
- YILDIZ, Gültekin, "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S 17, Ankara 2012, s. 239-265.
- YILDIZ, Gültekin, *Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- YILMAZ, Veli, *1 inci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset, İstanbul 1993.
- YILMAZÇELİK, İbrahim-Ahmet Aksın, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Ministère de la Guerre

Constantinople, le _____ 1886

CABINET DU MINISTRE

N^o _____

aux orphelins jusqu'à l'âge
de leur majorité, soit vingt
et un ans. Cette pension
sera également payée en or
par la Banque Impériale
Ottomane.

S. E. le Baron de Goltz
Pacha, sa veuve et ses orphelins
pourront faire de leur pension
à l'étranger.

Art. 4

Comme dédommagement
pour la perte de la pension
que S. E. le Baron de Goltz
Pacha subira dans l'armée
prussienne, par suite de la
durée de service dans l'armée
St Ottomane, le Gouvernement
Impérial Ottoman lui payera,
pour une seule fois, la somme
de trente mille francs. S. E.
le Baron de Goltz Pacha n'aura
pas le droit de réclamer dans
l'avenir aucun autre dédom-
magement pour sa pension.

در دفتر سارو پاشا رست ارباب خدمت سلطان سیدو بر طرف مندرود طوبی
الکابا خدمت حقیر است عاقل و جوان عهد نظامه معالی بر دفتر مندرود
الکابا در دفتر سارو پاشا رست ارباب خدمت سلطان سیدو
پاشا رست ارباب خدمت حقیر شرفه الله اوله بقدر

شکله معروفه صورت خود

روستو الفی حضرتی

[illegible]

سرفصلہ اولادہ ارجہ سے نمودار

روند و طوفان و آنی صفه

[illegible]

نسخہ اعلیٰ درجہ کا ہے

Goltz Paşa'nın 1886 yılı Osmanlı Devleti ile imzaladığı kontrat metni.

sondan zuerkleinen, gar nicht forban, gaff den
 fin, Diefgründigt und zu der Abbeid, nini.
 ga Offiziere abgepficht werden, nachfolgend,
 in der Zeit von fünf bis drei Monaten für
 Gafelt beizufan, davon aber die Zeit bei
 nina aufzufanden. Rupa. Dagegen
 zu gefan forban werden.

Die Offiziere müssen dann vor Ablauf
 der 3 Monate sich zuerkennen, ob sie in die
 Rupa Rupa abzuweisen wollen und wenn
 sie nicht in der neuen Rupa die Zeit
 bei fassen missfallen können.

Die betreffenden Offiziere sind zu:
 1. Oberst Kachler Kommandant des 2. Bata.

zifan fufan Regiment No. 6, ganz
 mit für die Hallung eines Gefangen für
 nachfolgend. Es ist ein ganz bafan.
 der Kommandant und aufzufanden.
 der Offizier, der auf die Zeitige Hallung
 aufzufanden wegen gefundener Aufzufanden

am

reflektiert und für den ich Vorschlag zu
fünfsorten muß, daß ich in der Türkai
das mindestens ein Gefalt von 30,000 Loco.
zugeben werden müßte.

Es könnte mannae Gerechtigkeit für die
türkischen Ansehnliche sehr nützlich und
wirden auf ganz günstig sein, die
Anstellungsförderung der türkischen Offiziere
in der Türkai zu ordnen und mit der
türkischen Beförderung zu beauftragen.

2, Herrmann Kämpfener das 3. Kom.
von der Infanterie, Regiments
No. 79 für die Infanterie.

3, Herrmann v. Hobe vom 1. Regiments
von der Infanterie, Regiments No. 4 und der
Kom. der 3. Division für die Infanterie

4, Herrmann Kistner das 2. Kom.
von der Artillerie, Regiments No. 17
für die Artillerie.

Alle

شرفیای صدر. بر جوده اروزنامه الزام باینه جناب چنانچه از منظره توفیقاً کتب و رسائل در دسترس بنده انجمن
دعوت نمود. چون انجمن شکرانه توابع این مجله گنجا حقه اول اولی حایه و نقیض صورنا و جرح حقه و غرض سنا
قولده لطفه لافانیم شکرانگه سالانگه حقه خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
مصله و خیره ایدم و بر جوده مصله خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
کتب و رسائل در دسترس بنده انجمن شکرانه توابع این مجله گنجا حقه اول اولی حایه و نقیض صورنا و جرح حقه و غرض سنا
قولده لطفه لافانیم شکرانگه سالانگه حقه خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
مصله و خیره ایدم و بر جوده مصله خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه

انجمن جوده باینه نافع حقه لافانیم بر مقدسه ری که خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
اولی حایه و نقیض صورنا و جرح حقه و غرض سنا قولده لطفه لافانیم شکرانگه سالانگه حقه خدقینا که بر جوده حایه
بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه مصله و خیره ایدم و بر جوده مصله خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
کتب و رسائل در دسترس بنده انجمن شکرانه توابع این مجله گنجا حقه اول اولی حایه و نقیض صورنا و جرح حقه و غرض سنا
قولده لطفه لافانیم شکرانگه سالانگه حقه خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه

باینه جوده باینه نافع حقه لافانیم بر مقدسه ری که خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
اولی حایه و نقیض صورنا و جرح حقه و غرض سنا قولده لطفه لافانیم شکرانگه سالانگه حقه خدقینا که بر جوده حایه
بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه مصله و خیره ایدم و بر جوده مصله خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه
کتب و رسائل در دسترس بنده انجمن شکرانه توابع این مجله گنجا حقه اول اولی حایه و نقیض صورنا و جرح حقه و غرض سنا
قولده لطفه لافانیم شکرانگه سالانگه حقه خدقینا که بر جوده حایه بر نظره از منظره حقه لافانیم سنا حقیقه

کتاب نگار در تریه ادبیه کتاب اوجیه اول اید جمله اولی نقشه کلی است که کتاب حرف قصه مخبر طبعی با دینی معارف و کلام
و کلامی تریه اید جملی نواره قوی اولی و اولی بولندیک بر طرفه قصه در طرفه دین تریه با اخلاق و خدای بولندیک
از بینه اولی بینه بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بنا و بعد بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
اولی و بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک

بکتاب بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک

بکتاب بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک

بکتاب بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک

بکتاب بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک

بکتاب بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک
بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک بولندیک

فولری
ماوریه جده و کلام
فولری جده و کلام
فولری جده و کلام

فولری
ماوریه جده و کلام
فولری جده و کلام
فولری جده و کلام

فولری
ماوریه جده و کلام
فولری جده و کلام
فولری جده و کلام

Baron Colmar Freiherr Von der Goltz Paşa

Dizin

1

1870 Alman-Fransız Savaşı, 21
1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 21,
46

9

93 Harbi, 46, 101, 106, 155, 163, 177

A

Abdullah Paşa, 110, 212, 214
Abdülmecid, 90
Abid, 206, 207
Abid Paşa, 206
Afrika, 24, 54
Ahmet Ali Bey, 151
Ahmet Fethi Paşa, 98
Ahmet Paşa, 207
Ahmet Vehib Paşa, 206
Ahz-ı Asker Kanunu, 177
Ahz-ı Asker Teşkilâtı, 179
Akdeniz Boğazı, 225
Akif Bey, 151
alay, 88, 162, 166, 179, 182, 190
Alay Mekteb-i Harbiyesi, 83
alaylı, 48, 103, 149, 165, 170, 198
Albay Blum, 20
Albay Cessler, 20
Albay Joseph Sêve, 143
Albay Kaehler, 39, 40, 42, 44, 45, 55,
145, 149, 164, 170, 232
Albay Lehmann, 20
Albay von Götze, 15
Albay von Kuczanski, 21
Ali Bey, 130, 151
Ali Kemal Bey, 151
Ali Nizami Paşa, 37, 50
Alman, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15,
17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,

39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60,
61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
73, 74, 76, 77, 79, 81, 82, 92, 97,
102, 106, 107, 108, 109, 117, 123,
132, 133, 134, 135, 137, 138, 139,
140, 141, 144, 145, 146, 147, 149,
150, 151, 152, 154, 155, 158, 163,
168, 169, 170, 171, 172, 174, 178,
179, 182, 183, 187, 190, 191, 198,
200, 201, 203, 205, 206, 208, 211,
214, 215, 216, 218, 219, 220, 221,
222, 225, 226, 228, 231, 232, 233,
234, 235, 239, 240, 243, 244, 245,
246, 247

Alman Askerî İslah Heyeti, 226
Alman Askerî Kabinesi Başkanı
General von Albedyll, 150
Alman Askerî Kabinesi Şefi General
Albedyll, 39
Alman Büyükelçi Graf von Hatzfeld,
25
Alman Büyükelçiliği, 37, 59
Alman Büyükelçisi Von Radowitz,
201
Alman Genelkurmay Başkanlığı, 59,
60
Alman Genelkurmay teşkilatı, 163
Alman Hariciye Nezareti, 39, 40, 50,
54
Alman Hükûmeti, 40, 60, 108, 221
Alman İmparatoru Friedrich
Wilhelm, 27
Alman Şansölyesi Bismarck, 26
Almanca, 4, 32, 47, 61, 106, 110,
117, 123, 124, 125, 128, 130, 131,
137, 147, 152, 190
Almanya, 4, 6, 7, 9, 13, 14, 18, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32,
33, 34, 35, 37, 39, 40, 43, 44, 45,
52, 53, 55, 59, 60, 61, 63, 64, 65,
67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 79, 80, 81, 82, 107, 108, 109,

114, 116, 133, 137, 142, 144, 145,
147, 148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 163, 169, 171, 172, 179,
190, 194, 198, 202, 203, 214, 215,
217, 219, 221, 232, 233, 234, 244,
245, 246

Almanya Genel Kıta ve İstihkâm
Müfettişliği, 61

Almanya Sefiri Radowitz, 72

Amasra limanı, 197

Anadolu, 17, 60, 83, 102, 143, 160,
161, 173, 181, 199, 212, 224, 225,
227, 231, 243, 244

Anadolu ordusu, 161

Anadolu ve Rumeli Kavakları, 224

Arabistan ordusu, 161

Arap, 160, 161, 166

Arap Yarımadası, 160, 166

Arapça, 91

Araplar, 181

Arıfî Paşa, 62

Arnavutluk, 160, 166, 181, 224

Artvin, 201

Asakir-i Mansûre-i Muhammediye,
16, 83

Asım Said Efendi, 13

Askere Alma Kanunu, 7, 11, 173,
175, 177, 178, 179, 180, 182, 183,
185, 192, 195, 206

askerî, 4, 5, 6, 7, 8, 14, 15, 16, 17, 18,
21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32,
33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 56, 57, 59, 61, 62, 64, 65, 67,
69, 70, 72, 76, 77, 81, 82, 83, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 114, 115, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 128, 129, 130, 132, 133, 134,
136, 137, 138, 139, 141, 142, 143,
144, 145, 147, 148, 149, 151, 153,
154, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 163, 164, 166, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 177, 178, 180, 182,

183, 184, 185, 186, 187, 189, 191,
193, 196, 197, 200, 203, 205, 207,
208, 209, 210, 211, 212, 214, 215,
216, 218, 220, 221, 224, 226, 228,
229, 230, 231, 232, 233, 234

Askerî Ceza Kanunu, 7, 11, 204, 205,
206, 207

Askerî İdadi, 92, 94, 96, 113, 119

Askerî Mektepler Nazırı Mustafa Zeki
Paşa, 108

Askerî Rüştiyeler, 96, 119

asteğmen, 140

Astronomi, 86

Ataşemiliterlik Talimatnamesi, 207,
208

Avrupa, 5, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 23,
25, 28, 46, 47, 51, 52, 53, 57, 63,
65, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93,
99, 101, 105, 107, 112, 128, 136,
139, 142, 143, 150, 154, 157, 159,
163, 169, 187, 189, 193, 198, 202,
209, 214, 218, 223, 226, 230, 231,
232, 233, 243, 244

Avusturya, 13, 15, 24, 26, 55, 65, 70,
144, 194, 198, 219, 223

Avusturya-Macaristan, 24, 26, 65,
70, 219, 223

Avusturya-Macaristan
İmparatorluğu, 24, 26, 65, 70,
219, 223

B

Bab-ı Seraskerî, 97, 159, 175

Babîâli, 29, 55, 81, 115

Bağdat, 56, 83, 96, 102, 109, 161,
167, 202, 203

Bahçeköy, 227

bahriye, 32, 229

Bahriye Nezareti, 34, 39, 225

Bakkalköy, 227

Balkan hükûmetleri, 156

Balkanlar, 24, 201

Basra Körfezi, 28, 203

Başika, 197

Başkâtip, 130

Batum, 201
 Becke, 20
 Bedel-i şahsi, 184
 Belçikalı General Henri Alexis
 Brialmont, 225
 Berlin, 4, 13, 17, 24, 25, 26, 28, 29,
 33, 34, 36, 37, 42, 50, 52, 53, 55,
 59, 60, 61, 74, 76, 78, 81, 138,
 145, 147, 148, 152, 198, 203, 232,
 242, 243, 244, 245, 246
 Berlin Dışişleri Bakanlığı, 36
 Berlin Friedrichruhe, 52
 Berlin Kongresi, 24, 28, 36
 Beykoz, 125, 227
 Beyoğlu, 68, 141
 Binbaşı Fevzi Bey, 151
 Binbaşı Sami Bey, 225, 228
 Binbaşı Şakir Bey, 152
 Binbaşı von Vietinghoff, 20
 Bingazi, 181
 Bosna-Hersek, 101, 160, 166
 Böhn, 20
 Bölük, 48
 Brüksel, 226, 227
 Brüksel Sefareti, 228
 Bulgar, 98, 212
 Bursa, 92, 96, 113, 213
 Büyükkaraburun, 222

C

Cebir, 86
 Cebr ü Mukabele, 86
 Cemal Bey, 151
 cerrah, 131
 Cerr-i Eskal, 86
 Cezayir, 21
 Clausewitz, 137
 Coğrafya-yı Sevkülceys, 125
 Colmar Freiherr Von der Goltz, 5, 55,
 110, 138, 185, 191, 204, 231, 234,
 241, 246
 Colmar Freiherr Von der Goltz Paşa,
 234
 Cumhuriyet, 4, 25, 178, 241

Ç

Çatalca, 224, 229
 Çatalca Sancağı, 229
 Çekmeköy, 227
 Çırpanlı Abdülkerim, 85, 91
 Çırpanlı Abdülkerim Paşa, 91

D

Dahiliye Kanunnamesi, 117
 Dar-ı Şûra-yı Askerî, 90, 159, 175
 Davud Paşa Kışlası, 127
 Ders Nazırlığı, 87
 Derviş Paşa, 50
 Doğu Anadolu, 201
 Doğu Rumeli, 20, 188, 231, 234
 Doğu Rumeli Türk Milis Kuvvetleri
 Komutanlığı, 20
 Dörtkaya, 223
 Dragon, 40
 Dreysee Paşa, 25
 Dudullu, 227
 Duhok, 197
 Düyun-ı Umumiye, 46

E

Ecole D'application D'etat Major, 95
 Ecole Militaire, 84
 eczacı, 131
 Edime, 92, 96, 109, 113, 185, 196,
 202, 213, 215, 222, 224, 229
 Ege Denizi, 230
 Emin Bey, 20
 Emin Paşa, 89, 90
 encümen-i mahsus, 121
 Envanter Komisyonu, 187
 Erivan, 201
 Erkân-ı Harb-i Umumi Reisi Ferik
 Mahmud Şakir Paşa, 133
 Erkân-ı Harb-i Umumi Reis-i Sanisi,
 133
 Erkân-ı Harbiye, 5, 6, 7, 65, 91, 92,
 95, 99, 111, 115, 116, 118, 123,
 125, 127, 128, 130, 131, 133, 134,

135, 137, 138, 139, 140, 148, 150,
152, 154, 156, 157, 158, 159, 172,
178, 190, 191, 195, 196, 200, 207,
208, 209, 210, 211, 212, 213, 222,
225, 228, 229, 233, 234, 237, 241,
242
Erkân-ı Harbiye Dairesi, 7, 150, 156,
158, 178, 193, 196, 209, 211, 228,
237
Erkân-ı Harbiye Mektebi, 95, 148,
156
Erkân-ı Harbiye Reis-i Saniliği, 7, 235
Erkân-ı Harbiye Reis-i Umumiliği, 115
Erkân-ı Harbiye Sınıfı, 95
Erkân-ı Harbiye Vezaifi, 125, 127,
137, 138, 152, 241, 242
Erkân-ı Harbiye-i Umumi Dairesi, 5
Erkân-ı Harp, 68, 91, 109, 118, 124,
125, 127, 130, 132, 133, 141, 157,
159
Ermeni, 98
Erzurum, 83, 96, 161, 196, 201, 202
Esplir, 197
Eyüp, 181

F

Fahir Bey, 151
Faik İsmail Bey, 151
falaka, 138
Falk, 20
Farsça, 91
Fen Şube Müdürü Mirliva Ağâh Paşa,
213
Fenn-i Ahval-i Fers, 131
Fenn-i Eslîha, 117, 118, 124, 131
Ferik Faik Paşa, 225
Ferik İbrahim Paşa, 85
Ferik Ramiz Paşa, 85
Ferik Selim Paşa, 85
Fettah Bey, 151
Fevzi Bey, 203
Feyzi Paşa, 206
Fizik, 86
Frank, 30, 33, 35, 40, 42, 43, 60, 67,
68, 69, 70, 73, 79, 102, 221

Fransa, 5, 13, 15, 21, 23, 24, 25, 28,
37, 55, 84, 90, 92, 93, 94, 95, 98,
99, 102, 139, 142, 144, 214, 232,
233
Fransız, 5, 13, 15, 21, 24, 25, 37, 51,
87, 89, 95, 96, 97, 102, 107, 133,
137, 139, 143, 177, 217, 227, 232,
245
Fransız Harp Okulu, 95, 102, 107
Fransızca, 39, 42, 47, 50, 61, 68, 86,
89, 93, 99, 106, 110, 117, 123,
124, 125, 130, 132, 190, 207, 225
Frederich, 13

G

Galata, 46, 181
Garp Ocakları, 164
genelkurmay, 7, 158
General Brialmont, 225, 226, 227,
228, 230
Geometri, 86
Girit Adası, 161, 164
Godlewski, 20
Goltz Paşa, 6, 7, 8, 9, 11, 23, 55, 59,
60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80,
81, 82, 106, 108, 109, 110, 111,
112, 113, 114, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 125, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 141, 148, 149, 150,
151, 154, 155, 156, 158, 159, 164,
166, 167, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 175, 177, 178, 181, 182, 183,
185, 186, 187, 188, 189, 190, 191,
193, 194, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 206, 207, 208, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215, 216,
218, 219, 220, 221, 222, 223, 224,
226, 227, 228, 229, 231, 232, 233,
234, 235, 240, 242, 243, 244, 246
Graach, 20
Gülhane, 97, 102

H

Halep, 191
 Halilülrahman, 197
 Hamidiye Süvarisi, 198
 Hannover, 40
 Harbiye Mektebi, 6, 7, 11, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 116, 117, 118, 119, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 208, 211, 220, 228, 233
 Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa, 42, 51, 52
 Harcırâh Nizamnamesi, 68
 Hariciye Nazırı Said Paşa, 42
 Hariciye Nezareti, 32, 40, 59, 62, 236, 237
 Harp Akademileri, 20, 23, 48, 95, 110, 157, 163, 224, 240, 242, 243, 246
 Harp Akademisi, 55, 95, 123, 232
 Harp Okulu, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 110, 130, 242, 244, 246, 247
 Hasan Bey, 131, 151
 Hasan Fevzi Bey, 75
 Hassa Ordusu, 83, 161, 200
 hattat, 131
 Hatt-ı Hümayun, 175, 236
 Hazırlık Tepesi, 223
 Hazine-i Hassa Nezareti, 70
 Helmuth von Moltke, 16, 17, 35, 108, 133, 142, 143
 Hendese, 86, 93, 117, 124, 131, 135
 Hendese-i Mülkiye, 135
 Henry-Martini, 217
 Hicaz, 166, 167, 181
 Hikmet ve Tatbikat, 131
 Hilmi Paşa, 50
 Hint Okyanusu, 28
 Hristiyan, 14

Husar Alayı, 152
 Hüseyin Avni Paşa, 96, 241
 Hüseyin Hüsnü Paşa, 50

I

II. Wilhelm, 25, 28, 74, 76, 77, 141, 146, 149
 Isidor Löwe, 214
 Islahat Komisyonu, 185

İ

İbrahim Paşa, 222
 İdadi-i Şahane Müdürü Ali Paşa, 85
 ihtiyat taburları, 193
 İkitelli, 227
 İlim-i Hâl ü Terkiib-i Ecsâm, 86
 İlim-i Hey'et, 86
 İlim-i Hikmet Tabîiyye, 86
 İlim-i Kat'ı Mahrûtiyyât, 86
 İlim-i Menâzır, 86
 İlim-i Sibâhat, 86
 İlim-i Tefâzûlî-i Tamâmî, 86
 İmparator II. Wilhelm, 59, 140
 İncirköy, 227
 İngiliz, 5, 96, 217
 İngilizce, 32, 110
 İngiltere, 15, 23, 36, 143, 173
 İstanbul, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 55, 59, 60, 61, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 92, 95, 96, 98, 100, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 119, 121, 125, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 163, 164, 169, 170, 172, 177, 178, 180, 181, 185, 189, 190, 193, 196, 198, 200, 201, 202, 208, 212, 214, 215, 216, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 239,

240, 241, 242, 243, 244, 245, 246,
247

İstanbul Sefiri Radolin, 79

İstihkâm, 20, 56, 61, 117, 131, 206,
222

İstihkâm Dairesi, 206

İstihkâm Fennî Birlikler Başkanı, 222

İstihkâmât-ı Cesime Nazariyatı, 124

İstihkâmât-ı Hafife, 86, 117

İsveç, 15

İzmir, 213, 225, 227, 243, 245

İzzettin Bey, 121

J

jandarma, 32, 38

Johann de Satler, 13

Johannes Jorgowsky, 13

Jungmann, 20

jurnal, 126, 210

K

Kaiser, 25, 26, 29, 37, 40, 41, 42, 45,
67, 68, 140

Kaiser I. Wilhelm, 26, 29, 40, 41, 42,
68

Kaiser II. Wilhem, 140

Karadeniz, 71, 159, 201, 210, 215,
224, 225, 227, 228, 229, 231, 243

Karlofça Antlaşması, 13

Kars, 201

Karslı Mehmet Ali, 129

Kaymakam Bekir, 206

Kaymakam Hadi Bey, 228

Kaymakam Rıza Bey Wiesbaden, 152

Kazımlı, 197

Kırım, 15, 21, 96, 97, 181

Kırım Savaşı, 21, 96, 97, 181

Kırkkilise Kasabası, 223

Kızıldeniz, 203

Kolağası Abdullah Bey, 114

Kolağası Fuad Bey, 225, 228

Kolağası Mazhar Efendi, 228

Kolağası Salih Bey Frankfurt, 152

kolordu, 48, 50, 180, 184, 195, 197,
209

Konik Kesitleri, 86

Konya, 2, 143, 206, 213, 243, 244

Kosova, 75

Krupp, 215, 217, 221

Kumanova, 224

kurmay, 7, 17, 29, 32, 38, 65, 77, 91,
92, 95, 96, 101, 102, 104, 110,
118, 123, 132, 137, 141, 148, 158,
209, 210, 211, 212, 213

Kuvve-i Umumi, 211

Küçük Taksim, 94

Küçükçekmece, 224, 227

Küçükçekmece Körfezi, 224

Küçükkaraburun, 222

Kürtler, 181

L

Landwehr Teşkilatı, 179

Levant, 161

Levazımat Dairesi, 206

Londra, 144

M

Maarif Nezareti, 121

Mabeyn Başkitabeti, 194

Mabeyn-i Hümayun, 53, 70, 198

Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti', 70

Maçka, 84, 94, 96, 217

Maçka Kışlası, 84, 217

Mahir Bey, 19

Makedonya, 191, 224

Maliye Nazırı Agop Paşa, 72

Maltepe, 227

Manastır, 83, 92, 96, 109, 161, 185,
213

Mannlicher, 219

Marmara Denizi, 224

Mauser, 81, 215, 217, 219, 220, 221

Mavzer, 215

Max von Oppenheim, 152

Mazhar Paşa, 207

Medlis-i Âlâ-i Umûmî, 90

Meclis-i Maarif-i Askeriye, 122
 Meclis-i Muvakkat, 90
 Meclis-i Vâlâ, 90
 Medine, 180
 Mehmed Namık Paşa, 84
 Mehmet Şakir Paşa, 207
 Mekâtib-i Askeriye Nezareti, 105
 Mekke, 180
 Mekteb-i Fünûn-i İdâdiye, 91
 Mekteb-i Harbiye, 83, 84, 86, 87, 88,
 89, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 99,
 100, 101, 102, 106, 117, 137, 138,
 148, 151, 241, 242, 244, 246
 Mekteb-i Harbiye-i Şahane, 98, 99,
 100, 101, 117, 138, 148, 151, 242,
 246
 Mekteb-i Osmani, 98, 104
 Mekteb-i Tıbbiye, 97
 Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye, 83, 84, 91
 mektepli, 48, 84, 165
 Menşe-i Muallimin, 101
 Meriç Vadisi, 223
 Mezopotamya, 161
 Mısır, 17, 23, 87, 142, 143
 Mısır Sorunu, 143
 Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali
 Paşa, 17, 142
 miriliva, 41, 42, 55
 Mirliva Galip Paşa, 99
 Mösyö Fournier, 24
 Mösyö Hober, 81
 Muhasara, 131
 Muhlis Paşa, 19
 Mustafa Paşa, 102, 118, 119
 muvazzaf, 182, 186, 188, 234
 Muzaffer Paşa, 173
 müfettiş, 114, 118
 Mühendis Mektebi, 111
 Mühendishane-i Berr-i Hümayun,
 119, 123, 134, 152
 Mülki Ceza Kanunnamesi, 205
 Mülkiye, 109, 120, 177
 Müslüman, 14, 19, 20, 104, 142, 160,
 166, 173, 174, 176, 180, 182, 183,
 187

Müstahkem Mevkiler Müfettişliği,
 222
 Müsteşar, 39, 130
 Müşir Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 50,
 52

N

Nadir Paşa, 19, 85
 Nafia Nezareti, 229
 Namık Bey, 151
 Naşit Bey, 151
 Nevruz, 225
 Nişan Talimi, 124
 Nişantaşı, 141
 Nizam-ı Cedit, 15
 nizamiye, 48, 162, 164, 169, 177,
 180, 182, 185, 187, 188, 192, 197
 Nizamiye Kanunu, 179, 180, 182
 nizamname, 31, 88, 105, 115, 120,
 129, 180, 188, 203
 Nizip, 17, 18
 Nizip Savaşı, 17

O

okur-yazar, 165
 ordu, 5, 6, 7, 9, 14, 16, 17, 25, 27, 45,
 46, 48, 51, 56, 66, 69, 70, 83, 92,
 98, 104, 105, 106, 107, 109, 112,
 114, 116, 142, 144, 146, 151, 153,
 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162,
 163, 164, 166, 168, 172, 178, 179,
 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189,
 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198,
 199, 202, 203, 204, 205, 206, 209,
 210, 232, 234
 Ortadoğu, 28, 173
 Osmanî nişanı, 45
 Osmanlı, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14,
 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24,
 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35,
 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,

73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 129, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247

Osmanlı Bankası, 29, 31, 33, 42, 43, 46, 57, 68, 69, 147

Osmanlı Devleti, 4, 5, 7, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 51, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 92, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 129, 133, 140, 142, 143, 144, 150, 151, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 192, 194, 196, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 225, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 239, 240, 243

Osmanlı hükûmeti, 24, 69

Osmanlı kara ordusu, 6, 7, 15, 160, 163, 169, 234

Osmanlıca, 42

Osmanlı-Prusya İttifak Antlaşması, 14

Osmanlı-Rus Savaşı, 5, 21, 102, 106, 163, 177, 198, 232

Ö

Ömer Kamil, 203

örfi, 181, 204

P

Pangaltı, 94, 96, 97, 109, 129, 140

Pangaltı Harbiye Mektebi Müdürü
Mirliva Servet Paşa, 140

Panislavistler, 27

Panslavizm, 59

Paris, 25, 98, 104, 144, 213

Paul Mauser, 214

Perspektif, 86

Pirgos, 227

piyade, 29, 32, 55, 88, 93, 99, 101, 102, 105, 109, 115, 117, 124, 125, 127, 131, 133, 134, 139, 140, 152, 161, 190, 198, 215, 217, 223

Piyade Talimi, 93, 130, 131

Piyade-i Dâhiliye Kanunu, 207

Plevne, 55, 138, 241

polis, 21

Pommeryan, 40

Prens August von Preussen, 18

Prens von Bismarck, 36

Prusya, 5, 6, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 45, 48, 52, 53, 55, 65, 90, 93, 95, 114, 135, 137, 143, 163, 174, 179, 183, 232, 233, 234, 240

Prusya Devleti, 21

Prusya Kralı II. Frederich, 13

Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm, 16, 18

R

Rabback, 20

Rami Bey, 19

Rami Kışlası, 127

Raşit Bey, 110

redif, 48, 83, 162, 164, 166, 170, 176,
177, 178, 179, 182, 183, 185, 186,
187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,
194, 197, 199, 234
Redif Kanunu, 7, 11, 185, 189, 192
Redif Nizamnamesi, 185, 188, 195,
197
Redif ordusu, 162
Reorganizasyon Komisyonu, 44, 45,
49, 50, 52, 54, 62, 67, 74
Resim, 86, 131
ressam, 131
Reşid Bey, 37, 131
Reşit Paşa, 20
Rıza Bey, 131, 211, 213
Rıza Paşa, 207
Ristow Paşa, 153, 222
Rum, 98
Rumeli, 59, 83, 160, 161, 212, 215,
225, 227
Rumeli ordusu, 161
Rus Savaşı, 107, 232
Ruşça, 117, 123, 124, 125, 128, 131,
151
Rusya, 15, 21, 24, 27, 59, 151, 163,
193, 201, 218, 225, 243

S

Sadaret, 62, 70, 75, 122, 128, 150,
192, 197, 213, 220, 227, 236
Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa, 85
Sadrazam Mithat Paşa, 104
Said Paşa, 104
Saint Cry, 95
Sakile, 86
Salih Bey, 151
Schichau tersanesi, 221
Schmidt, 20
Schneider, 217
Seferberlik Kanunu, 7, 234
Selanik, 75, 138, 185, 195, 202, 212,
213, 222, 223, 242
Selim Satı Paşa, 87, 89
Selimiye Kışlası, 83, 84
Serasker Ali Saib Paşa, 68, 70, 195

Serasker Gazi Osman Paşa, 50, 62,
116
Serasker Hüseyin Avni Paşa, 177
Serasker Hüsrev Paşa, 84
Serasker Rıza Paşa, 75
Serasker Şakir Paşa, 191
Seraskerlik, 5, 62, 67, 73, 74, 75, 80,
81, 89, 115, 118, 121, 125, 128,
129, 130, 131, 133, 177, 191, 194,
209, 211, 226, 227
Serdarıkrem Hafız Paşa, 17
Serezli Yusuf Paşazade Yarbay
Mustafa Mazhar Bey, 84, 85
sıbyan, 83, 84, 121
Sırbistan, 209, 224
Silezya, 40
Sis, 197
St. Petersburg, 151
Stolpe, 20
subay, 5, 15, 16, 18, 28, 32, 33, 37,
38, 39, 40, 47, 48, 55, 57, 59, 83,
87, 90, 94, 96, 101, 103, 104, 106,
110, 111, 114, 118, 127, 130, 134,
141, 143, 144, 145, 148, 149, 150,
151, 152, 154, 155, 156, 165, 167,
168, 173, 189, 192, 196, 208, 210,
211, 212, 220, 233
sultan, 37, 54, 70, 94, 103, 171
Sultan Abdülaziz, 25, 46, 97, 98, 99,
100, 103, 104, 126, 159, 160, 164
Sultan Abdülmecid, 21, 89, 91, 92,
94, 97, 159, 160
Sultan II. Abdülhamid, 5, 6, 7, 8, 23,
24, 25, 26, 28, 31, 33, 36, 37, 44,
45, 46, 53, 54, 56, 57, 58, 63, 66,
67, 68, 70, 71, 76, 77, 79, 80, 81,
97, 100, 103, 104, 105, 108, 109,
110, 119, 120, 123, 125, 126, 128,
130, 132, 134, 144, 145, 146, 149,
150, 151, 152, 154, 155, 157, 158,
159, 160, 163, 164, 168, 170, 172,
178, 188, 193, 194, 198, 201, 205,
206, 207, 208, 210, 212, 214, 218,
219, 220, 222, 226, 227, 229, 231,
232, 233, 234, 240, 246

Sultan II. Mahmud, 5, 16, 84, 85, 88,
94, 133, 142, 143, 159, 162, 232
Sultan III. Mustafa, 14
Sultanı III. Selim, 15, 232
Suriye ordusu, 161
Suriye Valisi Ahmet Paşa, 85
Süleyman Hüsnü Paşa, 103
Süleyman Paşa, 102, 143
Süvari Esad Bey, 151

Ş

Şakir Paşa, 203
Şam, 83, 96, 102, 109, 152, 161, 202
Şansölye, 25, 26, 34, 37, 52, 73, 107,
145, 201
Şansölye Leo Von Caprivi, 201
Şarnhorst Topçu Alayı, 152
Şerafettin Efendi, 207
Şevket Bey Hannover, 152
Şimendifer, 130
Şişli, 89
Şumnu, 83, 161, 184
Şura-yı Devlet, 121

T

Tabip, 131
Tabiye-i Cesime, 131
Tabya Tatbikatı, 124
Tahrir Bey, 110, 116
Taksim, 93, 131, 141, 213
Taksim-i Arazl, 93, 131, 213
Tallim Nazariyatı, 117, 124
Tanzimat Dönemi, 43, 93, 96, 104,
144, 239
Tanzimat Fermanı, 175, 204
Tanzimat-ı Askeriye, 175
Tarih-i Fenn-i Harb, 124
Tarih-i Kiliat, 131
Tatarlar, 181
Tedarik ve Vesalt-i Nakliye
Nizamnamesi, 192
Teftiş-i Askerî Komisyonu, 157
Teftiş-i Umûm-i Askerî Komisyon-ı
Alisi, 169

Teğmen Blum, 20
Teğmen Grünwaldt, 19
Teğmen İzzet Bey, 151
Teğmen Lühling, 19
Teğmen Schwensfeuer, 19
Teğmen Strecker, 20
Teğmen von Berg, 17
Teğmen Wendt, 19
Teğmen Wiesental, 19
Tekaüd Kanunnamesi, 81
Tensikat Komisyonu, 118, 199
Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 64
Terkos Gölü, 224
Tombaz, 86
Top, 86
topçu, 5, 16, 18, 19, 20, 29, 32, 88,
89, 99, 101, 102, 105, 125, 152,
161, 167, 190, 194
Topçu Dairesi, 206
Topçu Fenn-i Esliha, 124
Topçu Kışlası, 141
Tophane, 85, 118, 126, 141, 159, 167
Tophane-i Amire, 85, 118, 159
Tophane-i Amire Modelhanesi, 118
Tophane-i Amire Nezareti, 118, 159
Topoğrafya, 93, 131, 213
Topoğrafya Heyeti, 213
Trablus, 161, 181, 198, 200
Trablusgarp, 160, 166, 167, 173, 184
Trabzon, 201
Tugay, 168
Tuğgeneral von Hauser, 20
Tuna, 83, 161, 203
Tuna Ordusu, 83, 161
Tunca nehri, 223
Tunus, 23, 161
Tüfek, 86
tümen, 168, 183, 191
Türk, 5, 6, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19,
20, 23, 24, 25, 26, 27, 33, 34, 36,
38, 40, 42, 43, 52, 53, 56, 57, 59,
60, 63, 64, 69, 82, 83, 84, 91, 92,
95, 97, 99, 102, 104, 109, 110,
117, 123, 132, 133, 134, 137, 138,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 155, 157, 158, 160, 170, 172,

173, 174, 176, 179, 182, 183, 191,
198, 204, 208, 214, 215, 217, 220,
221, 222, 224, 225, 228, 231, 232,
235, 240, 241, 243, 244, 245, 246,
247

Türk Topçu Okulu Komutanlığı, 19
Türkçe, 47, 68, 93, 116, 137, 147
Türkiye Cumhuriyeti, 53, 148, 178,
240

Ü

Üç imparator ittifakı, 24
ümera, 157
Üsküdar, 96, 102, 181, 208
Üsküp, 75, 202, 223
üsteğmen, 140
Üsteğmen Ahmet Gazali Bey, 151
Üsteğmen Drigalski, 20
Üsteğmen Mehmet Emin Bey, 151
Üsteğmen von Kuczkowski, 18

V

Varna, 20, 148
Veli Rıza Paşa, 173, 185, 187
Vidin, 212
Viyana, 99, 144, 198
Viyana Harp Okulu, 99

W

Wagemann, 20
Winchester, 217
Wrange, 20

Y

Yakındoğu, 24
Yanya, 183, 202, 211
Yanya Hudud-ı Yunaniye
Kumandanlığı, 211
Yedi Yıl Savaşları, 13
Yemen, 83, 109, 161, 166, 181, 184
Yemen ordusu, 161
Yenice Vardar, 212
Yeniçeri Kanunnamesi, 160
Yeniçeri Ocağ, 5, 16, 83, 159, 160,
232
Yeniçeri Ordusu, 173
Yıldız Sarayı, 32, 45, 53, 141, 158,
178
Yunan, 21, 36, 37, 138, 157, 170,
185, 193, 204, 212, 217, 242, 247
Yüzbaşı Fischer, 17
Yüzbaşı Hobe, 40
Yüzbaşı Kamphövener, 40
Yüzbaşı Mahmut, 114
Yüzbaşı Mehmet Bekir Bey, 151
Yüzbaşı Mühlbach, 17
Yüzbaşı Ristow, 40
Yüzbaşı Von Malinowski, 20
Yüzbaşı von Vinckle, 17

Z

zabit, 53, 59, 148, 153
Zahid Efendi, 114
Zekeriya köy, 227

Bu çalışma, 1883-1895 yılları arasında Baron Colmar Freiherr Von der Goltz aracılığıyla Osmanlı askerî teşkilatının modernizasyonunu ele almaktadır. İlgili süreç, Osmanlı askerî tarihi açısından Avrupa'daki diğer ordulardan ayrı bir gelişim gösteren ve modern bir askerî teşkilat sistemind-eki oluşturmaya çalışan Prusya (Almanya) modelinin örnek alındığı bir zaman dilimidir. Bu bağlamda, Osmanlı ordu yapısının çağın gereklerine göre yeniden dizayn edilmesi, modern askerî metotların kullanılması, eğitim alan ve talim gören subay adaylarının teknik ve taktik olarak donatılması, Seraskerlik ve Erkân-ı Harbiye Dairesi ekseninde yeni yönetici kadroların oluşturulması, nihayet modern ve savaşma kabiliyeti yüksek hâle getirilen Osmanlı ordusunun çağdaş Avrupa Devletleri seviyesine ulaştırılmaya çalışılması göze çarpmaktadır.

ISBN 978-605-2338-37-7

9 786052 338377

